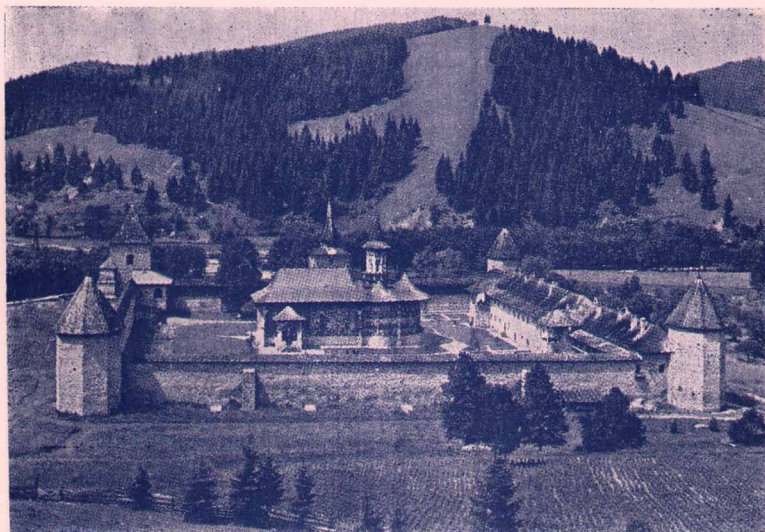

ACADEMIA ROMÂNĂ
CENTRUL DE STUDII „BUCOVINA”

ANALELE BUCOVINEI

AN III, 1/1996

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. RADU GRIGOROVICI
Acad. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU
Acad. VLADIMIR TREBICI
Acad. LIVIU IONESI
RADU ECONOMU
MARIAN OLARU

Redactor șef :

DIMITRIE VATAMANIUC

Secretar de redacție :

VASILE SCHIPOR

Responsabil de număr :

OVIDIU BĂTĂ

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor, apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din țară și străinătate se primesc la RODIPET S. A., Piața Presei Libere nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33—57, FAX 401—222 6407, tel. 401—618 5103 ; 401—222 4126, București, România și ORION PRESS INTERNATIONAL S.R.L., Șos. Olteniței 35—37, Sect. 4, P.O. Box 61—170, Fax 401—312 2425 ; 401—634 7145, Tel. 401—634 6345, București, România.

Pentru abonamente în țară, vă mai puteți adresa și firmei AMCO PRESS S,R,L., Bd. N. Grigorescu 29A, ap. 66, Sect. 3, P.O. Box 57—88, Fax 401—312 5109. Tel. 401—643 9390 ; 401—312 5109, București, România.

Apare de 2 ori pe an.

Adresa redacției :
Calea Bucovinei, nr. 9
Rădăuți. 5875

EDITURA ACADEMIEI
Calea 13 Septembrie 13, RO 76117
București — România
C.P. 5—42

ANALELE BUCOVINEI

An III, 1

1996

SUMAR

EDITORIAL

M. OLARU, ȘT. PURICI, „Bucovinism” și „Homo bucovinensis” 5

EVOCĂRI

Acad. VLADIMIR TREBICI, *Constantin Brătescu, profesor la Universitatea din Cernăuți* 13

VIAȚA POLITICĂ, CULTURALĂ, LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

D. VATAMANIUC, *Dionisie O. Olinescu, arheolog și cronicar al vieții științifice, culturale și artistice* 17

PAVEL ȚUGUI, *Ciprian Porumbescu, receptarea și aprecierea operei sale* 33

PETRU BEJENARU, *Eugen Bolezat, biolog cu reputație mondială și apărător al demnității naționale* 47

VASILE I. SCHIPOR, *Calendarele și răspândirea literaturii în spațiul etno-cultural românesc* 53

MIRCEA PAHOMI, *Vechi biserici ortodoxe moldovenești din Cernăuți (I)* 71

DAN PĂCURARIU, *Tipuri constructive de sinteză ale arhitecturii moldovenești* 79

DEMOGRAFIE. TOPONIMIE. ONOMASTICĂ. STATISTICĂ

Acad. RADU GRIGOROVICI, *Trei lumi paralele* 83

EUGEN GLÜCK, *Ebreii din Bucovina în perioada 1774 — 1786 (I)* 111

NICOLAI GRAMADĂ, *Studii de toponimie minoră (IV)* 131

FOLCLOR, ETNOGRAFIE

LIVIU PAPUC, *Preocupări de folclor la Leca Morariu* 147

DIMAGOȘ CUSIAC, *Centre de olărie în Bucovina (II)* 157

ȘTIINȚELE NATURII

OVIDIU BĂȚĂ, *Cercetări pentru sisturi bituminose oligocene din flișul extern al Carpaților Orientali — Perimetrul Sucevița — Putna* 169

SORIN TRELEA, *Păsările angajate în dinamica ornitofaunei din Depresiunea Rădăuți* 187

OPINII

ION ALEXANDRESCU, <i>O viziune modernă a istoriei Bucovinei</i>	201
MIRCEA GRIGOROVITĂ, <i>O „Istorie a Bucovinei” în limba germană</i>	207

DOCUMENTE

GRIGOROVICI, <i>Memorialul lui Vasile Balș „Descrierea Bucovinei” din 1780</i>	215
--	-----

CĂRȚI, REVISTE

<i>Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917–1918. Documente</i> (Rodica Iațencu)	237
HANS HOFBAUER, VIOREL ROMAN, <i>Bucovina, Basarabia, Moldova (O fără uitată între Europa de Vest, Rusia și Turcia)</i> (Ștefan Purici)	238
PETRU RUȘȘINDILAR, <i>Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei</i> (Nicolae Cârlan)	239
DUMITRU TEODORESCU, <i>Em. Grigorovitză. Viața. Opera</i> (Vasile I. Schipor)	239
„Codrul Cosminului”, <i>Serie nouă</i> (Acad. Ștefan Ștefănescu)	240
„Glasul Bucovinei” <i>Revistă trimestrială de istorie și cultură</i> (Rodica Iațencu)	240
„Bucovina literară”. <i>Serie nouă</i> (Elena Cristuș)	241
„Exod”. <i>Dărmănești – Bucovina</i> (Vasile I. Schipor)	242

CRONICA

<i>A 120-a aniversare a Universității din Cernăuți</i> (Acad. Vladimir Trebici)	243
„Zilele academice ieșene”. <i>Ediția a XI-a</i> (Sorin Trelea)	246
<i>Activitatea științifică a Filialei București a Societății pentru Cultura și Literatura Poporului Român în Bucovina</i> (George Galan)	246
<i>Dialog științific româno-german</i> (Vasile I. Schipor)	248
<i>Colaborare științifică româno-germană</i> (Vasile I. Schipor)	249
<i>Receptarea operei lui Eminescu în spațiul asiatic</i> (D. Vatamaniuc)	250
<i>Iraclie Porumbescu sărbătorit la Frătăuții Noi</i> (D. Vatamaniuc)	250

ANIVERSĂRI

<i>Acad. Vladimir Trebici la împlinirea vârstei de 80 de ani</i> (Acad. Ștefan Ștefănescu)	251
--	-----

ANALELE BUCOVINEI

An III, 1

1996

INHALTSVERZEICHNIS

LEITARTIKEL

- M. OLARU, ŞT. PURICI, „Bukowinismus“ und „Homo bucovinensis“ 5

RÜCKBLICKE

- Akad. VLADIMIR TREBICI, *Constantin Brălescu, Professor an der Czernowitzer Universität* 13

POLITISCHES, KULTURELLES, LITERARISCHES UND KÜNSTLERISCHES LEBEN

- D. VATAMANIUC, *Dionisie O. Olinescu, Archeologe und Chronist des wissenschaftlichen, kulturellen und künstlerischen Lebens* 17
PAVEL ȚUGUI, *Ciprian Porumbescu, Aufnahme und Bewertung seiner Werke* 33
PETRU BEJENARU, *Eugen Botezat, weltberühmter Biologe und Verteidiger der nationalen Würde* 47
VASILE I. SCHIPOR, *Die Kalender und die Verbreitung der Literatur im rumänischen ethno-kulturellen Raum* 53
MIRCEA PAHOMI, *Alte moldauische orthodoxe Kirchen in Czernowitz (I)* 71
DAN PĂCURARIU, *Synthetische Bautypen der moldauischen Architektur* 79

DEMOGRAPHIE, TOPONYMIE, ONOMASTIK, STATISTIK

- Akad. RADU GRIGOROVICI, *Drei parallele Welten* 83
EUGEN GLÜCK, *Die Bukowiner Juden in der Zeitspanne 1774 bis 1786 (I)* 111
NICOLAI GRĂMADĂ, *Studien der zweitrangigen Toponymie (IV)* 131

FOLKLORE, ETHNOGRAPHIE

- LIVIU PAPUC, *Leca Morarius folkloristische Betätigung* 147
DRAGOȘ CUSIAC, *Töpfereizentren in der Bukowina* 157

NATURWISSENSCHAFTEN

OVIDIU BĂTĂ , <i>Die Suche nach bituminösen oligozänen Schiefen im äußeren Fallengebirge der östlichen Karpaten — im Ümkreis Suceava — Putna</i>	169
SORIN TRELEA , <i>Die an der Dynamik der Ornithofauna in der Radautzer Niederung beteiligten Vögel</i>	187

STANDPUNKTE

ION ALEXANDRESCU , <i>Eine moderne Einstellung zur Geschichte der Bukowina</i> . . .	201
MIRCEA GRIGOROVITZĂ , <i>Eine „Geschichte der Bukowina“ in deutscher Sprache</i> . .	207

DOKUMENTE

Akad. RADU GRIGOROVICI , <i>Vasile Balşs Eingabe „Die Beschreibung der Bukowina“ vom Jahre 1780</i>	215
--	-----

BÜCHER, ZEITSCHRIFTEN

<i>Die Vereinigung Bessarabiens und der Bukowina mit Rumänien (1917—1918) Dokumente</i> (Rodica Iaşencu)	237
HANS HOFBAUER, VIOREL ROMAN , <i>Bukowina, Bessarabien, Moldau (Ein vergessenes Land zwischen westeuropa, Rußland und der Türkei)</i> (Ştefan Purici) . .	238
PETRU RUŞŞINDILAR , <i>Die Familie Hurmuzachi im politischen und kulturellen Leben der Bukowina</i>	239
DUMITRU TEORDORESCU , <i>Ein. Grigorovitz. Sein Leben. Sein Werk</i>	239
„ <i>Codrul Cosminului</i> “, <i>Neue Serie</i> (Akad. Ştefan Ştefănescu)	240
„ <i>Glasul Bucovinei</i> “, <i>Dreimonatliche Zeitschrift für Geschichte und Kultur</i> (Rodica Iaşencu)	240
„ <i>Bucovina literară</i> “, <i>Neue Serie</i> (Elena Cristuş)	241
„ <i>Exod</i> “, <i>Dărmăneşti — Bucovina</i> (Vasile I. Schipor)	242

CHRONIK

<i>Der 120. Jahrestag der Czernowitzer Universität</i> (Akad. Vladimir Trebici)	243
„ <i>Die Jassyer akademischen Tage</i> “ IX. <i>Tagung</i> (Sorin Trelea)	246
<i>Die wissenschaftliche Tätigkeit der Bukarester Filiale der Gesellschaft für die Kultur und Literatur des rumänischen Volkes in der Bukowina</i> (George Galan)	246
<i>Rumänisch — deutscher wissenschaftlicher Dialog</i> (Vasile I. Schipor)	248
<i>Rumänisch — deutsche wissenschaftliche Mitarbeit</i> (Vasile I. Schipor)	249
<i>Die Aufnahme der Werke Eminescus im asiatischen Raum</i> (D. Vatamaniuc)	250
<i>Iraclie Porumbescu wird in Frătăuţii Noi gefeiert</i> (D. Vatamaniuc)	250

GEBURTSTAGE

<i>Akad. Vladimir Trebici vollendet sein 80. Lebensjahr</i> (Akad. Ştefan Ştefănescu)	251
---	-----

„BUCOVINISM” ȘI „HOMO BUCOVINENSIS”

— Considerații preliminare —

M. OLARU, ȘT. PURICI

Bucovina, ca unitate economico-administrativă și geopolitică, este o „*țară a trecutului*”, scria la 1963 Erich Beck, iar *prezentul ei sunt amintirile*”. Totuși, dacă ar fi să facem o investigație printre locuitorii de la sudul și nordul graniței ce împarte Bucovina istorică în două, marea majoritate este de acord cu numele de bucovinean și denumirea acestuia teritoriu — Bucovina. Multe societăți economice, asociații culturale sau ligi, care au luat naștere în acest teritoriu, au în compunerea titulaturii lor termenul de „Bucovina” sau derivatele acestuia.

Istoricii din cele patru zări ale pământului (Germania, Israel, Austria, S.U.A., Polonia, Canada, Franța, România, Ucraina, etc.), mai mult sau mai puțin legați de ceea ce îndeobște este numit Bucovina, au scris și scriu despre frumusețea și bogăția acestor locuri de legendă, despre oamenii lor care au conviețuit în mod pașnic (unii oferindu-i drept exemplu pentru Europa) și despre nevoia, mai mult sau mai puțin acut resimțită, de rememorare și reînviere a acelor vremuri (ale bunei conviețuiri dintre etniile, alții le numesc „popoarele” Bucovinei). Cercetătorii din spațiul lingvistic german scriu cu mândrie despre Bucovina, aflată sub sceptrul Habsburgilor, ca despre o „*fericită țară a toleranței*” (F. Thedik, A. Armbruster) în care elementul german a jucat un rol de conciliere și de echilibru între etniile care au populat această provincie (români, ucraineni, evrei, germani, poloni, unguri, lipoveni, armeni, țigani, slovaci, greci, turci), funcționarul austriac bucovinean reprezentând un „*model de corectitudine, politețe, sârguință, statornicie, imparțialitate și confidențialitate*”. Concluzia logică, propagată cu insistență de adepții conceptului „*homo bucovinensis*”, se rezumă la următoarea axiomă: „*Chiar dacă germanii au părăsit Bucovina de 50 de ani, productivitatea, soliditatea, sârguința proverbialelor lor «furii de muncă» au efect și în prezent și contribuie ca bucovineanul să aibă mai multe decât compatrioții săi din afara acestei țărișoare binecuvântate*” (A. Armbruster).

Ocuparea și anexarea nord-vestului Moldovei a constituit o parte integrantă a unei ample și îndelungate politici expansioniste a Imperiului austriac. Prin „*achiziția*” zonei numite mai târziu „Bucovina”, Viena urmărea să ocupe, dacă ar fi fost posibil, întreaga Moldovă, sau, cel puțin, să împiedice cucerirea ei de către Imperiul țarist. Alipind acest teritoriu la imperiu, autoritățile austriece au demarat un șir întreg de reforme îndreptat spre transformarea Bucovinei într-un teritoriu care să nu se deosebească cu nimic de celelalte țări ale Coroanei de Habsburg. Pentru

a atinge țelul râvnit, guvernul vienez a realizat o politică de rupere a legăturilor sociale, culturale și spirituale ale românilor din Bucovina cu frații lor din Moldova, de colonizare a ținutului ocupat cu elemente alogene, de germanizare a populației locale și a instituțiilor administrative și de învățământ. Evident, toate acestea nu într-un teritoriu pustiu, ci pornind de la o anumită bază etno-demografică, socio-economică și politico-culturală.

În momentul ocupării nord-vestului Moldovei, majoritatea populației o constituiau românii, cărora li se alătură un număr mai mult sau mai puțin însemnat de ucrainieni, evrei, țigani, polonezi, armeni, etc. Despre românii din partea de nord a Moldovei în perioada anterioară detrușierii acesteia scria, cu un mare spirit de observație, ilustrul cărturar Dimitrie Cantemir în a sa *Descriptio Moldaviae*: „Locuitorii din Țara de Sus se pricep mai puțin în ale războiului și nici nu sunt prea deprinși cu armele”. Aceștia „totdeauna s-au arătat cu credință către domn” și „poruncile primite le împlinesc cu cea mai mare râvnă, iar oaspeții îi primesc mult mai bine decât locuitorii din Țara de Jos”.

Aceste trăsături ale ființei românilor, spiritul pașnic și conciliator, dinasticismul, au făcut din noii supuși ai imperiului niște cetățeni devotați orânduirii instaurate care și-au apărat drepturile prin forța cuvântului și a argumentelor și nu prin forța armelor. „Și românii bucovineni au fost din ceasul acela cuminiți și, mai presus de toate, cei mai fideli austrieci — constata, la sfârșitul secolului al XIX-lea George Bogdan-Duică — Nu sila, ci firea lor i-a făcut dinastici fideli”.

Locuirea pe un anumit teritoriu cu reprezentanți ai altor etnii era o tradiție mult mai veche, anterioară pătrunderii pajurelor bicefale în pământurile Moldovei. Pe de o parte, până la 1775, teritoriul Bucovinei austriece, datorită comerțului cu și între vecinii mai apropiați sau mai depărtați, a devenit un spațiu de interferențe culturale, lingvistice, confessionale, etc. Pe de altă parte, în Țara Moldovei, pe moșiile domnești, boierești sau mănăstirești, s-au așezat „țărani goniiți din Țara Lesească”, nobili și oameni de rând din „țările sârbilor și bulgarilor”. În Evul Mediu, constata D. Cantemir, Moldova, „era locul de scăpare al tuturor în vremea aceea”. N. Iorga a descris cu lux de amănunte acea stare de conviețuire pașnică în statul moldovenesc medieval, subliniind că „cei dintâiu străini cari au venit pe pământul Moldovei n-au venit atrași, cum au fost coloniile austriece, prin avântații economice... Domnii Moldovei au văzut venind după dânșii, nu ca robi, ci ca doritori de libertate, pe supușii statelor vecine care putuseră aprecia, nu numai vitejia oșteanului moldovean, dar și faptul că, pe când Polonia era o țară de șerbie a țaranului, pe când Ungaria era o țară care supunea țaranu la aceeași robie a brazdei, Moldova rămânea în Răsăritul Europei singurul pământ de libertate al țaranului”.

Istoria a dovedit că multietnismul poate conduce la conflicte naționale sau la conviețuire pașnică, în cazul când guvernul sau alte forțe politice nu instigă și nu propagă ura și diferendele interetnice. Or, străinii, care se așezau printre români, se bucurau de ospitalitatea și toleranța băștinașilor, administrația centrală și cea locală permițându-le deplina libertate confesională și lingvistică și o mult mai mare libertate economico-socială, în comparație cu țările lor de origine, „pentru că Moldova, țară

de libertate a muncii, era în același timp fără de libertate a gândului” (N. Iorga).

Observăm, deci, că instaurarea administrației habsburgice în Bucovina s-a produs pe un anumit fundal economico-cultural și politico-spiritual care a facilitat, într-o măsură destul de mare, menținerea și constituirea, în ciuda modificării cardinale a imaginii etnice a ținutului, a unui climat de conviețuire și toleranță interetnică. Autoritățile austriece, în contrast cu obiceiurile și legile țării și chiar cu ordinea stabilită de Poarta Otomană care nu a atentat la limba și religia locuitorilor Țării Moldovei, au promovat „o tendință de centralizare și de nivelare a deosebirilor de caractere ale națiunilor, cu scopul de a ușura exercitarea stăpânirii și de a asigura puterea stăpânilor”. Scopul politicii promovate de Curtea de la Viena în Bucovina a constat în integrarea deplină și definitivă a acestui teritoriu în componența imperiului prin implantarea culturii, limbii și administrației germane și nu de a crea o provincie-model pentru celelalte țări ale Coroanei sau pentru Europa. Acest fapt se observă cu certitudine din oscilațiile Vienei referitoare la statutul politic-administrativ și juridic al Bucovinei pe parcursul întregii perioade austriece¹. Și doar rezultatul, în mare parte înfrumusețat, a fost prezentat ulterior ca o strategie, ca un scop urmărit de Habsburgi chiar din momentul anexării. Cercetătorii austrofili subliniază că autoritățile imperiale au fost preocupate „de ridicarea economică, socială și culturală a noii provincii”² în care au experimentat cu deplin succes de fapt reformele iluministe ale lui Iosif al II-lea, care-și vor face aici resimțite efectele benefice chiar și multă vreme după revocarea lor forțată de către însuși promotorul lor încoronat. Se instaurează aici așadar un climat de toleranță interetnică (români, ucraineni, evrei, germani, polonezi, armeni, slovaci, greci, lipoveni, maghiari, turci), interconfesională (ortodocși, catolici, protestanți) și interreligioasă (creștini, evrei, musulmani) cum n-a mai existat în nici o altă parte a Europei din aceea vreme” și că „în Bucovina imperială lipseau intoleranța, opresiunea națională sau naționalistă, constrângeri lingvistice sau religioase”. Este un tablou idealizat care nu întotdeauna se bazează pe realitățile istorice. Astfel, istoricul Emanuel Turczynski, în cartea sa *Istoria Bucovinei în epoca modernă*, descrie, paralel cu cultura politică a societății bucovinene poliglote, și naționalismele diverselor etnii, pe care le consideră importate, și încordarea socială și națională în Bucovina austriacă, în special, „tensiunea dintre cele mai mari grupuri etnice (români și ucraineni — n.n.) din Bucovina”.

¹ Între anii 1775—1786, Bucovina se află sub administrație militară; în 1780 se dezbate cu toată seriozitatea diverse planuri de divizare, militarizare sau autonomizare a provinciei; în 1786, ea este anexată Galiției, ca al 19-lea cerc administrativ; în 1790, împăratul Austriei dispune separarea de Galiția care n-a fost realizată; între anii 1849—1860 se pun bazele unei administrații autonome; în anii 1860—1861, Bucovina este realipită Galiției, pentru ca între anii 1861—1918 să devină ducat autonom. Dimitrie Țopa, în lucrarea *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină*, apreciază că Austria a căutat să împlinească în Bucovina două obiective: a) slavizarea populației și b) convertirea ei la confesiunea unită. Primul scop era îndreptat contra României prin crearea „ucrainismului” și cel de al doilea scop era îndreptat împotriva Rusiei. Prin acesta se urmărea împiedicarea creșterii influenței rusești prin intermediul ortodoxismului.

² De obicei, nu se amintește faptul că toate reformele efectuate în Bucovina nu s-au realizat de dragul bucovinenilor, ci pentru a putea administra cât mai bine această provincie și de a folosi din plin potențialul ei uman și economic.

și cristalizarea chassidismului evreiesc. Octavian Lupu, care a cercetat situația românilor bucovineni în timpul stăpânirii austriece, menționa: „afirmația că în Bucovina n-au existat controverse naționale este curată fantezie”. De exemplu, Dieta Bucovinei, constituită în urma alegerilor din anul 1911, efectuate pe baza așa numitului Ausgleich bucovinean, s-a întrunit într-o singură sesiune, consacrată problemei asanării băncilor țărănești română și ucraineană, altele n-au mai fost convocate din cauza persistării în provincie a unei tensiuni politice generale. Toate problemele bucovinene au fost preluate în administrarea sa de către Comitetul Țării. Ion Nistor, la rândul său, a oglindit metodele utilizate de administrația imperială, subliniind că „nu era chip să se ridice din partea românilor o revendicare politică, națională, culturală sau economică, fără ca aceasta să nu fi fost respinsă de guvernul de la Viena, sau să nu fi fost dublată imediat de o concesiune în folosul aspirațiilor ucrainene”. Iar istoricul ucrainean Arcadii Jukovski conchide, la finele monografiei sale *Istoria Bucovinei*, că „politica antinațională a autorităților austriece n-a putut gătui renașterea națională a popoarelor sedentare, iar tactica utilizată, „*divide et impera*”, numai a incendiat relațiile dintre ucraineni și români”.

Evident, în comparație cu alte provincii ale imperiului, în Bucovina domnea un aparent calm politic, întemeiat pe necesitatea vitală a societății multietnice de a supraviețui și a evolua pe calea progresului cultural, economic și social. Dar, trebuie să menționăm, că multe din drepturile umane, de care se bucurau bucovinenii, au fost cucerite de ei prin lupte îndârjite³ și nu au fost dăruite de autoritățile habsburgice.

Unul dintre rezultatele politicii de transformare a Bucovinei într-o țară germană a Coroanei de Habsburg se dorește a fi așa numitul „homo bucovinensis”. Dar, trebuie să subliniem, că „homo bucovinensis” nu este echivalent cu termenul de „bucovinean”, cu toate că au aceeași rădăcină. Practic, locuitorii nord-vestului Moldovei, inclus în cadrul Imperiului Habsburgic și botezați cu numele de Bucovina, vor începe să se auto-identifice drept bucovineni, în special, clasa politică, după anexarea provinciei lor la Galiția, în 1786, pentru a se delimita de galițieni și de a protesta împotriva acestei măsuri administrative. Memoriul țării, prezentat de Vasile Balș, în anul 1780, împăratului Leopold al II-lea, se referea la incompatibilitatea menținerii Bucovinei la provincia Galiției și a adus argumente pentru decretul imperial din 29 septembrie 1790 prin care se promitea oficial că „*Bucovina va fi considerată și tratată în veci sub acest nume, ca o provincie autonomă*”. Bucovinismul sau autonomismul bucovinean s-a cristalizat ca un fenomen de rezistență la anexarea Bucovinei la Galiția. Această măsură administrativă, spre deosebire de situația din perioada administrației militare, în timpul căreia s-a menținut parțial *statu quo ante*, adică caracterul moldovenesc al provinciei, se asocia, în mentalul băștinașului, cu politica realizată de autorități în direcția transformării provinciei într-o țară germană. Astfel, de pildă, la Cernăuți, în anul 1872, a luat ființă *Societatea autonomiștilor naționali* cu organul ei de presă „Der Patriot”, al cărei scop era „*de a cultiva în popor instruc-*

³ Este suficient de amintit numai de numeroasele petiții și memorii adresate de bucovineni forurilor centrale, de avântul mișcării de emancipare din anii 1848—1849, 1860—1861 sau de cel de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

țiunea politică și conștiința națională, precum și de a stăruii pentru realizarea, întărirea și dezvoltarea organică a autonomiei în toate ramurile vieții publice”. Expresia „Noi suntem bucovineni” era echivalentă și „noi suntem autohtoni” sau „noi suntem români” și, în esență, era o modalitate conceptuală a clasei politice de a refuza dominația străină. Pentru că „Noi suntem bucovineni” putea fi interpretată ca „Noi nu suntem galățieni” și chiar ca, „Noi nu suntem austrieci”. În ceea ce privește locuitorii obișnuiți ai provinciei, constatăm că aceștia nu și-au însușit termenul de Bucovina. Dovadă, în folclorul românesc din Țara de Sus a Moldovei — așa cum rezultă din colecția lui Mathias Friedwagner — nu se folosește niciodată termenul de Bucovina. Versurile populare utilizează termenii de Moldova Mare și Moldova Mică. Acest din urmă termen cu referire la ceea ce se numea în epocă Bucovina. Faptul în sine este relevant pentru conștiința unității românilor din spațiul est-carpatic. Acest „bucovinism” a condus la dobândirea (1849) și redobândirea (1861) autonomiei provinciei, a fost unul dintre pilonii mișcării naționale românești din cea mai mică țară a Coroanei de Habsburg. Ceilalți locuitori ai provinciei, în special coloniștii și imigranții, se autodenumeau „bucovineni” pentru a se putea integra și a fi acceptați în această societate. „Concetățenii noștri de altă limbă și lege, scria I. Nistor într-un articol consacrat lui „homo bucovinensis”, care venind din alte părți la noi, aveau un vădit interes de a sprijini o doctrină care tindea să ștergă deosebirea între străini și băștinași”.

Paralel cu acest tip de bucovinean s-a născut, într-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, și așa numitul „homo bucovinensis” (H. Prelitsch) sau „neamț” („Gazeta Mazililor și Răzeșilor bucovineni”, nr. 9, 12 noiembrie 1913, p. 129—134). „Și astfel administrația, justiția și școala au creat acel tip specific austriac pe care poporul l-a caracterizat cu cuvântul de „neamț”. „Neamțul” nu e totdeauna german, el e mai ales ceh, polon, ruten, evreu și chiar român, aplicat în serviciul statului, și care „scrie nemțește”. (Și azi mai auzi pe cutare beamter răspunzând la întrebarea : „Wie geht's?” — „Schreib' deutsch!”). Pentru un „neamț” nu există naționalitate, confesiune, aspirațiuni culturale, mai ales unele deosebite de cele germane”. Țara populată cu astfel de indivizi era „în orice caz pe placul stăpânirii, pentru că îi ușurează poziția față de trezirea conștiinței naționale a popoarelor. O astfel de ținută e și pentru individul nemțit comodă și de folos personal”.

Am menționat deja că în calitate de liant, de factor de echilibru al societății bucovinene multietnice este deseori prezentat elementul german. În legătură cu acest fapt ar trebui de specificat că nemții așezați în Bucovina nu cunoșteau limbile naționale, pe când celelalte etnii stăpâneau germana (într-o măsură mai mare sau mai mică). Fenomenul conviețuirii pașnice a bucovinenilor de diferite naționalități este destul de complex și avea mai multe componente care se completau reciproc, cum au fost spiritul gospodăresc, disciplina și cultura occidentală a germanilor, toleranța, ospitalitatea și sârguința românilor, spiritul întreprinzător și de adaptare al evreilor etc. Nu trebuie uitat nici sistemul constituțional al Austriei, care garanta o relativă libertate pentru naționalități, secondat de o executare destul de riguroasă a prevederilor legale, realități ce influau supușilor imperiali o anumită stabilitate a dimensiunilor culturale, spirituală, lingvistică, națională, politică etc. în evoluția lor socială.

De la mijlocul secolului al XIX-lea se observă o accelerare a procesului de emancipare național-politică a diferitelor etnii care populau Bucovina și constituirea unor tabere naționale care concureau între ele. Începutul secolului al XX-lea aduce în Bucovina un întreg șir de reforme în cele mai variate domenii, toate bazate pe principiul naționalităților. Una din aceste reforme a fost modificarea legii electorale, adoptate încă în anul 1861. Pe calea compromisului, la 26 mai 1909, s-a ajuns la înțelegerea între români, ucrainenii, germanii, evreii și polonii ca alegătorii să fie trecuți în cadastre naționale și apoi pe colegii ca și mai înainte. Prin noua lege electorală, provincia urma să fie împărțită în curii naționale, determinându-i pe alegătorii să-și stabilească identitatea națională. În dieta Bucovinei, la alegerile din anul 1911, au fost aleși 23 deputați români, 17 deputați ucrainenii, 10 deputați evreii, 7 deputați nemți, și 6 deputați polonezi. Președinte al noii diete a fost ales românul Alexandru Hurmuzachi, iar vicepreședinte — ucraineanul Stefan Smal-Stotki. În alegerile parlamentare, care s-au desfășurat în 1911, tot pe baza curiilor naționale, românilor le-au revenit 5 mandate, ucrainenilor — 5, evreilor și germanilor — 3, polonezilor — 1 mandat.

Astfel a fost tradus în viață „*der Bukwiner Ausgleich*” care a fost important pentru modificarea raportului de forțe atât în dieta provincială⁴, cât și, în general, în viața politică. Rezultatul obținut dovedește o diminuare substanțială a rolului pe care-l dețineau românii în dietă. Or, amenințarea întruchipată și în ideologia „*daco-românismului*” (E. Prokopowitsch) devenea treptat un pericol ce tindea să submineze înseși bazele monarhiei habsburgice. Paralel cu slăbirea influenței românilor are loc o întărire puternică a elementului germanofon (evreii bucovineni erau „*favoriți ai culturii germane*” — E. Turczynski), temelia imperiului, care în noua componență a legislativului provincial, a obținut 26,98% față de numai 16,66% de până la 1911. În aceeași proporție a crescut și ponderea ucrainenilor.

Sub presiunea cercurilor și partidelor naționale, învățământul bucovinean a fost divizat, după 1905, în trei compartimente: român, ucrainean și german. O luptă îndârjită a fost dusă între ucrainenii și românii în sânul bisericii ortodoxe care n-a condus la vreo modificare substanțială a statutului și structurii interne a mitropoliei Bucovinei. Iar în ajunul primului război mondial, în luna martie 1914, s-a ajuns la o înțelegere cu privire la utilizarea limbilor în oficiile publice. Astfel, s-a hotărât ca în sudul provinciei să se utilizeze limbile germană și română, în nord — germana și ucraineana, iar în orașele Cernăuți, Storojineț și Siret — germana, româna și ucraineana. Aceste concesii, făcute naționalităților de către autoritățile habsburgice, dovedeau cu siguranță incapacitatea administrației imperiale de a ține în frâu și sub control procesul ascendent de emancipare națională și politică, semnalând asupra necesității unor schimbări cardinale în structura și bazele existențiale ale Imperiului Habsburgic care, de altfel, n-a mai reușit să se salveze.

Revenirea Bucovinei, în toamna lui 1918, în spațiul național românesc nu a periclitat perincipiile conviețuirii pașnice din acest teritoriu.

⁴ În noua Cameră provincială, românii reprezentau 36,51%, față de 53,33% anterior; ucrainenii — 26,98%, față de 16,66%; evreii — 15,87%, față de 3,33%; germanii — 11,11%, față de 13,33%; polonii — 9,52%, față de 13,33% (împreună cu armenii).

„Românizarea” provinciei, proces politico-administrativ firesc, n-a „provinciializat” (R. Wagner) sau degradat acest ținut din punct de vedere cultural. Minoritățile naționale au avut destul de multe posibilități să păsească, împreună cu populația majoritară, pe calea progresului național, cultural, politic sau economic⁵.

Desigur, în România interbelică, ca și în celelalte state europene, au avut loc unele încăleări ale dreptului omului, ale minorităților etnice, în provinciile reunite au existat mișcări iredentiste ale minoritarilor, obligând statul la luarea unor măsuri de apărare a integrității sale teritoriale. O relativă tensiune în relațiile interetnice se produce de la mijlocul anilor '30. Atmosfera aceasta era condiționată de ascensiunea și expansiunea mișcărilor de extrema dreaptă și extrema stângă în întreaga Europă. Totuși, minoritățile etnice au avut posibilitatea să-și conserveze și să-și dezvolte propria cultură prin intermediul societăților naționale culturale, științifice, profesionale, a presei în limba maternă, prin partidele politice, etc.⁶.

Anul 1940, prin ultimatumul sovietic, pune capăt conviețuirii pașnice a „bucovenenilor”. Germanii bucovineni (circa 90 de mii) se reîntorc în patria lor germană, nedorind să intre „în comunitatea popoarelor sovietice ca minoritate într-un habitat slav” (J. Leugner). În nordul fostei provincii au avut loc deportări în masă, arestări și colonizări cu ruși și ucraineni din teritoriile U.R.S.S.-ului. Concomitent are loc un proces de emigrare a evreilor din fosta Bucovină.

Sfârșitul celui de al doilea război mondial găsește fosta Bucovină divizată, dar și nordul, și sudul fostei provincii devin comuniste. Ideologia comunistă, cu teoriile luptei de clasă, ateismul combativ și necesitatea creării chipului dușmanului (imperialismul mondial, sionismul, revanșismul german etc.), a avut un efect dramatic asupra mentalității și spiritului de toleranță a omului de rând, constituindu-se un fel de «Bucovină „schizofrenică”» (A. Armbruster). Fantoma nefirescului „homo bucovinensis” este prezentată aici tot mai des ca un ideal pierdut, dar se speră încă în reînvierea sa.

⁵ Astfel, de pildă, Consiliul orașului Cernăuți, numit de Ministerul de Interne la 19 iunie 1920, era compus din 40 de membri, din care 20 îi reprezentau pe social-democrați, iar fiecare naționalitate a orașului — română, germană, evreiască, ucraineană și polonă — a delegat câte 4 reprezentanți din ai săi. Din cei 602 avocați din componența Baroului Bucovinei la 1923, numai 102 erau români, iar din 116 judecători existenți la 1925, 72 erau neromâni.

⁶ Spre exemplu, după 1929, evreii bucovineni își puteau desfășura diverse activități prin intermediul a 57 de societăți religioase, culturale, sportive, științifice, muzicale și 3 societăți academice studențești; germanii aveau 16 societăți diverse și 3 societăți academice studențești; ucrainenii beneficiau de 12 societăți și 2 uniuni studențești; polonezii erau reuniți în 8 societăți și 2 societăți academice studențești. Din cele 29 de publicații care apăreau numai la Cernăuți, în anul 1926, 11 erau tipărite în limba română (37,9 %), 10 îmbrăcau veșmântul limbii germane (34,5 %), câte 3 apăreau în limbile idiș (10,4 %) și ucraineană (10,4 %) și 2 — în cea poloneză (6,9 %).

CONSTANTIN BRĂTESCU, PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

Acad. VLADIMIR TREBICI

Din cei 21 de ani de carieră universitară a profesorului Constantin Brătescu (1924—1945), 15 ani revin perioadei cernăuțene (1924—1939). Mai mult, în acești ani, când a desfășurat o strălucită muncă didactică și științifică, profesorul Constantin Brătescu s-a învrednicit să fie și decan al Facultății de Științe a Universității cernăuțene (1930—1932). Prezența sa în capitala Bucovinei istorice depășește cu mult pe cea a unui profesor universitar. O ediție a scrierilor sale a întocmit George Nimigeanu (1909—1987), student și colaborator al său. Constantin Brătescu, *Opere alese* (București, Editura Științifică, 1967), cu un studiu al îngrijitorului ediției, cuprinzând informații privind viața și opera profesorului cernăuțean.

Constantin Brătescu este numit profesor la catedra de geografie de la Facultatea de Științe a Universității din Cernăuți la 1 septembrie 1924, prin chemare („venia legendi”), avea 42 ani și era bine cunoscut prin activitatea sa didactică, științifică și obștească. Dobrogean prin naștere — părinții săi, învățători, veniseră din Moldova și se stabiliseră în Dobrogea după Războiul pentru Independență (1877) —, Constantin Brătescu era legat de Dobrogea. Era profesor la unele licee din Constanța, din 1920 edita „Analele Dobrogei”, era implicat în importante acțiuni culturale. De aceea — consemnează George Nimigeanu — Constantin Brătescu a ezitat să părăsească Dobrogea. L-a convins profesorul Simion Mehedinți pe fostul său student să accepte chemarea. La aceasta au contribuit și insistențele profesorului Ion Nistor (1876—1962), cunoscut istoric, vreme îndelungată rector al Universității cernăuțene.

Acceptă așadar, însă aduce cu el „Analele Dobrogei” pe care le va edita la Cernăuți, până în 1938. Lecția de deschidere *Istoria, obiectul și metodele geografiei* o va rosti în 1925.

La data când își începea cursul, Constantin Brătescu se înfățișa cu o remarcabilă activitate, bine cunoscută și apreciată și de cernăuțeni.

Licențiat în geografie, în 1906, al Universității din București, la profesorul Simion Mehedinți — de care îl vor lega pentru toată viața, sentimente de admirație, recunoștință și caldă prietenie — Constantin Brătescu și-a continuat perfecționarea științifică sub îndrumarea sa. Este asistent la catedra de geografie, la prof. S. Mehedinți, grație acestuia primește bursă de specializare la universitățile din Leipzig — unde cândva Simion Mehedinți obținea doctoratul la celebrul profesor Friedrich Ratzel (1844—1904) — și din Berlin, în anii 1910—1914, pregătindu-și

teza de doctorat. Războiul împiedică realizarea acestui gând; își va susține teza de doctorat, în 1920, în fața profesorului Simion Mehedinți. La 5 iunie 1918 Academia Română îl alege membru corespondent, la Secțiunea istorică, la propunerea aceluiași Simion Mehedinți.

Ce găsește profesorul Constantin Brătescu la Cernăuți? Universitatea s-a înființat la 4 octombrie 1875, ca „Deutschsprachige Nationalitäten-Universität”, cu 3 facultăți: teologie, drept și filosofie, având ca patron pe împăratul Franz-Josef I (Alma Mater Francisco-Josefina”). Cea mai ilustră a fost Facultatea de teologie. La cea de-a 120 aniversare, evenimentul a fost evocat în Austria, Germania, în Ucraina, la Universitatea din Cernăuți, astăzi cu limba de predare ucraineană (din 1991) și în România. În perioada austriacă, geografia — ca și matematica, fizica și științele naturii — făcea parte din Facultatea de filosofie. În 1918, odată cu revenirea Bucovinei la Țara-Mamă, începe o nouă eră pentru Universitatea cernăuțeană: în 1920 are loc „românizarea” ei, ea devine Universitatea „Regele Ferdinand I” — în 1933, denumirea se schimbă în Universitatea „Regele Carol al II-lea” (Alma mater carolina).

Din Facultatea de filosofie se desprinde Facultatea de Științe. Aceasta avea patru secții: 1. Geografie, 2. Științe naturale, 3. Fizico-chimică, 4. Matematici.

La Facultatea de Științe au activat, în perioada interbelică, personalități precum: Simion Stoilov, Gheorghe Vrânceanu, Tiberiu Popoviciu, matematicieni, viitori academicieni; fizicianul Eugen Bădărău, viitorul academician; la științele naturale, Eugen Botezatu, zoolog și Mihai Gușuleac, botanist, ambii membri corespondenți ai Academiei Române; fiziologul medic, Nicolae Florescu. Și la celelalte facultăți și-au înscris numele iluștrii profesori, pe care i-am amintit în câteva studii publicate, inclusiv în revista „Academica” a Academiei Române.

Așadar, profesorul C. Brătescu a venit în această familie de distinși cărturari, creîndu-și un loc bine meritat. Prima sa grijă a fost înzestrarea catedrei cu o bibliotecă, apoi cu un laborator, în așa fel încât Emmanuel de Martonne, vizitând Universitatea din Cernăuți, remarcă elogios catedra lui C. Brătescu și dotarea ei.

Care au fost cursurile și seminariile lui C. Brătescu? Pentru cei patru ani, cursul principal era „geografie generală”, urmează metodologia geografică, geomorfologie comparativă, dar și chorografie. După exemplul lui Simion Mehedinți, cursul de geografie generală cuprindea noțiuni de etnografie — se știe că discursul de recepție al lui S. Mehedinți la Academia Română se referea și la etnografia poporului român — de istorie, cu referiri la Homer, Hesiod, Herodot, Strabo și alții. Fiîndcă — trebuie s-o spunem aici — C. Brătescu era o personalitate de vastă cultură, cu largă deschidere spre alte domenii ale culturii și științei. Avea și înclinații literare — a și colaborat la „Convorbiri literare” — scrisul său avea remarcabile calități stilistice.

La seminarii se acorda o mare importanță lucrărilor cartografice. În cadrul catedrei de geografie funcționa și Institutul de Geografie; director era C. Brătescu, iar secretar, asistentul Dan Iliescu, dobrogean și acesta. Se organizau cu studenții, lucrări de teren și excursii, la care participau numeroși profesori de geografie de la licee din Cernăuți. De altfel

C. Brătescu ținea lecții de geografie la prestigiosul liceu militar „Ștefan cel Mare” din Cernăuți.

Pregătirea viitorului geograf cuprindea cursuri de paleontologie și stratigrafie, geologie și petrografie, mineralogie, cristalografie. Fiecare din aceste discipline avea propriul său institut. Se deduce lesne că și cursul de geografie era concentrat pe geografie fizică și geomorfologie, și mai puțin pe disciplină, astăzi prezentă, aceea de geografia populației și localităților, geografia economică, care s-au afirmat atât de puternic, în ultimele decenii.

Universitatea din Cernăuți avea un număr de studenți care depășea uneori 2000; facultatea de științe avea, în 1937/38, circa 180 de studenți, din aceștia 30 urmau geografia. Majoritatea absolvenților deveneau profesori de liceu; s-au acordat și doctorate, din acestea cel din anul 1936/1937, al lui Neculai Rădulescu. Viitorul profesor, George Nimigeanu, care și-a pregătit teza de doctorat sub îndrumarea lui C. Brătescu, cu un subiect extrem de interesant și actual privind etnografia hușanilor din Bucovina și-a susținut teza de doctorat, la Universitatea din București, la sfârșitul anului 1945.

În perioada cernăuțeană, C. Brătescu s-a remarcat și ca un apreciat conferențiar la Universitatea Liberă a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. A îndrăgit Bucovina, îi cunoaște bine istoria, geografia și cultura. O altă activitate neostenită a sa o constituia editarea „Analelor Dobrogei”.

Tot lui i se datorează înființarea filialei Societății de Geografie din România, la Cernăuți, cu o activitate remarcabilă.

În 1939 C. Brătescu părăsește Cernăuțiul fiind chemat la Universitatea din București, urmându-i la catedră ilustrul său magistru Simion Mehedinți. Lecția de deschidere a avut loc în ziua de 29 octombrie 1939. Despre acest moment, ceva mai târziu.

În iarna 1939, asupra profesorului C. Brătescu și a familiei sale, s-a abătut o cumplită tragedie, soția, tânără și frumoasă, cum o cunoșteau cernăuțenii, a murit cu diagnosticul „septicemie”. Profesorul o cunoștea la Constanța, cu prilejul unui examen de bacalaureat — era președintele comisiei iar viitoarea soție era elevă. Întâmplarea s-a încheiat cu căsătoria președintelui cu proaspăta bacalaureată.

Biografia se vor apleca cu grijă asupra acestui aspect din biografia sa.

La 29 octombrie 1939 profesorul C. Brătescu își deschidea cursul la Universitatea din București. Prezentarea i-a făcut-o Ion Popescu-Voițești. În lecția solemnă, C. Brătescu a făcut elogiul profesorului Simion Mehedinți, de față și el. Geograful a fost acest elogi, ideile pe care le cuprinde. Se cunosc bine și părerile lui S. Mehedinți despre ilustrul său discipol și continuator al operei sale.

Din perioada bucureșteană vom menționa colaborarea lui C. Brătescu cu revista „Geopolitica și Geoistoria”, ai căror inițiatori au figurat Gheorghe Brătianu, Sabin Manuila, Mircea Vulcănescu, Ion Conea și Anton Golopenția. Aici va publica memorabilele sale studii: *Hotare răsaritene: Valea Nistrului* (I) și *Români din Bulgaria de est a Evului Mediu* (II). Autorul, cu titlul oficial de „profesor de geografie generală și

antropogeografie" la Universitatea din București, devenea și specialist în „geopolitică” și „geoistorie”, urmându-l și în acest domeniu pe Simion Mehedinți.

Îndrăznesc să afirm că prof. Brătescu a fost un *model paideic* pentru studenții săi, așa cum Simion Mehedinți a fost cel mai desăvârșit model paideic pentru întreaga națiune. Muncitor până la istovire, a acordat studenților — celor mai buni — atenția și grija sa, îndrumându-i, cu dăruire, pentru frumoasa și nobila profesiune de geograf.

Summary

Constantin Brătescu (1882—1945), an outstanding scientist represents one of the most imposing personalities of the Romanian geography. The author of more than 70 studies, he became famous for his studies on geomorphology in which he establishes methods and criteria of research, for his studies on human and historical geography.

DIONISIE O. OLINESCU, ARHEOLOG ȘI CRONICAR AL VIETII ȘTIINȚIFICE, CULTURALE ȘI ARTISTICE

D. VATAMANIUC

Viata științifică, culturală și artistică a românilor din Bucovina, populația autohtonă, se desfășoară în condiții vitrege sub stăpânire străină în secolul trecut și la începutul secolului nostru. Personalități de seamă se impun în lupta grea pentru apărarea și promovarea valorilor naționale și se bucură de prețuirea posterității. Sunt însă și personalități cu o contribuție remarcabilă în acest domeniu, care continuă să rămână în umbră. O asemenea personalitate este și Dionisie O. Olinescu, care figurează în enciclopediile mai vechi, fie și în prezentări sumare¹, însă nu-i întâlnim numele și în cele apărute în anii din urmă în Țara de Sus a Moldovei².

Dionisie O. Olinescu se naște în 8 aprilie 1852 în Adâncata, comună românească în județul Storojineț, astăzi în regiunea Cernăuți. Se numea de acasă Olinschi, după practica administrației austriece de înstrăinare a numelor românești de familie. Semnează unele articole cu numele de botez Dionisiu. Face liceul la Ober-Gymnasium din Cernăuți, ale cărui cursuri le frecventează Eminescu și frații săi. În 1867 era în clasa a IV-a și donează mai multe cărți bibliotecii elevilor români găzduită în casa lui Aron Pumnul. În *Cunsămănăciunariul venitului, cheltuielilor și al avutului Bibliotecii învățăceilor români gimnaziali*, catalogul acestei biblioteci, figurează printre donatori de cărți încă doi elevi cu acest nume, probabil frați sau rude apropiate³. Termină liceul în 1870 și face studii juridice la Viena, Innsbruck și Cernăuți. Intră în 1878 în serviciul administrației austriece din Cernăuți și după cinci ani ajunge la gradul de „concepist” fără perspectivă de înaintare. Emigrează în România și funcționează scurt timp, la Biroul de Statistică și la Fundația Universitară Carol I din București. Intră în învățământ în 1895 și este profesor la Focșani, Caracal și Slatina. La Caracal predă limba germană și dreptul⁴, iar la Slatina româna, geografia și germana⁵. Se stabilește la Slatina și se înscrie în

¹ C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, Tomul III, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Kraft, 1904, p. 453; L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, București, Georgescu Delafraș, 1940, p. 614.

² Emil Satco și Ioan Pinzar, *Dicționar de literatură Bucovina*, Suceava, Biblioteca, Bucovinei „I. G. Sbiera”, 1993.

³ Aurel Vasiliu, *Bucovina în viața și opera lui Mihai Eminescu*. În *Eminescu și Bucovina*, Cernăuți, Editura „Mitropolitul Silvestru”, 1943, p. 60. Și extras.

⁴ „Anuarul Gimnaziului « Ioniță Aslan » din Caracal pe anul 1906—1907”, Caracal, 1907, p. 24. Aici se menționează că se naște în 24 aprilie 1852.

⁵ „Anuarul Liceului « Radu Greceanu » din Slatina-Olt 1923—1924”, Slatina, 1924, p. 25. Se precizează că venea de la Focșani.

Baroul avocaților de aici. Își trece examenul de licență în drept la Iași în 1898. În teza sa *Acțiunea Pauliană în dreptul roman și român* se ocupă de dreptul de garanție al creditorilor față de debitorii insolvabili. Este elaborată cu o bogată informație din dreptul roman și legislația românească. Se tipărește la Slatina în 1898⁶. Colaborează la revistele științifice „Buletin. Societatea geografică română”, „Buletinul societății numismatice române”, „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums”, revistele „Familia”, „Junimea literară”, „Convorbiri literare”, ziarele „Tribuna”, „Gazeta Bucovinei”, „Țara”, „Voința națională”. Este membru corespondent al societății geografice române și al comisiei de arte și monumente istorice din Viena.

Dionisie O. Olinescu se orientează spre arheologie la îndemnul lui I. G. Sbiera, profesorul său la Universitatea din Cernăuți, care îi face și prezentarea din enciclopedia lui C. Diaconovich, un text de referință până astăzi. Activitatea în acest domeniu și-o începe cu o corespondență, *Cernăuți 6 sept. 1876*, publicată în „Familia” în 12/24 septembrie 1876. Prezintă aici un palos, descoperit lângă mănăstirea Putna, cu o vechime presupusă, dinainte de Dragoș Vodă, și o icoană care se păstra în Biblioteca din Graz și ar fi aparținut unui boier din vremea unui Ilieș Vodă, domn în Moldova pe la 1730⁷. Eminescu atrage atenția asupra acestei corespondențe în „Curierul de Iași”, în 17 septembrie 1876. Face rezerve asupra corectitudinii descifrării inscripției de pe icoană. „Nu putem garanta — scrie Eminescu în ziarul pe care îl redacta — că data a fost bine descifrată, cel puțin pe la 1730 nu întâlnim nici un Ilieș Vodă”⁸. Dionisie O. Olinescu reia discuția asupra acestei icoane și arată că descifrarea s-a făcut la liceul din Cernăuți și că nu era vorba de nici un Ilieș Vodă „Eu Ilia Ispravnicu — se arată în inscripție — am făcut această sântă icoană pentru Toderășco Făgărășianu”⁹. Dionisie O. Olinescu propune ca studenții români care studiau în străinătate să întreprindă cercetări în biblioteci și arhive și să descopere mărturii privind istoria poporului nostru.

Importanța descoperirilor arheologice este pusă în discuție de Dionisie O. Olinescu într-un studiu *Tezaurul de la Pietroasa*, publicat la Gherla în 1884¹⁰. Prezintă piesele componente cu unele informații din izvoare străine.

Descoperirea unor monede romane la Banila, în județul Storojineț, se înscrie ca o mărturie a stăpânirii romane și în aceste ținuturi. Consideră că se impune să se întreprindă acțiuni pentru recuperarea unor asemenea vestigii ale trecutului. Publică un articol, *Necesitatea unei societăți arheologice*, în care face un istoric al înființării acestor societăți și prezintă activitatea lui Oezar Bolliac în acest domeniu¹¹. Dionisie O. Olinescu înființează, sub președinția sa, Societatea arheologică română din Bucovina

⁶ Dionisie Olinescu, *Acțiunea Pauliană în dreptul roman și român*, Teză pentru licență, Slatina, Tipografia Societății, 1898, 183 p. (Facultatea de drept din Iași).

⁷ „Familia”, XII, nr. 37, 12/24 septembrie 1876, p. 442.

⁸ M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, București, Editura Academiei R. S. România, 1980, p. 206.

⁹ „Familia”, XII, nr. 46, 14/26 noiembrie 1876, p. 550.

¹⁰ Dionisie O. Olinescu, *Tezaurul de la Pietroasa*, Gherla, 1884, 38 p.

¹¹ „Familia”, XXI, nr. 39, 29 septembrie 1 octombrie 1885, 460, 462.

în decembrie 1885¹². Comitetul de conducere se formează dintr-un mare număr persoane de diferite profesii. Sunt de reținut; între persoanele cu rol important în viața științifică și culturală din Bucovina, Ion Bumbac Vasile Morariu, Ioan Droqli, Eusebie Popovici, George Popovici, Isidor Socolean. Membru de onoare este ales arheologul Gutter din Siret, susținător al lui Dionisie O. Olinescu în activitatea sa. În comitet intră și Aglaia Droqli, sora lui Eminescu.

Societatea arheologică română din Bucovina desfășoară o activitate susținută în inventarierea pieselor arheologice din diferite domenii de pe întreg teritoriul Bucovinei. Dionisie O. Olinescu le face cunoscute într-o serie de studii pe care le publică în mai multe reviste și ziare. *Antichități din Bucovina*¹³, *Starea arheologică în Bucovina*. Într-o comună a Bucovinei în Banila¹⁴, *Antichitățile din Bucovina*¹⁵, *Concorbiri arheologice*. Cu privire la români¹⁶. Un raport, *Societatea arheologică română din Bucovina*, semnat de Dionisie O. Olinescu, ca președinte și C. Morariu, ca secretar, publicat în „Gazeta Bucovinei” în ianuarie 1892, prezintă activitatea ei pentru perioada 1886—1891¹⁷. Aici se dă și lista obiectelor și documentelor care intrară în patrimoniul societății. Sunt piese de cult și casnice, zapise, medalii, monede. Concepția lui Dionisie O. Olinescu despre „arheologie” se dovedește destul de cuprinzătoare și încadra aici tot ce ținea de trecut. Această activitate avea și scopuri pedagogice în pregătirea conștiinței naționale. Societatea arheologică română din Bucovina păstra, arată el, „toate odoarele trecutului nostru și că mireanului celui mai neînvățat i se va mări mândria națională”¹⁸. Activitatea lui Dionisie O. Olinescu atrage atenția unor instituții din străinătate. H. Stallon, secretar perpetuu la Académie des Inscriptions et belles-lettres, îi cere să facă o prezentare a antichităților din Bucovina¹⁹.

Dionisie O. Olinescu își formează o bună pregătire istorică, cum se desprinde din două studii ale sale, *Rămășițe traco-dace*, publicat în „Junimea literară” în 1908²⁰ și *Gotisch-skytische Goldschmiedekunst in Dacien und in Panonien*, tipărit în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums” în 1914²¹. Primul studiu poartă specificarea *Caracal*, unde funcționa ca profesor. Demersurile sale științifice se susțin pe o bună documentare,

¹² *Ibidem*, nr. 52, 29 decembrie 1885/10 ianuarie 1886, p. 625.

¹³ „Tribuna”, II, nr. 47, 28 februarie/12 martie 1885, p. 186—187, nr. 48, 1/13 martie 1885, p. 190—191; „Bulletin. Societatea geografică română” VI, Trim. III. Partea a II-a, 1885, p. 203—214.

¹⁴ „Tribuna”, III, nr. 10, 14/26 ianuarie 1886, p. 37, nr. 11, 15/27 ianuarie 1886, p. 41—42, nr. 12, 16/18 ianuarie 1886, p. 45—46, nr. 13, 17/29 ianuarie 1886, p. 49—50, nr. 14, 18/30 ianuarie 1886, p. 53—54, nr. 15, 19/31 ianuarie 1886, p. 57—58, nr. 16, 21 ianuarie/2 februarie 1886, p. 61—62, nr. 17, 22 ianuarie/3 februarie 1886, p. 65—66.

¹⁵ „Voința națională”, III, nr. 630, 13/25 septembrie 1886, p. 2—3, nr. 634, 18/30 septembrie 1886, p. 2—3.

¹⁶ „Familia”, XXV, nr. 23, 4/16 iunie 1889, p. 271, nr. 24, 11/23 iunie 1889, p. 284, nr. 25, 18/30 iunie 1889, p. 292, 294.

¹⁷ „Gazeta Bucovinei” II, nr. 3, 9/21 ianuarie 1892, p. 2—3.

¹⁸ „Tribuna” III, nr. 17, 22 ianuarie/3 februarie 1886, p. 66.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 12, 18/28 ianuarie 1886, p. 46.

²⁰ „Junimea literară”, IV, nr. 10—11, noiembrie 1907, p. 222—225, nr. 12, decembrie 1907, p. 253—256, V, nr. 1, ianuarie 1908, p. 16—18, nr. 3, martie 1908, p. 60—62, nr. 4—5, aprilie—mai 1908, p. 82—84. Și extras.

²¹ „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums”, XX—XXI, 1912—1913, Cernăuți, 1914, p. 56—83.

în mare măsură din izvoare germare, inaccesibile istoricilor noștri. Dionisie O. Olinescu se înscrie printre cercetătorii noștri care susțin că dacii nu au fost exterminați de romani și face o prezentare interesantă a lor în privința fizicului, limbii, portului și ocupațiilor (ostași și ciobani). În cel de-al doilea studiu înfățișează tipuri umane, dă reproduceri din tezaurul de la Pietroasa și după o amforă din Adâncata, comuna sa natală.

Studiile pe care le consacră Bucovinei sunt de mare interes pentru cunoașterea unor aspecte din istoria provinciei. Se ocupă, astfel, într-un studiu, *Numele Bucovina*, publicat în „Buletinul Societății geografice române” în 1896, de împrejurările în care se dă acest nume — „Țării de Sus a Moldovei după anexarea ei la Imperiul habsburgic în 1775”²². Numele „Bucovina” apare în tratatul încheiat între împăratul Sigismund și Vladislav Iagello, regele Poloniei în 15 martie 1412. „Quod sylvae majores Bukovina — se arată aici — dictae, incipiendo a Montibus seu ab Alpibus Regis Hungariae inter eandem Terram Moldaviae et Terram Sepenycensem situatae, penes Sereth potententes se ad alliam sylvam minorem Bukovina dictam, usque ad fluvium Pruth, debent per medium dividi seu dimandari”. Se desprinde de aici că se dă acest nume la două păduri, una mai mare și alta mai mică, care se întindeau în Țara de Sus a Moldovei.

Curtea din Viena ezită multă vreme în găsirea unui nume pentru provincia anexată prin șantaj în 1775. Se folosește mai întâi numirea „fosta parte a Moldovei” (der ehmalige Theil der Moldau), apoi, succesiv, „C. C. Moldova” (K. K. Moldau), „districtul moldovan” (Moldauische District), „districtul Bucovina” (Bukowiner Distrikt), „generalatul moldovan” (Moldauer Generalat). Gabriel von Spleny, primul comandant al administrației militare, propune „generalatul cernăuțean”. Acestor ezitări le pune capăt Maria Tereza care hotărăște în 23 august 1777 ca provincia anexată să se numească: Bucovina. Numele privește numai anii ocupației austriece a Țării de Sus a Moldovei (1775—1918) și nu ar trebui extinsă și la alte epoci din istoria noastră națională.

Problema întocmirii unor hărți ale Bucovinei se pune în discuție în timpul demersurilor diplomației austriece pentru anexarea provinciei. Dionisie O. Olinescu se ocupă de aceste demersuri în studiul *Hărțile Bucovinei*, publicat în 1894²³. De aici se desprinde că prima hartă importantă a Bucovinei este cea întocmită de F. von Mieg în 1773—1774, maior în armata austriacă. Harta se păstrează în Arhiva Ministerului de Război din Viena și poartă un titlu foarte lung, din care se vede ce se urmărea prin întocmirea ei. *Generalcarte von der neuen geometrischen Aufnahme; theils von denen à la vue aufgenommen Gegenden zusammengesetzt, zu Ersehung derjenigen Graenzlinie, welche bey formirung eines Arrondissements der Bucovina vor das Allerhöchste Interesse fürzuwahlen erfordlicke wreee. Zusammengesetzt von Major v. Mieg 1774. 1:130. 900.* Harta este întocmită, cum se desprinde de aici, spre a fixa la vedere („à la vue”) elementele

²² „Buletin. Societatea geografică română” XV. Trim. III—IV 1894. București, 1896, p. 10—19; Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 109—110.

²³ „Buletin. Societatea geografică română” XV. Trim. III și IV. 1884. București, 1896, p. 3—10; M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 186—191.

topografice pentru o graniță a Bucovinei cât mai favorabilă noii stăpâniri. Se prezintă și hărțile Bucovinei realizate după această dată. Studiul este însoțit de o hartă arheologică a Bucovinei, întocmită de Dionisie O. Olinescu, importantă pentru cunoașterea „antichităților” din spațiul bucovinean. Cercetătorii prezintă și o altă hartă a Bucovinei din 1774²⁴.

Probleme importante pune în discuție Dionisie O. Olinescu și în studiul *Monetele de pe vremea ocupațiunii rusești din anii 1769—1774*; publicat în „Buletinul Societății numismatice române” în 1913²⁵. Prezintă aici înființarea de Petru baron de Gartenberg Sadogorski din Ostslund a monetăriei de la Sadagura, de la care își ia și numele această localitate din stânga Prutului. Monetăria se înființează pentru armată și pune în circulație trei milioane de monede lucrate din tunurile luate de la turci, cu adaos de aramă, importată din Ungaria. Sunt mai multe tipuri de monede. Una din ele cuprinde pe avers o cruce formată din inițialele numelui Ecaterinei a II-a, pe revers acvila bicefală rusă, iar pe pieptul acesteia scutul Moldovei și Munteniei. O altă monedă cuprinde pe avers două scuturi ovale, cu cap de bour, stema Moldovei și corbul, stema Munteniei, iar deasupra coroana țaristă. Moneda simboliza unirea celor două Principate românești sub protectorat rusesc.

Mai reținem dintre studiile istorice ale lui Dionisie O. Olinescu *Monumentul din Prisaca și din Iași*, publicat în „Familia” în 1883²⁶, *Actele de demarcațiune ale mănăstirii bucovinene Sucevița de la anul 1783 și 1884 și Tabela statistică a Bucovinei, prezentare a recensământului lui Spleny* publicate în „Buletinul Societății geografice române” din 1886 și 1895²⁷. Se ocupă de monumentul de la Vama, cunoscut sub numele de „Stâlpul lui Vodă”, înălțat de Mihai Racoviță în amintirea trecerii sale pe aici în Transilvania în 1716. Monumentul este prezentat și de T. V. Stefanelli într-un memoriu academic în 1914²⁸. Din cel de al doilea studiu luăm cunoștință de proprietățile mănăstirilor care depășeau, ca întindere, pe cele ale răzeșilor bucovineni.

Personalitatea lui Ștefan cel Mare este prezentată de Dionisie O. Olinescu cu viziunea unui arheolog. În trei articole cu titlul *Mormântul lui Ștefan cel Mare* din 1890, 1898 și 1904 descrie așezarea mănăstirii Putna, interiorul ei, inscripțiile de pe mormintele voevodale²⁹. Domnitorul moldovean este evocat, cu datele din cronica lui Grigore Ureche și reproduce fragmente din articolul lui Traclie Porumbescu *Desmormântarea Domnilor Moldovei în catacombele Mănăstirii Putna* din 1856, privind deschiderea

²⁴ M. Popescu-Spineni, *Harta Bucovinei din anul 1774*, „Revista istorică a României” XI—XII, București, 1941—1942, p. 149—157. Și extras.

²⁵ „Buletinul Societății numismatice române”, 1913, „Convorbiri literare”, XLVIII, nr. 4, aprilie 1914, p. 456—460.

²⁶ „Familia”, XIX, nr. 12, 27 martie/8 aprilie 1883, p. 148, 150—151, nr. 14, 3/15 aprilie 1883, p. 160, 162—163, nr. 15, 10/22 aprilie 1883, p. 174—176.

²⁷ „Buletinul Societății geografice române”, VII, Trim. I. 1886. București, 1886, p. 54—57; XVI, Trim. I și II. București, 1895, p. 237—254.

²⁸ Teodor V. Stefanelli, *Stâlpul lui Mihai Racoviță în Bucovina*, București, Librăria Socce & Comp. și C. Sietea, 1914, 16 p. și 4 stampe.

²⁹ „Familia” XXVI, nr. 30, 29 iulie/10 august 1890 p. 355—356; XL, nr. 27, 4/17 iulie 1904, p. 315—316; *Mormântul lui Ștefan cel Mare*. Slatina, Tipografia Societății, 1898, 26 p.

mormintelor voievodale de comisia austriacă³⁰. Un alt articol, *O carte veche*, relatează despre peripețiile *Evangheliarului* din 1473 dăruit de Ștefan cel Mare mănăstirii Humor³¹. *Evangheliarul* cuprinde și cinci reproduceri, între care și portretul lui Ștefan cel Mare, cunoscut din copile lui Epaminonda Bucevschi, pictorul bucovinean³².

Dionisie O. Olinescu îl prezintă pe Aron Pumnul într-o corespondență pe care o publică în „Familia” în august 1888³³. Descrie aici festivitățile la inaugurarea monumentului funerar la mormântul profesorului cernăuțean. Festivitățile se țin în 16 iulie 1888 și rostesc cuvântări omagiale I. G. Sbiera, succesorul lui Aron Pumnul la catedra de română de la Liceul din Cernăuți și Ion Bumbac, cu rol important în conducerea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Monumentul poartă inscripția: „Marelui bărbat al națiunii Aron Pumnul, profesor c.r. de limba și literatura română la gimnaziul superior din Cernăuți. 29 noiembrie 1818 — 12/14 ianuarie 1866. Recunoștință a Societății pentru Literatura și Cultura română în Bucovina în numele conaționalilor 1886”. Monumentul este amplasat în apropierea criptei mitropoliților din Bucovina, împreună cu cel al lui I. G. Sbiera, biograful profesorului cernăuțean. Cripa mitropoliților a fost profanată de persoane cu concepții primitive, care și-au făcut o meserie din a distruge tot ce este românesc în cimitirele cernăuțene.

Arheologul bucovinean îi consacră lui Aron Pumnul și un editorial, *Arune Pumnul, apostolul românismului din Bucovina*, pe care îl publică în ziarul „Țara” din București în ianuarie 1895³⁴. Prezintă în prima parte împrejurările în care ajunge Aron Pumnul în Bucovina, iar în partea a doua se ocupă de activitatea lui în provincia adoptivă, pe teren cultural și politic. Sosirea lui Aron Pumnul în Bucovina este descrisă de Iraclie Porumbescu, care arată că viitorul profesor se prezintă la el, la Institutul teologic, unde era student³⁵ și de G. Sion, care relatează că îl întâlnește pe viitorul cărturar pe un pod din Gernăuți. Mai plauzibilă este evocarea lui G. Sion, însă sunt comune celor două relatări elementele care intră în portretul fizic al revoluționarului transilvănean, pus sub urmărire de autoritățile maghiare.

Vasile Alecsandri se bucură în provincia românească de sub stăpânirea austriacă de un adevărat cult și faptul acesta se explică prin difuzarea aici, pe toate căile, a poeziei sale patriotice și a pieselor de teatru cu eroi din istoria națională. Încetarea sa din viață, în 22 august 1890, produce o impresie profundă. Dionisie O. Olinescu prezintă în „Familia” festivitățile din Cernăuți și din alte localități din Bucovina³⁶.

³⁰ „Calendar pentru români pe anul 1857”, XVI, Iași, 1857, p. 64—84; *Scrierile lui Iraclie Porumbescu* adunate și însoțite de *O schiță biografică* de Leonida Bodnărescu. Partea I. Cernăuți, Societatea Tipografică Bucovineană, 1898, p. 46—61.

³¹ „Familia”, XVII, nr. 40, 15/27 noiembrie 1881, p. 553.

³² Corneliu Gheorghian, *Bucovina în pictură (Epaminonda A. Bucevschi)*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, 1935, p. 41.

³³ „Familia”, XXIV, nr. 30, 24 iulie/5 august 1888, p. 344—345.

³⁴ „Țara”, III, nr. 478, 1 ianuarie 1895, p. 1.

³⁵ Iraclie Porumbescu, *Cum a venit Pumnul în Bucovina*. În „Gazeta Transilvaniei”, LI, nr. 167, 30 iulie/11 august 1888, p. 2—3, nr. 168, 31 iulie/12 august 1888, p. 2—3; *Scrierile lui Iraclie Porumbescu*, p. 115—119; *Amințiri*, Ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Nicolae Oprea. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 180—187.

³⁶ „Familia”, XXVI, nr. 42, 21 octombrie/2 noiembrie 1890, p. 504.

Se oficiază slujbe religioase în biserici, iar Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina ține o ședință omagială. „Cu moartea lui Alecsandri — arată Ion Bumbac în cuvântarea sa — s-a stins cea mai dulce și mai însuflețitoare stea de pe cerul românesc.”

Familia Costineștilor, din care se trag Miron și Nicolae Costin, avea descendenți și în Bucovina. Unul dintre ei, Alexandru cavaler de Costin, încetează din viață în 30 august 1876 și este înmormântat la Sepeniț, una din proprietățile familiei. Se număra, cum arată Dionisie O. Olinescu, în corespondența sa din „Familia”, printre fondatorii Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina și ai Bibliotecii Țării³⁷. Personalitatea lui Alexandru cavaler de Costin este evocată și de Eminescu într-un articol, [*Din Bucovina se vestește*], publicat în „Curierul de Iași” în 17 septembrie 1876³⁸. Se insistă și aici asupra vechimii acestei familii bucovinene.

Mitropolitul Silvestru Andrievici Morariu este personalitatea reprezentativă a bisericii ortodoxe române din Bucovina. Eminescu îi recunoaște mari merite în literatura didactică și intenționa să-i retipărească manualele pentru școlile populare (primare)³⁹. Dionisie O. Olinescu evocă personalitatea sa ca ierarh în fruntea bisericii, cu rol hotărâtor în lupta împotriva politicii de deznaționalizare a românilor, promovată de Curtea din Viena⁴⁰.

Corespondențele lui Dionisie O. Olinescu din „Familia” cuprind informații prețioase despre reprezentațiile teatrelor din România la Cernăuți⁴¹. și despre sosirea aici a unor artiști ca Charlotta Leria din Iași⁴². Un eveniment artistic aparte îl prezintă prezența la Cernăuți a Agatheî Bârsescu, fiica lui George cavaler de Costin, care juca sub numele de Adriena de Cola la Hofburgtheater din Viena⁴³. Din corespondențele lui Dionisie O. Olinescu luăm cunoștință de spectacolele pe care le dă și de succesul lor⁴⁴. Se trimit mai multe corespondențe din Cernăuți despre aceste reprezentații și ziarului „Tribuna” din Sibiu, de sub conducerea lui Ioan Slavici⁴⁵. Mai notăm, tot aici, vizita lui Rudolf, moștenitorul tronului, în Bucovina, din 7—10 iulie 1887⁴⁶. Bucovinenii îi fac un cadou, prin care caută să pătrundă cu culorile naționale în palatul imperial din Viena. „Un salon întreg — reprezintă darul lor — îmbrăcat și decorat cu costumele naționale. Scaunele și fotoliile sunt îmbrăcate cu brăiele țărănești tricolore și culorile uzitate ale po-

³⁷ *Ibidem*, X, nr. 37, 12/24 septembrie 1876, p. 442.

³⁸ M. Eminescu. *Opere IX Publicistica*, p. 206.

³⁹ D. Vatamaniuc. *Publicistica lui Eminescu 1870—1877*. Iași, Junimea, 1985, p. 30—31.

⁴⁰ „Familia”, XXVI, nr. 18, 6/18 mai 1890, p. 213—215.

⁴¹ „Familia”, XXI, nr. 23, 9/21 iunie 1885, p. 273—274, nr. 24, 16/28 iunie 1885, p. 285—286, nr. 25, 23 iunie/6 iulie 1885, p. 297; XXIII, nr. 48, 29 noiembrie/11 decembrie 1887, p. 572—573, nr. 50, 13/25 decembrie 1887, p. 596—597.

⁴² *Ibidem*, XXI, nr. 9, 3/15 martie 1885, p. 104.

⁴³ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoc. București, Humanitas, 1991, p. 293.

⁴⁴ „Familia”, XXI, nr. 1, 6/18 ianuarie 1885, p. 9; nr. 8, 17 februarie/1 martie 1885, p. 92—93.

⁴⁵ „Tribuna”, II, nr. 34, 13/25 februarie 1885, p. 134—135, nr. 37, 16/28 februarie 1885, p. 146, nr. 39, 19 februarie/3 martie 1885, p. 154—155. Corespondențele nu sunt semnate.

⁴⁶ „Familia”, XXIII, nr. 28, 12/24 iulie 1887, p. 332—333.

porului român bucovinean, iar perinele fotoliurilor și divanilor cu un desen luat de cămășile țărăncilor”. Pentru covoare se omit practicile moderne și se folosesc „culorile întrebuițate de țărani din vechime”. Informațiile din corespondența lui Dionisie O. Olinescu se cuvine să fie completate cu întâlnirea germanilor din Voevodeasa, la intrarea în comuna Sucevița, unde i se face o primire sărbătorească. Comunitatea germană din Voievodeasa înalță pe locul întâlnirii un monument, care se păstrează și astăzi. Este printre puținele mărturii de acest fel, care amintesc de prezența unei comunități germane pe pământul Bucovinei⁴⁷.

Orientarea spre creația populară este ilustrată în Bucovina în a doua jumătate a secolului trecut de personalități ca Simion Florea Marian, Dimitrie Dan și alți intelectuali bucovineni, colaboratori, îndeosebi la „Șezătoarea” lui Iosif Vulcan din 1875–1882. Dionisie O. Olinescu își începe și el activitatea literară cu o „tradițiune”, *Beizadea Tudurel din Moldova*, o povestire de dragoste, pe care o publică în „Familia” în 1876⁴⁸. Se ocupă apoi, într-un articol, *Nunta la români*, în aceeași revistă, de momentele mai importante în săvârșirea acestui re-mononial⁴⁹. Întocmește și o evocare, *Regimentul român bucovinean 41 în Bosnia*, „schiță” a participării acestei unități militare din Cernăuți la războiul din 1878⁵⁰. Unitatea militară, formată în mare parte din români bucovineni, înregistrează pierderi grele în luptele din Bosnia. Asistăm la jertfe inutile, fără motivație patriotică, impuse de stăpânirea străină. Descrierea unei călătorii, *O excursiune la Siret*, cu multe peri-peții, poartă subtitlul *Suvenirii și impresiuni*, spre a sugera că este întreprinsă într-un ținut încă neintrat în civilizație⁵¹. Oamenii locului sunt înfățișați și ei în culori nu tocmai favorabile și cineva, care seamănă *Sirețel* ia apărarea conaționalilor săi⁵². Critica *Sirețelului* primește o replică, în care se justifică absența descrierii monumentelor din acest oraș cu veche istorie⁵³.

Ocupă un loc important în activitatea lui Dionisie O. Olinescu prezentarea cărților de istorie și a tradițiilor poporului nostru. Stă în atenția sa cartea lui Kekaumnos, *Strategikon*, tradusă în rusă de Vasilevski în 1881⁵⁴. Se face aici o evaluare a teoriilor lui Sulzer, Rösler, Tomaschek, cu privire la etnogeneza poporului nostru. Un studiu al lui Cocinschi, *Der osteuropäische (moldauische) Handel in XV Jahrhundert*, publicat în „Jahrbucher für Nationaleconomie und Statistik” din Jena în 1880, prezintă drumurile comerciale care făceau legătura Moldovei cu Transilvania, Polonia și cetățile de la Marea Neagră⁵⁵. Mutarea capitalei de la Suceava la Iași, la stăruința turcilor, duce la decăderea

⁴⁷ „Analele Bucovinei”, II, nr. 2, [iulie-decembrie] 1995, p. 151–157.

⁴⁸ „Familia”, XII, nr. 44, 31 octombrie/12 noiembrie 1876, p. 520–521, nr. 45, 7/19 noiembrie 1876, p. 531–533. Semnat: D. OI.

⁴⁹ *Ibidem*, XX, nr. 14, 1/3 aprilie 1884, p. 161–163, nr. 15, 8/20 aprilie 1884, p. 171–172.

⁵⁰ *Ibidem*, VIII, nr. 26, 27 iunie/9 iulie 1882, p. 314–317, nr. 27, 4/16 iulie 1882, p. 326–328.

⁵¹ *Ibidem*, XX, nr. 35, 26 august/7 septembrie 1884, p. 418–420.

⁵² *Ibidem*, nr. 38, 12/28 septembrie 1884, p. 454–455.

⁵³ *Ibidem*, nr. 42, 14/26 octombrie 1884, p. 505–506.

⁵⁴ *Ibidem*, XIX, nr. 34, 21 august/12 septembrie 1883, p. 412–414.

⁵⁵ *Ibidem*, XVIII, nr. 13, 28 martie/9 aprilie 1882, p. 147–148, 150–152.

vechii cetăți de scaun a Moldovei. Domniei lui Alexandru cel Bun îi consacră o monografie *Émile Picot și Georges Bengesco, Alexandre Le Bon, Prince de Moldavie (1401—1433)*, tipărită la Viena în 1882⁵⁶. Membru de onoare al Academiei Române, *Émile Picot (1844—1918)* se ocupă de românii din Macedonia, cântecele populare ale românilor din Serbia, consacră un studiu lui Nicolae Milescu și tipărește o ediție, în franceză, a cronicii lui Miron Costin în 1878⁵⁷. Monografia închinată lui Alexandru cel Bun cuprinde și o listă a demnitarilor din timpul lungii sale domnii, problema care îl preocupă și pe Eminescu, cum se vede din manuscrise și din publicistica sa⁵⁸. Franz Adolf Wickenhauser (1809—1891) este trimis în Bucovina ca funcționar financiar și înaintează până la gradul de consilier. Se ocupă de istoria Bucovinei și tipărește multe studii, unele bine informate. Inaugurează cu lucrarea sa *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukovina*, tipărită la Cernăuți în 1881, suita monografiilor consacrate instituțiilor de cultură din Bucovina⁵⁹. Cercetătorul german prezintă, cum arată Dionisie O. Olinescu, monumentele de zidărie, pictura și aspectul exterior al vechilor documente scrise⁶⁰.

Acestui volum îi urmează alte patru, cu același titlu general, în care se prezintă mănăstirile și unele localități cu populație germană din Bucovina⁶¹. Simion Florea Marian (1847—1907) realizează cu *Ornitologia populară română*, în cele două volume, tipărite la Cernăuți în 1883⁶², o lucrare unică în folcloristica europeană⁶³. Dionisie O. Olinescu consacră acestei lucrări fundamentale o prezentare amplă în care pune în lumină, pentru prima dată, importanța ei pentru știință, istorie și folcloristică⁶⁴. Arheologul bucovinean folosește prezentarea acestor cărți să întreprindă incursiuni în istorie și în creația populară românească.

⁵⁶ *Émile Picot, Georges Bengesco, Alexandre le Bon, Prince de Moldavie (1401—1433)*, Vienne, Adolphe Holzhausen, 1882.

⁵⁷ N. Georgescu-Tistu, *Émile Picot et ses travaux relatifs aux Roumains*, Paris, Gamber, [1925].

⁵⁸ M. Eminescu, *Opere XV. Fragmentarium*, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 1101—1106.

⁵⁹ Adolf Franz Wickenhauser, *Molda oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bucovina*, Czernowitz, Druck von Rudolf Eckhardt, 1881. Acest prim volum cuprinde: *Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufri, Horodnic und Petratz*.

⁶⁰ „Familia”, XVIII, nr. 44, 31 octombrie/12 noiembrie 1882, p. 530—532, nr. 45, 17/19 noiembrie 1882, p. 540—543.

⁶¹ Adolf Franz Wickenhauser tipărește sub titlul general *Molda pder Beiträge zur Geschichte der Moldau und der Bucovina* la aceeași editură: *Geschichte der Kloster Voronetz und Putna*, 1886, *Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit*, 1890, *Moldauisch und Russisch (Hutzulen) und die Eiwanderung der Lippovaner*, 1891. Două volume prezintă coloniștii germani în Bucovina, *Die deutschen Stedlung in der Bukowina*, 1885, 1887. Activitatea sa este prezentată de C. Diaconovich în enciclopedia sa, unde se face mențiune și de obiectiile critice cu privire la lucrările sale istorice (III, p. 1249).

⁶² Simion Florea Marian, *Ornitologia poporului român*, Tom I—II, Cernăuți, Tipografia lui R. Eckhardt, 1883.

⁶³ Gheorghe Vrabie, *Folcloristica română — Evoluție, curente, metode* — [București], Editura pentru Literatură, 1968, p. 212.

⁶⁴ „Familia”, XX, nr. 7, 12/24 februarie 1884, p. 76—79; nr. 8, 19 februarie/2 martie 1884, p. 88—91; nr. 9, 26 februarie/9 martie 1884, p. 89—100, 102—103; nr. 10, 4/16 martie 1884, p. 111—114; nr. 11, 11/23 martie 1884, p. 127—128; nr. 12, 18/30 martie 1884, p. 139—140.

Dionisie O. Olinescu este cel mai stăruitor comentator al vieții științifice, culturale și artistice din Bucovina din ultimele decenii ale secolului trecut. „Familia”, revista lui Iosif Vulcan, îi publică în secțiunea *Salon* peste 70 de corespondențe între 1881—1891. Activau în Bucovina numeroase asemenea societăți în orașe și chiar în comune⁶⁵.

Societatea pentru Cultura și Literatura Poporului Român în Bucovina este instituția cu cel mai mare prestigiu prin activitatea sa și personalitățile care o reprezintă⁶⁶. Inițiată ca o Reuniune pentru lectură în 1862 își ia numele sub care o cunoaștem în 1865 și funcționează până astăzi⁶⁷. Dionisie O. Olinescu prezintă activitatea ei într-un mare număr de corespondențe. Din darea de seamă a Societății pe 1871, despre care relatează în corespondența sa, luăm cunoștință de numărul membrilor săi la acea dată, situația bibliotecii, cărțile tipărite în cursul anului⁶⁸. Se insistă asupra dificultăților financiare, care făceau ca „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Poporului Român în Bucovina”, sistată în 1869, să nu-și poată relua apariția. Adunarea generală a Societății... din 25 iulie 1882 este consacrată lui George Hurmuzachi, președinte al ei încetat din viață în 13 mai 1882⁶⁹. Fondator al ziarului „Bucovina” (1848—1850) și redactor la „Foaia Societății...”, este dintre intelectualii bucovineni de la acea dată care scria în cea mai frumoasă limbă românească. Adunarea generală din 1886 se ocupă de importanța limbii, istoriei și literaturii în apărarea ființei naționale⁷⁰. Adunarea din 1887 pune în discuție problema unificării societăților culturale și uniunilor muzicale cernăuțene sub conducerea Societății pentru Cultura și Literatura Poporului Român⁷¹. Propunerea este respinsă. I.G. Sbiera critică slaba preocupare a Societății... în promovarea literaturii. Adunarea generală din 1888 se ocupă de acordarea de premii pentru elevii de la școlile de meserii și tipărirea de lucrări importante într-o „bibliotecă populară”, destinată îndeosebi satelor⁷². Problema înființării „bibliotecii populare” se discută și la adunarea generală din 1889⁷³. Se înființează în Bucovina trei biblioteci: *Biblioteca poporului*

⁶⁵ Mircea Grigoroviță, *Din istoria culturii în Bucovina (1775—1944)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994, p. 132—170.

⁶⁶ *Șaptezeci de ani de la înființarea „Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1862—1932)*, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1932. Studii de Grigore Nandriș, *Șaptezeci de ani de la înființarea Societății pentru Cultură* (p. V—XII), C. Loghin, *Înființarea „Societății pentru Cultură”* (p. 3—18); *Gheorghe Hurmuzachi* (Cu prilejul împlinirii de 50 de ani de la moartea lui), p. 21—37; *Străduințele „Societății pentru Cultură” pe teren școlar* (p. 41—62), Victor Morariu, „Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina” 1865—1889 (p. 65—97); Teodor Balan, *Serbarea de la Putna 1871* (p. 100—197); S. Reli, *Icoane din trecutul național-bisericesc al Bucovinei* (p. 201—217); George Onciul, *Din trecutul muzical al Bucovinei* (p. 221—254); C. Loghin, *Societatea pentru Cultura și Literatura Română din Bucovina 1862—1932*. Schiță istorică, Cernăuți, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1932, 56 p.

⁶⁷ Petre Dan, *Asociații. Cluburi. Ligă. Societăți*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1983, p. 81—84; Mircea Grigoroviță, *op. cit.*, p. 139—144.

⁶⁸ „Familia”, VIII, nr. 29, 16/28 iulie 1872, p. 344.

⁶⁹ *Ibidem*, XVIII, nr. 27, 4/16 iulie 1882, p. 330—331.

⁷⁰ *Ibidem*, XXII, nr. 42, 19/31 octombrie 1886, p. 505—506.

⁷¹ *Ibidem*, XXIII, nr. 21, 24 mai/5 iulie 1887, p. 248.

⁷² *Ibidem*, XXIV, nr. 52, 25 decembrie/6 ianuarie 1888, p. 609—611.

⁷³ *Ibidem*, XXV, nr. 48, 12/24 ianuarie 1889, p. 548.

bucovinean, *Biblioteca pentru tinerimea română* și *Biblioteca de petrecere și învățătură pentru tineret*, prin care se face legătura cu mișcarea literară din România ⁷⁴. Activitatea Societății... se remarcă și prin organizarea de prelegeri publice consacrate unor personalități istoriei naționale, educației. Între conferențieri figurează Dionisie O. Olinescu, Ion Bumbar, Dimitrie Socoleanu, Ioan Drogli, Constantin Morariu, Izidor Ieșeanu, Activitatea societății este rău privită de cercurile politice austriece.

Mișcarea culturală și artistică este susținută în Bucovina sub stăpânirea austriacă de societățile studențești. Societatea „Arboroasa” se înființează la inițiativa și cu sprijinul lui T. V. Stefanelli și își ia numele provinciei de dinainte de anexarea ei la Imperiul habsburgic în 1775. Își inaugurează activitatea în 10/22 decembrie 1875 și primul președinte al ei este Gavril Buliga, căruia îi urmează Ciprian Porumbescu ⁷⁵. Acesta compune și imnul festiv al societății pe versuri de T. V. Stefanelli. Din corespondențele lui Dionisie O. Olinescu luăm cunoștință de spectacolele artistice pe care le da, însă tot de aici aflăm că „Arboroasa” ținea după unele spectacole cu public și o ședință neoficială, cu participarea membrilor săi și a persoanelor care sprijineau societatea. La ședințele neoficiale se prezentau lucrări cu caracter critic la adresa unor persoane și vieții politice. T. V. Stefanelli citește în ședința neoficială din 17 februarie 1876 revista „Lingușitorul”, redactată de el, pe care nu o cunoaștem, dar este ușor de înțeles ce cuprindea ⁷⁶. La ședința din 26 aprilie 1876 participă Alexandru cavaler de Costin, Iancu de Lupul, I. G. Sbiera și profesori de la Facultatea de teologie. Programul muzical este susținut de Ciprian Porumbescu, care prezintă *Cista*, compoziția sa. La programul artistic participă și violonistul Toma Micheru, prieten apropiat al lui Eminescu, care îi face publicitate în presa ieșeană ⁷⁷. T. V. Stefanelli citește, în partea neoficială a ședinței, revista autografă „Leușteanul”, pe care, de asemenea, nu o cunoaștem. Se arată aici că era numărul 2 al revistei. Participarea teologilor la aceste manifestații este suspectată de rectorul Facultății de teologie care se plânge Consistoriului că se strica „ordinea casei” ⁷⁸. Societatea deslășoară o activitate remarcabilă și după câteva luni stabilește legături cu Clubul studenților universitari din Iași, Societatea Alexi-Șincaiana din Gherla, Societatea Inocențiu Micu-Clain din Blaj, Societatea Academică „România Jună” din Viena, Societatea „Uniunea română” din Paris, Societatea studenților români din München ⁷⁹. Studenții sunt suspecți de autoritățile austriece pentru orientarea spre România. O telegramă trimisă de comitetul de conducere al societății Primăriei din Iași cu prilejul comemorării lui Grigore Ghica, asasinat de turci în 1777, este folosită pentru desființarea „Arboroasei” în 15 noiembrie 1877 ⁸⁰. Sunt în-

⁷⁴ Ion Nistor, *op. cit.*, p. 259.

⁷⁵ Ilie Dugan, *Istoricul Societății Academice Române „Junimea” din Cernăuți. Partea întâia: „Arboroasa” (1875—1877)*, București, Editura Societății Academice Române „Junimea”, 1930; Petre Dan. — *op. cit.*, p. 149—151.

⁷⁶ „Familia”, XII, nr. 7, 15/27 februarie 1876, p. 83. Olinescu semnează această corespondență cu inițiale, D. 01., ca precauție pentru eventuale atacuri din partea celor vizati.

⁷⁷ M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 319, 320, 344, 351, 354, 380, 387.

⁷⁸ „Familia”, XII, nr. 18, 2/14 mai 1876, p. 214.

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 31, 1/13 august 1876, p. 378.

⁸⁰ Teodor Balan, *Procesul „Arboroasei” 1875—1878*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1937.

temnițați Ciprian Porumbescu, președintele societății, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu și Eugen Sireteanu pentru „înalță trădare”. Procesul se judecă de Tribunalul din Cernăuți, în 1 februarie 1878, care pronunță verdictul de achitare. Ciprian Porumbescu contractează în temniță o boală care îi va grăbi sfârșitul. Colegii săi sunt puși de autoritățile austriece sub urmărire și se vor limita la activitatea culturală. Procesul Societății „Arboroasa” stă în atenția lui Eminescu, care atrage atenția Curții din Viena asupra politicii sale greșite față de români din Bucovina ⁸¹.

După desființarea Societății „Arboroasa” studenții de la Universitatea din Cernăuți înființează Societatea „Junimea” în 1878. Președinte este ales Dimitre Onciul, student la filozofie, viitorul istoric. „Junimea” își orientează activitatea spre cultivarea limbii, literaturii naționale. Societatea se ridică, cum se desprinde din programul său de activitate, peste restricțiile clericale, își desfășura activitatea „în serviciul națiunii” și pleda pentru participarea „și la întreprinderile celorlalte societăți cu egale aspirațiuni”... ⁸² Societatea primea între membrii ei și studenți de alte naționalități, care manifestau „patriotism și simpatie către națiunea română”. Societatea prezintă în noiembrie 1883 o prelegere despre *Luceafărul* și organizează serate la Dorna, Suceava și Rădăuți ⁸³. La ședința festivă a societății din decembrie 1883, I.G. Sbera ține o conferință în care arată că viața românului este legată de pădure, iar Ion Bumbac face o expunere asupra situației din Dacia după retragerea romanilor ⁸⁴. Doi studenți se travestesc în haine de doamne și citesc revista umoristică *Ploșnița nr. 00003/4*, cu întâmplări vesele și triste din viața studențimii. Conducerea societății manifesta mult interes pentru pregătirea intelectuală a membrilor săi și poate înființa o revistă, „Junimea literară”, în 1904, una din cele mai importante publicații din presa bucovineană.

Studenții români de la Universitatea din Cernăuți caută să introducă în societățile lor ceremonialul ședințelor de la institutele de învățământ superior din Germania. Societatea studentească „Bucovina” se înființează în decembrie 1880 și își desfășoară activitatea sub lozinca: *Vivat. Crescat. Floreat* ⁸⁵. Stema societății reprezenta o armură cavalească din evul mediu deasupra a patru săbii încrucișate. Președintele se numea: senior; noii intrați în societate: vulpoi. Se interzicea practica denunțurilor, iar celor care se făceau vinovați de delațiuni li se ridica dreptul de-a purta o vreme chipul sau erau excluși din societate. O corespondență a lui Dionisie O. Olinescu descrie desfășurarea ședințelor societății. „La capătul fiecărei mese întinse — se arată aici — ședea câte un student înarmat cu o sabie veche universitară din evul mediu, bătând cu ea pe masă și poruncind tăcere sau cum se zice în limba strămoșească: silentium. Un chipiu mic de tot roșu, așa numit cerevesia, brodat foarte frumos cu inițialele societății și ornat cu frunze de vie acoperind capul lui sever și un tricolor mare și lat învălea pieptul lui,

⁸¹ M. Eminescu, *Opere X. Publicistica*, p. 3—5, 11—12, 42—43.

⁸² „Familia”, XIX, nr. 47, 20 noiembrie/2 decembrie 1883, p. 569—570.

⁸³ *Ibidem*, p. 569.

⁸⁴ *Ibidem*, XIX, nr. 50, 11/23 decembrie 1883, p. 605—607.

⁸⁵ *Ibidem*, XVI, nr. 99, 25 decembrie 1880/8 ianuarie 1881, p. 617—618. Semnat: z-y.

pe când pe la șold spânzura o teacă lată, de la sabia cea antică universitară, ce o ținea o mână îmbrăcată într-o mănușă albă mare de un cot și mai mult. Cine-i acela care s-ar opune comandamentului acestui student român voinic? Cel mai înfricoșat părea să fie « vulpanul », comandantul vulpoilor, adică studenților nou intrați în societate. Peste cerevesia lui stătea mai și o coadă lungă de a unei vulpe. El ținea un regim foarte strict cu vulpii săi. Ceilalți membri ai societății academice române aveau pe cap un chipiu roșu de rând brodat numai cu inițialele numelui societății”⁸⁶. Ședințele societății se deschideau cu intonarea *Tricolorului* lui Ciprian Porumbescu și se istoriseau întâmplări hazlii. Ședințele erau, în realitate, reprezentații teatrale, care sub pretextul reinvierii unor tradiții de la universitățile germane luau în derâdere administrația austriacă cu „seniori” și „vulpoi”.

Corespondențele lui Dionisie O. Olinescu cuprind informații bogate despre instituții, societăți și asociații care își desfășoară activitatea concomitent cu societățile studențești. Biserica ortodoxă română din Bucovina reprezenta instituția cea mai importantă în apărarea populației autohtone împotriva politicii de deznaționalizare promovată de Curtea din Viena. Congresele bisericești erau privite ca manifestații naționale și deschiderea lor se anunța prin 21 de salve de impușcături, situație neîntâlnită, probabil, nicăieri pentru reuniunile religioase⁸⁷. Congresele se ocupau de situația școlilor populare (primare) pe care le susținea, de situația materială a preoților și învățătorilor, pregătirea lor profesională și administra „fondul religionar”⁸⁸. Curtea din Viena exercita presiuni asupra bisericii românilor bucovineni și nu toți mitropoliții din fruntea ei s-au dovedit la înălțimea misiunii lor.

Universitatea din Cernăuți este prezentată, ca instituție, într-o corespondență în care se descrie festivitatea aniversării a zece ani de la înființarea ei⁸⁹. Activitatea ei nu intră în atenția corespondentului, pentru motive ușor de înțeles.

Societatea doamnelor române se înființează la Cernăuți în 6 februarie 1891⁹⁰. O asemenea societate există în Transilvania încă din 1865. Societatea bucovineană își propunea să se ocupe de „înaintarea culturii și învățământului femeilor” și de „sporirea industriei de casă”. Se constituie organizații similare în multe localități din Bucovina.

Dionisie O. Olinescu ne dă câteva informații despre activitatea Academiei ortodoxe pentru literatură istorică și muzică bisericească din

⁸⁶ *Ibidem*, XXV, nr. 51, 17/29 decembrie 1889, p. 608—609.

⁸⁷ *Ibidem*, XVIII, nr. 36, 5/17 septembrie 1882, p. 437.

⁸⁸ *Ibidem*, XXII, nr. 18, 4/16 mai 1886, p. 217. Modul cum se formează acest fond din averile mănăstirești este prezentat de Aron Pumnul, *Privire repede preste treisprezece din proprietățile așa numite Moșiile mănăstirești din care s-a format mărțul Fond religionariu al bisericii dreptcredințose răsăritene din Bucovina*, Cernăuți, 1865. Curtea din Viena administrează, de fapt, acest fond, în interesele imperiului.

⁸⁹ „Familia”, XXI, nr. 40, 6/18 octombrie 1885, p. 476—477.

⁹⁰ *Ibidem*, XXVII, nr. 5, 3/15 februarie 1891, p. 56—57; Petre Dan. *op. cit.*, p. 207; Mircea Grigoroviță. *op. cit.*, p. 144—146.

Cernăuți⁹¹. Școala română din Suceava⁹², înființarea Societății de medicină⁹³ și a băncii „Progresul”, prima instituție românească în acest domeniu în Bucovina⁹⁴.

Un eveniment important în viața culturală a Bucovinei îl constituie organizarea unei expoziții la Cernăuți între 5 septembrie — 5 octombrie 1886. Dionisie O. Olinescu îi consacră o amplă prezentare, *Expozițiunea din Cernăuți*, publicată în „Familia” în septembrie-octombrie 1886⁹⁵. O corespondență cu privire la acest eveniment, trimisă din Cernăuți, fără semnătură, se publică în „Voința națională” în august-octombrie 1886⁹⁶. Sunt prezentate, într-o suită expozițională, pe zile, silvicultura și agricultura, Montanistica cu industria de fier, Pomicultura și horticultura, Mașinile și acarele agricole, Literatura agricolă și silviculturală, Industria casnică, Industria meseriașilor. Presa dă și ilustrații după unele obiecte din expoziție.

Societatea de cântări „Armonia”, sau cu titlul oficial Societatea pentru cultivarea și răspândirea muzicii naționale bisericești și lumești în Bucovina, este cea mai activă dintre societățile din Bucovina. Dionisie O. Olinescu îi consacră un mare număr de corespondențe — un adevărat jurnal — pe care le publică în „Familia” între 1882 și 1891. Societatea se înființează la inițiativa unor intelectuali bucovineni în 19 iulie 1881⁹⁷ și își propunea să cultive și să răspândească „muzica română națională prin țară”. Conducerea societății înființează în 1882 un subcomitet teatral, care se ocupă de punerea în scenă a pieselor din repertoriul dramaturgiei românești. Societatea fuzionează în 1883 cu orchestra de diletanți a lui Tudor Flondor și desfășoară o activitate susținută pe tărâm muzical și teatral. În programul spectacolelor muzicale ocupă primul loc Ciprian Porumbescu, care prezintă la Societatea „Arboroasa” *Cista*, scenă muzicală comică⁹⁸ și societățile bucovinene îi interpretează cântecele; Tudor Flondor prezintă operele *Nunta țărănească* și *Lița Pescărița*⁹⁹; Isidor Vorobchievici, este premiat pentru activitatea sa în societate¹⁰⁰. Dionisie O. Olinescu îi consacră lui Tudor Flondor o prezentare, *Un compozitor român Tudor Flondor* — în care arată rolul jucat de el în Societatea de cântări „Armonia”¹⁰¹. Societatea întocmea programele în așa fel încât muzica românească să alterneze cu cea universală. La serata muzicală din 4 iulie 1886 în program figurează Wagner cu *Tannhäuser*, Strauss cu *Polca*, Weber cu *Oberon*, Ciprian Porumbescu cu *Marșul călăreților*, I. Vorobchievici cu *Hora Dobrogei*, T.

⁹¹ *Ibidem*, XXIX, nr. 6, 7/16 februarie 1888, p. 70.

⁹² *Ibidem*, XX, nr. 15, 8/20 aprilie 1884, p. 182—183, nr. 40, 30 septembrie/4 octombrie 1884, p. 481.

⁹³ *Ibidem*, XXX, nr. 48, 12/24 noiembrie 1889, p. 548.

⁹⁴ *Ibidem*, nr. 37, 10/22 septembrie 1889, p. 440—441, nr. 38, 17/29 septembrie 1889, p. 452—454.

⁹⁵ *Ibidem*, XXII, nr. 37, 14/26 septembrie 1886, p. 444—445, nr. 38, 21 septembrie/3 octombrie 1886, p. 457.

⁹⁶ „Voința națională”, III, nr. 605, 13/25 august 1886, p. 2, nr. 629, 12/24 septembrie 1886, p. 2, nr. 643, 26 septembrie/10 octombrie 1886, p. 2.

⁹⁷ „Familia”, XVII 23 iulie/4 august 1881, p. 350—351; Petre Dan. *op. cit.*, p. 169—170; Mircea Grigorișă, *op. cit.*, p. 147.

⁹⁸ „Familia”, XII, nr. 18, 2/14 mai 1876, p. 2143.

⁹⁹ *Ibidem*, XIX, nr. 22, 29 mai/10 iunie 1883, p. 265; nr. 45, 6/18 noiembrie 1883, p. 546.

¹⁰⁰ *Ibidem*, XXII, nr. 11, 16/28 martie 1886, p. 13.

¹⁰¹ *Ibidem*, XIX, nr. 22, 29 mai/10 iunie 1883, p. 265.

Flondor cu *Marsul armatei*¹⁰². Piesele din program sunt alese, cum nu este greu de observat, să creeze o anume atmosferă și stare de spirit într-o societate condamnată la letargie de stăpânirea străină.

Conducerea teatrului de diletanți se orientează spre repertoriul național și în mai mică măsură și spre cel universal. Activitatea lor se desfășoară în absența unui Teatru Național al românilor, neagreat de stăpânirea austriacă, pe scene improvizate, însă se impune prin ținuta artistică. „Și teatrul nostru de diletanți — arată Dionisie O. Olinescu — face progrese necurmate. Mulți din membrii lui s-au urcat la mare perfecțiune. Mai ales credem că s-a destins prin o jucare fină și frumoasă: doamna Drogli și dr Popescul și Nicolae Meseder”¹⁰³. Teatrul de diletanți cernăuțean dădea reprezentații în trei limbi: română, germană și poloneză¹⁰⁴. Dionisie O. Olinescu consemnează în corespondențele sale prezența lui Maiorescu la Cernăuți, venit aici pentru un proces al lui Nicolae Hurmuzachi¹⁰⁵. Criticul vizitează Societatea „Junimea” și asistă la reprezentația diletanților cernăuțeni într-o sală a Hotelului Moldavia. „S-a jucat *Drumul de fier* așa ș-așa — notează criticul în jurnalul său în 18 februarie/2 martie 1883 — dar *Florin și Florica* admirabil de bine și, în cea mai mare parte, inteligent. Remarcabil comic un domn (care juca pe bălbăitul Colivescu), excelentă, și în unele pasagii de o ștrengărească dragălășie sora lui Eminescu, doamna Drogli, bărbatul ei profesor la Școala normală de învățători. Un oarecare Popescu [juca] pe Florin neîndemânatic în joc, dar de-a dreptul splendid în cântec. Întreaga reprezentație admirabil de reușită și plăcută”¹⁰⁶. Maiorescu nu-și amintea numele „domnului” care îl interpreta pe Colivescu și lasă loc liber pentru o completare, pe care n-o face nici mai târziu.

Împlinim tabloul privind viața științifică, culturală și artistică din Bucovina cu alte informații din corespondențele arheologului bucovinean. Intelectualii cernăuțeni țin prelegeri publice și reținem una a lui Ion Bumbac, cu date noi despre Aron Pumnul¹⁰⁷, dintre cărți, ediția lui I.G. Sbiera privind *Codicele Voronețean*¹⁰⁸, iar dintre reviste „Aurora română”, care trecea prin greutăți financiare¹⁰⁹. Acum întocmește I. G. Sbiera și studiul său *Mișcări culturale la românii din Bucovina de la 1775 până la 1889*, pe care îl publică în „Familia” în 1890¹¹⁰. Sunt prezentate calendarele, societățile culturale, autorii de manuale și scriitorii.

Corespondențele și articolele lui Dionisie O. Olinescu oferă o privire și asupra vieții sociale din Bucovina după un secol de administrație austriacă. Cernăuțiul se înfățișa plin de cerșetori pentru care cerea mă-

¹⁰² *Ibidem*, XXII, nr. 28, 29 iunie/11 iulie 1886, p. 313.

¹⁰³ *Ibidem*, XIX, nr. 12, 20 martie/1 aprilie 1883, p. 143.

¹⁰⁴ *Ibidem*, XXII, nr. 10, 9/21 martie 1886, p. 116—117.

¹⁰⁵ *Ibidem*, XIX, nr. 12, 20 martie/1 aprilie 1883, p. 143—144.

¹⁰⁶ T. Maiorescu. *Însemnări zilnice*. Publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu. II (1881—1886). București, Editura Librăriei Socec & Co, [1930], p. 161—162.

¹⁰⁷ „Familia”, XXII, nr. 14, 6/18 aprilie 1886, p. 164.

¹⁰⁸ *Ibidem*, nr. 3, 19/31 ianuarie 1886, p. 32—33.

¹⁰⁹ *Ibidem*, XX, nr. 1, 1/13 ianuarie 1884, p. 10.

¹¹⁰ *Ibidem*, XXXIV, nr. 25, 24 iunie/6 iulie 1890, p. 291—295, nr. 26, 1/13 iulie 1890, p. 305—307, nr. 27, 8/20 iulie 1890, p. 317—318, nr. 28, 15/27 iulie 1890, p. 329—330. Și extras.

suri de protecție socială¹¹¹, drumurile impracticabile, iar stațiunile balneare în paragină pentru prețurile ridicate și serviciile necivilizate¹¹². Imaginea „babiloniceii împărății” de care vorbește Eminescu se vedea pretutindeni la iarmaroacele din Cernăuți și din celelalte orașe din provincie¹¹³. Peisajul social este înfățișat în culori întunecate.

Dionisie O. Olinescu este cel mai important reprezentant al arheologiei în Bucovina la sfârșitul secolului trecut. Activitatea sa se desfășoară în direcția recuperării vestigiilor trecutului descoperite întâmplător și întocmește o hartă „arheologică” a Bucovinei. Stăpânirea austriacă nu-i pune la dispoziție fondurile necesare pentru campaniile de săpături. Studiile sale acoperă mai multe domenii și se remarcă printr-o bună informație din izvoare românești și străine. Corespondențele sunt „mici monografii” săptămânale ale vieții științifice, culturale și artistice din Bucovina anilor 1872—1891. Programele manifestațiilor culturale și artistice, foarte multe, sunt orientate, cum se vede din corespondențe, spre valorile naționale și se evită implicarea în politica de stat. Soarta tristă a Societății studenților „Arboroasa” constituia o amenințare permanentă. Societățile românești cultivă, nu întâmplător, relații bune, pe cât posibil, cu administrația locală, și invită la reuniuni societățile alogenilor. Oficialitățile asistă la reprezentații nu întotdeauna să supravegheze securitatea imperiului. Doamnele îmbracă costume naționale iar bărbații poartă eșarfe tricolore; se cântă cântece românești și germane și asistența uită rangurile și naționalitatea și se înfrățește în dansurile românești. Sunt informații ce nu pot fi trecute cu vederea. Bucovina este invocată în ultimii ani, tot mai des, ca un model de conviețuire între naționalități. Meritul revine societăților care susțin mișcarea culturală și artistică și unor oameni politici. Societatea aceasta, la care mai visează unii, a apus de mult și o reînviere a ei nu mai este posibilă în procesul ireversibil al istoriei.

Summary

The study introduces Dionisie O. Olinescu — an intellectual with scientific training in many fields who works as an archeologist and a historian. His correspondence is a „diary” of the scientific, cultural and artistic life in Bukovina at the end of the 19-th century.

¹¹¹ *Ibidem*, XVIII, nr. 47, 21 noiembrie/3 decembrie 1882, p. 564, 566—567.

¹¹² *Ibidem*, XXII, nr. 33, 17/29 august 1886, p. 397—398.

¹¹³ *Ibidem*, XX, nr. 29, 15/27 aprilie 1884, p. 349—350.

CIPRIAN PORUMBESCU, RECEPTAREA ȘI APRECIEREA OPEREI SALE

PAVEL ȚUGUI

Cercetătorii contemporani ai operei lui Ciprian Porumbescu, în primul rând muzicologul Viorel Cosma, au publicat bibliografia despre creația porumbesciană¹. Înainte de primul război mondial, opera compozitorului a fost comentată frecvent în Bucovina, Transilvania și Banat. Creația muzicală a lui Ciprian Porumbescu „nu penetrează” în Vechiul Regat astfel că numele compozitorului apare episodic, doar în unele publicații ieșene.

În anii interbelici, personalitatea compozitorului și operele lui se confruntă cu o atitudine publică distinctă în perioada 1920—1932, față de anii 1933—1940. După război capătă amploare activitatea Reuniunii muzicale-dramatice „Ciprian Porumbescu” din Suceava. Ea organizează spectacole cu opereta *Crai Nou*, concerte corale și conferințe, unele dintre piesele corale fiind incluse și în repertoriile unor formațiuni artistice școlare și de la sate². Răspândirea creației porumbesciene pe întreg cuprinsul României își are preludiul în anul 1933, când intelectualitatea din Bucovina a organizat comemorarea semicentenarului morții compozitorului. La Suceava, Cernăuți, Câmpulung-Moldovenesc, Rădăuți și alte localități din Moldova septentrională au loc manifestări artistice, bine pregătite, concertele prezintă piesele corale valoroase, compozițiile instrumentale și pentru orchestră, opereta *Crai Nou*. Se dezvelește bustul compozitorului în parcul central al Sucevei, în prezența reprezentanților autorităților de stat și intelectuali sosiți din mai multe centre culturale ale țării³. Ștefan Pavelescu exprima în vara anului 1940 următoarea apreciere:

¹ Viorel Cosma, *Ciprian Porumbescu*, Monografie, București, Editura de Stat pentru imprimare și publicații, 1957; Viorel Cosma, *Muzicienii români*. Compozitori și muzicologi, Lexicon, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1970; Leca Morariu, *Irachie și Ciprian Porumbescu*, Ediție îngrijită de Vasile D. Nicolescu și Vasile Vasile, vol. I, Editura Muzicală, 1986 și altele.

² Eugen Dimitriu, *Contribuții la răspândirea operei lui Ciprian Porumbescu*, în vol. *Ciprian Porumbescu (1853—1883)*. Studii privind viața și opera compozitorului, Suceava — 1983, p. 89—108, volum în care prof. Nicolae Cărlan retipărește „Colecțiunea de cântece sociale pentru studenții români compuse și dedicate Junimei academice române de Ciprian Golemblovski-Porumbescu candidat de profesură și elev la Conservatorul de muzică din Viena, Viena, 1880.

³ Amănunte în Eugen Dimitriu, *op. cit.*, p. 103—104.

„Dacă înainte de războiul mondial, muzica lui C. Porumbescu era cultivată mai mult în Bucovina, o parte din Ardeal și Banat, astăzi (mai ales de la 6 Iulie 1933), C. Porumbescu prinde tot mai trainice rădăcini în tot cuprinsul țării”⁴.

Printr-un ordin (26 mai 1933) al Ministerului Educației Naționale se cerea tuturor școlilor secundare și societăților muzicale „să comemoreze” personalitatea compozitorului și să „organizeze” manifestări artistice. Se înregistra prima hotărâre oficială a unei instituții centrale de stat de recunoaștere a valorilor compozițiilor muzicale ale lui Ciprian Porumbescu. Pe lângă articolele publicate de revistele din Bucovina, unele piese corale sunt difuzate de Radiodifuziunea Română care, peste un an, va prelua „semnal de pauză” primele măsuri din *Pe-al nostru steag*. Compozitorul Th. Rogalski orchestrează pentru emisiune lucrarea *Altarul Mănăstirii Putna*. O hotărâre, cu implicațiile publice profunde, ia regele Carol II : *Tricolorul* devine imn al mișcării străjerești și este introdus în manualele școlare. Ca atare, perioada 1933—septembrie 1940 consfințește recunoașterea și răspândirea națională a cântecelor patriotice ale lui C. Porumbescu, printr-un șir de decizii luate de autoritățile centrale ale României.

Și totuși, un fapt ciudat, ba chiar reprobabil, umbrește acei ani : din motive imposibil de justificat Societatea Compozitorilor Români din București, căreia îi revenea obligația profesională și morală de comemorare a lui C. Porumbescu, n-a întreprins nimic pentru cercetarea creației compozitorului bucovinean, i-a ignorat existența. Atitudinea conducerii Societății a fost vehement criticată de compozitorii ardeleni, în frunte cu Tiberiu Brediceanu care s-a ridicat în „apărarea și salvarea muzicii noastre naționale”⁵.

Guvernul legionaro-antonescian, instalat la 6 septembrie 1940, înlocuiește cântecele lui Ciprian Porumbescu cu „imnurile” legionarilor, printr-o decizie semnată de ministrul Tr. Brăilean și E. Bernea de la propagandă. Se motiva că *Tricolorul* și *Pe-al nostru steag* au fost „imnuri ale străjeriei” lui Carol II, ele fiind excluse și din programele școlare și repertoriile ansamblurilor corale. Abia în 1943, când se împlineau 90 de ani de la nașterea și 60 de ani de la moartea compozitorului, admiratorii din Cernăuți și Suceava organizează manifestări omagiale, la care se cântă și *Pe-al nostru steag* și *Tricolorul*. Contextul politic dramatic de atunci n-a îngăduit însă consemnarea evenimentului și în București.

După terminarea celui de-al doilea război mondial, receptarea operei lui C. Porumbescu cunoaște două etape relativ distincte : anii 1945—1950⁶ și perioada următoare, inclusiv anul Centenarului nașterii — 1953.

⁴ Ștefan Pavelescu, *Viața lui Ciprian Porumbescu*, Suceava, 1940, Editura Reuniunii „C. Porumbescu”, p. 7—8. Lucrarea am primit-o cu dedicație, în vara anului 1950, când I. Vicoveanu mi-a făcut cunoștință cu profesorul Ștefan Pavelescu, sosit în Suceava, de la Timișoara.

⁵ Despre acestea vezi și lucrarea : *Universul Muzicii Românești. Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România (1920—1995)* de Octavian Lazăr Cosma, Editura Muzicală..., București, 1995, p. 78—81.

⁶ Serbările artistice care au avut în programe lucrări de Ciprian Porumbescu sunt evocate de Eugen Dimitriu, *op. cit.*, p. 106, inițiatorii lor fiind muzicienii din Suceava Alex. Zavalovici, fost profesor de muzică la Școala Normală de băieți din Cernăuți și profesorul sucevean Grigore Macovei.

De reținut că în 1948, vechea Reuniune muzical-dramatică „C. Porumbescu” din Suceava fuziona cu Ansamblul de cântece și dansuri „C. Porumbescu”, înființat de sindicate în 1945, în „Ansamblul de cântece și dansuri”, sub egida sindicatelor locale, mai târziu, a Sfatului Popular Regional Suceava. Prezența trupelor și a feluriților agenți sovietici, precum și instalarea regimului totalitar, dominat de elemente staliniste înfeudate tezelor Kominterniste, despre caracterul „imperialist” al participării României la primul război mondial etc. (despre acestea vezi manualele de istorie a României editate de M. Roller în 1947 și 1952) și alte concepții străine de interesele vitale ale națiunii și statului român, au exclus din viața culturală a țării marile tradiții naționale, operele artistice ce evocau lupta pentru înfăptuirea idealurilor de unire a tuturor românilor. Mulți lideri ai P.M.R. erau tributari tezelor antinaționale din documentele congreselor P.C.R. din ilegalitate referitoare, de pildă, la caracterul „prădălnic” al tratatelor de la Versailles, sau aprecierea complet greșită că România Mare ar fi „un stat tipic cu multe națiuni”⁷.

Asemenea teze antinaționale și de trădare a demnității românești și a adevărului istoric nu puteau fi acceptate, sub nici o formă, de cetățenii conștienți de răspunderea lor față de țară și moștenirea strămoșască, cu atât mai mult, cu cât optaseră pentru ideile socialismului și al revoluției populare-antifasciste. Singura cale normală era inițierea unor acțiuni inteligente, hotărâte de „provocare” a autorităților supreme ale Statului, ca să se pronunțe asupra erorilor oficializate de diriguitorii stalinisti ai culturii și artelor. Demolarea concepțiilor și practicilor proletcultiștilor din sistemul politic solicita prudență și iscusință, întreprinderea trebuia susținută de cât mai multe personalități culturale, de membri de partid influenți și de bunăcredință. S-a întâmplat ca prima confruntare cu adepții proletcultismului românesc, ruinător și agresiv, să se desfășoare în sfera creației muzicale, în particular asupra moștenirii artistice și civice a lui Ciprian Porumbescu.

Iată faptele concrete, în succesiunea lor cronologică. În Vicovul de Jos, comuna mea natală, a trăit și muncit institutorul Ioan Vicoveanu. În 1940, profesorul Ștefan Pavelescu scria despre acest dascăl bucovinean :

„Nu putem uita apoi de d. Ioan Vicoveanu din Vicovul de Jos un mare admirator al lui Ciprian Porumbescu. În biblioteca d-sale, unică în felul ei, se găsesc, în copii, toate compozițiile lui Ciprian Porumbescu” (*op. cit.*, p. 8). În subsol, adăuga precizarea „D-sa dispune de cea mai bogată bibliotecă muzicală din Bucovina (ba poate din întreaga țară), având compleți pe toți compozitorii români” (s.n.)⁸.

I. Vicoveanu (cu numele adevărat de familie *Bolocan!*) avea educația riguroasă a școlilor austriece și învățase ca, în relațiile cu diferiți oameni, să prefere cuvântul scris. De aici și plăcerea lui de cultivare a corespondenței... După 1944 nu se înscrisese în nici un partid politic, era cântăreț de marcă în străin și animator al corului bisericesc. Așa se explică prima epistolă ce mi-o trimitea, cu „precizări” referitoare la Ciprian Porumbescu :

⁷ *Congresul al V-lea al P.C.R.*, Editura P.M.R., 1951, p. 130 și urm.

⁸ Despre Ioan Vicoveanu, vezi și *Muzica în Bucovina*. Ghid de Emil Satco, Suceava, 1981, p. 84–85.

„Vicovul de Jos, 20 sept. 1950.

Stimate domnule Țugui,

Să mă scuzați că vă scriu așa de repede, după întâlnirea noastră de la Vicov, când m-ați onorat cu vizită acasă, împreună cu domnul profesor George Tudose. Din discuția noastră am reținut că Dvs. îl cunoașteți pe Maestrul și profesorul Andricu, în prezent și vicepreședinte al Uniunii Compozitorilor din R.P.R. Sfătuindu-mă cu colegul și prietenul Tudose am hotărât să vă fac niște recomandări și anume:

1. Să vorbiți cu profesorul Andricu, ca să propună Uniunii Compozitorilor să susțină promovarea la Radiodifuziune și la ansamblurile corale din București compoziții muzicale ale unor compozitori bucovineni, în primul rând din cele ale marelui compozitor român Ciprian Porumbescu.

2. Totodată, vă rog să-i vorbiți Maestrului Andricu că peste 3 ani se implinesc 100 de ani de la nașterea lui Ciprian Porumbescu și Uniunea Compozitorilor ar trebui să sărbătorească acest eveniment.

3. Pentru că ați spus despre mutarea dvs. la o catedră de la Institutele de Artă din București, cutez a vă ruga să faceți cunoștință cu marele profesor de istoria muzicii George Breazu, iar după aceea să mă înștiințați și pe mine. Eu voi veni la București și doresc atunci să-l pot întâlni pe domnul profesor Breazu.

Aștept vești de la D-voastră și primiți de la noi salutări prietenești. Ioan Vicoveanu, director școlar”.

Mss. caligrafiat cu cerneală albastră pe file de caiet școlar liniate).

Mihail Andricu, vicepreședinte al Uniunii Compozitorilor, membru corespondent al Academiei R.P.R. din 1948 și profesor la Conservatorul de Muzică de pe str. Lipscani, m-a primit acasă (str. Gen. H. M. Berthelot, colț cu Intrarea la Liceul „N. Bălcescu”). El a îmbrățișat propunerile mele, dar a hotărât să particip la o întâlnire cu Zeno Vancea, atunci secretar al Uniunii și profesor de istoria muzicii la Conservator. Întâlnirea a avut loc în sediul Uniunii Compozitorilor din Piața Amzei. Cei doi membri în conducerea Uniunii au hotărât să prezinte în cadrul biroului Uniunii „problema tradițiilor muzicale românești”, propunându-mi să-l invit pe I. Vicoveanu la București, ca să se întâlnească cu profesorii de istoria muzicii și redactorii de la revista „Muzica”. Institutul bucovinean a sosit în București la sfârșitul lui octombrie, după ce i-am confirmat transferarea mea în catedra de Estetică generală de la Institutele de Artă și discuția pe care am avut-o cu profesorul George Breazu. I. Vicoveanu s-a întâlnit întâi cu profesorul G. Breazu și, împreună cu acesta, la Uniune, a fost primit de M. Andricu, Z. Vancea, H. Jerea și Andrei Tudor, redactor șef al revistei „Muzica”. Eu n-am asistat la acea discuție prelungită, dar ceea ce a urmat arată seriozitatea și eficiența schimbului de păreri. Am aflat că M. Andricu a vădit parcimonie în ce privește „programul de măsuri”, al biroului Uniunii, insistând ca el să fie discutat și cu diriguitorii Comitetului pentru Artă și ai Radiodifuziunii, instituții de stat ce asigură difuzarea creațiilor muzicale. Personal, am asistat la întâlnirea lui I. Vicoveanu cu maestrul I. D. Chirescu. A fost o discuție interesantă și amplă despre „compozitorii bucovineni”. Directorul Conservatorului, maestru recunoscut al cântecului românesc, a vorbit despre „operele corale” ale lui Ciprian Porumbescu, E. Mandicevski, I. Vorobchievici, T. Flondor, menționând că formația „Carmen”, pe care a condus-o, a interpretat

plese de bucovineni, iar corul de la Patriarhia din București întotdeauna a cântat muzica religioasă a lui Ciprian Porumbescu... La despărțire a promis că „va recomanda colegilor” săi să promoveze compozițiile bucovinenilor, va discuta cu președintele Comitetului de Radio-difuziune, Matei Socor, „să se introducă în emisiune” cântecele lui C. Porumbescu și ale celorlalți compozitori din Bucovina.

Oricine observă că în toamna lui 1950 s-a folosit o altă „tactică”: prin mijlocirea unor relații și discuții personale, membri marcanți ai conducerii Uniunii Compozitorilor și-au asumat obligația de determinare și a instituțiilor de stat, în acțiunea benefică de valorificare a tradițiilor muzicii românești. Această acțiune nu putea fi ignorată sau respinsă de instituțiile de stat și politice, deoarece ea era inițiată și susținută de organizația profesională a compozitorilor și muzicologilor, singura îndreptățită să se pronunțe asupra tradițiilor muzicale.

Inițiativa publicării primului articol dedicat vieții și operei lui Ciprian Porumbescu a avut-o Viorel Cosma, în calitate de asistent la catedra de Istoria muzicii de la Conservatorul din București și șef al sectorului de muzică al Bibliotecii Academiei R.P.R. La noua rubrică a revistei „Muzica” — „Tradiții muzicale”, nr. 3—4/1951 apar studiile: *Contribuții la studiul operei lui Ciprian Porumbescu* de Viorel Cosma; Zeno Vancea despre *Bela Bartok* și A. Spirea despre *Mussorgski*. Viorel Cosma subliniază „atitudinea fermă patriotică a tânărului compozitor, militant pentru o muzică nouă, inspirată din cântecul popular” și propune „valorificarea” operei lui „vaste”. Citează opereta *Crai Nou* și alte compoziții, inclusiv *Pe-al nostru steag e scris unire* „lucrare care cunoaște un răsunset puternic în inimile tuturor acelor care luptaseră pentru făurirea statului nostru național”. Ciprian Porumbescu este alăturat „de Eminescu, Creangă, Grigorescu, Andreescu și alții”⁹. În același an, prin Decret Prezidențial se atribuia Conservatorului de Muzică din București numele „Ciprian Porumbescu”. Era un modest început, căruia i se adaugă două fapte semnificative, cu urmări benefice. Organizații „Săptămânii muzicii românești” din 22—30 septembrie 1951 introduc în programul concertului de muzică de cameră *Balada pentru vioară și pian* de C. Porumbescu, în interpretarea lui Ion Voicu și Virgil Gheorghiu, întâmpinată de public cu entuziasm. Maestrul Ion Voicu va menține în repertoriul său *Balada*, o va cânta în țară și străinătate, la Radio și Televiziune, o va imprima pe disc. Într-un articol de fond dedicat „Săptămânii Muzicii Românești”, redacția „Scânteii” sublinia valoarea artistică a operelor înaintașilor „C. Porumbescu, G. Muzicescu, D.G. Kiriac, Gh. Dima, I. Vidu, Gh. Cucu, G. Stephănescu și

⁹ „Muzica” Revista Uniunii Compozitorilor din R.P.R., nr. 3—4, Aprilie-Iulie 1951, p. 109—117. Prof. Oct. Lazăr Cosma scrie că prin 1951 lui Ciprian Porumbescu i s-a acordat „o atenție specială”, iar „cel mai convins de valoarea sa fiind Viorel Cosma” (*op. cit.*, p. 220). În realitate, revista „Muzica” a publicat în acel an, pe lângă studiile citate mai sus, un *Omagiu lui George Enescu* la 70 de ani; *D. G. Kiriac* de G. Breazu; *N. Filimon* de V. Cosma, însă adevăratul reviriment cu privire la moștenirea muzicală românească se petrece în anii viitori, începând cu anul 1953.

George Enescu”¹⁰. Valoarea artistică și importanța cântecului patriotic este analizată, prin evitarea judecăților de circumstanță politică în *Referat asupra problemelor cântecului de masă*, prezentat de compozitorul I. D. Chirescu în cadrul „Săptămânii muzicii românești”¹¹.

Anul 1953 aduce unele reorganizări în instituțiile politice și de stat cu preocupări în domeniile artistice. În ianuarie 1953 se înființează la C.C. al P.M.R. secția de literatură și artă, sub conducerea profesoarei Constanța Crăciun, membră în C.C., subsemnatul fiind numit adjunct de secție. În vara aceluiași an, N. Popescu-Doreanu, președintele Comitetului pentru Artă, se îmbolnăvește, încât Constanța Crăciun este delegată să conducă și Comitetul pentru Artă. În august 1953, Ioan Vicoveanu vine la București, unde asistă la o întâlnire cu profesorii G. Breazul, Z. Vancea și S. Drăgoi, C. Palade, secretar al Uniunii Compozitorilor și Marin Mihalache, director general în Comitetul pentru Artă. Colectivul respectiv a alcătuit prima variantă a hotărârii de stat privitoare la Centenarul lui Ciprian Porumbescu. Textul a fost revăzut și de alți membri din conducerea Uniunii Compozitorilor și ai Comitetului pentru Artă. Forma definitivă, avizată de secția de literatură și artă (C. Crăciun și P. Țugui), apoi semnată de Matei Socor, atunci încă președintele Uniunii, și de Constanța Crăciun în dublă calitate de președinte al Comitetului pentru Artă și șef de secție la partid este înaintată, în septembrie 1953, Consiliului de Miniștri. Între timp, G. Breazul trimite lui I. Vicoveanu scrisoarea :

„Iubite Domnule Vicoveanu,

Sunt acum în posesia ambelor Domniei-Tale scrisori, ambele la fel de prețioase pentru necesitățile mele de informație asupra lui Ciprian Porumbescu. Ți mulțumesc din toată inima și te rog să nu mă cruți și să-mi ceri și Domnia-Ta, la rândul-ți, tot ce te interesează.

Eu trebuie să fac repede, repede o conferință despre Cipr. Por. Am, pentru aceasta, nevoie de material muzical, în care sunt motive românești. „Altarul” l-am găsit la Rom. Cionca. Fii bun trimite-mi celelalte și eu ți le voi restitui în starea primită! Dar nu mă uita, te rog, și... repede.

Ca profesor de istoria muzicii românești, voi avea nevoie de material privitor la muzicanții bucovineni.

Dar acum... Ciprian.

Cu vii mulțumiri și calde salutări, Devotatul Domniei-Tale,
Breazul

5.X.1953, București.

P.S. Lumea de pe aici se gândește la refacerea muzeului „Porumbescu”. Ce sugestii ne poți da?
— Br. —”

(Carte poștală. Adresată: Dir. școl. Ioan Vicoveanu, Vicovul-de-Jos, Rădăuți. Adresa expeditorului: G. Breazul, București, raion N. Bălcescu, str. Lămâitei nr. 32).

Peste opt zile apare următoarea hotărâre a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române :

¹⁰ „Scântea”, nr. 2150 din 22 septembrie 1951, p. 1. Despre „Săptămâna muzicii românești” articolele noastre: *George Enescu și „Săptămâna muzicii românești” din 1951*, „Steaua”, nr. 7, iulie 1993, p. 37—39 și „Săptămâna muzicii românești” din 1951 — *Între muzică și politică*, mss. din 1991, ambele prezentate în 1991 d-lui prof. Oct. I. azăr Cosma, dar necitate în carte — *Universul muzicii românești*.

¹¹ „Muzica”, nr. 6, mai 1952, p. 41—50.

„Hotărâre”¹²

privind sărbătorirea Centenarului nașterii lui Ciprian Porumbescu

Cu prilejul Centenarului nașterii marelui compozitor și înaintaș al muzicii românești Ciprian Porumbescu.

Consiliul de Miniștri al R.P.R. hotărăște :

1. Pentru sărbătorirea Centenarului nașterii lui Ciprian Porumbescu se va constitui un Comitet Național Jubiliar.

2. Cu începere de la 14 Octombrie până la 1 Noiembrie 1953, Comitetul Național Jubiliar și Uniunea Compozitorilor vor organiza la ateneele populare și cluburile de la oraș adunări populare, conferințe și festivaluri artistice.

3. Presa și radio-ul vor populariza date asupra vieții și operci lui Ciprian Porumbescu. De asemenea se va prezenta și o emisiune radiofonică închinată acestei sărbători.

4. Editura pentru Literatură și Artă și Editura Academiei vor tipări ediții speciale, cuprinzând studii despre viața și activitatea lui Ciprian Porumbescu și culegeri din operele muzicale ale acestuia.

5. Ministerul Poștelor și Telecomunicațiilor va tipări o serie de mărci poștale comemorative.

6. Academia R.P.R. și Uniunea Compozitorilor vor aloca fonduri speciale pentru achiziționarea de manuscrise și alte documente de valoare, în legătură cu viața și opera lui Ciprian Porumbescu.

7. În preajma zilei de 14 Octombrie se va ține o sedință solemnă la Uniunea Compozitorilor și la Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu” din București.

8. În amintirea lui Ciprian Porumbescu, Comitetul pentru Artă va iniția un concurs cu premii pentru un bust reprezentând pe Ciprian Porumbescu.

9. Ansamblul de cântece al Sfatului Popular Regional Suceava va primi numele de „Ansamblul de cântece Ciprian Porumbescu al Sfatului Popular Regional Suceava”.

10. Se va pune câte o placă comemorativă la Suceava, la casele în care a locuit, a trăit și a murit compozitorul.

11. În ziua de 14 Octombrie 1953 se va organiza la București o adunare festivă închinată sărbătoririi Centenarului nașterii lui Ciprian Porumbescu.

București, 13 Octombrie 1953

Președintele Consiliului de Miniștri,

Gh. Gheorghiu-Dej

Director General
Adjunct al Treburilor
Cons. de Miniștri
D. Bogdănescu

Nr. 3429”.

Inițiatorii hotărârii au propus, iar guvernul a aprobat ca în titlatura Comitetului jubiliar să fie introdus adjectivul „național”, cu scopul evident de „reabilitare”, în obscuritatea anului respectiv, a demnității românești. Componenta *Comitetului Național Jubiliar* era următoarea: Costache Antoniu — artist, Filaret Barbu — compozitor, Cornel Băjenaru — pictor, Eftimie Bârleanu — sculptor, Mihai Beniuc — scriitor, Crăciun Blidaru, Ștefan Boboș — din Suceava, George Breazul — profesor muzicolog, Mircea Buciu — artist, Const. Bugeanu — profesor dirijor, Ion Chirescu — compozitor, Liviu Cionca — medic, D. Dejeu, Sabin Drăgoi — compozitor, Ion Dumitrescu — compozitor, George Georgescu — prim dirijor, M. Gherman — de la Sindicate, Petre Ștefănescu-Goangă — artist, Gaby Grubea — violonistă, Cornelia Filipaș — de la U.T.M., Ion Dumitru — Suceava, Mihail Jora — compozitor, Grigore Macovei — prof. muzică Suceava, Egizzio Massini — prim dirijor Operă,

¹² *Colecția de hotărâri, dispoziții ale Consiliului de Miniștri al R.P.R.*, an. II, nr. 64, 17 octombrie 1953, p. 1091—1092.

Al. Mendelsohn — compozitor, Marin Mihalache — dir. general minister, acad. Ilie Murgulescu, Marţian Negrea — compozitor, Ioana Nicola — artistă, G. Niculescu-Basu — artist, Const. Palade — compozitor, Mihai Roşianu — preşedinte Aşezămintele Culturale, acad. Mihail Sadoveanu, acad. Traian Săvulescu, Matei Socor — compozitor, Ana Roja Vasiliu — artistă şi Ion Vicoveanu — muzicolog¹³.

Interes istoric suscită prezenţa în „Comitetul Naţional Jubiliar” a lui Mihail Jora, în anii anteriori criticat şi ostracizat de preşedintele Uniunii Compozitorilor Matei Socor şi de unele persoane cu răspunderi mari la Comitetul Central şi Consiliul de Miniştri. Faptul în sine avea o semnificaţie politică deosebită, iar dezvăluirea motivaţiilor şi întâmplărilor concrete care au dus la prezenţa lui M. Jora, într-o mărturie consemnată în altă parte. Caracter de premoniţie avea şi prezenţa în comitet a maestrului Ion Dumitrescu şi a profesorului G. Breazul.

Pe temeiul hotărârii guvernamentale, manifestările au început la 14 octombrie 1953, cu „sedinţa festivă” organizată de Uniunea Compozitorilor şi Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu” în Sala Teatrului Consiliului Central al Sindicatelor, de pe str. Lipscani. A vorbit despre personalitatea compozitorului profesorul George Breazul, iar programul artistic a fost susţinut de Ansamblul Coral al Comitetului de Radio, dirijat de C. Petrovici, de violonista Gaby Grubea, pianista Aurelia Cionca-Pipoş, descendentă a familiei Porumbescu, de profesorul C. Stroescu şi Blanche Adelstein — solişti vocali, de studentele Amalida Cherpician şi Suzana Zuperman de la Conservator. Publicul a primit cu mare însufleţire cântecele *Pe-al nostru steag*, *Tricolorul* şi celelalte piese corale, dar şi celebra *Baladă pentru vioară şi pian*, *Rapsodia română*, liederurile *Cât te-am iubit*, *Lăsaţi-mă să cânt* şi celelalte piese vocale şi instrumentale.

La 18 octombrie au avut loc festivităţile organizate în comuna Stupca, căreia prin Decret Prezidenţial i se conferise numele de „Ciprian Porumbescu”. Cuvântul de deschidere l-a rostit directorul şcolii generale Ilie Bartos, iar din partea Comitetului Naţional Jubiliar a vorbit profesorul G. Breazul. Elevii şcolii comunale au prezentat program artistic şi s-a dezvelit placa comemorativă pe Casa ce a devenit „Muzeu memorial Ciprian Porumbescu”. Manifestările au continuat în Suceava, unde s-a dezvelit placa comemorativă. Ansamblului de cântece al Statului Popular Regional i s-a conferit numele de „Ciprian Porumbescu”, în continuare la „Dom Polski” desfăşurându-se un bogat program artistic.

La Iaşi (25 octombrie), festivitatea a avut loc în sala Teatrului Naţional „Vasile Alecsandri” şi a fost deschisă de expunerea lui Achim Stoia, preşedintele Filialei Iaşi a Uniunii Compozitorilor şi muzicologul G. Pascu. Programul artistic a cuprins lucrările: *Serenada*, *Balada pentru vioară şi pian*, cântecele patriotice cunoscute, inclusiv *La malurile Prutului*, vals pentru solişti, cor bărbătesc şi pian, piesă din anul

¹³ „Muzica”, Revista Uniunii Compozitorilor din R.P.R., an. III, nr. 4, 1953, p. 8. De remarcat faptul că în „Muzica” nr. 2/1953 se publică: *Comemorări: Ciprian Porumbescu de V.T., la 70 de ani de la moartea compozitorului — 6 iunie 1883*, iar în nr. 3 al revistei apare studiul lui Viorel Cosma: *Cântecul popular în creaţia lui Ciprian Porumbescu*. Acest text depăşeşte publicistica culturală şi inaugurează cercetarea şi analiza profesională-estetică şi genetică-istorică, atât a operei cât şi a activităţii publice a compozitorului.

1877. Manifestarea de la Iași a fost primită de asistență cu urale, studenții, intelectualitatea și reprezentanții colectivelor muncitorești aplaudând în picioare, minute în șir. La Cluj au vorbit Iuliu Mureșeanu și Gh. Merișescu. De reținut că manifestări cu caracter național au avut loc și la Brașov, Sibiu, Timișoara și Craiova. În Cetatea Băniei, bunăoară, a vorbit profesorul Emil Lerescu, iar programul artistic a fost susținut de Filarmonica de Stat „Oltenia”, dirijor Victor Popescu, solist fiind violonistul Antor Vasile. La 26 octombrie, direcția Teatrului Giulești din București a organizat o manifestare artistică dedicată compozitorului bucovinean, în program fiind incluse piese corale, instrumentale, fragmente din opereta *Crai Nou*, interpretate de soliști și formațiuni bucureștene de prim rang.

Centenarul Ciprian Porumbescu s-a încheiat la București cu două manifestări, pe care le-aș numi simbolice. Astfel, la 28 octombrie 1953 s-a ținut la Ateneul Român adunarea festivă, pe scenă luând loc membrii Comitetului Național Jubiliar. Sala era arhiplină, asistența aștepta să audă și, în fond, să înțeleagă semnificația sărbătoririi unui muzician care a militat pentru ideea națională, pentru unirea tuturor românilor. Festivitatea a fost deschisă de venerabilul maestru Tiberiu Brediceanu, fapt simbolic, iar comunicarea academică a fost prezentată de Ion D. Chirescu, directorul Conservatorului de Muzică „Ciprian Porumbescu”. Un program artistic de excepție au susținut artiștii Radu Aldulescu, Ion Dacian, Alex. Bădulescu, Const. Stroescu, Mircea Săulescu, tânăra Elena Cernei, Aurelian Neagu și vestitul Ansamblu de Căntece și Dansuri al Forțelor Armate, sub bagheta lui Dinu Stelian. A fost o manifestare națională, la care a asistat și un număr mare de bucovineni. Cu acel prilej am cunoscut pe profesorii Vasile Grecu, Ionel Negură, Liviu Rusu (sosit de la Timișoara), Șesan, de la Sibiu, scriitorul Iulian Vesper și unii descendenți ai familiei Porumbescu din Cluj. Peste două zile, la 30 octombrie, conducerea Uniunii Scriitorilor se solidariza cu lumea muzicală și organiza, la Casa Scriitorilor, o seară aniversară, cuvântul introductiv fiind rostit de Viorel Cosma, cercetător al vieții și operii lui C. Porumbescu. Și-au dat concursul artiștii Radu Aldulescu (violoncel), Gaby Grubea (vioară), Aurelia Cionca (pian) și tenorul Const. Stroescu.

Compozițiile muzicale ale lui C. Porumbescu au devenit bunuri artistice ale zecilor de mii de participanți la serbările și conferințele organizate la căminele și ateneele culturale de la sate și în cluburile și casele de cultură din orașe, târguri și mari întreprinderi.

Articole omagiale au publicat: Sabin Drăgoi în „Contemporanul”, nr. 41 din 9 oct. și în „Muzica”, nr. 4; Ion Dumitrescu în „Informația Bucureștilui” nr. 69 din 14 octombrie; Cezar Petrescu în „Scânteia” din 14 octombrie și „La Roumanie nouvelle” din 1 noiembrie; G. Breazul în „Contemporanul” nr. 43 din 23 octombrie; Const. Palade în „Scântela” din 14 octombrie. Au apărut articole și informații în publicațiile din Iași, Cluj, Timișoara, Suceava, Craiova, Brașov, Sibiu și Bacău. Informații bogate și creații muzicale au fost difuzate de Radiodifuziunea Română. Referindu-se la eveniment, profesorul G. Breazul scria: „Ciprian Porumbescu și-a identificat idealurile sale artistice și

sociale cu cele mai înaintate năzuințe ale poporului, ale epocii sale... Constituirea printr-un *Act de Stat* constituie un *Act de dreptate* pentru marele nedreptățit, pentru marele nostru înaintaș...¹⁴.

Manifestările s-au îmbogățit și cu apariția unei Ediții a principalelor creații ale compozitorului, lucrare mult așteptată, căci decenii de-a rândul fusese uitată. Ea reprezintă rodul muncii oneste și pasionate a lui Viorel Cosma care, în condiții destul de grele și prin eforturi personale ce-l onorează, a tipărit cu sprijinul unor redactori de la E.S.P. L.A. cartea: Ciprian Porumbescu, *Opere alese*, volumul I, București, 1954. Ediția critică oferea și oferă profesorilor de muzică, dirijorilor și interpreților profesioniști principalele compoziții ale artistului bucovinean. Starea de spirit și preocupările lui V. Cosma, în anul 1953, reies și din epistola ce o reproducem, în continuare:

„București 5 Dec. 1953

Mult stimat D-le Vicoveanu,

Sunt bun de bățut, fiindcă nu v-am mai scris de atâta timp. Am fost plecat din București la Lugoj într-o cercetare documentară muzicală pt. Vidu și abia m-am întors. Am primit toate cele 3 scrisori ale Dv. și nu știu la care să vă mulțumesc, mai întâi. Datele pe care mi le-ați comunicat sunt extrem de prețioase pentru mine și țin să vă mulțumesc din suflet.

Eu v-am adunat toată presa care a apărut în timpul centenarului Porumbescu și în cursul acestei săptămâni am să vi-o expediez recomandat. V-am mai obținut și un lucru f. rar: revista „La Roumanie Nouvelle” care merge în străinătate și la care am făcut eu o pagină comemorativă. Pe toate vi le voi expedia recomandat.

Și acum rugămintele mele:

1. Am nevoie de o copie fotografică de la licul din Suceava, unde se vede că este *născut în anul 1853*.

2. Vă solicit fotografiile sau articole de presă, apărute în Suceava, în ziarele locale. Dacă cineva a făcut fotografii la Stupca m-ar interesa f. mult. Să vă duceți să vedeți filmul C. Porumbescu No. 46 cu festivitățile de la Stupca, unde vă vedeți și Dv.

3. Ce date ați aflat în Sucevița?

Volumul C. P. apare la sfârșitul lunii acesteia, fiindcă a fost dat să-i facă desene pictorul de la Cluj, Demian. Va fi un exemplar f. frumos. Volumul romanțat nu va mai apare, editura nemaifăcându-mi contractul.

Am scris un studiu despre Mandicevski și Brahms pe care am să vi-l expediez cu prima poștă. El va apărea în străinătate în ziarul „La Roumanie Nouvelle” pe care am să vi-l trimit special.

La 15 Dec. apare revista „Muzica” Nr. 4 unde veți găsi material despre sărbătorirea lui C.P. A fost redactat de redacție în colaborare cu mine. De la 1 Ian. 1954 revista „Muzica” va apare lunar, așa că dacă nu vă puteți aproviziona cu ea din Suceava să-mi scrieți să vi-o expediez din București.

Joi mai apare o revistă „Teatru și Muzică”, unde eu sunt redactor muzical. Se dau toate spectacolele din București, plus f. multe informații muzicale. Cred să pot obține primul exemplar gratuit spre a vi-l expedia și dacă socotiți că vă interesează să vi-l trimit cu regulat. Nu apare decât la Buc. de 2 ori pe lună și cred că va costa 1,50—1,80 lei.

Referitor la ceea ce m-ați rugat în scrisoarea din 24 Oct. vă răspund:

1. Trimiteți-mi 40 lei pt. lucrările lui Cucu și am să vi le expediez imediat, fiindcă D-sa îmi cere banii.

2. Vă voi expedia „Muzica” Nr. 3 — dacă mai aveți nevoie de ea (răspundeți-mi precis).

3. Pește 2 săptămâni vă pot împrumuta și partitura la „Candidatul Linte” (cea cu pian).

În cursul acestei luni, fiind că mă mai eliberez de serviciu, am să reiau corespondența regulată cu Dv. Ce-mi puteți spune despre o monografie despre C. Porumbescu pe care o va

¹⁴ G. Breazul, *Din viața și opera lui Ciprian Porumbescu*, „Contemporanul”, nr. 43 (368) din 23 octombrie 1953, p. 4.

scrie G. Breazul? Ați auzit de așa ceva? V-aș ruga să nu-i scrieți nimic referitor la această problemă, mai ales că ați auzit ceva de la mine.

Cu cele mai alese sentimente,
Viorel Cosma”.

(Mss. caligrafiate cu cerneală albastră pe o foaie velină, format mare. I. Vicoveanu mi-a trimis scrisorile semnate de Viorel Cosma, G. Breazul și Șt. Pavelescu, împreună cu epistola lui din 14 dec. 1953).

Tot la începutul lui decembrie îi scria lui Ioan Vicoveanu și Ștefan Pavelescu :

„Timișoara, 7.XII.1953

Scumpe Doamne Director,

Am primit ambele scrisori (prima voluminoasă de tot), le-am citit cu aviditate și am exclamat : „Iată un om, care și-a închinat viața unui ideal frumos — popularizarea lui C. Porumbescu și a tuturor compozitorilor români, care odrăslesc din sufletul poporului!” Într-adevăr, (,) vorbesc mult de Dv. cu cei ce au interes p. muzică și le arăt ce faceți Dv. în această direcție. E o muncă ce o apreciază toți. Îmi pare rău că n’ați plecat la București, să faceți parte din comitetul central pentru sărbătorirea lui C. Porumbescu. Scrisorile Dv. le-a citit și Nina Koch, strănepoată a lui C.P. și-a făcut extrase din ele, trimițându-le Doamnei Dr. Livia Cionca, mama ei, care-i în Cluj.

Vă admir p. tot ce faceți pentru Porumbescu. Eu sau Leca nu puteam face parte din comitetul central, căci activitatea noastră porumbesciană are unele amprente vechi de interpretare a vieții și operci. Decamdată, atâta pe azi. O să vă mai scriu, ca să vedem ce mai e de făcut cu ineditelile lui C.P. Scrie-mi ce vești ai de la București. . .

Cu cinste și dragoste
Șt. Pavelescu”.

(Carte poștală. Aceluiași adresant. Expeditor : Șt. Pavelescu, str. 23 August nr. 5, Timișoara I. regiunea și raion — Timișoara).

În continuare, reproduce scrisoarea lui I. Vicoveanu, cu referiri precise la contribuția lui și a altor persoane, în organizarea Centenarului Ciprian Porumbescu :

„Vicovul de Jos, 14 Decembrie 1953.

Stimate doamne ministru,

Scuzați-mi, vă rog mult, dacă cutez de-a vă molesta cu câteva șire.
Iată cu ce rugăminte mare vin la D-voastră :

În decursul lunii Octombrie 1953 s-a sărbătorit centenarul marelui compozitor român Ciprian Porumbescu 1853—1953. Eu am făcut parte din Comitetul Național Jubiliar pentru această sărbătorire. Am participat la sărbătorirea acestui centenar de la Suceava și la sărbătorirea de la Stupca (acum comuna Ciprian Porumbescu).

M-am ocupat cu Ciprian Porumbescu — după cum știți — ca elev al gimnasiului superior din Rădăuți și apoi ca elev al Școlii Normale din Cernăuți. La fel m-am ocupat și cu fostul meu profesor de muzică Isidor Vorobchievici din Cernăuți. Acesta a fost mare savant în muzică. După ce am absolvit școala normală, m-am ocupat cum se cade cu acești 2 mari compozitori. De la războiul mondial încoace am fost colaboratorul profesor universitar dr. Leca Morariu. La Societatea „Armonia” din Cernăuți am fost : Membru activ, Membru fondator și Membru emeritat. La Societatea muzicală „Ciprian Porumbescu” din Suceava am fost : Membru activ, Membru fondator și Membru emeritat.

După războiul din urmă sunt colaborator al profesorului universitar dr. Leca Morariu, profesorului G. Breazul din București, profesorului Romulus Cionca din Cluj, profesorului Viorel Cosma din București. Aceștia îmi cer material biografic și piese muzicale. Și le dau. Aceștia m-au vizitat — așa cum v-am mai spus — și acasă.

În decursul verii trecute am fost de 6 ori în comuna Stupea (acum Ciprian Porumbescu) și de 4 ori în comuna Frătăuții Noi, ca să limpezesc niște probleme despre care v-am vorbit. Aici e înmormântat preotul Iraclie Golembiovski (din 1 Ianuarie 1881 Porumbescu) și Ștefan Porumbescu, un frate al lui Ciprian Porumbescu. La Stupea și la Frătăuții Noi am făcut cercetări amănunțite. Rezultatul cercetărilor l-am comunicat: a) profesorului G. Breazul, b) profesorului Viorel Cosma, c) profesorului Ștefan Pavelescu, d) profesorului Romulus Cionca și e) profesorului dr. Leca Morariu.

În timpul din urmă am fost la Sucevița, comuna natală a preotului Iraclie Golembiovski. Am multă literatură referitoare la Ciprian Porumbescu și am toată opera muzicală a acestui mare compozitor român. D-ta ai văzut biblioteca mea și documentele în păstrare. În timpul din urmă am devenit membru al Uniunii Compozitorilor din R.P.R. din București.

Pe ziua de 28 Octombrie 1953 am fost chemat telegrafic la serbarea centenarului marelui compozitor Ciprian Porumbescu la București, dar n-am plecat. Și regret, că n-am plecat. N-am cutezat să cer concediu pe 3 zile. N-am așteptat să fiu membru al Comitetului Național — Jubiliar pentru sărbătorirea centenarului marelui compozitor român Ciprian Porumbescu 1853—1953 și nici nu m-am gândit să ajung la onoarea de-a fi în acest comitet. Până astăzi n-am aflat la a cui cerere am fost cu primit în comitetul jubiliar. Cred că numai D-voastră m-ați propus să fiu luat în acest comitet. Vă rog cu toată stăruința să binevoiți a-mi comunica dacă D-voastră, împreună cu cine, m-ați propus pentru acest comitet. De m-ați propus ca să fiu numit în acest comitet, apoi am să vin cu o rugămintă mare la d-voastră.

Scrisorile anexate binevoiți a le ceti și după aceea să-mi trimiteți răspunsurile D-voastre. De altfelu mă bucură mult că ați ajuns la rangul de ministru, (locțiitor n.n.), ceea ce ați meritat. Vă felicit și vă urez sănătate și noroc. Să nu uitați de compozitorii și scriitorii din Bucovina! Eu sunt sănătos. În anii din urmă am fost și tehnician la stațiunea Ministerului Agriculturii din Regiunea Suceava. Din 15 octombrie 1953 ocup postul de învățător la Școala Elementară din Vicovul de Jos-Centru, renunțând la direcție. Pe la noi nimic nou și e bine.

Vă rog încă o dată să binevoiți a-mi scuza că am cutezat de-a vă molesta cu prezenta scrisoare. Aștept răspunsul D-voastră, cu mulțumiri și cu cele mai alese sentimente Ioan Vicoveanu, director școlar i.r.”.

(Manuscrisul este caligrafiat cu cerneală albastră pe 4 file de caiet școlar și paginate 1—8. Plicul l-am primit pe adresa gazdei mele: Șos. Jianu nr. 24, Raionul Stalin, București).

De la sine înțeles că propunerea ca I. Vicoveanu să fie membru în „Comitetul Național Jubiliar” a fost acceptată de colectivul care a elaborat textul hotărârii Consiliului de Miniștri, așa că subsemnatul nu putea să-și atribuie sieși „meritul”. Mai târziu, i-am oferit fostului meu dascăl explicațiile necesare. În anii următori am primit de la I. Vicoveanu peste 20 de scrisori, cele mai multe referindu-se la compozitori și scriitori bucovineni. Un loc aparte îl reprezintă corespondența privitoare la organizarea centenatului nașterii compozitorului și muzicologului Eusebie Mandicevski (18 august 1857—1957).

Se știe că, după manifestările închinat lui Ciprian Porumbescu, opera acestuia a cunoscut o reevaluare fundamentală, s-au publicat studii monografice (Viorel Cosma, *Ciprian Porumbescu. Monografie*, București, 1957 și altele), compozițiile lui au intrat în repertoriile formațiilor muzicale din țară, Radiodifuziunea a reluat primele măsuri din cântecul *Pe-al nostru steag* ca semnal de pauză etc., astfel că, așa-zisele critici și obiecții apărute în ziare postdecembriste sunt pure elucubrații politice, în afara chestiunii și frizează ridicolul celor ce le-au semnat. Ne place ori nu rămâne; totuși, un singur adevăr istoric, anume acela că Centenarul Ciprian Porumbescu din toamna anului 1953 a fost prima și cea mai amplă și bine organizată manifestare cu caracter național, înfăptuită de iluștri

compozitori și muzicologi români, de Uniunea Compozitorilor și instituțiile de stat și politice abilitate. Readucerea în sălile de concerte a operelor compozitorului bucovinean a creat o breșă și a compromis puzderia de cântece conformiste, neinspirate și fără ecou, despre Stalin și partid, locul internaționalismului utopic și obedient fiind preluat de convingerile și sentimentele de demnitate națională. În acest spirit reconfortant compozitorul Gherase Dendrinu a conceput opereta în 3 acte — *Lăsați-mă să cânt*, pe un libret de Erastia Sever, Liliana Delescu și Viorel Cosma, a cărei premieră a avut loc în București, la 30 octombrie 1954 cu o distribuție memorabilă : Ion Dacian, Maria Wauvrina, Virginia Romanovschi, George Grona și alții, în regia lui Nicușor Constantinescu.

Opereta *Lăsați-mă să cânt* constituie omagiul cel mai impresionant și peren adus lui Ciprian Porumbescu și operei lui. Montată pretutindeni în țară și jucată decenii în șir, această capodoperă a teatrului liric românesc a depășit granițele românești, fiind reprezentată succesiv în Germania, Cehoslovacia, U.R.S.S., Ungaria, Jugoslavia, Luxemburg, Polonia, Olanda, Bulgaria etc.

Se pune, totuși, o întrebare de fond : Ce scopuri au urmărit inițiatorii Centenarului Ciprian Porumbescu din 1953 și dacă obiectivele stabilite au fost atinse ? Intenția statornică a fost readucerea în viața culturală a țării a valorilor artistice românești într-o perioadă de ignorare și chiar blamare a lor. Cântecele patriotice ale lui Ciprian Porumbescu și ale celorlalți compozitori din deceniile anterioare aveau menirea să pună în drepturile firești idealurile și simbolurile românești de luptă pentru unitate națională și demnitate românească. Inițiativele au fost îmbrățișate de cele mai prestigioase personalități ale culturii și artei românești. După Centenarul C. Porumbescu, a apărut hotărârea Consiliului de Miniștri privitoare la 50 de ani de la moartea compozitorului Gavril Muzicescu, prilej de importante manifestări artistice la Iași, București și celelalte centre culturale românești. De reținut că noul Minister al Culturii¹⁵ a obținut asentimentul compozitorilor D. Cuclin, Paul Constantinescu, Tiberiu Brediceanu și C. Silvestri (directorul Filarmonicii de Stat din București) să facă parte din „Comitetul Jubiliar”, iar conducerea Uniunii Compozitorilor era reprezentată de vicepreședintele Mihail Andricu¹⁶. Treptat, toți compozitorii români din secolul al XIX-lea și primele decenii din secolul XX — G. Enescu, Gh. Dima, E. Mandicevschi, I. Vidu, D. G. Kiriac, T. Flondor și alții — suportul artistic și tradițional al „Școlii muzicale naționale contemporane” s-au bucurat de prețuirea instituțiilor artistice, încât orientările dogmatico-proletcultiste față de moștenirea muzicală românească au fost destrămate și spulberate, instituțiile politice și de stat pășind pe calea epurării ideologiei oficiale de tezele antinaționale și anticulturale. Aceste fapte istorice nu pot fi ignorate sau denaturate de oamenii de bun simț,

¹⁵ „Buletinul Oficial al R.P.R.”, II, nr. 44, 31 octombrie 1953, p. 458 (Decretul 462 din 28.X.1953). Titularul fiind Constanța Crăciun, locțiitorii ministrului numiți prin hotărârea guvernului din 29 octombrie 1953.

¹⁶ „Colecția de hotărâri și dispoziții ale Consiliului de Miniștri al R.P.R.”, II, nr. 83, 28 decembrie 1953, p. 1403—1406.

echilibru intelectual, bună-credință și cu respect pentru adevăr, deoarece istoria poporului român trebuie scrisă, pornind de la realitățile inexorabile ale vremurilor și nu de la prejudecăți politice.

Summary

Ciprian Porumbescu (1853—1883) — an outstanding personality of the cultural and artistic life in Bukovina is presented via the steps taken in revealing his contribution to the development of Romanian music.

EUGEN BOTEZAT — BIOLOG DE REPUTAȚIE MONDIALĂ ȘI APĂRĂTOR AL DEMNITĂȚII NAȚIONALE

PETRU BEJENARU

Personalitate marcantă în știința și cultura română, remarcabil militant pentru promovarea culturii și a drepturilor românilor din Bucovina istorică, Eugen Botezat este îndrituit la apariția unui studiu monografic complet privind viața și opera sa științifică. Până atunci ne asumăm îndatorirea evocării personalității complexe a biologului de renume mondială, inițiatorul școlii române de zoologie și anatomie animală, promotor al mișcării pentru ocrotirea naturii.

Eugen Botezat s-a născut la 15 martie 1871 în comuna Tereblecea (azi Ucraina), fiul învățătorului Constantin Botezat și al doamnei Domnica Botezat (născută Ieremievici). Între anii 1877—1879 urmează școala primară în satul natal, iar în 1880 urmează clasa a IV-a la Școala din Siret spre a învăța limba germană. Din anul 1881 urmează studiile secundare la liceul din Cernăuți și Suceava și în 1892 trece cu rezultate excepționale examenul de maturitate.

Se înscrie și urmează apoi cursurile din grupa științelor naturale de la Universitatea din Cernăuți, iar din anul 1894 a frecventat ca bursier cursul practic de animale marine la Stațiunea zoologică din Triest a Universității din Viena (1894—1897).

În anul 1897 publică prima lucrare științifică care dezvoltată și aprofundată devine teză de doctorat intitulată *Die Nervenende an den Tastaaren von Saugetieren*

*Termințiile nervoase la perii tactili ai mamiferelor*¹.

Dovada importanței lucrării este și citarea ei în manualul lui Th. Ziehen *Lehrbuch der physiologischen Psychologie*.

Analiza acestei lucrări se datorește unui mare specialist în studiul sistemului nervos, Wilhelm Waldeyer de la Universitatea din Berlin.

Celebru neurolog spaniol Santiago Ramon Y. Cajal, membru de onoare al Academiei Române, laureat al premiului Nobel, citează teza lui Botezat în primul volum al monumentului său tratat *Histologie du système nerveux de l'homme et des vertebres* (Paris, 1909, p. 473).

Histologul român Eugen Botezat și-a început cariera în vechiul Imperiu austro-ungar², dedicându-se cercetărilor de zoologie, histologie, ecolo-

¹ Radu Codreanu, *Istoria științelor în România*, cap. V. *Zoologia generală*, București, Editura Academiei Române, 1975, p. 108—119.

² Radu Iftimovici, *Creație românească în biologia universală*, București, Ed. Albatros, 1977, p. 63.

gie, etologie și anatomie comparată. Misiunea de profesor și activitatea de cercetător au fost strălucit ilustrate de către omul de știință, cărturarul patriot și promotorul mișcării pentru protecția naturii³.

În anul 1897 lucrează ca asistent la Institutul de zoologie de la Universitatea din Praga împreună cu profesorul său Robert von Lendenfeld, iar în 1898 la 20 iunie, este promovat doctor în filozofie la Universitatea din Cernăuți. În același an, în septembrie, este numit profesor suplinitor la Școala normală din Cernăuți și în iulie 1899 devine profesor provizor. Trece examenele la științele matematice și fizice ca obiecte secundare și în 1900 trece și examenul la științele naturale ca obiect principal cu limba de predare germană. În 1905 Eugen Botezat este numit profesor definitiv.

Menționăm că la Liceul Teoretic „E. Hurmuzachi” profesorul Eugen Botezat a funcționat scurtă vreme⁴.

În anul 1902 a participat la Congresul medicilor și naturaliştilor germani din Karlsbad cu două lucrări și în 1905 la cel de la Meran. Doi ani mai târziu, în 1907, a fost invitat la Congresul internațional de zoologie din Boston și a fost reprezentat de asistentul său dr. Gudernatsch.

Este ales în anul 1908 membru corespondent al Reuniunii biologice din București (filiala Societății de biologie din Paris) și tot în acest an a participat la o reuniune științifică la București cu o comunicare privind cercetările sale în domeniul neurologiei intitulată: *Nouvelles recherches sur les nerfs intra-epitreliaux*.

În anul 1910 este înaintat la rangul al VIII-lea și numit membru în comisia pentru examinarea textelor didactice românești și apoi în comisia română pentru examenul de capacitate la școlile primare și civile. Tot acum devine docent pentru agricultură la Facultatea teologică din Cernăuți.

În anul 1911 a fost propus de corpul profesoral al Facultății de filozofie de la Universitatea din Cernăuți ca profesor la catedra de anatomie și histologie comparată. Dar „această numire de o importanță deosebit de mare pentru învățământul superior în general și pentru poziția românilor la Universitatea din Cernăuți în special, până azi nu s-a făcut...”⁵. Era mai mult decât un gest de indiferență față de un om de știință român din Bucovina. Paralel cu activitatea didactică de la Școala normală din Cernăuți profesorul Eugen Botezat urcă treptele învățământului universitar: docent în 1898, lector în 1907 și abia în 1919 devine profesor titular la catedra de zoologie a Facultății de științe a Universității din Cernăuți (1919–1938). În cadrul Universității îndeplinește funcții de conducere: decan al Facultății de filozofie (1920–1921), rector al Universității (1922–1923), decan al Facultății de științe (1923–1924 și 1926–1927) și senator al Universității (1928).

Pentru merite științifice, la propunerea lui Ion Simionescu de la Universitatea din Iași, în 1913, devine membru corespondent al Academiei Române, iar în 1936 este membru fondator al Academiei de științe din România. Și tot pentru recunoscutele merite științifice Eugen Botezat a fost

³ Știința în Bucovina, Ghid bibliografic, Succava, 1983, p. 25.

⁴ Pantelimon Socaciu, *Profesorul Eugen Botezat*. Comunicare la sesiunea științifică de la Centenar, 1972 (manuscris).

⁵ G. Codreanu, *Doctorul Eugen Botezat* în „Școala” IV, nr. 10, Cernăuți, 1913, p. 251–254.

ales membru al Societății „Deutsche Anatomische Gesellschaft, Jena (1910), și al Societății „International Gesellschaft zur Erhaltung des Wissens”⁶.

Prin cercetările sale Eugen Botezat deschide un capitol nou în histologia fină a organelor de simț, descoperind succesiv terminațiile nervoase în corpusculii tactili ai mamiferelor, organele gustative ale păsărilor, structura neurofibrilară a terminațiilor nervoase, dubla inervație a mușchilor striați și epidermei, activitatea glandulară la diferite celule senzoriale.

Activitatea științifică a culminat în 1904 când descoperă organele gustative la păsări. O lucrare de sinteză, de mare importanță, se referă la aparatele nervoase terminale din regiunea bucală a păsărilor și asupra modului uniform în care se termină nervii periferici la vertebrate. Descoperirile lui Eugen Botezat au fost citate și elogiare și de alți renumiți autori în tratatele lor clasice de specialitate între care : ornitologul german Anton Reichenow și celebrul biolog francez Pierre P. Grassé.

În mai multe lucrări s-a ocupat de filogeneza părului la mamifere : *Originea și evoluțiunea filogenetică a perilor la mamifere* — Revista științifică „Vasile Adamachi” (Iași, 1914) ; *Problema originii părului la mamifere*, volum jubiliar *Gr. Antipa* București, 1938, p. 93—100. Examinând teoriile emise asupra părului de la mamifere, Eugen Botezat ajunge la concluzia că : „Părul este o achizițiune proprie mamiferelor, iar baza din care el s-a format este epidermul, respectiv tegumentul atât de plastic al vertebratelor”⁷. Ocupându-se de studiul unor izvoare antice (Aristotel, Pliniu, Cezar) și mai noi (Cantemir, Cuvier,) profesorul Eugen Botezat a demonstrat că Bourul (*Bos primigenius*) și Zimbrul (*Bison bonasus*) sunt două specii de bovine diferite. Ultimul exemplar de bour — scrie Eugen Botezat a fost vânat în anul 1627. Prin urmare bourul nu mai trăia în Moldova pe vremea lui D. Cantemir care l-a confundat cu zimbrul. Așadar, stema Moldovei a avut pe ea capul de bour cu steaua între coarne și nici-decum capul de zimbru cum interpreta heraldica vremii.

Cercetări de autentică audiență în lumea specialiștilor a făcut în domeniul protecției, conservării și cultivării vânatului, ca una din cele mai importante avuții naționale. Rezultatele studiilor asupra problemelor vânatului au fost sintetizate în lucrarea *Vânătoarea ca factor de cultură și civilizație* publicată în 1942.

În această lucrare sunt tratate și teoriile evoluționiste, mecanica dezvoltării, ecologia și biogeografia și respectiv legea biogenetică fundamentală.

Parcurgând în lung și lat pădurile din Carpații Orientali și Obiciniile Bucovinei, Eugen Botezat a făcut observații ecologice și etologice asupra unor animale din fauna forestieră căprioare, cerbi, mistreți, urși lupi, râși, etc.

Fiind un pasionat și avizat vânător, atenția i-a fost atrasă de reprezentanții faunei noastre — cerbii în rândul cărora va deosebi cele două varietăți : cerbul lidvan și cerbul răgăzan. A distins, de asemenea, și două varietăți de râs și anume : râsul pătat și râsul unicolor precum și

⁶ Personalități românești ale științelor naturii și tehnicii. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 67.

⁷ Adrian Botezat, *Eugen Botezat — descoperitor al organelor de simț în lumea vertebratelor*, în *Biologi de seamă din Bucovina*. Suceava, Editura Țara Fagilor, 1994, p. 64.

două forme de urs. În lucrările sale a adus puncte de vedere originale privind biologia lupului și a mistrețului, observații etologice de mare actualitate.

În lucrarea *Însemnătatea biologică a oântecului păsărilor* profesorul Botezat vine cu o explicație mult mai acceptabilă a cântecului la păsări față de ceea ce susținea Ch. Darwin. Dacă Darwin spunea că această manifestare vocală a masculilor și organul lor vocal este rezultatul selecției sexuale, Eugen Botezat demonstrează că masculii continuă să cânte și după împerechere și chiar în timpul clocitului. Masculii cântă și pentru a arăta că sunt stăpâni pe un anumit areal în jurul cuibului lor.

La Universitatea din Cernăuți, profesorul Eugen Botezat a format o adevărată școală de zoologi foarte activi. Iosif Lepși (1895—1966) studiază ciliatele și alte protozoare libere cu lucrări de taxonomie și face cercetări generale de hidrobiologie, mai cu seamă în Dobrogea. Al. Roșca (1895—1969) cercetează araneidele din nord-estul țării. Alexandru Alexinschi (1899—1966) adâncește studiul lepidopterelor din Moldova. Orest Marcu (1898—1974) studiază terminațiile nervoase în mușchii insectelor, organele lor respiratoare și stridulante. S-a ocupat de fauna coleopterelor din nordul Moldovei și cu deosebire de ipidele dăunătoare pădurilor. Filimon Cârdei (1903—1971) se ocupă de opilionide și apoi de odonate. Cercetări privind rotiferii, gastrotrichii și apoi studiile hidrobiologice pentru valorificarea resurselor naturale ale Deltei Dunării le-a făcut cu rezultate notabile Ludovic Rudescu ⁸.

Profesorul Eugen Botezat, „fiind cu 16 ani de serviciu la Școala normală, unul dintre puținii veterani de la acest institut”, a sprijinit învățământul primar din Bucovina „precum cer trebuințele țării și ale neamului” ⁹. În cariera și activitatea sa a socotit că „dezvoltarea învățământului pentru starea sa nu a încetat al absolvirea Școlii normale precum și cea a profesorului de la Școala normală nu a încetat cu dobândirea definitivă a postului său ... ¹⁰”. Din această credință au pornit toate stăruințele sale pentru permanenta pregătire științifică, pedagogică și didactică a învățătorului. Concluzia că școala națională este cea naturală și unicul mijloc prin care poate progresa cultura națională în înțelesul cel mai general a avut o bună înrăurire în școala primară românească din Bucovina.

În anul 1914, cu toate împotririle autorităților austriece, în zilele de 7 și 8 iunie, la Suceava a avut loc Congresul cultural al învățătorilor români din Bucovina, prilej cu care profesorul Eugen Botezat s-a ocupat de rolul școlii și a adus în articolele publicate și în întâlnirile sale cu învățătorii ideea naționalismului cultivat în școală. Naționalismul, spune Eugen Botezat, este un sentiment nobil întemeiat pe legea naturală a susținerii de sine, iar „mijloacele și metoda lui sunt munca devotată, sinceritatea, dreptatea, iubirea adevărului și a neamului compus din toți frații noștri de aceeași limbă”.

Într-un studiu va scrie că una dintre cele mai moderne idei este că viitorul nu-i al statului cu cel mai mare număr de locuitori, ci al statului cu populația cea mai inteligentă și mai bine instruită.

⁸ Petru Bejenaru *Biologi de seamă formați la școala profesorului Eugen Botezat în „Analele Bucovinei”, II, 1995, p. 175—177.*

⁹ Eugen Botezat, *Rostul Congresului*, în „Școala” V. 4—5, 1914, n. 132.

¹⁰ *Ibidem* p. 133....

Așadar, Congresul învățătorimii lărgeste cunoștințele și experiența pentru activitatea școlară și, drept urmare, promovează cultura națională și deschide neamului nostru un viitor mai bun.

Aceeași claritate și atitudine activă a avut în explicarea rolului cunoașterii, al științei pentru progres și binele neamului nostru.

Într-un articol publicat¹¹ la numirea vestitului zoolog Grigore Antipa ca membru al Academiei Române, Eugen Botezat va sublinia valoarea economică a cercetărilor hidrobiologice ale noului primit în Academie. Studiul biologiei Dunării și al bălților ei, studiul Deltei Dunării și a Mării Negre au reprezentat un efort nemăsurat, dar și un program cu ample implicații practice și economice. Avea dreptate Grigore Antipa ca în discursul de recepție să spună : „Astfel deci prin știință vom face primul pas pentru a pune stăpânire de fapt pe marea ce ne aparține și a ne deschide și noi calea largă a lumii . . . ”¹². În același articol profesorul Eugen Botezat va relua ideea unității tuturor românilor : „Noi bucovinenii, în cele cultural-naționale una cu românii de pretutindeni, strâns legați de soarta și bunul mers al fraților din România, nu putem decât să ne bucurăm de ocazia . . . ” primirii unui nou membru în Academie. La propunerea cărturarului patriot George Tofan la Vălenii de Munte Nicolae Iorga organizează vestitele cursuri de vară ale Universității populare.

În vara anului 1913 din inițiativa învățătorilor : S. Ioneț, D. Gavriulescu, E. Cazievici și I. Goian din Câmpulung se organizează deschiderea cursurilor de vară și la Candreni, într-o minunată regiune a Carpaților. Cursurile au avut un succes neașteptat. A participat un public ales, format mai cu seamă din învățătorii districtului Câmpulung. Au susținut cursurile Ion I. Nistor, Eugen Botezat, George Tofan.

Cursurile profesorului Eugen Botezat au fost deosebit de interesante cu atât mai mult cu cât s-au ocupat de structuri și funcții ale organismului omenesc și de natura geologică a munților Carpați. Activitățile sale au căpătat și caracter practic : experimente și observații microscopice, excursii la Poiana Coșnei, pe Valea Săcului și la Moara Dracului, alte activități în împrejurimi¹³. Prezența profesorului Eugen Botezat la cursurile de vacanță dovedesc pasiune pentru promovarea științei și culturii în rândul populației interesate și credința sa în puterea cunoașterii.

Eugen Botezat a colaborat la numeroase publicații între care : „Analele Academiei Române”, „Buletinul Societății Române de Științe” (București), „Buletinul Societății Naturiștilor din România”, „Buletinul Facultății de Științe” (Cernăuți), „Anuarul Muzeului Bucovinei” (Cernăuți), „Gazeta Bucovinei”, „Junimea literară”, „Lehrerzeitung”, „Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums”, „Revista științifică „Vasile Adamachi” (Iași), „Zoologisches Centralblatt”, „Wiedza i postep” (Cracovia).

¹¹ Eugen Botezat, *Dr. G. Antipa membru al Academiei Române* în „Școala”, III nr. 7 și 8, 1912 p. 195—199.

¹² *Ibidem*, p. 198.

¹³ George Tofan, *Cursurile de vară din Candreni*, în „Școala” IV nr. 9, 1913, p. 211.

Pentru științele biologice și, în general, pentru cultura națională Eugen Botezat a lăsat o bogată literatură științifică sub formă de memorii și comunicări, în limba română și în germană, care poate fi consultată în publicațiile vremii. Ar fi necesară o ediție critică a scrierilor sale.

Résumé

Eugen Botezat est né le 15 mars 1871 dans le village de Tereblecea, dans une famille d'enseignants. Il suit les cours de l'école de son village natal, puis les cours du lycée à Cernăuți et Suceava et ensuite il suit les cours de l'Université de Sciences de Cernăuți. Il travaille ensuite pendant 16 ans à l'Ecole Normale de Cernăuți et puis à l'Université, comme professeur doyen et recteur. Puis, il déroule une activité scientifique particulière et ses découvertes dans le domaine de la zoologie, de l'écologie et de la protection de la nature sont remarquables dans cette étude. Ensuite, on peut mentionner la participation du professeur Eugen Botezat à des activités d'intérêt social et surtout pour la protection des droits des Roumains de Bucovine.

CALENDARELE ȘI RĂSPÂNDIREA LITERATURII ÎN SPAȚIUL ETNO-CULTURAL ROMÂNESC

VASILE I. SCHIPOR

Motto : „... Noi credem că datoria fiecărui român cu simțimânte românești este de a căuta mijloace să răspândească frumoasele arte în popor, să facă a se înrădăcina în deprinderile lui astfel încât să fie o parte întregitoare din educațiunea lui. Acest scop se atinge prin publicațiuni, prin tratate speciale, în fine prin foi periodice menite a dezvolta gustul estetic asupra tuturor genurilor de cultură a spiritului omenesc”¹.

Deși au o tradiție de peste 250 de ani, calendarele românești au fost insuficient cercetate. Importanța lor, mai ales sub raport cultural, a fost sesizată de mult. Nicolae Iorga atrăgea atenția asupra faptului că „nu-și poate închipui cineva cât de mult se poate face pentru omul cu puțină lumină prin calendare, căci ele i se impun prin laturea lor practică pentru a-l lumina”². În 1926, Constantin Loghin scria : „Calendarul a jucat un rol însemnat în viața fiecărui popor. Rolul acesta a fost la noi covârșitor, intrucât calendarul a apărut într-o vreme, când poporul numai cu greu putea pune mâna pe o carte românească. [...] Aceste cărți, câteodată, au alcătuit prima și singura lectură pentru atâți cetitori”³. Pentru Liviu Marian, calendarele au alcătuit, „alături de puținele cărți populare, o statornică, bună și indestulătoare hrană sufletească pentru cărturarii noștri de atunci”, „au răspândit lumina în păturile cele mai largi ale poporului” prin conținutul lor „folositor întru toate sufletului cititorului”⁴.

Intuind contribuția importantă a calendarelor și almanahurilor în cadrul culturii românești, la recomandarea istoricului bucovinean Dimitrie Onciul, fondată pe propunerile lui Ioan Bianu și I. Al. Brătescu-Voinești, Academia Română a instituit un premiu special pentru o lucrare de sinteză privind „istoria calendarelor românești”, pe care l-a oferit, fără nici un rezultat, timp de cinci ani (8 iunie 1921 — 31 decembrie 1925)⁵.

¹ M. Eminescu, *Almanahul muzical pe anul 1877 de D. Teodor Burada*, în *Opere. IX, Publicistică, 1870—1877*, București, Editura Academiei..., 1980, p. 304.

² N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1989, p. 399.

³ Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775—1918* (în legătură cu evoluția culturală și politică), Cernăuți, Tipografia Mitrop. Silvestru, 1926, p. 22.

⁴ Liviu Marian, *Din istoria calendaristicii noastre*, în vol. *Contribuțiuni la istoria literaturii românești din veacul al XIX-lea*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea românească”, 1927, p. 43—50, passim.

⁵ „Analele Academiei Române”, Seria a II-a, tom. XLI, Partea administrativă și Dezbaterele, 1920—21, p. 136—392.

Recunoscându-le rolul cultural, Sextil Pușcariu, în studiul *Calendare și almanahuri* îndemna la cercetarea bogatului fond calendaristic existent în țară: „Tabloul schițat în cele precedente este foarte necomplet. El va îndemna poate pe vreun cercetător mai tânăr să studieze singura colecție bogată de calendare și almanahuri pe care o avem, cea de la Academia Română, spre a urmări importantul rol cultural pe care l-a avut acest fel de publicație periodică la noi și a desgroapa din volumele uitate multe pagini de literatură care ar merita să fie reinviată”⁶.

Multe calendare și almanahuri au fost cercetate atent la elaborarea unor opere capitale: *Istoria literaturii române*, II, De la Școala Ardeleană la „Junimea”, București, Editura Academiei... 1968; *Istoria literaturii române*, III, Epoca marilor clasici, București, Editura Academiei... 1973; *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979.

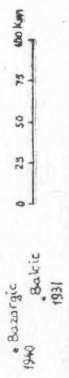
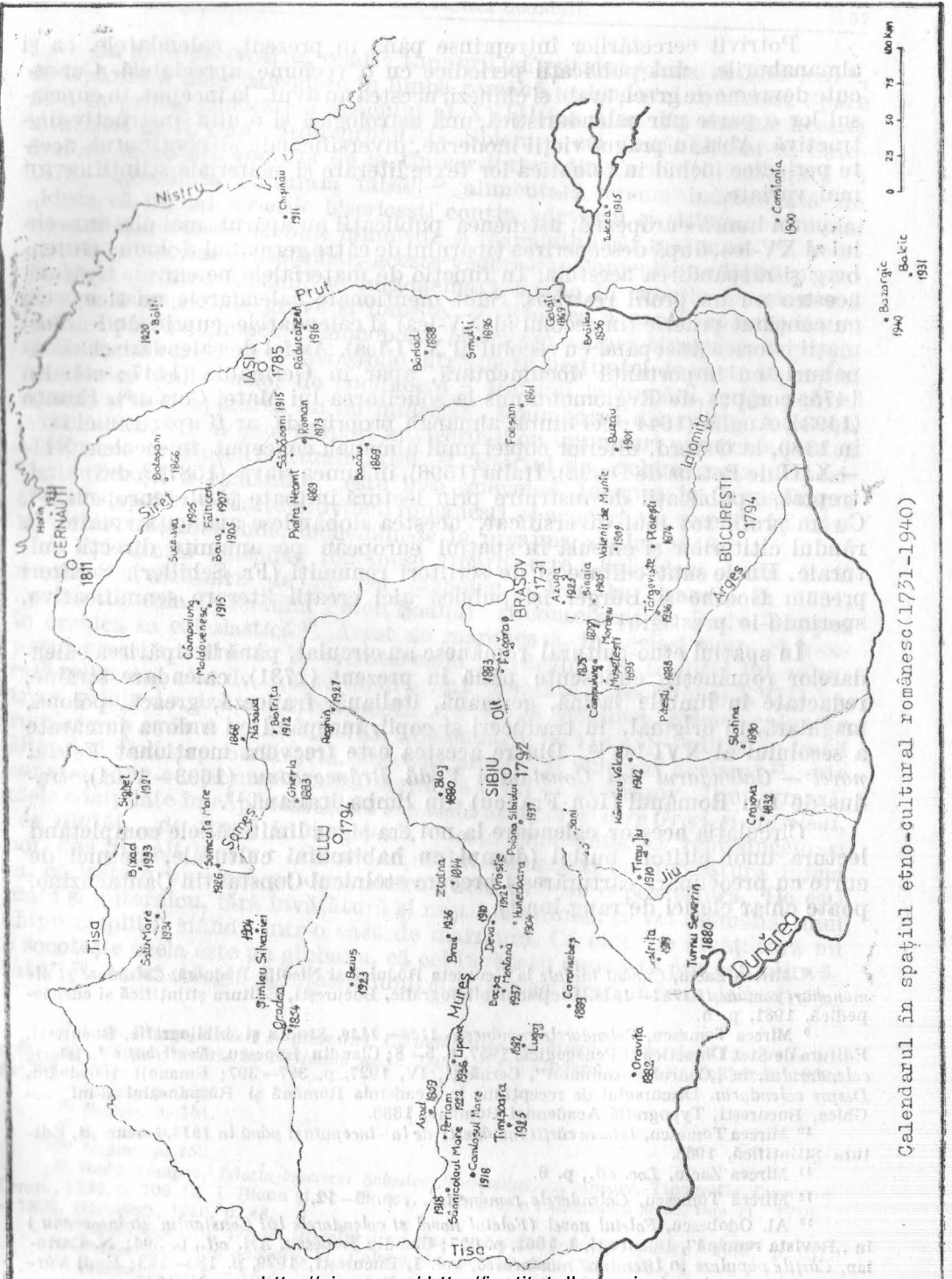
Cercetări contemporane au dus la realizări notabile în calendaristica românească, umplând un gol în cultura noastră. Mircea Tomescu tipărește în 1957 *Calendarele românești 1733—1830*. Studiu și bibliografie, care, cu toate scăderile, inerente atunci, rămâne un instrument de lucru necesar, deschizând un drum nou în cercetarea calendarelor noastre. Elena Dunăreanu publică în 1970, la Sibiu, *Calendarele românești, sibiene (1793—1970)*, un instrument util cercetării în domeniu. În 1981, Georgeta Răduică și Nicolin Răduică editează *Calendare și almanahuri românești, 1731—1918*. Dicționar bibliografic, lucrare monumentală, rod al unei munci impresionante de câteva decenii.

Toate aceste cercetări, pun în lumină imensul material încă insuficient cercetat și reliefează un aspect evident: calendarele românești sunt un adevărat tezaur pentru cercetarea științifică din diverse domenii, „de la viața cotidiană într-o epocă dată, la arheologie, demografie, istorie, politică, lingvistică, sociologie, istoria artelor, arta militară, modă, agricultură, transporturi, credințe și superstiții, morală, folclor, biblioteconomie, astronomie și astrologie, arhitectură și obiceiuri etc., almanahurile și calendarele fiind adevărate biblioteci concentrate sau, sui-generis, bănci de date ale existenței umane”⁷.

Pe baza cercetării bibliografiei românești a calendarului și a materialului dint-un număr important de calendare și almanahuri titlu, cu interes pentru literatură, existente în colecții particulare și biblioteci din Rădăuți (Fondul documentar german al Centrului pentru Studiarea Problemeilor Bucovinei), Suceava (Fondul „Leca Morariu” de la Muzeul Bucovinei), Iași (Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu”) și București (Biblioteca Academiei Române), studiul prezintă un istoric al acestui gen de publicație periodică în relație cu „schimbarea dispoziției sufletești a românilor” și rolul pe care l-a avut în răspândirea literaturii în spațiul etno-cultural românesc până în anul 1940, într-o primă fază de cercetare monografică.

⁶ Sextil Pușcariu, *Calendare și almanahuri*, în „Almanahul Graficei Române”, Craiova, Editura Scrisului românesc, 1927, p. 12.

⁷ George Muntean, *Tradiția almanahurilor și calendarelor bucovinene*, în „Calendarul creștin-ortodox al românilor bucovineni pe anii 1992—1993”, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 120.

• Bazargic 1940
• Bălcic 1931

Calendarul în spațiul etno-cultural românesc (1731-1940)

Potrivit cercetărilor întreprinse până în prezent, calendarele, ca și almanahurile, sunt publicații periodice cu o vechime apreciabilă. Cunoscutele devreme de greci, arabi și chinezi, acestea au avut, la început, în cuprinsul lor o parte pur calendaristică, una astrologică și o alta instructiv-distractivă. Abia în pragul vieții moderne, diversificându-și conținutul, acestea periodice includ în tematica lor texte literare și materiale științifice tot mai variate.

În lumea europeană, asemenea publicații au apărut, mai ales în secolul al XV-lea, după descoperirea tiparului de către germanul Johann Gutenberg și răspândirea acestuia. În funcție de materialele pe care le tipăresc, acestea au un profil restrâns. Sunt menționate calendarele mistice, cele cu conținut practic (în secolul al XV-lea) și calendarele cuprinzând informații istorice (incepând cu secolul al XVI-lea). Astfel de calendare și almanahuri, cu importanță documentară, apar în Germania (1447; cel din 1475, compus de Regiomontanus la solicitarea lui Matei Corvin⁸), Franța (1493), Anglia (1644; cel dintâi almanah propriu-zis ar fi apărut aici încă în 1380, la Oxford, ulterior copiei unui almanah conceput în secolele XII—XIII de Petrus de Dacia), Italia (1596), în lumea slavă (1587)⁹, devenind, treptat, „publicații de instruire prin lectură în toate țările europene”¹⁰. Cu un profil tot mai diversificat, acestea dobândesc audiență sporită în rândul cititorilor și circulă în spațiul european pe anumite direcții culturale. Unele sunt editate și de scriitori renumiți (Fr. Schiller). Scriitori precum Goethe și Bürger își publică aici creații literare semnificative, sporindu-le prestigiul¹¹.

În spațiul etno-cultural românesc au circulat, până la tipărirea calendarelor românești, cunoscute până în prezent (1731), calendare străine, redactate în limbile latină, germană, italiană, franceză, greacă, polonă, maghiară, în original, în traduceri și copii, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea¹². Dintre acestea este frecvent menționat *Foletul novel — Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu* (1693—1704), tradus de Ion Românul (Ion Frâncu) din limba italiană¹³.

Circulația acestor calendare la noi era sigur limitată, ele completând lectura unor cititori puțini (domni cu habitudini culturale, sfinți de curte cu preocupări cărturărești precum stolnicul Constantin Cantacuzino, poate chiar clerici de rang înalt).

⁸ Mircea Zăciu, *Cuvânt înainte la Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, Calendare și almanahuri românești 1731—1918*. Dicționar bibliografic, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 6.

⁹ Mircea Tomescu, *Calendarele românești 1733—1830*. Studiu și bibliografie, București, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1957, p. 5—8; Claudiu Ispescu, *Contribuții la istoria calendarului*, în „Codrul Cosminului”, Cernăuți, IV, 1927, p. 387—397; Emanoil Bacalogiu, *Despre calendarii*. Discursului de recepțiune în Academia Română și Răspunsului d-lui Ion Ghica, București, Tipografia Academiei Române, 1880.

¹⁰ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968.

¹¹ Mircea Zăciu, *Loc. cit.*, p. 6.

¹² Mircea Tomescu, *Calendarele românești...*, p. 9—12.

¹³ Al. Odobescu, *Foletul novel (Foletul novel și calendarele lui Constantin Brâncoveanu)* în „Revista română”, București, I, 1861, p. 657; Claudiu Ispescu, *Art. cit.*, p. 394; N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, București, 1929, p. 180—183; Emil Vărtosu, *Foletul Novel, Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, București, 1942.

Cu toate încercările, relativ timpurii (sfârșitul secolului al XVI-lea)¹⁴, de tipărire a unor calendare în limba română, calendarul românesc apare abia în prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Una din cauzele acestei întârzieri ar fi, după profesorul I. G. Sbiera — cel dintâi titular al Catedrei de literatură română de la Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875 — „credința culturală falsă”¹⁵ alimentată vreme îndelungată de „*idea că numai scrierile bisericești conțin adevărul și știința, că numai ele sunt folositoare, trebuie înmulțite și răspândite cât mai mult*”¹⁶. Acest „*curent autoritar și staționar, aceste vederi împăienjenite se lățiră pretutindena printre români, se înrădăcinară adânc în inimile lor și avură pentru ei consecințe grave și funeste*”¹⁷. Eroarea a paralizat activitatea literară printre „*lumeni*”. Monopolul bisericesc asupra tiparului, împrejurările sociale și politice, favorabile întreținerii neștiinței de carte în popor, prioritatea problemelor de conducere a statului la români, grija pentru conservarea și apărarea lui au întârziat „*schimbarea dispoziției sufletești a românilor, ivirea unor cureni intelectuali cu impulsuri puternice pentru scuturarea credinței culturale false*”¹⁸. Efortul de „*schimbare a dispoziției sufletești a românilor*” este însă anevoios. Început în Transilvania și extins apoi în celelalte provincii românești, el acoperă un secol de frământări culturale laudabile, încheindu-se în preajma anului 1848.

Cel dintâi calendar românesc tipărit este „*calendarul acum întâi românesc alcătuit de pe cel sârbesc, scos la Brașov, în 1731, prin osteneala Dascălului Petcu Șoanul*” și consemnat de Radu Tempea în cronică sa ecleziastică¹⁹. Acest an marchează, în același timp, și începutul presei românești, în vremea când „*Ardealul, cu tradiția lui culturală religioasă atât de strălucită, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea trece printr-o criză culturală acută . . .*”²⁰. În Moldova, primul calendar românesc a apărut la Iași în 1785. „*Calendarul pe 112 ani*”, editat de frații Mihail și Policarp Strilbițchi, cu scop practic și cultural declarat²¹, este superior prin conținut și realizare grafică celui de la Brașov. Dintre maximele compilate în capitolul *Alesă socoteală dela oareș' care Greci și Rămieni, cea dintâi, „de toată frumusețea”,*²² este cunoscută. O reproducem și noi, dar din alt motiv: „*Silește-te să înfrumusețezi cu învățatură inima ta, că iaste o comoară pe care nimene dela tine nu o poate fura. De ești mare și puternic, fără învățatură și neștiindu nimic, te vei asemăna unui chipu cioplitu, stându într-o casă de marmură. Că cine pe învățatură nu o socotește acela este un glubavu, că cel învățatu cunoaște pre cel neînvațatu*”²³. Acest eologiu al înțelepciunii și, în același timp, îndemn la instruire

¹⁴ I. G. Sbiera, *Serieri de prevestiri. Călinădăristica, în Mișcări culturale și literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Tipografia lui R. Eckhardt, 1897, p. 268—269.

¹⁵ *Ibidem*, p. 150.

¹⁶ *Ibidem*, p. 151.

¹⁷ *Ibidem*, p. 151.

¹⁸ *Ibidem*, p. 153.

¹⁹ Radu Tempea, *Istoria deserecei Șcheilor Brașovului. . .*, Brașov, Tipografia Ciurcu & Comp., 1899, p. 100. Cf. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom II: 1716—1808, București, 1910, p. 48.

²⁰ Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Chișinău, Hyperion, 1992, p. 637.

²¹ *Predoslavie cătră cetitoriu*, în „*Calendarul pe 112 ani*”, Iași, 1785, 1 v—2 r.

²² *Ibidem*, f. 11 r—12 v.

²³ *Ibidem*, f. 11 r.

prin lectură, a putut fi cunoscut, prin circulația calendarului, în original sau în copii, mai ales la răsărit de Carpați, îndemnând la meditație, aprinzând imaginația, trezind ambiții culturale, înrăurind „schimbarea dispoziției sufletești” la românii de aici și dezvoltându-le gustul estetic²⁴.

Cronologic, al treilea calendar românesc apare la Sibiu în 1792. Acest „Calendariu . . .” sibian are cea mai lungă apariție — 119 ani (1792—1911). Deosebit de importante sunt direcțiile în care se orientează încă de la început: ridicarea nivelului de cultură „a țărănilor români — cetitorii de căpetenie ai calendarului”, „creșterea printre români a gustului pentru cetit”²⁵, dezvoltarea conștiinței naționale a românilor ardeleni, unitatea noastră etnică și culturală. Cu timpul, acest calendar capătă un caracter enciclopedic, literatura fiind reprezentată în paginile sale prin toate genurile. Tot aici menționăm „Calendariu pe anul dela nașterea lui Hristos 1794”, alcătuit de Paul Iorgovici și tipărit la Viena „spre întrebuințarea norodului slaveno-sărbesc și rumânesc . . .”, important doar ca publicație concepută după modelul almanahurilor occidentale²⁶.

Cel dintâi calendar românesc din Muntenia este „Calendariu” de la București, apărut în [1794] și 1795 („a dooa oară tipărit”), o traducere după un calendar unguresc necunoscut. Acesta nu este un calendar propriu-zis²⁷, ci, de fapt, un prognosticon²⁸.

Cu aceste dintâi calendare se încheie epoca veche a calendarului românesc, lipsit de originalitate, epocă dominată, mai ales, de calendarul popular. Cu veacul al XIX-lea, începe o altă perioadă, de înflorire a calendarului, care se va întinde până la Marea Unire din 1918.

Ideile Școlii Ardelenice și activitatea cărturarilor acesteia exercită și asupra calendarului o influență binefăcătoare. Tabloul proteic al epocii de la confluența celor două secole este surprins splendid de Nicolae Iorga: „Prin neapărata frecventare a centrelor de cultură, prin educația latină, prin relațiile cu o biserică de lumină, o puternică invazie de cunoștințe, de idei se produse însă și cugetarea românească de peste munți fu revoluționată de dânsa. Din nou, cu mai multă cunoștință de cauză, într-un timp mai frământat de idei, într-o epocă de neastâmpăr, de prefacere totală a lumii vechi, de redeşptare a conștiinței naționale la toate popoarele europene, vechile afirmații de romanitate se înfățișară. [...] Curentul acesta, însuflețit de idei mai luminoase decât oricare, îndreptat spre ideale mai înalte, susținut de straturi mai adânci din poporul românesc, această mișcare regeneratoare dură mai mult decât toate celelalte, fiindcă, de la început, zguduise mai puternic decât dânsese”²⁹. Într-un astfel de climat,

²⁴ Vasile Schipor, *Probleme ale cultivării limbii române în calendarele românești din Bucovina (1809—1918)*, în „Analele Bucovinei”, I, Nr. 2/1994, București, Editura Academiei Române, p. 311.

²⁵ *O sută de ani*, în „Calendariu pe anul dela Hristos 1892”, Sibiu, Tipografia lui W. Krafft, p. 31—32; *Rămas bun!*, în „Calendariu pe anul . . . 1911”, p. 31—33.

²⁶ Georgeta Antonescu, *Paul Iorgovici*, în *Istoria literaturii române*, II, De la Școala Ardeleană la Junimea, București, Editura Academiei . . ., 1968, p. 194; Mircea Tomescu, *Calendarele românești . . .*, p. 63—65.

²⁷ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *Op. cit.*, p. 201.

²⁸ Mircea Tomescu, *Op. cit.*, p. 33—34 și 103; I. Bianu și N. Hodoș, *Op. cit.*, tom II, p. 374.

²⁹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. I, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, E.D.P., 1969, p. 10.

Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior alcătuiesc un „Calendariu . . .” „întocmit pe Gradurile și Clima Țării Ungurești și a Principatului Ardealului, Țării Românești și a Moldovei”, care apare la Buda între anii 1806—1821. Ei tipăresc în acest calendar, pentru prima oară, o parte din opera lor istorică, spre a demonstra originea latină a poporului român, continuitatea lui pe teritoriul locuit de strămoșii daci și spre a dezvolta conștiința de neam la toți românii. În calendarul pe 1806—1807, Samuil Micu publică primele capitole din *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor*³⁰. Gheorghe Șincai tipărește un fragment amplu din *Hronica românilor și a mai multor neamuri* în calendarul pe anul 1808—1809³¹. Petru Maior traduce din izvoare latine diferite *Istorii și învățături*, tipărite în 1810—1811³². Acest calendar, cu un conținut bogat și divers, incluzând uneori „anecdote și povești”, se impune la noi ca model, fiind preluat vreme îndelungată de multe calendare, mai ales din Transilvania, Banat și Bucovina. Calendarul învățaților ardeleni a avut o mare circulație în spațiul românesc, ca, de altfel, și almanahul și calendarele editate de Zaharia Carcalechi, servind, ca și alte scrieri de seamă ardelenesti din această perioadă, drept manual pentru învățarea limbii române dincoace de munți: „Pe când uitasem că suntem români și că avem și noi o limbă, pe când ne lipsea și cărți și tipografie; pe când toată lumea se aruncase în dasii și seripomeni ca babele în căței și motani, căci la școala publică se învăța numai grecește; când, în sfârșit, literatura română era la darea sufletului, câțiva boieri, ruginiți în românism, neputându-se deprinse cu frumoasele ziceri: parigorisesc, catadicsesc ș.c.l., toate în *esc*, create de diecii vistieriei, pentru că atunci între ei se plodea geniul, ședeau triști și jăleau perderea limbii, uitându-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veneau pe tot anul calendare cu povești la sfârșit. [. . .] Tatăl meu era unul dintre românii aceștia. Nu ieșea nici un calendar care să nu-l aibă el întâi . . .”³³.

În ciuda opreliștilor, cărțile românești circulă din provincie în provincie. O arie largă de răspândire și o mai intensă circulație cunosc tipăriturile destinate lecturii. Un rol important îl au și copiile făcute după unele calendare de dascăli, mici slujbași, funcționari, care ajung departe, în Banat, Gorj, Muntenia, Moldova, Bucovina, hrănind spiritul național. În discursul de recepție *Mișcări literare la românii din Bucovina* rostit la Academia Română, I. G. Sbiera subliniază efectul produs de lectura unor astfel de publicații: „Se găseau ici colo bărbați împinși de bunul lor geniu și atâtați neconținut de mișcările și producțiunile literare ale confrăților lor din Ardeal, Moldova și Muntenia. Acestea întrețineau în pieptul lor focul sacru al naționalismului și dorul nestins de a se manifesta și ei în mod propriu național; îl nutreau pe ascuns, dar nu cutezau să iasă cu el la lumina mare!”³⁴. La începutul unui veac și jumătate de înstrăinare, în colțul Țării de Sus a

³⁰ I. Bianu și N. Hodoș, *Op. cit.*, tom II, p. 475—476; Ov. Densușianu, *Literatura română modernă*, vol. I, ed. a III-a, București, „Universala”, 1929, p. 10—70.

³¹ I. Bianu și N. Hodoș, *Op. cit.*, tom II, p. 525.

³² I. Bianu, N. Hodoș și D. Simionescu, *Op. cit.*, tom III, p. 21—22 și 30—31.

³³ C. Negruzzi, *Cum am învățat românește*, în *Opere 1. Păcatele tinerețelor*, ediție critică, cu studiu introductiv, comentarii și variante de Liviu Leonte, București, Editura Minerva, 1974, p. 9.

³⁴ I. G. Sbiera, *Mișcări literare la românii din Bucovina*, *Discours...*, Oradea-Mare, 1890, p. 6.

Moldovei devenit Bucovina, într-o vreme de „secetă culturală”³⁵, „eșitul cleric” Vasile Țintilă, învățător și dascăl în Tereblecea, „un iubitoriu de științele matematicești”, tipărește la Cernăuți, începând cu anul 1811 (anul 1809 avansat în unele lucrări recente rămâne, deocamdată, ipotetic³⁶, primele calendare românești din Bucovina³⁷. El este primul român bucovinean, care, ca autor al celui dintâi calendar original de aici, într-un timp neprielnic, redeschide drumul scrisului românesc în această provincie. Lui i se atribuie toate calendarele apărute aici până în 1824. O mențiune specială merită calendarul pe anul 1814, care cuprinde și o parte destinată lecturii sau „alegate de plăcere”³⁸. Până acum nu se cunoaște conținutul acestei părți literare.

În linii mari, cu următoarele decenii ale secolului al XIX-lea începe o epocă nouă a calendarului românesc original, de impunere în peisajul publicisticii și de înflorire a sa.

Materialul literar cercetat din calendarele de până la 1940 de pe întreg spațiul etno-cultural românesc e o adevărată istorie a literaturii în miniatură, evidențiind perioade diferite, uneori greu de delimitat cronologic. Și aici, „renașterea noastră literară coincide cu redesteptarea conștiinței naționale”³⁹, prin valorificarea „zestrei sufletești autohtone, nediferențiată încă, sănătoasă și vitală însă”, care „nu arăta prin nimic a fi necesară pentru creație”⁴⁰.

Mai toți alcătuitoarii calendarelor noastre cred în funcția socială a artei și se consideră „luminătorii poporului” până târziu, în pragul anului 1940. În dinamismul său, această perioadă angajează o diversitate de temperamente în afirmarea individualității naționale și dobândirea unei conștiințe estetice evidente, cu toate formele „kitschului” literar și cu toată cantitatea pseudo-literaturii favorizate⁴¹. Alcătuiesc acum calendare și almanahuri Anton Pann, Zaharia Carcalechi, Ion Heliade Rădulescu, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, Gheorghe Asachi, Alexandru Zanne, Pantazi Ghica, George Barițiu, C.A. Rosetti, V.A. Urechia, Theodor Codrescu, T. T. Burada, Vladimir Blarenberg, Visarion Roman, Th. Ballassan, N.T. Orășanu, Iosif Vulcan, Simeon Manguica, I.L. Caragiale, A. Bacalbașa, Sebastian Bornemisa, N. D. Popescu, P. Dimitrovici, Samoil

³⁵ I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina 1774—1857. Discurs...*, București, Librăriile Sococ et Co., C. Sfetea și Pavel Suru, 1916.

³⁶ Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei. Vol. I (1774—1862)* — De la administrația militară la autonomia provincială —, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 215, 342—343.

³⁷ Leonidas Bodnărescul, *Autorii români bucovineni. Repertoriu de...*, Cernăuți, Editura proprie — Societatea tipografică bucovineană, 1903, p. 81—82; Liviu Marian, *Op. cit.*, p. 45; Nico-Cotlarciuc, *Istoricul literaturii românilor din Bucovina (1775—1906)*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, p. 6; Constantin Loghin, *Op. cit.*, p. 23—24. Mircea Tomescu, *Op. cit.*, p. 84—85; I. Nistor, *Din istoria calendarului nostru*, în „Calendarul Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina”, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1914, p. 56; Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *Op. cit.*, p. 216; D. Vatamaniuc, *Eminescu și literatura bucovineană la 1860—1870*, în „Septentrion”, Foia Societății pentru cultură și literatură în Bucovina, [Rădăuți], II, Nr. 4—5 aprilie 1991, p. 1 și 3.

³⁸ Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bibliografic de Stelian Neagoe, București, Humanitas, 1991, p. 81.

³⁹ Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, București, Editura Eminescu, 1985, p. 10.

⁴⁰ I. Negoieșcu, *Istoria literaturii române. Volumul I (1800—1910)*, București, Editura Minerva, 1991, p. 12.

⁴¹ Mircea Zăciu, *loc. cit.*, p. 10.

Morariu-Andrievici, Miron M. Călinescu, Calistrat Coca, Ion I. Bumbac, I. C. Fundescu, Gr. Musceleanu. O.C. Tâslăuauu, Petre Ispirescu, Gh. Dem. Teodorescu, N. Iorga, Spiru Haret, I. Simionescu, George Cătană, Emil Gârleanu, M. Dragomirescu, Ion I. Nistor, L. Rebreanu, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, Cezar Petrescu ș.a. Alături de personalități ale vieții culturale și literare remarcăm „cărțurari modești proveniți din cele mai diverse straturi sociale”⁴²: preoți, învățători, funcționari, publiciști, editori, tipografi. Ei dau strălucire calendarului nostru în cea mai rodnică perioadă a sa, 1840—1918, când se înregistrează o frecvență sporită a calendarelor, diversificarea și „specializarea” acestora, iar în unele cazuri dobândirea unui caracter de enciclopedie a vieții sociale și culturale.

Calendarile au, în această perioadă, alături de revistele literare, un rol important în răspândirea literaturii originale din provinciile românești, bucurându-se de mare trecere⁴³, prefațând unitatea națională prin cea sufletească și culturală a românilor⁴⁴, până la 1918, apoi consolidând-o permanent, deschizându-i, deseori, noi orizonturi spre valorile europene și universale. La temelia calendarului românesc original se află ideile Școlii Ardelenne și programul „Daciei literare” pentru realizarea unei literaturi naționale în conținut și formă, expresie a cugetării și sensibilității românești⁴⁵, cu infuzii permanente, din varii direcții, care însă nu i-au modificat profilul. „Posteritatea lungă” a „Daciei literare”⁴⁶ este evidentă în paginile calendarului românesc. În același timp, reține atenția fenomenul de transculturație⁴⁷, prin care s-a asigurat „sincronizarea și uniformizarea preocupărilor și idealurilor spirituale”⁴⁸ ale românilor de pe întregul spațiu etno-cultural.

Epoca nouă, a calendarului românesc original, însoțit deseori de almanah, mai rar album și anuar, se definește prin consistență și diversitate. Producția calendaristică din intervalul 1840—1940, în funcție de profil și evoluția ideilor culturale, evidențiază grupări și „vârste” în relație cu evoluția vieții românești din toate provinciile istorice, în general, și cu evoluția fenomenului literar, în subsidiar:

1. *Calendarul din preajma anului 1848*. Conceput ca mijloc de largă și eficientă educare a unui public divers, acesta tinde să devină „o enciclopedie de cunoștințe aplicate la un obiect concret și un barometru al necesităților și aspirațiilor sociale și, mai ales, culturale ale perioadei premergătoare revoluției de la 1848”, prefigurând un „program practic și direcția concretă de educație a poporului”⁴⁹. Originea latină a limbii și a poporului român, originea comună a românilor din toate provinciile,

⁴² Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *Op. cit.*, p. 17.

⁴³ Elena Dunăreanu, *Op. cit.*, p. 5.

⁴⁴ Vasile Schipor, *Pagini din viața culturală a Bucovinei istorice*, în „Analele Bucovinei”, II, Nr. 1/1995, p. 73—98.

⁴⁵ Maria Platon, „Dacia literară”. *Destinul unei reviste. Viața unei epoci literare*, Iași, Junimea, 1974, p. 216.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 198.

⁴⁷ Gh. Platon, *Universitatea din Iași, simbol al spiritualității românești*, în „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza», Iași, serie nouă, secțiunea III, istorie, t. XXXI, p. IX; Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, Contribuții de sociologie istorică privind cultura modernă românească, București, Editura științifică și enciclopedică, 1984, p. 35 și urm.

⁴⁸ Mihai Iacobescu, *Op. cit.*, p. 350.

⁴⁹ Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *Op. cit.*, p. 434.

continuitatea neîntreruptă în spațiul carpațo-danubiano-nistreano-ponctic, viziunea în care tratează noțiuni fundamentale (independență, suveranitate), interesul pentru literatura națională și cea universală îi definesc profilul și rolul în epocă. Este reprezentat, mai ales, de : „Almanachul literar pe anul 1839”, București, editat de I. Heliade Rădulescu ; „Calendar pentru poporul românesc . . .”, Iași, 1842—1846, însoțit de „Almanah de învățătură și petrecere” publicate de M. Kogălniceanu. Calendarul va fi editat în continuare de G. Asachi (1847—1869) și fiul acestuia Alexandru G. Asachi (1870—1876) ; „Almanahul Statului din Prințipatul a toată Țara Românească . . .”, Buda, 1836—1858, întocmit de Zaharia Carcalăchi ; „Calendariu . . .”, Iași, 1851—1858, redactat de T. Codrescu și D. Gusti ; „Calendariu pentru poporul românesc . . .”, Brașov, 1852—1865, realizat de G. Barițiu ; „Calendar istoricu și litteraru . . .”, București, 1859—1861, autori — D. Bolintineanu, Al. Zanne și P. Ghica.

2. *Calendarul epocii de înflorire deplină a genului* acoperă a doua jumătate a secolului trecut și primele decenii din acest secol, cu prelungiri în câteva regiuni reunite cu Țara până pe la 1940. Axat pe direcții culturale, științifice și literare specifice, acesta se orientează frecvent și constant spre operele care „au sădit în sufletul românilor dragostea pentru literatura națională”⁵⁰, urmărind dezvoltarea acesteia și promovarea unor scriitori mai puțin cunoscuți, dintre care unii vor deveni creatori autentici. Alcătuite cu seriozitate și competență, având o grafică excelentă, o iconografie de real interes, multe publică biografii și biobibliografii ale unor scriitori și artiști, studii și evocări istorice, literatură, folclor, cugetări, maxime, umor, articole de politică culturală. Câteva calendare și almanahuri sunt în revuistica noastră „publicații privilegiate” prin faptul că au tipărit pentru prima oară capodopere⁵¹. O mențiune aparte merită calendarele care, prin scop și profil, s-au constituit într-o „veritabilă universitate populară pentru săteni”⁵², urmărind emanciparea conștiinței țăranilor, fiind o vreme „abecedare” de pe care mulți au învățat să citească și adevărate enciclopedii populare ale vieții practice. Cu o valoare documentară excepțională sunt calendarele cu profil enciclopedic, „biblioteci omogene și consecvente în tendința de a fi un stimulent al mișcării artistice și literare”⁵³ din contemporaneitate. Aparțin acestei noi „vârste” a calendarului românesc : „Calendar pentru toți . . .”, București, 1862—1884 ; „Calendar pentru toți românii . . .”, București, 1874—1906 (N. D. Popescu) ; „Calendarul «Curierului». Focea intereselor generale”, Iași, 1874—1892 (Th. Balassan și Al. Macedonski) ; „Calendarul revistei «Lumea ilustrată» . . .”, București, 1894—1935 (în ediții „populare” și „de lux”) ; „Album literar”, București, I, 1886, II, 1889 ; „Calendarul ilustrat bucureșcian . . .”, București, 1889—1894 ; „Calendarul Ligei pentru unitatea culturală a tuturor românilor . . .”, București, Vălenii de Munte, 1894—1934 (V. A. Urechia și N. Iorga ; cu interes deosebit pentru problemele românilor din provinciile aflate sub dominație străină) ; „Almanach tipografic”, Bucu-

⁵⁰ *Precubântare*, în „Almanahul Societății Scriitorilor Români”, București, 1912, p. 1.

⁵¹ *Luceafărul*, de Mihai Eminescu, în „Almanachul Societății academice socialo-literare «România jună», Viena, I, 1883, p. 39—58.

⁵² Georgeta Răduică și Nicolin Răduică, *Op. cit.*, p. 312.

⁵³ *Ibidem*, p. 364.

rești, 1897—1899, 1901—1904; „Almanahul ziarului «Universul» . . .”, București, 1899—1948; „Almanahul ilustrat al ziarului «Adevărul»”, București, 1898—1902, 1909—1917; „Almanach du High-Life”, București, 1886—1914, redactat de Claymoor [Mișu Văcărescu]; „Almanachului Societății academice socialu-literare «România jună»”, Viena, I, 1883, II, 1888; „Calendarul «Dacia». Literar și artistic . . .”, Iași, 1898 (ingrijit de I.L. Caragiale care publică aici, pentru prima oară, schițe și momente); „Calendarul Dorulu olteanului . . .”, Craiova, 1887 (document prețios al cântecelor vremii); „Calendarul «Minervei» . . .”, București, 1899—1926; „Calendarul «Neamului românesc» . . .”, Vălenii de Munte (1909—1916), Iași (1917—1918); „Anuarul general al presei române”, București, 1907—1914 (extrem de important pentru istoria presei din România); „Calendarul gospodarilor săteni . . .”, Bârlad, Baia, București, Fălțiceni, Vălenii de Munte, 1904—1916; „Calendar literar și artistic . . .”, București, 1909 (M. Dragomirescu și E. Gârleanu); „Almanahul Societății Scriitorilor Români”, București, 1912 și 1913; „Almanahul scriitorilor de la noi”, Orăștie, 1912; „Calendarul de la Blaj . . .”, Blaj, 1913—1948; „Calendarul «Glasul Bucovinei» . . .”, Cernăuți, 1919—1940; „Calendarul «Voința Banatului» . . .”, Timișoara, 1929—1945.

3. *Calendarul românilor din provinciile înstrăinate* se impune, în primul rând, prin valoarea de document al rezistenței de aici în fața pericolului de deznaționalizare și de realizare, în condiții deseori vitrege, a unității culturale — premisă necesară unirii politice. Îi conturează profilul distinct idei generoase: originea latină a limbii și a poporului român, unitatea și continuitatea viețuirii în spațiul etnogenezei noastre, interesul pentru istoria neamului, promovarea limbii literare, efortul de înlocuire a alfabetului cirilic cu cel latin, păstrarea portului, a tradițiilor românești, luminarea poporului și dezvoltarea conștiinței naționale, emanciparea socială și culturală a românilor. Literatura și evocările istorice ocupă în aceste calendare un spațiu vast. Continuând vechi tradiții culturale, mereu în legătură cu mișcarea cultural-literară din Țară și în climatul unor confluente stimulative, autorii calendarelor de aici valorifică potențialul cultural al românilor din provinciile înstrăinate, publicând în același timp folclor și literatură aparținând unor scriitori din toate ținuturile locuite de români. Prin apariții îndelungate, consecvență, tenacitate și clarviziune, aceste calendare au menținut trează ideea unirii românilor din toate provinciile istorice, au consolidat-o continuu prin mijloace specifice.

Din această categorie se disting: „Calendariu . . .”, Sibiu, 1792—1911; „Calendariu pentru Bucovina . . .”, Cernăuți, 1841—1873 (P. Dimitrovici, S. Morariu — Andrievici); „Amicul poporului. Calendariu”, Sibiu, 1861—1941, primul calendar din Ardeal cu alfabet latin; „Diorile [Zorile] Bihorului . . .”, Oradea, 1854; „Fenice. Almanacu beletristicu . . .”, Oradea Mare, 1867; „Calendariu . . . Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina”, Cernăuți, 1874—1885, 1914 (Mihai-Miron Călinescu, Ion I. Bumbac, Calistrat Coca, Ion I. Nistor); „Calendariu . . .”, Arad, 1880—1948; „Căлиндarul poporului . . .”, Sibiu, 1886—1917; „Căлиндariul poporului bucovinean . . .”, Cernăuți, 1888—1913 (S. Morariu-Andrievici și E. Nesciuc); „Calendarul «Românului» . . .”, Caransebeș, 1889—1949; „Calendarul «Poporului român» . . .”, Budapesta, 1903—1918; „Calendarul «Unirii» . . .”, Blaj, 1897—1912; „Calendarul partidului național

român din Transilvania și Ungaria . . .”, Arad, 1913—1918; „Calendarul Asociațiunii . . .”, Sibiu, 1912—1948.

4. *Calendarul românilor sud-dunăreni* este reprezentat de „Album Macedo-Român”, București, 1880 (sub direcția lui V. A. Urechia); „Almanach Macedo-Român”, Constanța și București, 1900—1903; „Călindaru lu rumeri din Istria . . .”, București, 1905 (în dialect istroromân); „*Grai bun* ». Calendar armănescu . . .”, București, 1909—1912 (în dialect aromân). Acestea urmăresc păstrarea individualității etnice, cultivarea tradițiilor proprii, întărirea sentimentului originii române a limbii și a poporului român. Publică versuri și proză, studii și evocări istorice, studii de artă și pedagogie, de lingvistică, material folcloric și etnografic. Emanciparea culturală a românilor sud-dunăreni este concepută din perspectiva realizării unui program de promovare a științei, culturii și literaturii proprii. Surprinde, prin actualitate, ideea programatică de cultivare a frăției între popoarele din Balcani, bazată pe respectul drepturilor fiecăruia și, în mod deosebit, a dreptului de a fi liber și independent. În paginile „Albumului Macedo-Român” se publică opinii ale unor prestigioși oameni de cultură din Occident și materiale ale unor colaboratori reprezentativi pentru tendințele și spiritul culturii românești. Ar mai fi de reținut efortul pentru realizarea — în manieră europeană, am zice astăzi — a obiectivelor Societății de cultură macedo-română și, mai ales, implicarea mai hotărâtă a statului român, cândva, în obținerea unor drepturi fundamentale pentru românii de dinafara granițelor impuse de istorie.

5. *Calendarul diasporei românești* cuprinde puține și modeste realizări: „Calendarul ziarului «Românul» . . .”, Cleveland (Ohio), 1909—1910; „Calendarul național al ziarului «America» . . .”, Cleveland, 1912—1916; „Calendarul ziarului «Românul american» . . .”, Detroit (Michigan), 1914; „Calendarul «Înstrăinatului»”, New York, 1918; „Calendarul ziarului «Libertatea»”, Chicago (Illinois), (din care am văzut un singur exemplar, din 1920). Scris cu dor de țară și dragoste de neam, comunicând tristețea exodului determinat de împrejurări istorice vitrege, bogat ilustrat, acesta își realizează un profil distinct: originea românilor, păstrarea spiritului românesc, a purității limbii între românii deșărați, a tradițiilor și credinței strămoșești, neuitarea istoriei neamului, interesul viu pentru viața politică și culturală din Țară. Interesul pentru literatură și folclor este scăzut. De menționat, cu rezervă, publicarea unei variante din Bucovina a baladei *Miorița*⁵⁴ și câteva poezii de A. Mureșanu, G. Coșbuc, O. Goga, Șt. O. Iosif. Din creația eminesciană, doar *Doina*⁵⁵.

6. *Calendarul cu profil predominant folcloric*, tinzând uneori spre specializare, publică basme, povești, anecdote, legende, balade, cântece, doine, colinde, zicători, proverbe din tezaurul regional, dar și de pe întreg spațiul românesc, literatură istorică, proză (schițe, povestiri, nuvele, evocări), informații culturale și științifice, studii și documente istorice, de etnografie și folclor, unele semnate de folcloriști de seamă. În paginile acestor calendare, dar nu numai, se publică material folcloric, etnografic, articole și studii semnate de Al. Odobescu, V. Alecsandri, P. Ispirescu, S. T. Kirileanu, S. Th. Marian, G. Dem. Teodorescu, C. Rădulescu-Codin,

⁵⁴ „Calendarul ziarului «Românul» . . .”, Cleveland, II, 1910, p. 30—40.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 113—114.

Jan Urban Jarnic, N. I. Dumitrașcu, At. M. Marienescu, A. Gorovei, M. Lupescu, D. Furtună, Al. Vasiliu, Elena Niculiță Voronca, P. Danilescu, G. Cătană, Leca Morariu, Octavia Lupu-Morariu, T. Pamfile, Valerian Dugan-Opaiț, N. Bălan, N. Grămadă, Axentie Bilețchi-Oprîșeni, Gh. N. Dumitrescu-Bistrița, Petru Iroaie. Calendarul cu profil predominant folcloric este reprezentat de: „Calendarulu basmelor [și al] cânturilor populare...”, București, 1874—1877 (N. D. Popescu); „Calendar pentru basme, balade, cântece populare, tradițiuni, povești, păcălituri, ghicitori...”, București, 1877; „Calendarul basmelor și legendelor populare române...”, București, 1875—1895, (N. D. Popescu); dar mai ales „Calendarul «Bibliotecii folcloristice»...”, Craiova, 1910—1913 (P. Danilescu); „Calendarul revistei de limbă, literatură și artă populară «Ion Creangă»...”, Bârlad, 1911—1914 (T. Pamfile și M. Lupescu); „Calendarul Revistei de muzică, artă națională și folklor «Izvoarașul»...”, Bistrița—Mehedinți, 1919—1940 (alcătuit de Gh. N. Dumitrescu-Bistrița; am putut consulta doar exemplarele din 1932 și 1934).

Creații cunoscute aparținând lui V. Cârlova, D. Bolintineanu, I. H. Rădulescu, Gr. Alexandrescu, A. Mureșeanu, C. Negruzzi, Vasile Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, I. Slavici, G. Coșbuc, O. Goga, Al. Vlașuță, Al. Macedonski, I. Al. Brătescu-Voinești, I. Agârbiceanu, Al. Mateevici, Barbu Șt. Delavrancea, D. Zamfirescu, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, G. Galaction, Mihai Teliman, A. Codruș au câștigat enorm, în beneficiul literaturii naționale, prin difuzare în paginile calendarelor și almanahurilor de pe întreg spațiul cultural românesc. Preferința autorilor de calendare s-a manifestat, de timpuriu, pentru poezie. Alături de *Ruinele Târgoviștei*⁵⁶, *Marșul ostirii române*⁵⁷, de V. Cârlova, *O noapte pe ruinele Târgoviștei*⁵⁸, de I. Heliade Rădulescu, *Visul lui Ștefan cel Mare*, *Muma lui Ștefan cel Mare*, *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*⁵⁹, de D. Bolintineanu; *Resunetul*⁶⁰, de Andrei Mureșeanu; *Balcanul și Carpatul*⁶¹, *Sergentul, Căpitanul Romano*⁶², *Hora de la Plevna*⁶³, de Vasile Alecsandri; *O scrisoare de la Muselim-selo*⁶⁴, *Pașa-Hassan*⁶⁵, de G. Coșbuc; *Horia*⁶⁶, de A. Cotruș; *Limba românească*⁶⁷, de G. Sion; *Cântecul gîntei latine*⁶⁸, de V. Alecsandri, sunt difuzate în medii diferite și circulă în subcâmpuri culturale românești distincte *De ce nu-mi vii...*⁶⁹, *Kamadeva*⁷⁰, *De câte ori, iubito...*, *Crăiasa din povești*, *Atât de fragedă*,

⁵⁶ „Calendariu...”, Arad, XI, 1890, p. 50—51.

⁵⁷ *Ibidem*, XIII, 1891, p. 66—67.

⁵⁸ „Calendarul «Minervei»...”, București, V, 1903, p. 66—69.

⁵⁹ *Ibidem*, VI, 1904, p. 54—55.

⁶⁰ „Calendaru pe 532 ani...”, Focșani, 1861, p. 81—83.

⁶¹ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XVIII, 1879, p. 107—108.

⁶² *Ibidem*, XIX, 1879, p. 105—107.

⁶³ *Ibidem*, XXI, 1881, p. 117—118.

⁶⁴ „Calendariu...”, Sibiu, LV, 1906, p. 158—160.

⁶⁵ *Ibidem*, LVIII, 1909, p. 169—171.

⁶⁶ „Calendarul Agru-lui...”, Cluj, IV, 1938, p. 114.

⁶⁷ „Calendaru pe 532 ani...”, Focșani, 1861, p. 91—94.

⁶⁸ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XIX, 1879, p. 105.

⁶⁹ „Almanachului Societății academice socialu-literare «România jună»...”, Viena, II, 1888, p. 43—44.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 45—46.

*Revedere*⁷¹, *Glossă*⁷², *Și dacă...*⁷³, *Dorința*⁷⁴, *Freamăt de codru*⁷⁵, *Mai am un singur dor*⁷⁶, *Doina*⁷⁷, *Somnoroase păsărele*⁷⁸, *Îce te legeni*⁷⁹, *Stelele-n cer*⁸⁰, *Rugăciune*⁸¹, de Mihai Eminescu; *Numai una*⁸², *Vara*⁸³, de G. Coșbuc; *Oltul*⁸⁴, *Rugăciune*⁸⁵, de O. Goga; *Noaptea de martie*⁸⁶, de Al. Macedonski.

De mare trecere în literatura calendarului s-a bucurat fabula: *Toporul și pădurea*⁸⁶, *Șoarecele și pisica*⁸⁷, *Câinele și cățelul*⁸⁸, *Lupul moralist*⁸⁹, *Vulpea liberală*⁹⁰, de Gr. Alexandrescu; *Măceșul și florile*⁹¹, de I. Heliade Rădulescu; *Trecătorii și căței*⁹², de A. Donici; *Comoara*⁹³, de A. Pann; *Broasca și boul*⁹⁴, *Iepurele și broasca țestoasă*⁹⁵, de G. Asachi; *Ion popa și Grivei*⁹⁶, *Domnia leului*⁹⁷, *Dulăii*⁹⁸, de V. Militaru.

Este de reținut, de asemenea, frecvența sonetului. Circulă, prin intermediul calendarului, sonete ale lui G. Asachi, D. Gusti, Radu D. Rosetti, G. Tutoveanu, D. Teleor, Șt. O. Iosif, O. Goga, Tr. Demetrescu, Al. Vlahuță, H. Lecca, R. Sbiera, M. Codreanu, G. Voevidca, N. Roșca, E. Ar. Zaharia, P. Rezuș. Lista, evident, lacunară, este și aici sugestivă în ce privește, în general, literatura calendarului. Alături de sonetiști reputați, autori minori, pe gustul „consumatorilor” acestui gen de „bunuri simbolice” și în funcție de profil, mai rar tineri afirmându-se.

Există, desigur, în partea literară a calendarelor noastre destulă poezie ocazională, mediocră, versificații stângace care n-au putut decât dăuna gustului estetic. Dar există și poezii care se detașează de „producția” anostă prin fluiditatea discursului, uneori cuceritor, prin prospețime imagistică, sinceritatea confesiunii și preocupări pentru adâncirea ideilor poetice. Pe unii autori istoria literară i-a expediat în treacăt, alții s-au bucurat de apreciere în spațiul vreunei provincii și în epocă, rămânând uitați în câteva antologii regionale. Iată o listă de asemenea creații

⁷¹ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XXVI, 1886, p. 89–91.

⁷² „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1930”, Cernăuți, XI, p. 105–107.

⁷³ „Amicul poporului. Calendariu...”, Sibiu, XXVIII, 1888, p. 93–94.

⁷⁴ *Ibidem*, XXXI, 1891, p. 94–95.

⁷⁵ „Calendariu...”, Arad, V, 1885, p. 69–72.

⁷⁶ *Ibidem*, XI, 1890, p. 50–51.

⁷⁷ *Ibidem*, XII, 1891, p. 66–67.

⁷⁸ „Calendar pentru toți românii...”, București, XIX, 1894, p. 125.

⁷⁹ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1930”, Cernăuți, XI, p. 56.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 72–73.

⁸¹ „Calendarul de la Bixad”, 1940, p. 99.

⁸² „Calendarul Basarabiei pe anul 1927”, Chișinău, 1927, p. 80.

⁸³ „Calendarul Lumea Ilustrată pe anul 1921”, București, 1921, p. 39–40 și 43.

⁸⁴ „Calendariu...”, Sibiu, LIV, 1905, p. 162.

⁸⁵ „Calendarul ilustrat bucareșcian...”, București, II, 1890, p. 48–50.

⁸⁶ „Calendarul Agru-lui...”, Cluj, VI, 1940, p. 124–125.

⁸⁷ „Amicul poporului. Calendariu...”, XIV, 1874, p. 125–126.

⁸⁸ *Ibidem*, XXIX, 1889, p. 105–106.

⁸⁹ „Calendariu...”, Sibiu, LI, 1902, p. 153–155.

⁹⁰ „Calendariu pentru poporul românesc...”, Brașov, I, 1852, p. 11–12.

⁹¹ *Ibidem*, X, 1861, p. 73–78.

⁹² „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, XI, 1852, p. 102–103.

⁹³ „Amicul poporului. Calendariu...”, XXVI, 1886, p. 92–93.

⁹⁴ „Calendarul Asociațiunii...”, I, 1912, p. 140.

⁹⁵ „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, XVIII, 1858, p. 132–133.

⁹⁶ „Calendarul «Voința Banatului...”, Timișoara, II, 1930, p. 56–60.

⁹⁷ „Calendarul sătenilor...”, Fălticeni, XXIII, 1933, p. 38.

⁹⁸ *Ibidem*, Piatra-Neamț, XXVI, 1936, p. 92–93.

literare și nume, evident incompletă: *Doină de leagăn*⁹⁹, *Frângurele*¹⁰⁰, de I. U. Soricu; *Cântec*¹⁰¹, *Amintiri*¹⁰², de C. Miu-Lerca; *Zi de trei în pustă*¹⁰³, *Primăvara*¹⁰⁴, *Tovar*¹⁰⁵, *Icoană din pustă*¹⁰⁶, de Romul Fabian; *Zori de iarnă*¹⁰⁷, *Cântec*¹⁰⁸, *Zori*¹⁰⁹, de Gr. Popiți; *Cimitir*¹¹⁰, de D. Grozdan; *Floare de câreș*¹¹¹, de Ilie Marin; *Inima*¹¹², de Volbură-Poiană; *Peșteră și stâncă*¹¹³, de H. Petra-Petrescu; *Toamnă*¹¹⁴, de Aurel Pop; *Pastel*¹¹⁵, de P. I. Gârleanu; *Cântec de primăvară*¹¹⁶, de L. Giușcă Speranția; *Păhorul blestemat*¹¹⁷, de G. Rotică; *Pastel de iarnă*¹¹⁸, de G. Voevidca; *Atâtea visuri...*¹¹⁹, de Mia Cerna; *Toamnă*¹²⁰, de Tr. Chelariu; *Peisaj ideal*¹²¹, de N. Roșca; *Certitudine*¹²², de I. Vespar; *Zi moartă*¹²³, de G. Coca; *Seară vărătică*¹²⁴, de G. Drumur; *Toamnă, Amurg*¹²⁵, de A. Putneanu; *Tinerete rustică*¹²⁶, *Flăcău arborosean*¹²⁷, de E. Ar. Zaharia, *Belșug ceresc*¹²⁸, de G. Chlopina; *Întoarce umbra gândului*¹²⁹, de A. Munte; *Autumnală*¹³⁰, de A. Bolovan [Bolohan].

Calendarul, alături de poezie, manifestă interes constant pentru proză. Prioritatea prozei scurte este explicabilă având în vedere scopul acestui periodic și tipul de „consumator” căruia i se adresează. Prin intermediul calendarelor circulă schița (*Bunicul*¹³¹, de B. Delavrancea; *Puiul*¹³², *Conu Alecu*¹³³, de I. Al. Brătescu Voinești; *Noi și vechi*¹³⁴,

⁹⁹ „Amicul poporului. Calendar...”, LX, 1920, p. 111.

¹⁰⁰ „Dacia Traiană. Calendar...”, 1931, p. 76.

¹⁰¹ „Calendarul Voința Banatului pe anul 1935”, Timișoara, p. 35.

¹⁰² *Ibidem*, 1937, p. 33.

¹⁰³ *Ibidem*, 1936, p. 47.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 1937, p. 81.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 1938, p. 161.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 161.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 1936, p. 82.

¹⁰⁸ *Ibidem*, 1937, p. 73.

¹⁰⁹ *Ibidem*, 1938, p. 141.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 77.

¹¹¹ „Amicul poporului. Calendar...”, 1931, p. 68.

¹¹² *Ibidem*, 1924, p. 84.

¹¹³ *Ibidem*, 1933, p. 94.

¹¹⁴ „Calendarul Agru-lui pe anul... 1935”, Oradea, I, p. 50.

¹¹⁵ *Ibidem*, 1938, p. 71.

¹¹⁶ „Calendarul nostru pe anul... 1938”, Lugoj, XVII, p. 45.

¹¹⁷ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1924”, Cernăuți, V, p. 19.

¹¹⁸ *Ibidem*, VI, 1925, p. 108.

¹¹⁹ *Ibidem*, IX, 1928, p. 62.

¹²⁰ *Ibidem*, XIII, 1932, p. 59.

¹²¹ *Ibidem*, XIV, 1933, p. 51.

¹²² *Ibidem*, p. 52.

¹²³ *Ibidem*, p. 55.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 56.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 59.

¹²⁶ *Ibidem*, XV, 1934, p. 58.

¹²⁷ *Ibidem*, XIX, 1938, p. 140.

¹²⁸ *Ibidem*, XVI, 1935, p. 89.

¹²⁹ *Ibidem*, XVII, 1936, p. 172.

¹³⁰ *Ibidem*, XIX, 1938, p. 170.

¹³¹ „Călimdarii poporului bucovinean...”, Cernăuți, XIII, 1900, p. 107–110.

¹³² „Calendar...”, Arad, 1930, p. 97–102.

¹³³ „Amicul poporului. Calendar...”, Sibiu, XLVIII, 1908, p. 103–106.

¹³⁴ „Calendar literar și artistic pe 1909”, București, p. 107–111.

de I. A. Bassarabescu; *Moartea lui Dule*¹³⁵, de M. Teliman; *Așa se mănâncă în sat la noi*¹³⁶, de I. E. Torouțiu, *Sobieskii și românii*¹³⁷, de C. Negruzzi), povestirea (*Emigranții la Brazilia*¹³⁸, de M. Sadoveanu); nuvela (*Popa Tanda*¹³⁹, de I. Slavici; *Hagi Tudose*¹⁴⁰, de B. Delavrancea; *Frica*¹⁴¹, de D. Zamfirescu; *La vulturi*¹⁴², de G. Galaction). Pe lângă acestea, un spațiu mai restrâns îl ocupă scrisorile, însemnările, amintirile, notele de călătorie: *Păcală și Tândală, Istoria unei plăcinte*¹⁴³, de C. Negruzzi; *O scrisoare din Italia*¹⁴⁴, I. L. Caragiale¹⁴⁵, de I. Slavici; *Drumuri Cirebire* (Carnet istro-român)¹⁴⁶, *Pe Bistrița*¹⁴⁷, de L. Morariu; *Din Bucovina*¹⁴⁸, de G. Codreanu [G. Tofan].

Multe calendare publică schițe biobibliografice, studii, note și articole. Materialul bogat înregistrat aici evidențiază, pe durata a opt decenii, procesul formării unei conștiințe estetice, pe de o parte, și preocuparea continuă de a educa gustul estetic al cititorilor cărora li se adresează, de a le deschide noi orizonturi culturale. Sunt prezentați cititorilor D. Cantemir, P. Maior, G. Asachi, M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Gh. Lazăr, S. Bărnuțiu, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, G. Coșbuc, O. Goga, A. Vlahuță, B. Delavrancea, D. Zamfirescu, M. Sadoveanu, Al. Macedonski, P. Cerna, I. C. Săvescu, Șt. Petică, N. Iorga, P. Istrati, G. Popovici (T. Robeanu), I. A. Bassarabescu, M. Dragomirescu, I. Minulescu, M. Codreanu, G. Tutoveanu, E. Gârleanu, Vissarion Roman, Horia Petra-Petrescu, C. Morariu, G. Bogdan-Duică, I. E. Torouțiu. Materialele publicate sunt semnate de nume prestigioase, uneori de tineri care se impun și pe această cale: N. Iorga, Ion I. Nistor, R. Căndea, L. Morariu, C. Morariu, V. Gherasim, V. Grecu, Al. Dima, Tr. Chelariu, V. Morariu, G. Todica, N. Grămadă, M. Streinul, E. D. Fagure, Gh. Antonovici.

Un număr important de calendare manifestă interes pentru literatura universală. Câteva se remarcă în mod deosebit: „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, 1847—1876; „Anuarul ziarului «Patria»”, Craiova, 1906, 1911—1916; „Calendarul povestirii. Ideea europeană”, București, 1923. „Nivelele” gustului estetic se structurează prin materialul selectat și pus în circulație timp de un secol, prin preferința pentru valorile clasice, receptivitate timpurie față de moderni, cu toată „literatura de consum” difuzată frecvent¹⁴⁹. Valorile universale sunt răspândite prin texte, nu toate strict literare, din Homer, Horațiu, Socrate, Euripide, Lucrețiu, Seneca, Plutarh, Ovidiu, Cicero, Herodot, Aristotel, Tucidide,

¹³⁵ „Calendarul «Minervei...», București, VI, 1904, p. 227—233.

¹³⁶ „Calendarul «Glasul Bucovinei» pe anul 1920”, II, p. 106.

¹³⁷ „Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, IV, 1845, p. 22—29.

¹³⁸ „Calendarul revistei «Ramuri»...”, Craiova, 1908, p. 120—130.

¹³⁹ „Calendariu...”, Arad, XXII, 1901, p. 94—113.

¹⁴⁰ „Amicul poporului. Calendar...”, XXXVII, 1897, p. 35—55.

¹⁴¹ „Almanachului Societății... «România jună», II, 1888, p. 232—253.

¹⁴² „Calendariu...”, Sibiu, LXIII, 1914, p. 168—178.

¹⁴³ *Ibidem*, XCIX, 1891, p. 49—60.

¹⁴⁴ „Almanachului Societății... «România jună», I, 1883, p. 165—189.

¹⁴⁵ „Calendarul «Minervei»...”, XV, 1913, p. 81—82, 84—90.

¹⁴⁶ „Calendarul «Glasul Bucovinei»...”, IX, 1928, p. 77—79.

¹⁴⁷ *Ibidem*, XII, 1931, p. 150—158.

¹⁴⁸ „Calendarul revistei «Ramuri»...”, 1908, p. 151—157.

¹⁴⁹ Mircea Zăciu, *Op. cit.*, p. 9—10.

Confucius, Molière, Boccaaccio, la Rochfoucauld, Montesquieu, J. J. Rousseau, Voltaire, Lessing, Goethe, Fr. Schiller, Cervantes, V. Hugo, H. de Balzac, A. Pușkin, L. Tolstoi, I. Turgheniev, M. Gorki, A. P. Cehov, F. M. Dostoievski, A. Daudet, Th. Gautier, Al. Dumas, S. Petöfi, A. France, E. Zola, M. Twain, Stendhal, P. Merimée; G. Leopardi, A. de Musset, Lenau, Byron, H. Heine, Guy de Maupassant, H. Sienkiewicz, R. Kipling, E. A. Poë, Ch. Baudelaire, J. Moreas, P. Verlaine, A. Samain, Jose Maria de Heredia, R. M. Rilke, H. Ibsen, A. Strindberg, Fr. Grillparzer, O. Wilde, Fr. Nietzsche, B. Bjornstjerne ș.a.

Aidoma lui Franklin, Goethe, Bürger, Schiller, la noi M. Kogălniceanu, G. Asachi, I. Heliade Rădulescu, G. Barițiu, D. Bolintineanu, I. L. Caragiale, Al. Macedonski, M. Dragomirescu, E. Gârleanu, N. Iorga au fost inițiatorii și animatorii unor calendare și almanahuri dar și autorii unei literaturi scrise special pentru ele („Kalendergeschichte”). Recepțarea timpurie a unor opere a fost favorizată și de circulația calendarelor și almanahurilor în care s-au tipărit. Există, se știe, și „scriitori de almanah”, cultivând un gen de literatură scrisă exclusiv pe gustul cititorului mediu al calendarelor, sub presiunea cererii de pe piața acestui tip de „bunuri simbolice”: Nicolae T. Orășanu (1833—1890), Nicolae D. Popescu (1843—1921), Dumitru Marinescu-Marion (1860—1909), Theodor Dimitrie Speranția (1856—1929).

Pe lângă „publicațiile privilegiate” în care s-au tipărit pentru prima oară capodopere, există calendare și almanahuri care au răspândit primele creații ale unor scriitori „Almanachu literaru pe anul 1839”, București, editat de I. H. Rădulescu publică, pentru prima dată, poezia *Melancolia*” a lui C. Negruzzi care semnează cu pseudonimul Karlu Nervil (p. 82—83). *Moș Ion Roată și Unirea*, de I. Creangă, apare mai întâi în „Album Macedo-Român”, București, 1880, p. 26—7. Va fi retipărită în „Convorbiri literare”, Iași, XVIII, 1885, p. 456—459. *Moș Ion Roată și Cuza Vodă*, cu titlul *Anecdotă*, datată Iași, 13 nov. 1882, se tipărește pentru prima dată în „Almanachulu Societății academice socialu-literare «România jună»”, Viena, I, 1883, p. 29—35. Tot aici, dar în partea a doua din 1888, p. 13—39, apare, pentru prima oară, actul I din drama lui V. Alecsandri *Ovidiu* (După cum se știe, la început, drama a fost scrisă și reprezentată în IV acte. Tot în IV acte a fost publicată în „Convorbiri literare”, XIX, aprilie—iunie 1885. În vederea unei noi reprezentări, cu prilejul deschiderii stagiunii Teatrului Național din București, la 26 sept. 1887, poetul a scris și al cincilea act care, în dramă, în forma din 1887, apare ca actul I). I. L. Caragiale, în „Calendarul «Dacia». Literar și artistic...” pe care îl tipărește în Iași, în 1898, sub titlul *Reminiscente*, publică, pentru prima oară, schițe și momente (p. 117—119). *Anecdotă [Cetățeanul Ghiță Calup]* apare în „Calendarul «Claponului». Almanah hazliu și popular pe anul de la Mahomet 1295, de la Christos 1878”, București, 1877, redactat și scris în cea mai mare parte de I. L. Caragiale. Satirele politice și sociale sunt și aici, ca și în opera marelui clasic, de mare forță și rafinament. Rubrica *Gogoși*, p. 65—87, cuprinde satire sociale. Subiectul uneia din acestea va fi reluat în comedia *Noapte furtunoasă* citită, la „Junimea”, în ședința din 12 nov. 1878 și reprezentată pe scena Teatrului Național din București la 18 ian. 1879. Alexandru Macedonski publică *Apolog*, poezie ce va fi inclusă ulterior în vol. *Excelsior*, 1895, în „Album literar”, București, I, 1886, p. 32, text datat 19 martie 1885.

Pentru literatura din Bucovina istorică, din acest punct de vedere, trebuie menționat „Calendariu pentru Bucovina...”, Cernăuți, 1858, în care apare mai întâi scrierea lui Iraclie Porumbescu *Colnicul tătarilor de lângă Tărășeni* („Calendar pentru poporul românesc...”, Iași, XVI, 1857, p. 64—84, reproduce *Desmormântarea domnitorilor Moldovei, în catacombele Monastirii Putna* din „Gazeta de Moldavia” unde apăruse în 1856).

Importanța calendarelor în procesul de răspândire a literaturii în spațiul etno-cultural românesc este de netăgăduit. Cercetarea materialului literar din toate calendarele apărute la noi (românești, germane, maghiare, polone, ucrainene, armenesti, israelite) va aduce, cu siguranță, date noi, interesante, spre a putea oferi o imagine a contribuției acestor periodice la circulația literaturii.

Summary

The study presents a historian of the Romanian calendars, in connection with the evolution of the social and political life in the Romanian ethnic and cultural space from 1731 to 1940. The publications of popularization and the calendars contributed a lot to making Romanian and world literature available to the general public.

VECHI BISERICI ORTODOXE MOLDOVENEȘTI DIN ORAȘUL CERNĂUȚI (I)

MIRCEA PAHOMI

În vremea domnului Alexandru cel Bun, în orașul Cernăuți existau două biserici ortodoxe, confirmate în 1490 de către Ștefan cel Mare, iar în 1704 și de către Mihai Racoviță domnul Moldovei, ele fiind subordonate Episcopiei de Rădăuți. Bisericile fiind din lemn și deseori refăcute, vechiul oraș Cernăuți aflându-se pe malul stâng al Prutului, mutat pe malul drept începând cu domnia lui Vasile Lupu (1634—1653), nu se poate identifica vechimea lor, ele fiind datate din secolele XVII—XVIII, pe baza documentelor scrise.

În 1775, când Austria ocupă prin mituire zona din nordul Moldovei, pe care a denumit-o Bucovina, în Cernăuți se aflau șase biserici ortodoxe, din care numai cea de la Horecea era din zidărie. În secolul al XIX-lea, Fondul Bisericesc al Episcopiei și apoi Mitropoliei Bucovinei, construiește catedrala ortodoxă între 1844—1864 și Reședința Mitropoliei între 1864—1882. În 1784, episcopul Dositei Herescu consemnează patru biserici cu preoți în Cernăuți, biserica cu doi preoți din Roșa (Roșoși) și bisericile din Horecea — Lude, mănăstirea Horecea, fiecare cu câte un preot. Se prezintă în continuare date istorice și monografice, pentru cele șase biserici, și destinul lor în timp.

BISERICA SFÂNTUL NICOLAE DIN CERNĂUȚI

Biserica cu hramul Sf. Nicolae, monument de arhitectură a Moldovei medievale, este cea mai veche biserică ortodoxă ce a existat în Cernăuți până în 1992, fiind situată în cartierul numit pe vremuri Seliștea, nume ce amintește că anterior repopulării lui, a existat în trecutul acestui loc, un sat pustiit și părăsit de locuitorii săi.

Conform tradiției, biserica de lemn a fost ridicată în 1607, pe timpul domniei lui Simion Movilă, de către un boier moldovean din familia Stroiescu, care era starostele orașului Cernăuți. Posibil ca pe acel loc să fi existat o altă biserică, care, fiind din lemn, a fost măcinată de timp, sau distrusă de dușmanii năvălitori. Biserița din lemn de stejar, acoperită cu șindrilă, sub formă de navă, fără turlă, reprezintă tipul tradițional al vechilor biserici sătești din Bucovina. Temelia sa din piatră este mult adâncită în pământ, fiind ultima clădire religioasă ce mai rămăsese în mijlocul orașului din vremea când acesta era parte integrantă a țării

Moldovei. În fața ei se afla o veche clopotniță, având clopotul afară, ancorat pe stâlpi de zidărie, tip de construcție numit zvoniță. În decursul existenței sale seculare, a fost deseori reconstruită sau reparată, ultima dată în 1885, astfel că s-au șters unele urme din primele începuturi ale ctitoriilor anterioare. Cu toate vitregiile vremurilor, jafurilor și ocupațiilor străine, vechea biserică a reușit să reziste până în 1992, ca un monument scump al culturii și spiritualității românești¹.

Printr-un testament din 20 octombrie 1789, întocmit de către Vasile Ciuntuleac din Cernăuți, acesta lăsa fiului său mai mic, Constantin, ca moștenire casa sa de la nr. 234. Aceasta era plecat de multă vreme în țări străine, din care nu s-a mai întors. Tatăl său prevede prin testament clauza că dacă fiul său nu se mai întoarce, casa respectivă să fie donată bisericii Sf. Nicolae din Cernăuți, ca să-i fie veșnică și cu tot venitul². În imediata apropiere de vechea biserică de lemn, Fondul Bisericesc al Bucovinei, prin grija mitropolitului Visarion Puiu (1935—1940), a ridicat o maiestoaasă biserică din piatră și cărămidă, păstrând hramul Sf. Nicolae, lăcaș lăsat în funcțiune și de către ocupanții sovietici în 1944. În 1960, sovieticii au închis catedrala ortodoxă din Cernăuți, astfel că episcopul Damian (1960—1964), a fost nevoit să mute catedrala la biserica Sf. Nicolae. Episcopul Teodosie (1967—1972) renovează biserica nouă, pe care a pictat-o ca pe o catedrală, construind și două paraclise noi, unul la etaj cu hramul Sf. Ioan Botezătorul și altul la subsol, cu hramul Sf. Teodosie al Cernogovului, din ale cărui moaște, un fragment a fost depus în firida din stânga altarului³.

Profesorul Petru Rezuș de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, a cercetat în 1937, *Conscripția* bisericii filiale Sf. Nicolae, care cuprinde toate familiile cu membrii lor, ce aparțineau de această parohie. La anul 1858, apare și familia profesorului Aron Pumnul cu soția sa Catinca, înregistrând în plus și mențiunea „Copil de suflet Mihai, 1858”. Este vorba de viitorul mare poet național Mihai Eminescu, care în vârstă de 8 ani, fusese trimis de părinții săi din Ipotesti — Botoșani, ca să învețe carte la Cernăuți. El a stat în gazdă la Aron Pumnul, primul profesor de limba română la gimnaziul superior din Cernăuți, al cărui învățăcel a devenit în anii următori. După o lungă și grea suferință, Aron Pumnul s-a stins din viață la 12/24 ianuarie 1866, având doar 48 ani, fiind înmormântat la 15/27 ianuarie 1866, în vechiul cimitir greco-ortodox de lângă biserica Sf. Nicolae, slujba fiind oficiată de către parohul Leon Popescu (menționat în 1858 și 1871).

În 1886, lui Aron Pumnul i se construiește o criptă în noul cimitir de la Horecea, care cuprinde o mică statuie în bronz a profesorului, precum și două plăci de marmoră neagră, cu inscripțiile:

„I. — Marelui bărbat al națiunii, Aron Pumnul. Profesor c.r. de limba și literatura română la Gimnaziul superior din Cernăuți. (născut) 27 noemvre 1818. (mort) +12/24 ianuariu 1866.”

¹ Simion Reli, *Călăuza monumentelor religioase — istorice din Eparhia Bucovinei, Cernăuți*, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1937, p. 26—27.

² Teodor Bălan, *Documente bucovinene. IV, Cernăuți*, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1938, p. 420.

³ „Calendarul creștin ortodox al românilor bucovineni 1992—1993”, București, Editura Institutului Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p. 48—49.

„II. — Recunoștință eternă. Soțietatea pentru cultura și literatura română în Bucovina, în numele conaționalilor, 1886”⁴.

Osemintele profesorului Aron Pumnul au fost deshumate din cimitirul bisericii Sf. Nicolae, fiind mutate în 1886 în cripta de la Horecea, care a fost sfințită la 4/16 iulie 1888.

Biserica Sf. Nicolae, străvechi monument de arhitectură populară românească, care atesta permanenta dăinuire a băștinașilor români pe aceste meleaguri, a fost incendiată în dimineața zilei de sâmbătă 14 noiembrie 1992, ca un act premeditat, pentru a șterge din conștiința generațiilor actuale și viitoare din capitala Bucovinei, orice urmă ce amintește pe fostul stăpân adevărat al acestui colț de țară românească. Au venit oaspeți ucraineni și ruteni din Galiția, de confesiune greco-catolică, care prin șantaj au obținut două lăcașuri de cult ortodox construite de către români (Sf. Paraschiva și Sf. Nicolae). În vechea biserică Sf. Nicolae, înainte de a fi incendiată, au instalat un iconostas scos de la un lăcaș de cult catolic, iar prin demagogie și legende năstrușnice, au transformat-o în una căzăcească, declarând-o ca loc sfânt al strămoșilor lor, legând-o și de hatmanul Timuș Hmelnițchi. Nu se poate contesta prezența cazacilor lui Timuș Hmelnițchi la Cernăuți, dar în alt context istoric, pe care-l descrie cronicarul Miron Costin, apropiat contemporan al evenimentelor respective. Acesta relatează că în 1650, „oștile căzăcești și tătărești ajunse la Nistru, se împart în două, o samă de la Soroca dreptu spre părțile Sucevei; altă samă spre Orhei și Lăpușna pân Prut... pentru pradă și pustiirea Moldovei”. Drâmba de oști rânduită spre Suceava, „satele și orașele toate ardându și prăpădintu”, au cuprins ținuturile Soroca, Iași, Hotinul, Dorohoiul, Hârlăul, Cernăuții, până în cetatea Sucevei, aripile ajungând până în munte. „Plean, robi, au luat fără număr, multe și case de boieri au robitu”. „Atunci au perit și Stefan Murguleț (descendent din Luca Arbure portar de Suceava +1523) din Cernăuți, pementean vestit întru curte”. Pentru a scăpa de ei, domnitorul Vasile Lupu a trebuit să-i dea de soție pe frumoasa sa fiică Ruxanda, pe care a căsătorit-o cu Timuș Hmelnițchi. În 1653, Timuș Hmelnițchi, venit în ajutorul socrului său Vasile Lupu, a trimis drâmbele sale de cazaci care au prădat mănăstirile și localitățile din partea de sus a Moldovei (Dragomirna, Humor, Rădăuți, Putna, Suceava ș.a.). Miron Costin îl caracterizează pe Timuș „fața numai de om, iară hirea de hiară”. Prădătorul Moldovei a murit în șanțurile căzăcești din jurul cetății Suceava în anul 1653. Acesta a fost „oblăduitorul” Cernăuților și susținătorul bisericii românești Sf. Nicolae⁵.

Prin demagogie, se folosește cea mai eficientă metodă de desmoștenire a băștinașilor români de trecutul lor național. Cercetările incendierii bisericii Sf. Nicolae întreprinse de către autoritățile ucrainene nu au dus la nici un rezultat, astfel că fapta săvârșită asupra acestui monument istoric, a rămas în continuare un caz „neelucidat”⁶. Biserica Sf. Nicolae a fost „reconstituită”, tot din lemn, în 1996.

⁴ Petru Rezuș, *Aron Pumnul*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1994, p. 80—81, 97.

⁵ Miron Costin, *Opere*, Ediția P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 132—135.

⁶ Gheorghe Gorda, *Demagogia; armă a desmoștenirii băștinașilor*, „Codrul Cosminului”, Cernăuți—București, nr. 1/1994, Fundația Culturală Română, p. 37—40.

BISERICA ADORMIREA MAICII DOMNULUI DIN CALICEANCA — CERNĂUȚI

Vechea biserică din lemn cu hramul Adormirea Maicii Domnului, fostă „biserică domnească” din Cernăuți, era amplasată în centrul orașului, lângă „fântâna turcească”, fără a i se cunoaște anul primei sale construiri. Biserica fiind din lemn, pe măsură ce timpul o măcina și o ducea la ruină, domnii Moldovei, ca stăpâni ai orașelor, erau datori să o refacă din nou, sau să o repare pe cea existentă.

Domnul Moldovei, Nicolae Mavrocordat (1711—1715), ridică o nouă biserică din lemn cu hramul Adormirii, pe care o înzestră, acordându-i o serie de privilegii și drepturi. Fiii acestuia ajungând și ei la domnia Moldovei, Constantin Mavrocordat (1733—1735, 1741—1743, 1748—1749) și Ioan Mavrocordat (1743—1747), reinnoiesc privilegiile acordate ctitoriei tatălui lor.

— 1734, septembrie. — Constantin Mavrocordat voievod, miluiește sfânta biserică din Cernăuți făcută de părintele său Nicolae Alexandru voievod, cu hramul Adormirii preasfintei născătoare de Dumnezeu, ca să ia din vama domnească, pe lună în toți anii, câte două oacă de untdelemn și câte 30 dramuri de tămâie⁷. La 6 septembrie 1734 și 19 iunie 1742, au fost acordate alte miluiiri domnești pentru 2 oacă untdelemn și 30 dramuri de tămâie, pe care biserica gospod (domnească) din Cernăuți să le ia din vama domnească⁸.

— 1741 aprilie 2. — Decedând Gheorghe Ursachi, holtei și episcop din Cernăuți și fiind „astrucat (înmormântat) la biserica domnească din Cernăuți, cu hramul Adormirea”, lasă prin episcopul său Enache Halipiul, acestei biserici, 50 stupi matce pentru sufletul său, care să fie numai al unui preot (preotul fiind Costașco protopop = Cosmin Constantin), ca să strângă venitul lor an din an și să cumpere cele trebuincioase bisericii. După moartea preotului Costașco, starostele de Cernăuți, va alege pe cel mai de ispravă preot, care să preia stupii în aceleași condiții.

Grigore Ghica voievod (1739—1741) întărește dania de mai sus și scutește biserica de deseatină pe acei stupi cu roii săi, până la 100 stupi⁹.

— 1744, februarie 24. — Ioan Mavrocordat voievod, întărește bisericii din Cernăuți, dania tatălui său Nicolae Mavrocordat, câte două ocale de untdelemn pe lună și alte produse pentru întreținere, din vama domnească. Preoții să fie scutiți de deseatină de stupi, goștina de oi și măscuri și de toate dăjdiile și angheriile ce vor fi pe alți preoți. Să ia câte patru bani de vita care se aduce la târg, câte doi bani de la vânzător și doi de la cumpărător, precum și câte o oacă carne de trunchi de la mesercii (măcelari), din duminică în duminică¹⁰.

⁷ Teodor Bălan, *Op. cit.*, p. 108—109.

⁸ Corneliu Istrati, *Condica lui Constantin Mavrocordat. III, Iași, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași și Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași, 1987, p. 232—233, 309. (Multiplă de Universitatea Iași).*

⁹ Teodor Bălan, *Op. cit.*, p. 175; Nicolae Iorga, *Studii și documente, IV/2, București, Editura Socec, 1904, p. 444.*

¹⁰ Vasile Gh. Miron, Mihai Ștefan Ceașu, Gavril și Sevastița Irimescu, *Din Tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393—1849, București, Editura Arhivele Statului, 1983, p. 264.*

— 1745, mai 30 Iași. — Este amintit protopopul Costășco de la biserica domnească din Cernăuți, care să ia „jurământul în biserică”, privind trei vecini din satul Dracineți ținutul Cernăuți, care sunt de drept ai mănăstirii Probota¹¹.

— 1748, iulie 13. — Constantin Mavrocordat voievod, scutește un preot și un diacon de la biserica domnească din Cernăuți, de dajdea domnească și de ploconul vlădicesc¹².

— 1755 ianuarie 1. — Matei Ghica domnul Moldovei, dă și întărește bisericii domnești din Cernăuți, după cărțile altor domni, privilegiul de a lua din vama domnească câte două ocale untdelemn și altele pe lună și scutește de dajdie domnească și de ploconul vlădicesc, doi preoți și un diacon ce vor sluji la biserică. Aceștia vor plăti galbenul școalelor și vor da deseatină din stupi și goștina din oi, precum plătesc și alți preoți domnești¹³.

— 1756, august 26. — Constantin Racoviță domnul Moldovei, întărește și scutește 2 preoți și un diacon de la biserica domnească din Cernăuți, de dajdia domnească, de banii școalelor, de ploconul vlădicesc, de deseatină din stupi și goștina din mascuri și oi. La ziua târgului să ia câte patru bani de vita ce se va vinde, câte doi bani de la vânzător și doi bani de la cumpărător, precum și câte o oacă de carne de la tot trunchiul de meserniță din duminică în duminică¹⁴.

— 1764, septembrie 7. — Grigore al III-lea Ghica domnul Moldovei, dă și întărește bisericii domnești din Cernăuți, aceleași privilegii și scutiri, ca cele din documentul emis la 1 ianuarie 1755 de Matei Ghica¹⁵.

— 1781, iunie 2. — Constantin Moruzi domnul Moldovei, întărește bisericii domnești din Cernăuți, „Adormirea Maicii Domnului”, dreptul de a lua din vama domnească câte două ocale untdelemn și câte treizeci dramuri tămâie, în fiecare lună, ca să fie pentru ajutorul acestei biserici. O notă marginală menționează că acest document a fost prezentat în fața Comisiei imperiale austriece de delimitare a proprietăților din Bucovina, la 20 martie 1787¹⁶.

În anul 1779 biserica domnească din lemn a fost desfăcută și mutată în satul Șerăuții de Jos peste Prut, iar în 1783, în locul ei din Cernăuți, pe același amplasament de pe colină, a fost ridicată o nouă biserică tot din lemn, păstrând hramul Adormirii, care a servit apoi și drept capelă episcopală. A fost adusă catapeteasma de la una din bisericile schitului Mămăiești și montată în noua biserică a Adormirii din Cernăuți. Biserica din Mămăiești, fără catapeteasmă, a fost mutată la Sadagura, dar ea a dispărut în decursul timpului. În anul 1878, catapeteasma respectivă a fost dăruită bisericii cu hramul Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, din satul Sasca ce aparținea de parohia din Mihalcea, ținutul Cernăuți. În jurul

¹¹ Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu, Corneliu Istrati, *Documente privind relațiile agrare din veacul XVIII, Moldova*, București, Editura Academiei R.S.R., 1966, p. 281.

¹² Vasile Gh. Miron, ș.a., *Op. cit.*, p. 274.

¹³ *Ibidem*, p. 300.

¹⁴ *Ibidem*, p. 315.

¹⁵ *Ibidem*, p. 358.

¹⁶ *Ibidem*, p. 442.

bisericii Ađormirea din Cernăuți s-a aflat un cimitir ortodox care a dăsnuit până în 1787, când autoritățile austriece l-au desființat.

În vremurile respective, întregul cartier din jurul bisericii era ocupat de vechi case moldovenești din lemn, cu cerdacuri susținute în față de câte patru stâlpi, având grădini întinse în jurul lor. Ocupația austriacă a dus la dispariția acestora, făcând loc altora evreești, distrugând caracterul românesc al zonei centrale a orașului. Târgoveții români au fost mereu împinși spre periferie, în mod deosebit spre Caliceanca, ei ocupându-se în special cu agricultura; străinii le-au distrus negoțul și meseriile.

În anul 1876 și biserica domnească din lemn ce fusese refăcută în 1783, a fost izgonită de autoritățile austriece care au obligat pe românii ortodocși să o demonteze și să o mute din locul ei de totdeauna, în Caliceanca, unde a fost refăcută pentru populația românească. Numele de Caliceanca a fost inițial de Călăceanca sau Călăceni, preluat după numele românesc de familie, Călancea.

Colina pe care a fost amplasată Biserica Domnească din Cernăuți, a fost nivelată în 1883 și transformată într-o grădiniță-parc, înconjurată printr-un grilaj de fier. Pe locul altarului a fost ridicată o cruce și o masă din piatră, loc în care la Bobotează se sfințea apa, slujbă la care participau credincioșii ortodocși, având în frunte pe mitropolitul Bucovinei¹⁷.

BISERICA SFÂNȚA PARASCHIVA DIN CERNĂUȚI

Pe amplasamentul actualei biserici din zidărie, cu hramul Sf. Paraschiva, a existat alta mult mai veche din lemn, care a dăsnuit în veacurile trecute, cunoscând noi renovări sau reclădiri repetate. În lipsa unei pisanii sau alte știri documentare, nu i se cunosc începuturile sale.

O hotarnică din 1787 noiembrie 27, menționează că biserica fusese făcută în timpurile vechi de către un boier moldovean Leca, astfel că ea mai era numită și „biserica lui Leca”. Având în preajma sa vama domnească, sau chervăsăria, care a funcționat în Cernăuți pe calea Leovului între 1408—1775, acest lăcaș de cult ortodox, mai era numit și „biserica vămășească”.

Episcopul de Rădăuți, Dositei Herescu, cumpără la 6 august 1768, cu 200 guldeni nemțești, un loc de casă, pivniță și acareturi în târgul Cernăuți, situat lângă biserica Sf. Paraschiva, de la Simeon preot, fiul lui Vasile preotul din Bicești, ținutul Cernăuți, care era urmașul unui frate al mitropolitului Barbovschi de la începutul secolului XVII. Între martori figurau Iacov Putneanul fost mitropolit și mai mulți ieromonahi de la mănăstirea Putna¹⁸.

În 1773, iulie 30, Gheorghe Grecu, negustor din Cernăuți, lasă prin testament 200 lei în mâna fiilor săi Constantin și Mihalache, drept ajutor

¹⁷ Simion Reli, *Călăuza monumentelor religioase-istorice din Eparhia Bucovinei, Cernăuți*, Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1937, p. 29—31.

¹⁸ Vasile Gh. Miron ș.a., *Op. cit.*, p. 398—399.

atunci când se va face biserica Preacuvioasei Paraschiva din târg, din Cernăuți, pe care să-i dea la cine va fi epitrop¹⁹.

Măcinându-se în decursul timpului și ruinându-se, epitropii bisericii îi fac o reparație capitală în anul 1779. Între 1771—1775, toate grădinile și locurile de casă din jurul bisericii Sf. Paraschiva, erau în proprietatea ultimului vameș moldovean, Costea Chirilescu. Acesta împarte terenul în parcele, pe care le-a vândut străinilor, care-și ridicaseră în timp case din cărămidă, modificându-se astfel cu trecerea anilor și compoziția etnică a locuitorilor. Același fenomen se va petrece în decursul timpului și cu toată zona centrală a orașului acaparat de străini.

În anul 1832, preotul Andrei Vasilovici, paroh al bisericii Sf. Nicolae din Cernăuți, era preocupat ca să ridice în locul acesteia o biserică nouă din piatră și cărămidă. Văzând însă că biserica Sf. Paraschiva era aproape ruinată, se decide să zidească în locul acesteia, biserica din cărămidă și piatră pe care o avea plănuită. La 22 iulie 1843, a fost pusă piatra fundamentală, sfințindu-se fundațiile bisericii Sf. Paraschiva, după care s-a trecut la executarea lucrărilor de construcții. Lucrările decurgeau destul de greu, s-au lungit în timp, epuizându-se și fondurile pe care le avea la dispoziție. S-a reușit să se ridice numai pereții bisericii, timp în care a murit și preotul Andrei Vasilovici, astfel că lucrările pe șantier au fost sistate mai mult timp.

La 1 septembrie 1852, se întocmește un inventar al lucrărilor efectuate și se apelează la Episcopia Bucovinei să preia continuarea și terminarea lucrărilor de către Fondul Bisericesc greco-ortodox din Cernăuți. Totalul cheltuielilor făcute de către parohul Andrei Vasilovici și apoi de către Fondul Bisericesc, s-a ridicat la peste 60.000 florini valută austriacă, sumă în care a intrat și gardul de fier forjat făcut mai târziu.

Fondul Bisericesc a încredințat continuarea și terminarea lucrărilor bisericii Sf. Paraschiva, arhitectului Pavlovschi, care a conceput și cele două turle, una mai sveltă peste pronaos și alta mai mare, dar mai joasă peste naos. Sfințirea bisericii s-a făcut cu mare solemnitate arhierescă la 5/17 februarie 1862, ea fiind în același timp și prima biserică ortodoxă din Cernăuți care a fost zidită din cărămidă și piatră. Până la acea dată, toate bisericile ortodoxe din Cernăuți erau numai din lemn, în afară de mănăstirea Horecea.

În amintirea primului ctitor, parohului Andrei Vasilovici, i s-a făcut un portret pe pânză, în mărime naturală, care a fost așezat pe un perete al pronaosului²⁰.

Conform tratatului austro-turc din 1775 de ocupare a Bucovinei, Austria nu putea recruta și înrola în armata sa, timp de 50 de ani, tineretul din această provincie smulșă prin mituire din trupul Moldovei, clauză care nu a fost respectată. La 6 iulie 1809, general-locotenent prințul Hohenloche, emite din Cernăuți o Proclamație către vitejii și credincioșii Bu-

¹⁹ Teodor Bălan, *Op. cit.*, p. 248, 299.

²⁰ Revista „Candela”, Cernăuți, Tipografia Arhiepiscopală, 1882, p. 240—243; „Candela”, Cernăuți, 1890, p. 482; Prof. Simion Reli, *Op. cit.*, p. 24—26; Isidor Onciul, *Fondul religionariu greco-ortodox al Bucovinei*, Cernăuți, Tipo-litografia arhierelui Silvestru Morariu, 1891, p. 190; Alex. Bocanețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, Ediția II, Cernăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1893, p. 73.

covinei, nobili și stăpâni de moșii, răzeși, pentru a participa la oastea împărătească împotriva armatelor lui Napoleon Bonaparte, împăratul Franței, care ocupând ducatul Varșoviei, se îndreaptă spre Bucovina. Sfințirea steagului și armelor cavaleriei nobililor din Bucovina, având comandant pe căpitanul român von Kalnuțchi, s-a făcut în aceeași zi la biserica Sf. Paraschiva, cu aprobarea episcopului Daniil Vlahovici. Plecarea gărzilor nobililor s-a făcut în aceeași zi²¹.

Biserica ortodoxă românească Sf. Paraschiva, considerată ca ocrătitoarea neamului moldav, a fost dăruită de către autoritățile ucrainene prin Comitetul regional al Partidului comunist, rutenilor de religie greco-catolică, care au declarat-o „loc național sfânt al ucrainenilor bucovineni”. Prin șantaj și demagogie, două biserici vechi românești din Cernăuți (Sf. Nicolae și Sf. Paraschiva), au fost desmoștenite băștinașilor, fără a li se cere măcar acordul, cu scopul de a-i rupe de trecutul lor național.

Summary

The study presents the 6 orthodox churches in Cernauti that had existed there before the Austrian Empire occupied the province in 1775. In those churches the service was officiated in Romanian. The study makes a historical presentation based on documentary information, of 3 of the churches, namely St. Nicolae's Church, The Church of The Assumption and St. Paraschiva's Church.

²¹ Vasile Gh. Miron ș.a., *Op. cit.*, p. 534.

TIPURI CONSTRUCTIVE DE SINTEZĂ ALE ARHITECTURII MOLDOVENEȘTI

DAN PĂCURARIU

În articolul precedent¹ am tratat problema diferiților factori care, în mod sincretic, participă la elaborarea stilului moldovenesc, în secolele XIV—XV: cel bizantin, cel gotic, cel armeano-gruzin și cel de origine populară, locală. În cele ce urmează vom prezenta caracteristicile fundamentale ale edificiilor cele mai reprezentative și mai importante din punct de vedere istoric și arheologic ale arhitecturii moldovenești din secolele XIV—XVII.

a) *Biserica Sf. Nicolae din Rădăuți*. Prima clădire moldovenească păstrată până astăzi este, fără îndoială, biserica din Rădăuți. Zidită înainte de 1400, planul ei denotă încă de pe acum caracterul de largă autonomie al artei locale în cadrul celei ortodoxe. Tendința de alungire după axa longitudinală, caracteristică bisericilor moldovenești din secolele XV—XVII, ca și fragmentarea spațiului interior în încăperi distincte este vizibilă încă din această etapă incipientă a arhitecturii locale. Dinspre altar către intrare, putem găsi următoarele spații, separate între ele prin ziduri perforate în ax cu goluri strâmte: 1) un cor format dintr-o absidă semicirculară acoperită cu o semicalotă și dintr-o travee dreaptă; 2) un naos format dintr-o navă centrală acoperită cu o boltă semicilindrică ransforșată cu arce dublou în plin cintru și două rudimente de nave laterale, mult mai joase, acoperite pe fiecare travee cu câte un semicilindru cu generatoarea perpendiculară pe a celui din nava principală. Peste navele laterale se ridică pseudotribune complet obturate (atât către exterior cât și către interior). Naosul are trei travei longitudinale. 3) Un pronaos de două travei, cu același sistem de pseudo-nave laterale, totul boltit identic). 4) Un nartex de la mijlocul secolului al XVI-lea.

Biserica din Rădăuți nu a generat tipuri arhitecturale derivate direct. Edificiul care din punct de vedere planimetric și spațial stă la baza întregii arhitecturi moldovenești este cu unul sau două decenii mai nou.

b) *Biserica Sf. Treime din Siret*. Aici apare pentru prima oară în arta Moldovei tipul de biserică zisă „cu plan trilobat”. Edificiul are următoarea alcătuire: 1) Absida simplă, semicirculară la interior și poligonală (3 laturi) la exterior este în continuarea 2) naosului, acoperit cu o calotă măscată la exterior de acoperișul înalt și care se reazemă pe patru pandantivi. Aceștia se descarcă pe arce în plin cintru. De-o parte și de alta

¹ „Analele Bucovinei”, II, 2, 1995, p. 107—111.

a absidei, reduse la minimum, se află cele două mici încăperi obișnuite în cultul ortodox, prothesis și diakonikon. De-o parte și de alta a naosului, două abside mai mici, alcătuind trilobul. 3) Un pronaos separat de naos printr-un zid gros, acoperit cu o boltă semicilindrică. Golurile tuturor spațiilor amintite aici sunt extrem de mici.

Tipul de biserică având planul trilobat din ce în ce mai mult dezvoltat după axa longitudinală, alcătuind o cruce latină, va fi preferat de arhitecții locali, dominând scena arhitecturală moldovenească.

c) *Biserica din Pătrăuți*, ctitoria lui Ștefan cel Mare (1487) este strâns înrudită cu alte câteva biserici din aceeași perioadă: *Sf. Ilie* (1487); *Voroneț* (1488); *Hârlău* (1492); *Precista*, din Bacău (1491); *Sf. Nicolae*, din Botoșani (1496); *Sf. Nicolae Domnesc*, din Iași (1493); *Sf. Nicolae*, din Dorohoi (1495). Organizarea în plan și în spațiu a elementelor arhitecturale denotă amplificarea modelului de la Siret. Biserica din Pătrăuți are o absidă semicirculară situată la exterior prin arcaturi oarbe aproape pe toată înălțimea zidului, arcaturi separate prin lesene. Deasupra lor (sub streășină) găsim un etaj foarte strâmt de ocnițe. Absida principală este perforată cu o singură fereastră dreptunghiulară în ax și este acoperită cu o semicalotă. Aceeași dispunere a elementelor constructive și decorative se întâlnește și la absidele laterale ce alcătuiesc trilobul. Naosul, ușor alungit după axa longitudinală, este acoperit cu o cupolă înaltă (turlă) cu plan circular, decorată la exterior în același mod cu absidele (un etaj de arcaturi oarbe prelungi separate prin lesene, deasupra cărora, sub streășină, sunt dispuse mici ocnițe. Turla se sprijină pe patru arce piezișe în consolă, rotite cu 45° față de arcele în plin cintru ce delimitează lateral naosul și care le suportă pe primele (boltă moldovenească). Acoperișul înalt se fragmentează în cele patru părți ale cupolei, deasupra celor trei abside și deasupra pronaosului. Acesta din urmă este separat de naos printr-un zid gros, perforat axial de ușa ce asigură comunicația între cele două încăperi. Pronaosul este acoperit cu o calotă pe pandativi, mascată la exterior de acoperiș. Accesul se face pe latura opusă absidei principale, printr-un portal de factură gotică.

d) *Biserica mănăstirii Neamț* (1497) constituie arhetipul viitoarelor mari clădiri de cult moldovenești din secolul al XVI-lea: *Biserica Sf. Gheorghe*, din Suceava (1521); *Biserica mănăstirii Probota* (1530); *Biserica mănăstirii Moldovița* (1532); *Biserica Sf. Dumitru*, din Suceava (1554); *Biserica mănăstirii Slatina* (1561); *Biserica mănăstirii Bistrița* (1554); *Biserica mănăstirii Sucevița* (1581—1601). Toate aceste construcții dezvoltă la maximum (cu amplificare a clădirii după axa longitudinală) tipul trilobat local. La Neamț, conformația spațială a clădirii este următoarea: 1) Corul, format dintr-o absidă semicirculară la interior și heptagonală la exterior, acoperită cu o semicalotă. Urmează o travee dreaptă în care găsim, de-o parte și de alta, foarte reduse, încăperile de tip prothesis și diakonikon. 2) Naosul, mult amplificat longitudinal este surmontat de o turlă așezată pe arce piezișe în consolă. Două abside completează trilobul. Separată de cupola vizibilă la exterior (turla) printr-un arc-diafragmă, găsim o a doua cupolă, tot pe arce piezișe în consolă, dar disimulată sub acoperiș. Ferestrele naosului sunt mici și dreptunghiulare. Toată partea trilobată este decorată la exterior prin arcaturi oarbe în registrul inferior,

deasupra cărora există două rânduri de ocnite. 3) Pronaosul de două travei, pe fiecare din ele găsindu-se câte o calotă pe arce piezișe în consolă, ambele mascate de acoperiș. Pronaosul este delimitat de naos printr-un perete gros. Ferestrele sunt de factură gotică. 4) Nartexul de o travee, acoperit tot cu o calotă oarbă pe arce piezișe în consolă. La unele construcții din seria amintită (Probotăș Moldovița, Bistrița, Sucevița), între naos și pronaos apare o încăpere funerară, de mici dimensiuni, numită gropniță.

e) *Biserica de la Arbore* (1502) face parte din alt grup de monumente religioase moldovenești — cel al bisericilor fără turlă aparentă — cu absidele laterale vizibile din exterior — *Humor* (1530) — sau decupate în grosimea zidurilor laterale ori chiar inexistente *Piatra-Neamț* (1498), *Războieni* (1496), *Borzesti* (1496), *Dobrovăț* (1504) *Părhăuți* (1522). Biserica de la Arbore are o absidă simplă, semicirculară, în continuarea căreia se dezvoltă naosul, acoperit cu o calotă așezată pe arce piezișe în consolă, mascată de acoperișul înalt. Absidele laterale, foarte reduse, sunt decupate în grosimea zidurilor laterale și au, fiecare, câte o fereastră axială. Despărțit de naos printr-un perete foarte gros, găsim un pronaos (prin care se face și accesul), portalul dispus pe latura lungă a bisericii fiind de factură gotică, acoperit tot cu o calotă (foarte mică), așezată pe arce etajate. Zidurile laterale ale pronaosului se prelungesc, formând două antè. Este interesant de urmărit modul cum, la o imagine exterioară relativ asemănătoare, componentele planului și ale volumului arhitectural suferă variații ingenioase față de tipul Arbore și anume la Biserica mănăstirii Humor. Cele trei abside sunt semicirculare și vizibile din exterior. Naosul e acoperit cu o calotă escamotată sub acoperiș și așezată pe arce piezișe în consolă. Între naos și pronaos se află o gropniță, separată de acestea prin ziduri cu gol de trecere în ax. Gropnița e boltită cu un semicilindru având generatoarea perpendiculară pe axa longitudinală a clădirii. Deasupra acestei încăperi se găsește o încăpere la etaj, boltită în același fel. Pronaosul are o acoperire de tip calotă oarbă (mascată de acoperiș), așezată pe pandantivi. Intrarea se face printr-un exonartex de o travee longitudinală și două travei transversale. În cadrul exonartexului, trei pile pătrate delimitează patru arcade în arc frânt (două pe latura scurtă a clădirii și câte una pe fiecare latură lungă a ei).

f) *Biserici cu două sau mai multe cupole aparente. Biserica Galata din Iași* (1583). Biserica Galata, ctitoria lui Petru Șchiopul este primul edificiu de cult moldovenesc cu două turlă aparente. De asemenea, începe să se vadă tendința de a se realiza un interior ceva mai unitar, formulă ce va cunoaște apogeul la bisericile cu interior (relativ) unitar (fără separări atât de nete între spații) — *Sf. Nicolae Aroneanu* din Iași (1594), *Dragomirna* (1609), *Sf. Sava* din Iași, *Trei Ierarhi* din Iași (1639), *Golia* din Iași (1652). La Galata, adăugarea unui al doilea element cu rol de accent vertical se face prin quasi-copierea primului. Absida, semicirculară, are trei ferestre dreptunghiulare. Prin intermediul a trei semicilindri foarte scurți, înălțimea interioară crește către naos. Absida e flancată de un mic prothesis și un mic diakonikon. Naosul este surmontat de o turlă înaltă așezată pe arce piezișe în consolă. Absidele laterale sunt și ele luminate de trei ferestre. Despărțirea gropniței (ce are și o încăpere secundă, la <http://cimec.ro> / <http://institutulbucovina.ro>

etaj) de naos se face prin intermediul a trei arce susținute de coloane. Pronaosul este încă bine separat de celelalte încăperi prin pereți masivi și deasupra lui se înalță o a doua turlă, de înălțime egală cu prima, așezată pe două etaje de arce piezișe în consolă care, la rândul lor, stau (lucru cu totul nou) pe trampe de colț. Nartexul este acoperit cu o calotă ascunsă sub acoperiș așezată pe arce în consolă alipite zidurilor (după formula în care sunt sprijinite arcele piezișe ale naosului). Interesantă este și formula de decorare a exteriorului: corul, naosul, gropnița și pronaosul sunt tratate la exterior astfel: zidurile sunt împărțite pe verticală în două etaje prin intermediul unui brâu situat în zona mediană. Parterul este decorat cu un rând de arcaturi oarbe iar etajul cu două. Nartexul (care și în plan este mai lat decât pronaosul) are brâul situat mai sus, arcaturile oarbe găsindu-se doar la etaj. În secolul al XVII-lea apar și tipuri planimetrice-spațiale de circulație mai restrânsă:

- cu două abside opuse (Biserica mănăstirii Dragomirna);
- cu o absidă axială și fără abside laterale (Sf. Sava, Iași, Sf. Voievozi, Pașcani);
- cu pod fortificat deasupra nartexului (Biserica mănăstirii Eărnova, 1629, Biserica Barnovschi din Iași, 1635, Biserica Sf. Nicolae Suceava);
- cu plan trilobat și două sau mai multe cupole (turle) aparente (Biserica Trei Ierarhi, Iași, 1639, Biserica Golia, Iași, 1652, Biserica mănăstirii Cetățuia, Iași, 1672).

Odată cu pătrunderea influențelor baroce și, ulterior, neoclasică în arhitectura tradițională moldovenească (primul exemplu — decorația exterioară a corpului bisericii Golia din Iași), stilul tradițional, de sinteză elaborat în secolele al XIV-lea și al XV-lea va fi înlocuit treptat cu o variantă în care elementele tradiționale se îmbină cu cele de factură occidentală (Biserica mănăstirii Frumoasa din Iași, Biserica rotundă de la Lețcani).

Résumé

Après un premier article dans lequel on a identifié les influences qui ont contribué à l'élaboration du style moldave de synthèse (l'élément byzantin, l'élément gothique, l'élément arménien et l'élément populaire autochtone) on a étudié plusieurs édifices qui marquent une entière évolution artistique ultérieure.

TREI LUMI PARALELE

Acad. RADU GRIGOROVICI

I. INTRODUCERE

Prezentul studiu a fost inspirat de faptul că în publicațiile statistice austriece privitoare la Bucovina se opera o separare integrală a orașului Cernăuți, capitala Țării, de restul teritoriului, ca o unitate administrativă distinctă față de județul în care se găsea și că, desigur din motive politice, se opera și o separare parțială între orașe, târguri și sate pe de o parte și așa numitele „Gutsgebiete” cu caracter productiv agricol (moșii) sau industrial. Denumirea nu este definită; doar termenul de „Großgrundbesitz” (latifundiu) este acordat acelor unități teritoriale productive care plăteau în anul 1900 un impozit care depășea suma de 200 de coroane anual. Noi vom traduce în cele ce urmează „Gutsgebiet” prin „domeniu”.

Separarea între orașe și sate pe de o parte și domenii pe de altă parte se menține de altfel numai până la recensământul populației din anul 1900 inclusiv, dar dispare odată cu introducerea votului universal și egal din publicațiile oficiale referitoare la recensământul din 1910. De aceea toate datele de care ne vom folosi în acest studiu vor fi luate din publicațiile oficiale privind recensământul din anul 1900, care sunt de altfel mai amănunțite decât cele referitoare la anii precedenți.

Cum se va vedea, orașele și târgurile, satele și domeniile se vor dovedi a fi trei categorii de unități teritoriale între care există diferențe caracteristice, dintre care ne vor interesa aici îndeosebi aspectele etnice și economice, în măsura în care ele pot fi extrase din publicațiile oficiale austriece. Vom vedea că această extragere se va dovedi a fi uneori dificilă, dar rezultatele, chiar dacă prezintă un grad de detaliere mai redus, vor rămâne totuși semnificative.

Mai precizez că, exceptând un singur caz izolat, am acceptat drept criteriu etnic limba de conversație, în acord cu legea Taaffe din 1869. Diferențele dintre orașe, sate și domenii depășesc cu mult erorile introduse de criteriile acestei legi, problemă pe care sperăm s-o reluăm cu mijloace analitice matematice într-un viitor apropiat și această cu atât mai mult, cu cât este vorba de un studiu comparativ.

II. IZVOARELE DE DATE

Datele folosite în acest studiu sunt extrase din *Gemeindelexikon der im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder — bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900*. Herausgegeben von der K. K. Statistischen Zentralkommission. XIII: Bukovina, Wien, 1907. [*Lexiconul comunelor din regatele și țările reprezentate în Consiliul Imperial — prelucrat pe baza recensământului populației din 31 decembrie 1900*. Editat de Comisia Centrală de statistică. Vol. XIII. Bucovina, Viena, 1907. |1|. Cartea se găsește în biblioteca Centrului de Studii „Bucovina” din Rădăuți.

Cartea cuprinde o listă a tuturor comunelor (adesea subdivizate pe localități și cătune), repartizate pe cele 10 județe (Bezirkshauptmannschaften) respectiv pe cele 17 districte judiciare (Gerichtsbezirke) ale Bucovinei de atunci, orașul Cernăuți formând, cum s-a mai spus, o unitate teritorială aparte — oraș cu statut propriu — împreună cu sectoarele sale: centrul și cinci mahalale. Separat sunt întocmite liste ale domeniilor, indicându-se apartenența lor la cadastrarele diferitelor comune.

Datele corespunzătoare tuturor acestor unități teritoriale sunt următoarele:

1) Aria (în ha), numărul caselor, populația prezentă la recensământ distribuită pe sexe, pe confesiuni (catolică, greco-orientală, izraelită și altele) și populația autohtonă — neprezentată explicit —, termen sub care se înțelege de fapt numărul cetățenilor Austriei cu excluderea supușilor Coroanei ungare și a cetățenilor țărilor străine, repartizată pe cei ce folosesc diferite limbi de conversație și anume: germana, ruteana, româna și altele; șeptelul de cai, vite, oi și porci.

În note se detaliază:

- subunități (cartiere, cătune) ale comunelor
- instituțiile existente (unități administrative, militare, financiare, judiciare, forestiere, religioase, școlare, gări, poștă, telegraf, etc.)
- confesiunile mai importante cuprinse global în cele 4 coloane amintite, dar neexplicitate precum: greco-catolicii, armeno-catolicii, armeno-ortodocșii, lipovenii, evanghelicii de rit augsburghez și de rit helvetic.

— dintre vorbitorii de limbi nespecificate (altele) se precizează numai cei de limbă poloneză și maghiară, care reprezintă după citatul *Lexicon* 72,2 respectiv 25,6, deci la un loc 97,8% din vorbitorii de alte limbi.

2) Alt grup de date se referă, fără separare între comune și domenii, ci numai la comune împreună cu domeniile aferente, cuprinse în aceeași „comună cadastrală”:

- aria totală și cea impozabilă
- ariile parțiale de teren impozabil repartizate pe categoriile: ogoare, fânețe, grădini, vii, pășuni și păduri
- numărul de mari moșii, impuse cu mai mult de 200 de coroane anual, și de fabrici — cele de cherestea par să nu fie luate în considerație.

III. SCOPUL STUDIULUI

În orice organism viu, ca și în societatea umană luată ca un întreg, se deslușesc la nivelele inferioare succesive organe subordonate a căror acțiune sinergetică asigură buna funcționare a organismului, respectiv a societății.

În societatea bucovineană din anul 1900 existau la nivelele imediat inferioare ansamblului întregii Țări două tipuri de subansamble teritoriale, reciproc subordonate: județele (Bezirkshauptmannschaften) și districtele (Gerichtsbezirke).

Existau 9 județe, la care se adăuga capitala țării, Cernăuți, ca oraș cu statut special, iar la nivel imediat inferior 17 districte, pe care le-am numerotat într-o ordine corelată cu densitatea populației districtelor, cum rezultă din figura 1. Această hartă schematică conturează 3 regiuni în care densitatea populației este cuprinsă la vest între 0,1 și 0,5 locuitori/km², la mijloc între 0,5 și 1,5 loc./km² și la est între 1,5 și 3,5 loc./km².

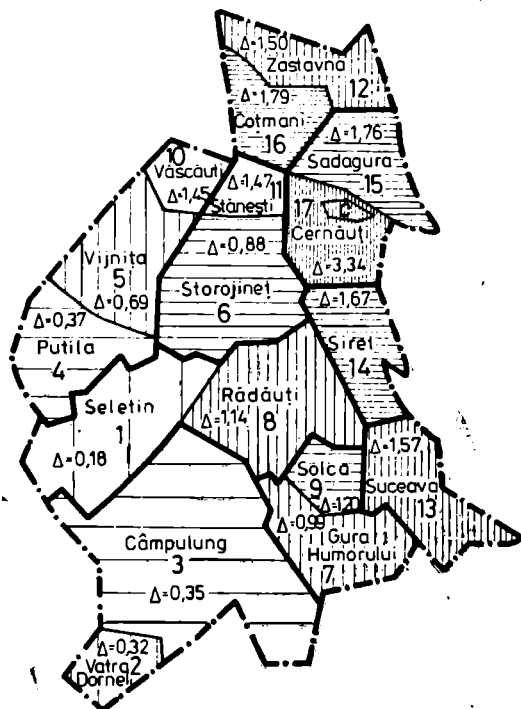

Fig. 1: Harta schematică a împărțirii administrative în districte a Bucovinei (1900). Δ = densitatea populației în locuitori/ha. Densitatea hașurilor este proporțională cu Δ .

Analiza efectuată în prezentul studiu urmărește să stabilească deosebiri caracteristice existente între:

— repartitia relativă a naționalităților (etniilor) importante în orașe, sate, și domenii, precum și influența ei asupra compoziției etnice globale a populației Bucovinei;

— tipurile de economie dominante în sate respectiv în domenii, eficiența lor relativă așa cum se reflectă în mărimea și natura șeptelului ;
 — caracterul terenului exploatat la sate respectiv pe domenii.
 În urmărirea acestui program de lucru am întâmpinat unele dificultăți.

În primul rând prescripțiile legii Taaffe cu privire la modul de efectuare a recensământului pe tot cuprinsul Austriei cisleithane se bazează pe criterii contestabile.

— Limba de conversație nu definește nicidecum naționalitatea ; minoritățile locale adoptă adeseori de nevoie sau prin teroare limba de conversație a majorității fără a-și pierde conștiința națională și folosirea limbii materne în cadrul familiei și a propriei comunități ;

— în timp ce repartitia confesională se stabilește în populația totală recenzată, indiferent dacă sunt cetățeni ai Țării Bucovina (heimatsberechtigigt) sau sunt cetățeni ai altor regate sau țări ale Austriei cisleithane, cetățeni ai coroanei ungare sau ai altor străine țări, repartitia după limba de conversație se evaluează pe un eșantion mai redus denumit — greșit — autohton (einheimisch). Definiția autohtoniei variază fundamental din 1880 (vezi /2/) până la 1910, când se renunță în sfârșit la acest termen și se vorbește clar și cinstit de cetățenii Austriei cisleithane. Această problemă de terminologie și consecințele ei vor fi analizate cu altă ocazie.

— folosirea a trei limbi de conversație destul de răspândite pe teritoriul Bucovinei este pur și simplu negată și înregistrarea lor ca limbă de conversație este ritos interzisă recenzenților (citată după /3/, pag. XXIV) : „Pentru fiecare persoană se va indica limba de care se folosește în relațiile obișnuite, în orice caz însă numai una din limbile numite mai jos, și anume limbile germană, boemă-moravă-slovacă, poloneză, ruteană, slovenă, sârbo-croată, italiană-ladină, română, maghiară. ” Este vorba, în ordine crescândă a folosirii lor, de limba rusă, de limba țigănească și de idiș. De aceea cauți în zadar prezența rușilor, a țiganilor și a evreilor printre locuitorii Bucovinei în recensămintele Bucovinei. Țiganii, în majoritate foști robi ai mănăstirilor și de pe moșii, au amplificat probabil în principal populația românească, dar o evaluare documentată pare imposibilă. În schimb, în cazul lipovenilor, care vorbesc și astăzi în localitățile în care trăiesc compact, o limbă rusă învechită, se poate dovedi că toți locuitorii de confesiune lipovenească sunt considerați de recenzenți drept vorbitori de limbă ruteană, iar izraeliții de limbă idiș sunt considerați vorbitori de limbă germană, deci implicit germani. Dacă este să credem pe Anton Zachar /4/, atunci doar 1108 de izraeliți, cetățeni austrieci, din 93.015 au declarat că folosesc altă limbă de conversație decât germana și anume 491 limba ruteană, 263 cea română, 171 cea poloneză, 165 cea maghiară și 18 altă limbă. Acest total reprezintă deci abia 1,2% ; putem neglija aici această imperfecțiune a recensământului, mai ales având în vedere că studiul are în principal un caracter comparativ.

IV. ASPECTE GEOPOLITICE

Figura 2 încearcă să reprezinte grafic aspectele geo-politice esențiale. Importanța fiecărui district poate fi evaluată fie după populația sa, I, fie după aria sa, A. În partea de jos a figurii aceste două elemente sunt

reprezentate printr-o histogramă, în care înălțimea fiecărui dreptunghi arată câte procente din populația respectiv din aria totală a Bucovinei le conține acel district. Ordinea în care sunt dispuse pe orizontală cele 17 districte ale Bucovinei – unde orașul Cernăuți este inclus în districtul cu același nume – este determinată de ordinea crescândă a densităților populației în aceste districte, deci de valorile $\Delta = L/A$ exprimate în locuitori/hectar, independent de natura terenului. Aceste valori sunt înșirate pe orizontală la mijlocul figurii. La marginea ei de jos se găsesc, numerotate la fel ca în harta din fig. 1, numele respectivelor districte. Ordinea aceasta a districtelor o vom păstra de acum înainte în toate figurile și tabelele noastre. Vom prefera în general reprezentările grafice, mai intuitive, deși mai puțin exacte, tabelelor numerice. Datele exacte și valorile absolute din care s-au calculat valorile relative din figurile și tabelele noastre se găsesc în caz de nevoie în lucrările citate, ușor accesibile.

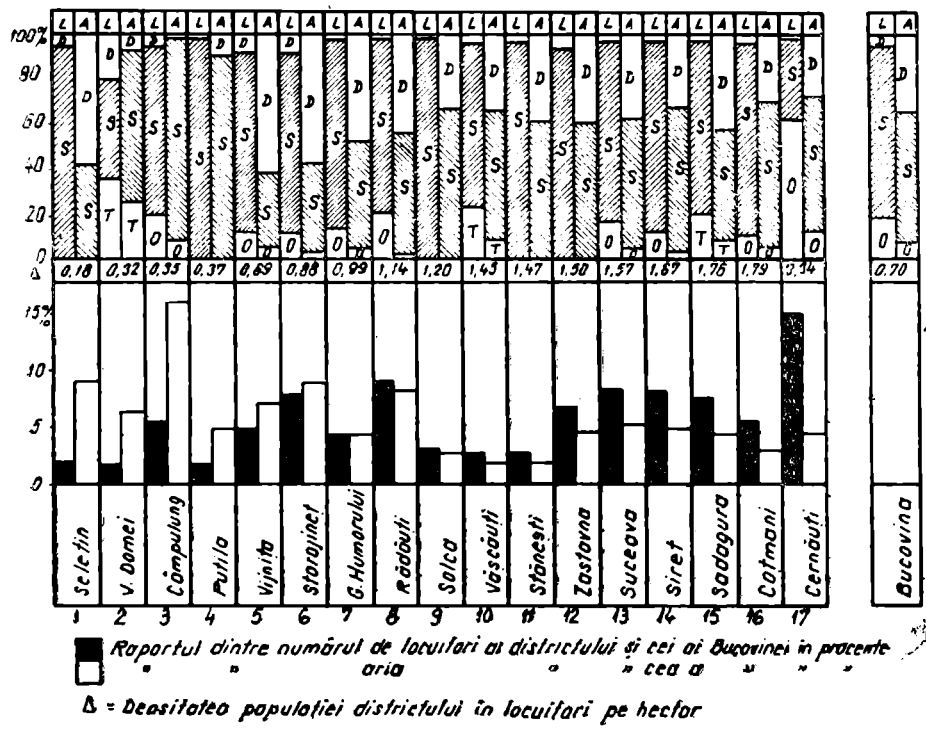

Fig. 2. Contribuția procentuală a districtelor Bucovinei ca populație și arie. Densitatea Δ a populației în locuitori/ha. Repartiția locuitorilor (L) și a ariilor (A) pe orașe (O), târguri (T), sate (S) și domenii (D) pentru fiecare district. Districtele sunt numerotate și ordonate după densitatea populației.

De altfel corelarea după Δ a numerotării districtelor este folosită și în harta din fig. 1 care permite, cum am mai spus, împărțirea Bucovinei în 3 regiuni eșalonate de la vest spre est. Fiecare district este marcat prin hașuri a căror densitate este proporțională cu densitatea populației și are înscrise atât valoarea lui Δ cât și numele districtului folosit în 1900.

Vom mai avea ocazia să comentăm originea acestei structuri în cele ce urmează. În principal ea reflectă structura terenului, dar ea este determinată și de interese politice, naționale și economice, de care nu este locul să ne ocupăm aici.

Pentru a ne apropia de scopul mai sus enunțat al studiului, partea superioară a figurii 2 reprezintă grafic distribuția procentuală a celor trei tipuri de unități teritoriale: a) orașe și târguri; b) sate și c) domenii din cuprinsul fiecărui district precizat în partea ei inferioară. Această distribuție se poate face pe baza a două criterii diferite: numărul locuitorilor sau aria acestor unități. Reprezentarea grafică este realizată împărțind fie totalul locuitorilor (coloanele verticale notate cu L), fie totalul ariei (coloanele notate cu A) fiecărui district în fracțiuni procentuale corespunzătoare populațiilor respectiv ariilor orașelor și târgurilor, satelor și domeniilor aceluși district. Aceste fracțiuni sunt diferit hașurate și notate cu literele O și T pentru orașe și târguri, cu S pentru sate și cu D pentru domenii. O reprezentare similară, valabilă în medie pentru toată Bucovina, se găsește, separată, în dreapta figurii 2.

Această figură merită comentarii mai ample.

În primul rând se observă caracterul dominant rural al Bucovinei. Gradul mediu de urbanizare este de abia 20% (după populație, firește); doar districtul Cernăuți, care cuprinde capitala Țării, depășește sensibil această valoare. Acest fapt este bine cunoscut.

Trebuie remarcat că nu se poate stabili nici o corelație între ordonarea districtelor după densitatea populației și gradul de urbanizare a districtelor. În schimb se poate caracteriza *urbanitatea* orașelor și târgurilor, raportând densitatea populației lor la densitatea populației sătești a districtului corespunzător. În cazul capitalei, Cernăuți, pare mai rațională raportarea la densitatea medie sătească a întregii Bucovine egală cu 0,70 săteni/ha.

Tabela 1

Urbanitatea orașelor și târgurilor Bucovinei

Nr. curent	Orașul	Urbanitatea	Nr. curent	Târgul	Urbanitatea
1	Cernăuți	7,7	1	Sadagura	16,9
2	Rădăuți	5,0	2	Vatra Dornei	2,0
3	Siret	4,3	3	Vâscăuți	2,0
4	Suceava	3,2	4	Cotmani	1,3
5	Câmpulung	2,9	5	Boian	1,1
6	Storojinet	2,8			
7	Vijnița	2,2			
8	Gura Humorului	1,8			

Interesant este cazul celor două târguri din districtul Sadagura. În timp ce media pentru târgurile Sadagura și Boian de 1.5 pare oarecum normală, valoarea pentru Boian corespunde cu ridicarea târzie a locali-

tății (1904) la rangul de târg, dar cea pentru Sadagura este cu totul surprinzătoare; ea egalează pe aceea a orașului Cernăuți, dacă densitatea populației acestuia din urmă se raportează la densitatea populației din satele districtului Cernăuți. Nu trebuie uitat însă că în epoca ocupării Bucovinei de către trupele rusești, Sadagura era o localitate în care se bătea monedă rusească și se turnau tunuri de calibru mic din metalul tunurilor turcești capturate, deci se practica metalurgia de către germani protestanți aduși din țările baltice de generalul rus Gartenberg, de la al cărui nume slavizat se trage de altfel denumirea de Sadagura. După retragerea trupelor rusești, meșterii germani propun generalului austriac Spleny crearea unui oraș imperial industrial și comercial, dar fiind refuzați de Consiliul aulic militar de la Viena, părăsesc Sadagura și în locul lor se instalează în masă evrei galițieni, care înființează pe acel teren strâmt un târg ce devine un centru important religios și comercial care nu se mai poate extinde în dauna satelor înconjurătoare. De altfel o evoluție oarecum similară a avut în Ardeal Târgul Secuiesc /5/.

În al doilea rând observăm că domeniile cuprind abia 3,8% din totalul locuitorilor Bucovinei, dar ocupă 33% din teritoriul ei. Acest lucru apare foarte clar din fig. 2, dacă comparăm înălțimile dreptunghiurilor notate cu D din coloanele de sub literele L cu cele de sub literele A. Există doar două excepții notabile aproape de extremitatea stângă a figurii 2 și anume la districtele Vatra Dornei și Câmpulung. Explicația este simplă și evidentă: în timp ce la majoritatea domeniilor este vorba de terenuri agricole, de interes zootehnic sau forestier, la districtele menționate este vorba în special de industrie și de minerit, care angajează un personal specializat numeros care ocupă puțin teren. Vom vedea că acest caracter al unora dintre domenii influențează și aspectele etnice. De altfel în /6/ am mai înregistrat o influență culturală puternică a acestor împrejurări particulare.

În al treilea rând se poate observa o corelație strânsă între densitatea Δ a populației, criteriu după care sunt ordonate districtele Bucovinei atât în fig. 2 cât și în fig. 3, și natura terenului districtului respectiv. Așezate de la stânga la dreapta după acest criteriu, se constată în fig. 3 o creștere similară a ariilor ocupate de ogoare și grădini și o descreștere a ariilor ocupate de păduri. Excepția districtului Cernăuți se datorește gradului său ridicat de urbanizare, iar cea a districtului Zastavna structurii sale orografice. Mai merită remarcat faptul că districtul care se aseamănă cel mai mult cu ansamblul Bucovinei din acest punct de vedere (vezi extremitatea din dreapta a figurii 3) este districtul Storojineț.

În sfârșit trebuie să menționăm o dificultate majoră în interpretarea datelor statistice cu privire la natura terenurilor de care dispuneau pe de o parte domeniile, pe de altă parte satele. În timp ce această separare se face pentru șeptel, cum am arătat mai sus, ea nu se face pentru terenurile de naturi diferite, care sunt cuprinse în mod nediferențiat în cadastrarele comunelor la care sunt arondate domeniile. Vom arăta mai jos la cap. VII cum am procedat pentru a obține totuși informațiile dorite, bazându-ne pe datele statistice oficiale, deși, firește, rezultatele vor fi mai puțin exacte.

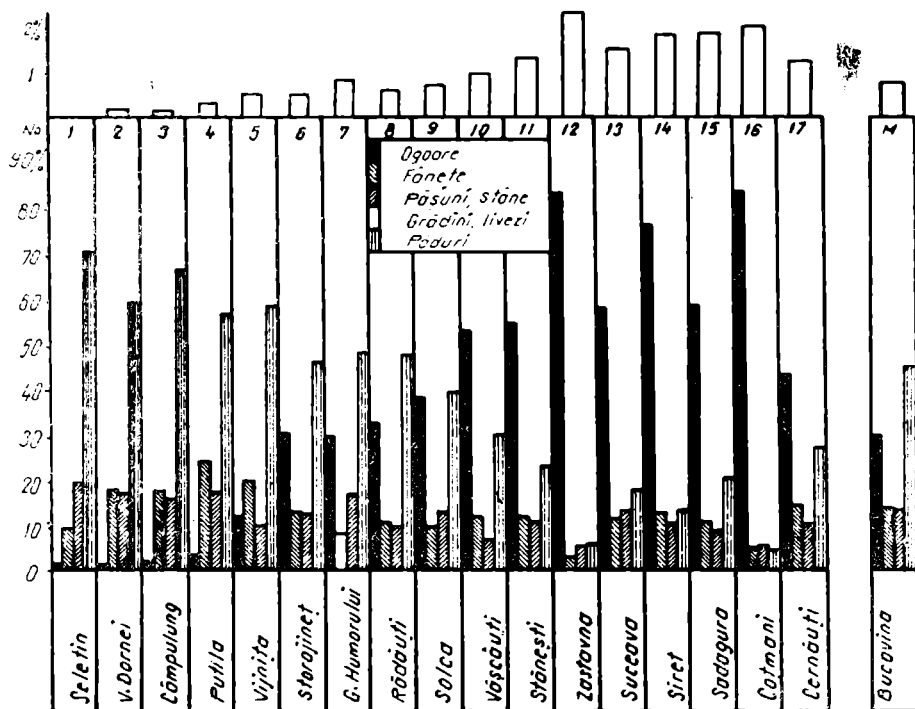

Fig. 3. Distribuția procentuală a terenurilor de diferite naturi pentru fiecare district și pentru toată Bucovina.

V. ASPECTE ETNICE *

O singură privire asupra figurilor 4 a-c arată profunde deosebiri care există între compoziția etnică a orașelor, târgurilor, satelor și domeniilor, dar și asemănarea marcată care se constată între compoziția etnică medie a districtelor și cea a satelor, ceea ce nu este decât o altă expresie a caracterului predominant rural al populației Bucovinei și a densității în general foarte reduse a populației domeniilor.

De asemenea tabela 2 arată că marea deosebire dintre compoziția etnică a celor trei categorii de unități teritoriale, în particular cea a domeniilor în comparație cu cea a orașelor și satelor, are o influență minoră asupra compoziției etnice a ansamblului Bucovinei, firește cu anumite

* Vom întrebuința acest termen în locul celui de „naționale” folosit în epoca la care se referă studiul de față. Deoarece în timpul din urmă termenul de „naționalitate” se confundă adeseori cu „cetățenia”, credem că prin adoptarea termenului modern de „etnie” putem evita confuzii nedorite.

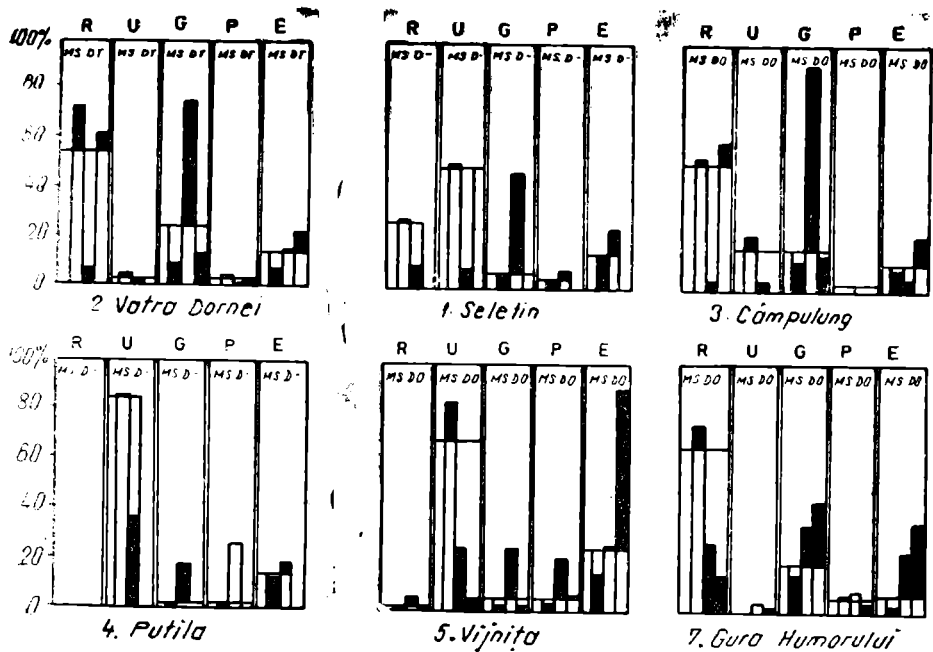

Fig. 4a

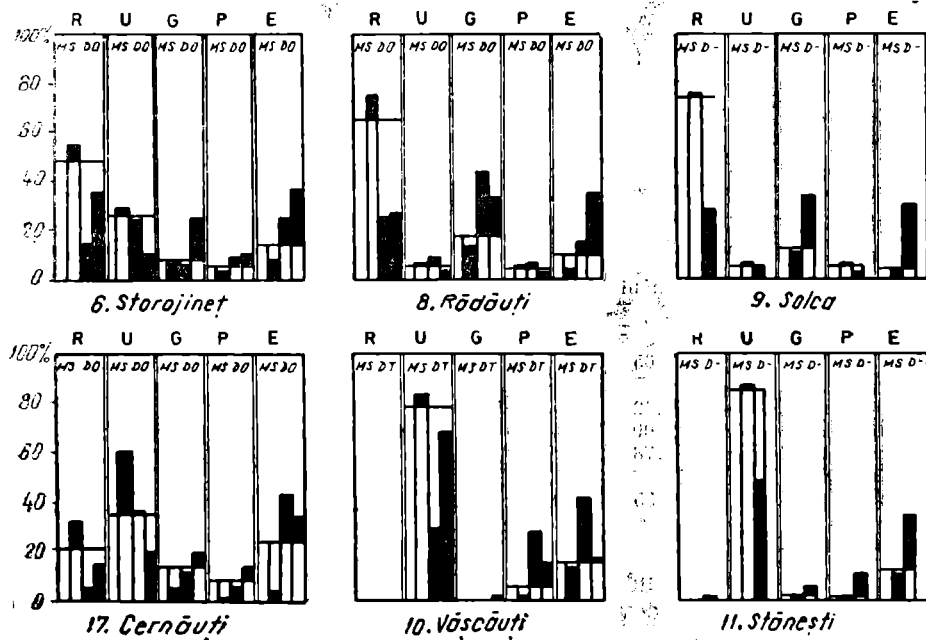

Fig. 4b

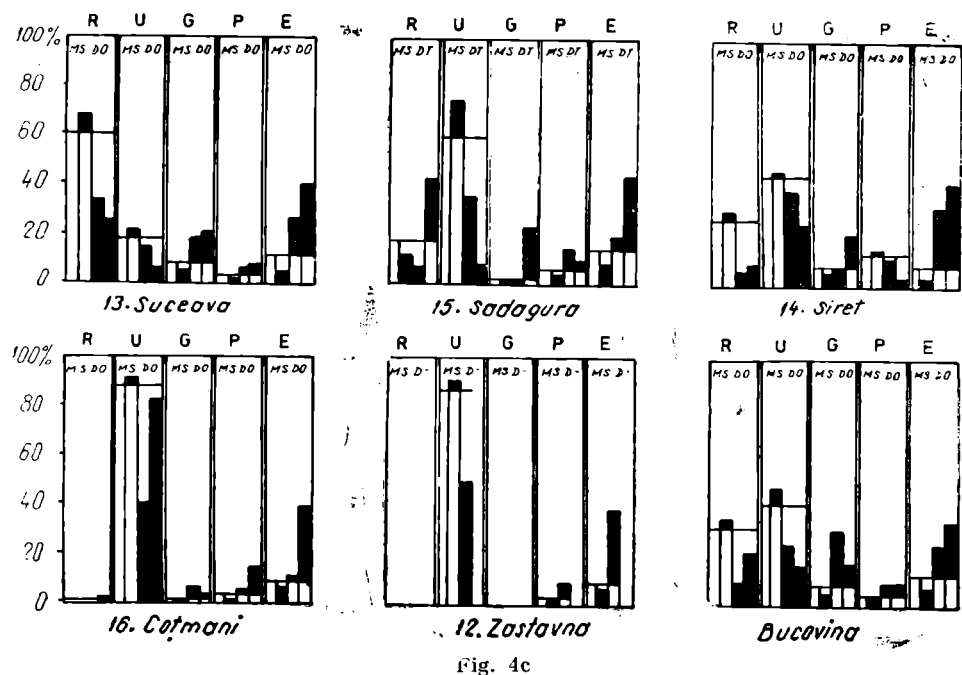

Fig. 4. Compoziția etnică a populației districtelor. M—media, S — în sate, D — pe domenii, O și T — în orașe și târguri; R — români, G — ruteni, G — germani, P — polonezi, maghiari și alții, E — evrei.

rezerve mai sus exprimate cu privire la stabilirea naționalității pe baza criteriului limbii de conversație, care nu poate influența totuși sensibil concluziile pe care le vom trage din datele tabelii 2.

Tabela 2

Compoziția etnică a populației Bucovinei (1900) în procente

	Români	Ruteni	Germani	Polonezi et al.	Evrei	Total
M: Integral	31,65	41,16	8,95	5,14	13,08	100,00%
S: Sate	35,42	48,33	5,57	3,80	6,89	75,95%
D: Domenii	9,09	24,83	30,87	10,02	25,24	3,80%
O Orașe și târguri	21,78	17,34	17,53	9,27	34,08	20,25%
Orașe, târguri și sate	32,55	41,81	8,09	4,95	12,61	100,00%

Primele patru rânduri ale tabelii 2 sunt reprezentate în ultimul grafic al figurii 4c (Bucovina). Cele cinci coloane compartimentate notate cu R, U, G, P și E corespund celor cinci etnii sau grupuri de etnii din tabela 2: românii; ucrainenii; germanii; polonezii, maghiarii și alții;

evreii. Cele patru coloane verticale din fiecare compartiment corespund rândurilor orizontale din tabela 2 notate cu M (pentru „medie”); S (pentru „sate”); D (pentru „domenii”); O sau T (pentru „orașe” și / sau „târguri”, după caz). Liniile orizontale care traversează fiecare compartiment corespund, cum se vede de altfel, valorilor medii din primul rând al tabelii 2; celelalte trei coloane corespund datelor din rândurile notate cu S, D și O. În aceste coloane partea care depășește media și coloanele a căror înălțime este mai mică decât cea corespunzătoare mediei sunt hașurate. Porțiunile hașurate marchează deci unitățile teritoriale în care locuitorii din etnia respectivă depășesc sau sunt în număr mai redus decât numărul mediu pe toată Bucovina.

Se vede dintr-odată că românii și rutenii predomină în sate, dar sunt relativ puțini în orașe și pe domenii, dar că, totuși, românii preferă orașele și târgurile domeniilor, în timp ce rutenii preferă domeniile.

Dimpotrivă germanii, polonezii și evreii se răresc în sate, acumulându-se în orașe și domenii. Fenomenul este mai puțin pronunțat la polonezi decât la germani și evrei; dintre cei din urmă, germanii preferă domeniile, iar evreii orașele.

Pentru a putea analiza mai în detaliu aceste rezultate, am reprezentat în același fel datele corespunzătoare fiecărui district în parte în celelalte 17 grafice din fig. 4a, b și c, păstrând ordinea districtelor folosită în figurile 2 și 3. Firește, în cazul districtelor în care nu existau orașe sau târguri, ultima coloană subțire lipsește.

În tabelele 3a, b și c sunt notate prin × acele districte în ale căror sate, domenii și orașe respectiv târguri membrii celor mai importante etnii depășesc numeric media pe districtul în cauză. Numerele din capetele coloanelor corespund numerotării districtelor din figurile 1—4.

Tabela 3a

Districtele în ale căror sate membrii etniilor importante depășesc media pe district

Nr. de ordine al districtului	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Români (R)	×	×	×	—	×	×	×	×	×	×	—	×	×	×	×	×	×
Ruteni (U)	×	×	×	×	×	×	—	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×
Germani (G)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Poloni et al. (P)	—	×	×	—	—	—	×	×	×	—	—	—	—	×	—	—	—
Evrei (E)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Tabela 3b

Districtele în ale căror domenii membrii etniilor importante depășesc media pe district

Nr. de ordine al districtului	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Români (R)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ruteni (U)	—	—	—	—	—	—	×	×	—	—	—	—	—	—	—	—	×
Germani (G)	×	—	—	×	×	—	×	×	×	—	×	—	×	—	—	×	—
Poloni et al. (P)	×	—	—	×	×	×	×	×	—	×	×	×	×	—	×	×	—
Evrei (E)	×	×	—	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×	×

Tabela 3c.

Districtele în ale căror orașe și târguri membrii etniilor importante depășesc media pe district

Nr. de ordine al districtului	Orașe: 3 5 6 7 8 13 14 16 17										Târguri: 20 10 15			
Români (R)		x	-	-	-	-	-	-	-	-		x	-	x
Ruteni (U)		-	-	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-
Germani (G)		x	-	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x
Poloni et al. (P)		-	x	x	-	-	x	-	x	x		-	x	x
Evrei (E)		x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x

Din tabelele 3 a, b, c rezultă că românii și rutenii depășesc în satele aproape tuturor districtelor media pe district. Germanii și evreii nu îndeplinesc această condiție în nici un district, iar polonezii împreună cu maghiarii ocupă un loc intermediar.

Națiunea care este predominant urbanizată sunt evreii. În cele 9 orașe și cele 4 târguri din Bucovina ei reprezintă în medie 34,2% din populație. Valorile individuale fluctuează între 10,6% în Coțmani, 31,9% la Cernăuți și 89,6% la Vijinița, în timp ce în târguri, cu excepția Sadagurei (79,1%), proporția este mai redusă (între 16,6 și 20,4%), cu o medie totală de 30,5%. Pe domeniile din districtele lipsite de orașe sau târguri evreii reprezintă 35,6% din locuitori, în timp ce pe domeniile în care se găsesc orașe sau târguri acest procentaj scade la 23,2%. În mod evident evreii preferă libertatea de acțiune dependentă de un stăpân. În sate procentajul evreilor scade dramatic la 6,9%, deși acolo influența lor negativă s-a făcut cel mai tare simțită. Media pe toată Bucovina era în anul 1900 de 13,1%.

La germani, la o proporție medie pe toată Bucovina de 9,0%, procentajul lor în orașe și târguri se ridică doar la 17,4% (19,8% în orașe și numai 3,1% în târguri), în timp ce pe domeniile din districtele în care existau orașe și târguri proporția lor crește până la 35,1%, scăzând în districtele fără orașe și târguri la 9,2%, realizându-se pe toate domeniile o medie de 30,9%. La sat găsim numai 5,6% germani.

Comparația dintre datele numerice de mai sus dezvăluie clar preferințele evreilor pentru aspectele comerciale și culturale ale modului de viață urban, care nu puteau fi satisfăcute decât printr-un comerț de oarecare anvergură și prin școli fie de tip tradițional (școlile ebraice ale comunităților religioase) sau modern (licee, universitate), în timp ce germanii preferau să-și folosească cunoștințele avansate, tehnologice, miniere sau agro- și zootehnice în fabrici și domenii cu caracter industrial (vezi îndeosebi districtele Vatra Dornei și Câmpulung, Seletin) sau agricole și animaliere de mai mare întindere decât gospodăriile individuale țărănești.

În sfârșit mai reiese din datele de mai sus că există o corelație clară între procentajul populației germane și diferența dintre procentajele populației românești, R, și a celei rutene, U, în același district al Bucovinei. Dacă se calculează mai întâi diferența $\delta = R - U$, care este pozitivă când

predomină românii și negativă când predomină rutenii, și se deduce din δ mărimea $X = (100 + \delta)/10$, relația $Y = 0,075 \cdot X^3$ descrie destul de bine datele extrase din statistica pe anul 1900 cum arată fig. 5. În această figură curba plină care trece prin cerculețele calculate cu ajutorul relației de mai sus se înscrie destul de bine printre valorile reale indicate de sursa [1] după ce li s-a aplicat o operație de netezire a valorilor brute care atenuează fluctuațiile întâmplătoare inerente oricăror date statistice mediate dintr-un număr prea limitat de valori individuale. În cazul districtelor Bucovinei este vorba în medie de 20 de localități per district, numărul lor real variind între 3 și 41 per district.

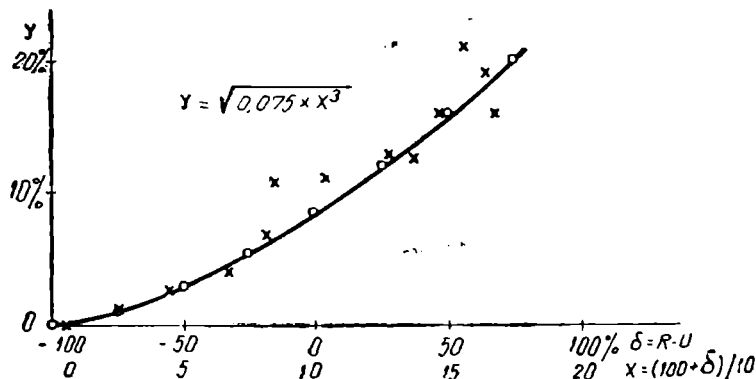

Fig. 5. Corelația între densitățile populațiilor germane, române și rutene.

Această corelație a fost remarcată mai întâi calitativ de J. Talsky [7] și apoi, independent, de autor [8]. Aici i se dă pentru prima oară o formă cantitativă, ceea ce nu înseamnă că s-au lămurit cauzele ei.

VI. ASPECTE ZOOTEHNICE ȘI ECONOMICE

Datele oferite de recensământul austriac din anul 1900 cuprind și un recensământ al animalelor domestice care merge de la cai, vite cunoscute, oi și porci publicate în [1] până la nivelul cățarilor, mulelor și măgarilor, al caprelor, al stupilor de albine și al păsărilor de curte [4]. Ne vom mărgini aici la prezentarea datelor publicate în [1] și la comentarea lor, comparând șeptelul satelor cu cel al domeniilor, mai ales al celor cu profil agrotehnic.

În figurile 6a-e am reprezentat histografic, după un sistem folosit mai sus în fig. 3 și în aceeași ordine a districtelor, atât dependența numărului celor patru tipuri de animale domestice mai importante (cai, vite, oi și porci) din satele districtelor la numărul de locuitori ai acestor sate comparativ cu numărul acestor animale de pe domeniile aceluiași district raportat la numărul locuitorilor acestor domenii, cât și raportând numărul

animalelor menționate la ariile satelor și domeniilor respective. Aceste date sunt menite în primul rând să caracterizeze eficiența în creșterea animalelor domestice a gospodăriei țărănești individuale în comparație cu eficiența domeniilor în aceeași privință.

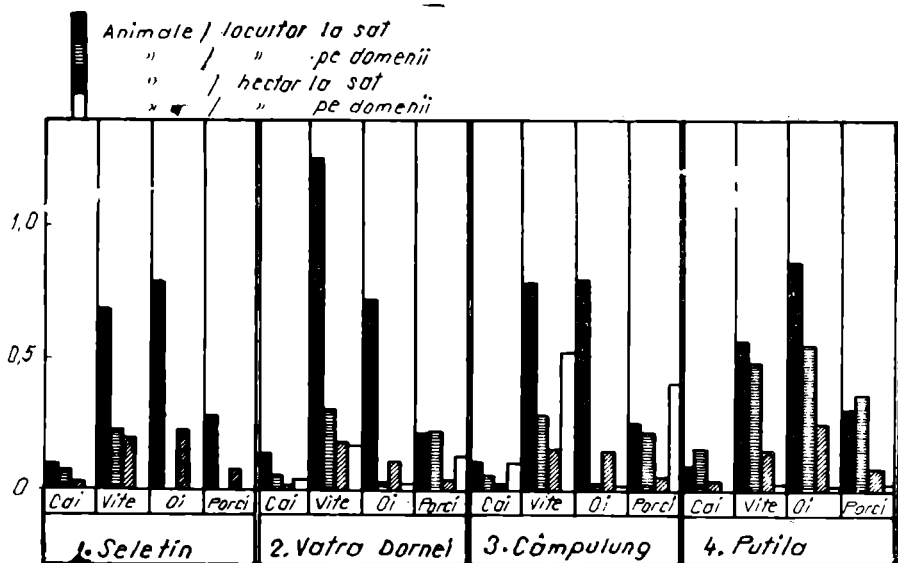

Fig. 6a

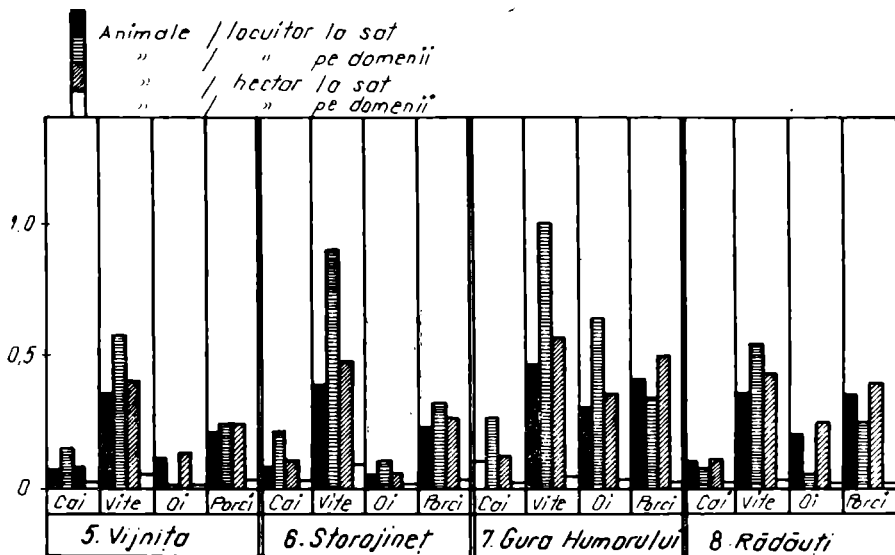

Fig. 6b

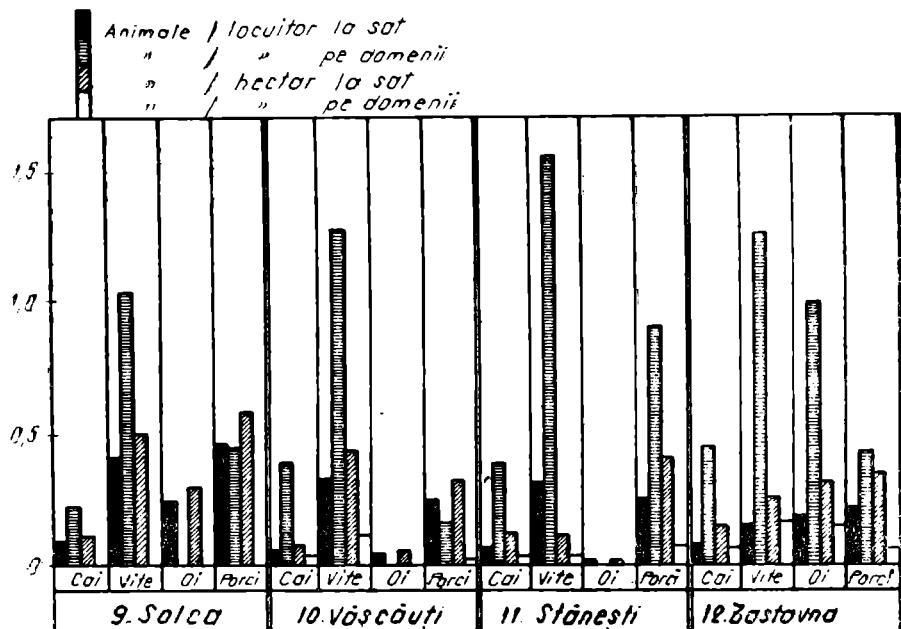

Fig. 6c

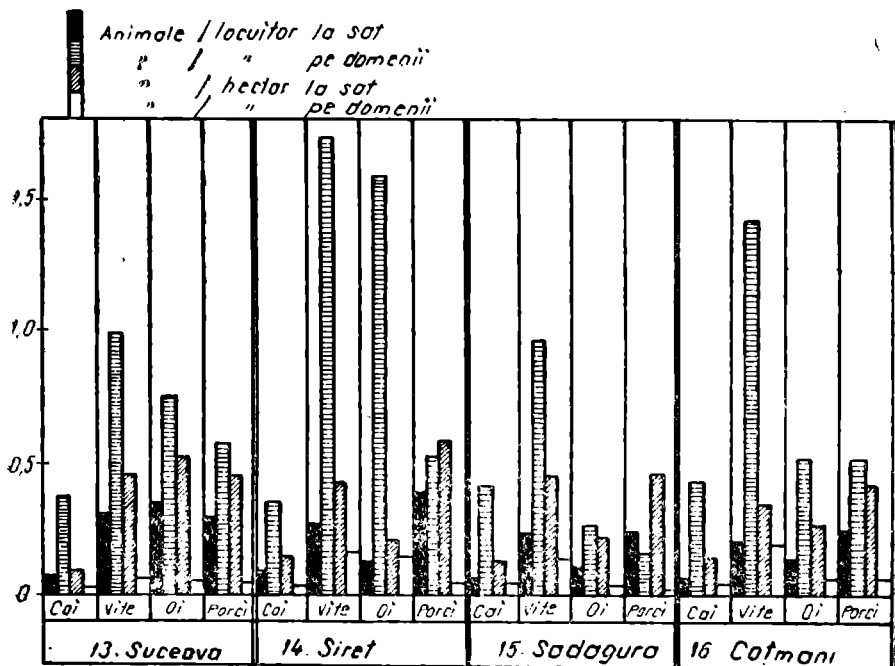

Fig. 6d

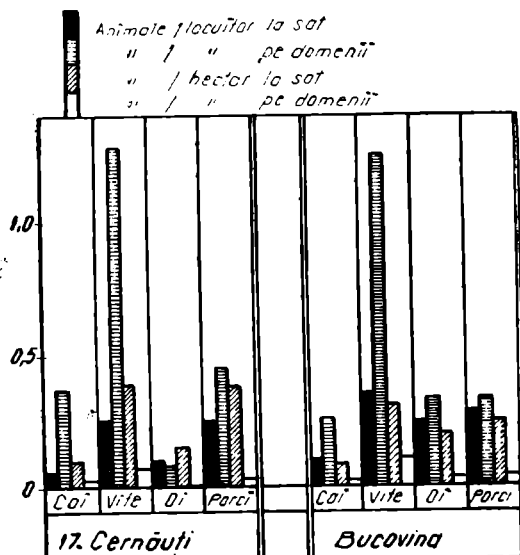

Fig. 6e

Fig. 6. Repartiția la sate și pe domenii a cailor, viteilor, oilor și porcilor, raportați la numărul locuitorilor și la arie (în ha) în districtele Bucovinei.

a) Să începem cu *căi* în analiza acestor date. Atât în media pe toată Bucovina cât și în majoritatea districtelor ei numărul cailor din sate raportat la numărul locuitorilor este mai mic decât același raport pentru domenii. Excepție fac districtele Seletin, Vatra Dornei și Câmpulung, care au cele mai puțin dense populații umane, precum și districtul Rădăuți cu renumitele sale crescătorii de cai de rasă. Dimpotrivă, pe domenii raportul cai/arie este în general mai mare decât același raport la sate, consecință firească a densității în general foarte reduse a populației pe domenii; excepție fac și de astă dată districtele Vatra Dornei și Câmpulung, cu domeniile lor compacte având în mare parte caracter industrial-minier.

Trebuie remarcat de asemenea că la sate numărul de cai revenind unei familii convenționale de 5 persoane revine în districtele puțin populate (0,18—0,4 locuitori/ha), deci căi de comunicație mai lungi între localități și teren agricol mai puțin fertil, la abia 1 pereche de cai la între 3 și 4 familii, și scade progresiv în districtele dens populate (între 0,7 și 3,3 locuitori/ha) la 1 pereche de cai la între 4 și 6 familii.

Pe domenii valorile raportului cai/locuitor cresc rapid cu creșterea densității populației și fertilității solului de la 1 pereche de cai la 7 familii în districtul Vatra Dornei la aproape 1 pereche la fiecare familie în districtul Zastavna.

Totuși aceste date dau o impresie cu totul greșită cu privire la eficiența zootehnicii la sate și pe domenii dintr-o serie de motive :

— Pe moșii locuiau puțini oameni, dar lucrau țărani din satele învecinate, însă de cai se foloseau mai ales cei dintâi ;

— Investiția într-o căruță cu 2 cai și întreținerea ei permanentă față de exploatarea ei sezonieră sau intermitentă întreceau posibilitățile finanțării din bugetul individual al țăranului, spre deosebire de bugetul proprietarului de moșie;

— Întinderea mare și caracterul solului domeniilor (vezi cap. VII) permitea proprietarului o gospodărire mai puțin eficientă a proprietății, venituri importante putându-se realiza printr-o comercializare mai rațională a produselor, aceste venituri concentrându-se mai ales în mâna familiei proprietarului și ajungând în mai mică măsură la locuitorii moșiei.

De aceea raportarea animalelor trebuie făcută la aria ocupată de sate respectiv de domenii — animalele locuitorilor și ariile orașelor și târgurilor au fost eliminate din datele noastre. Acum, dimpotrivă, cu excepția districtelor Vatra Dornei și Câmpulung, cu domeniile lor compacte industrial-miniere, în celelalte districte raportul cai/ha în sate este mai mare decât pe domenii de 2 până la 80 de ori.

Mediat pe toate satele și domeniile din Bucovina raportul cai/locuitor la sate este 0,099, iar pe domenii 0,257. Raportul cai/ha la sate este puțin mai scăzut, adică 0,084, dar pe domenii el scade la 0,021 cai/ha, deci la un sfert.

În concluzie, raportată la arie, eficiența zootehnică — în speță cabalină — a gospodăriei individuale țărănești o întrecea pe cea domeniială cu un factor 4. Această concluzie ar trebui să dea de gândit avocaților actuali ai celor două soluții contradictorii pentru mărirea eficienței zooculturii actuale. Cred că astăzi procurarea și exploatarea unui mic tractor reprezintă un efort financiar comparabil pentru bugetul individual al unui bun gospodar cu efortul trebuitor în 1900 pentru procurarea și exploatarea unei perechi de cai. În sfârșit mai trebuie reținut că în medie pe toată Bucovina în 1900 un atelaj de 2 cai revenea la aproximativ 5 familii convenționale.

b) Trecând la categoria *vitelor*, majoritatea remarcilor și concluziilor privitoare la cai rămân în întregime valabile.

Din nou raportul animal/locuitor este mai mic la sate decât pe domenii, cu excepția celor 4 districte cu populație de densitate redusă: Seletin, Vatra Dornei, Câmpulung și Putila. Din nou raportarea la arie ducă la inversarea situației: satele se dovedesc superioare domeniilor, cu excepția districtului Câmpulung, unde cele 4 domenii Eisenau, Freudenthal, Louisenthal și Pojorâta, populate integral de germani din Zips, își fac simțită priceperea și hărnicia locuitorilor în ale zootehniei, după ce părăsiseră în mare parte activitatea lor industrială pentru care fuseseră aduși.

În medie, pe toată Bucovina, raportul vite/locuitor în sate se cifra la 0,358 față de același raport care ajungea pe domenii la 1,241. Raportarea la arie, mai justă din punctul de vedere al eficienței, ducă la valorile corespunzătoare de 0,302 respectiv 0,100. În cele 4 districte slab populate menționate mai sus, chiar în cazul raportării numărului vitelor la populație, țăranii satelor îi depășesc spectaculos pe locuitorii domeniilor în creșterea vitelor. Valorile rapoartelor vite/locuitor la sate față de domenii sunt: 0,690 față de 0,223 în districtul Seletin; 1,248 față de 0,304 în Vatra Dornei; 0,777 față de 0,248 în Câmpulung și 0,568 față de 0,485 în Putila.

Mai trebuie seacă în evidență importanța economică și socială a datelor din fig. 6a—e. În medie îi reveneau fiecărui locuitor al Bucovinei

0,33 vite, deci unei familii convenționale de 5 locuitori mai mult de 1,5 vaci. Recordul îl bătea districtul Câmpulung, unde fiecărei familii convenționale îi reveneau în anul 1900 3,72 vite.

O comparație cu România actuală ar fi probabil dezastruoasă.

c) În cazul *oilor* apar deosebiri mari între diferitele districte a căror explicație îmi scapă, dar care ar putea să fie legate de vechi tradiții.

În medie fiecărui locuitor al Bucovinei — inclusiv orașenii — îi revin 0,20 oi, deci unei familii 1 oaie. Dar valorile districtuale variază dramatic. Ele conturează totuși în mod evident trei regiuni (vezi fig. 1) :

— districtele de munte Seletin, Vatra Dornei, Câmpulung și Putila (1,2,3 și 4 după densitatea populației), unde unei familii convenționale îi revin între 2,75 și 4,30 oi ;

— districtele Vijnița, Storojineț, Vășcăuți, Stănești, Sadagura și Cernăuți — fără oraș — (5,6,10,11, 15 și 17), unde unei familii îi revin între 0,05 și 0,65 oi, și

— districtele Gura Humorului, Solca, Rădăuți, Siret și Suceava (7, 9, 8, 14, 13), grupate pe hartă în colțul de sud-est al Bucovinei, și districtele Zastavna și Coțmani (12, 16), care ocupă extremitatea nordică a Bucovinei, unde unei familii îi revin între 0,8 și 1,5 oi.

Dacă densitatea mare a oilor în primul grup de districte se poate atribui desigur caracterului muntos, bogat în pășuni mai slabe, precum și tradițiilor pastorale ale teritoriului pe care-l ocupă, poziționarea geografică a celorlalte grupuri de districte s-ar putea să fie dictată de interese comerciale.

d) Cazul *porcilor*, animal cu ciclu de reproducere scurt, esențial pentru alimentarea cu proteine a familiei țărănești și a cărui creștere nu impune disponibilitatea unor terenuri întinse, se constată următoarele :

— În gospodăriile țărănești nu există o variație sistematică a numărului porcilor raportat la numărul locuitorilor în funcție de densitatea populației. Se distinge cel mult un grup de districte plasate spre colțul sud-estic al Bucovinei, și anume Gura Humorului, Rădăuți, Solca, Suceava și Siret, unde unei familii îi revin între 1,5 și 2,3 porci ; în restul districtelor valorile se distribuie de asemenea într-un interval foarte îngust, adică între 1,0 și 1,4 porci pe familie.

— Același raport fluctuează pe domenii în limite apreciabil mai largi : între 0,75 și 2,8 porci pe familie, valorile districtuale urmărind în general o variație similară, dar mai accentuată, cu aceea a gospodăriilor sătești și marcând o creștere sistematică odată cu creșterea generală a densității populației. Din cauza existenței pe teritoriul său a moșiilor de la Bobești și Hlinița, legate prin drumuri bine întreținute cu șoseaua principală Storojineț-Snyatin și bine alimentate cu apă, districtul Stănești prezintă, probabil din motive comerciale, un raport neobișnuit de mare porci/familie de 4,5, care denotă un exces evident față de consumul gospodăresc uzual. De altfel una din cele două moșii de la Hlinița fusese în 1776 și mai era în 1900 proprietatea familiei Flondor, în timp ce moșia Bobești fusese în 1776 proprietatea marelui ban Gheorghe Beldiman /9/ :

În ansamblu, în domeniul zootehniei eficiența satelor o depășește pe cea a domeniilor pentru toate animalele domestice luate în considerare. Astfel, în timp ce aria domeniilor reprezintă 33,8% din aria Bucovinei,

Se constată deci că acum un secol procurarea și întreținerea unei perechi de cai de către o familie de țărani era o problemă dificilă, dar că totuși eficiența în zootehnie a acestor gospodării o întrecea în mod spectaculos pe aceea a domeniilor mari administrate astfel, ca să aducă venit numai beneficiarilor puțin numeroși, proprietari sau, mai ales, arendași. Ori ce asemănare cu epoca noastră nu este întâmplătoare.

VII. NATURA TERENURILOR

Datele oferite în /1/ mai cuprind și o repartizare a terenurilor impozabile în 6 categorii : ogoare, fânețe, grădini, vii, pășuni și păduri. Cum viile acopereau în toată Bucovina abia 43 de hectare, iar grădinile depășesc numai într-un singur district 2,2% din totalul terenului, le vom neglija pe amândouă în ceea ce urmează. Având în vedere caracterul semi-rural al orașelor și târgurilor noastre cu excepția Cernăuților și că unele dintre ele aveau arondate domenii, le-am inclus în analiza noastră alături de sate.

Încercarea de a separa repartitia celor patru categorii de terenuri pe sate și domenii întâmpină o dificultate principială : cadastrul austriac era structurat pe comune, toate domeniile fiind arondate unei comune învecinate, cum am mai spus, astfel că o separare exactă este imposibilă. O analiză semicantitativă a fost totuși posibilă, procedându-se în modul descris mai jos.

Pentru comunele cadastrale ale fiecărui district — numărul lor variază între 3 și 42 — s-a calculat raportul dintre aria tuturor domeniilor arondate acelei comune și aria ocupată de gospodăriile țărănești individuale. Valorile acestui raport variază între zero, acolo unde comuna cadastrală nu cuprindea nici un domeniu, și depășea arareori valoarea 2, dar ajungea într-un singur caz (comuna Șipot/Siret din districtul Vijnîța) la 16,6, urcând în 4 cazuri la ∞ acolo unde o moșie nu era arondată nici unei comune. Aceste din urmă 4 cazuri n-au fost luate în calcul.

Așezate în ordinea crescândă a acestor rapoarte, comunele au fost separate, după caz, în două, trei sau patru grupuri cu rapoarte și arii cât mai apropiate posibil. Pentru fiecare din aceste grupuri se calcula raportul mediu dintre aria domeniilor și a satelor propriu-zise, precum și procentajul celor 4 categorii de terenuri mai importante : ogoare, fânețe, pășuni și păduri. Datele globale pe întregul district se găsesc reprezentate grafic în fig. 8 a, b, c, unde felul terenului este notat cu O, F, S și P respectiv. Graficele de tip histogramă corespund celor 17 districte și întregii Bucovine. Rapoartele medii dintre aria domeniilor și cea a satelor sunt precizate, pentru fiecare dintre grupele indicate prin cifre romane, în coloanele AD/AS.

Din fig. 8c rezultă că ogoarele și pădurile ocupau în medie în Bucovina 28,6 respectiv 44,7% din aria impozabilă a țării, adică aproape 3/4 din teritoriu. Se mai observă, ceea ce este firesc și rezultă și din fig. 3, că procentajul de ogoare crește și cel de păduri scade odată cu creșterea densității populației și a scăderii caracterului muntos al districtului.

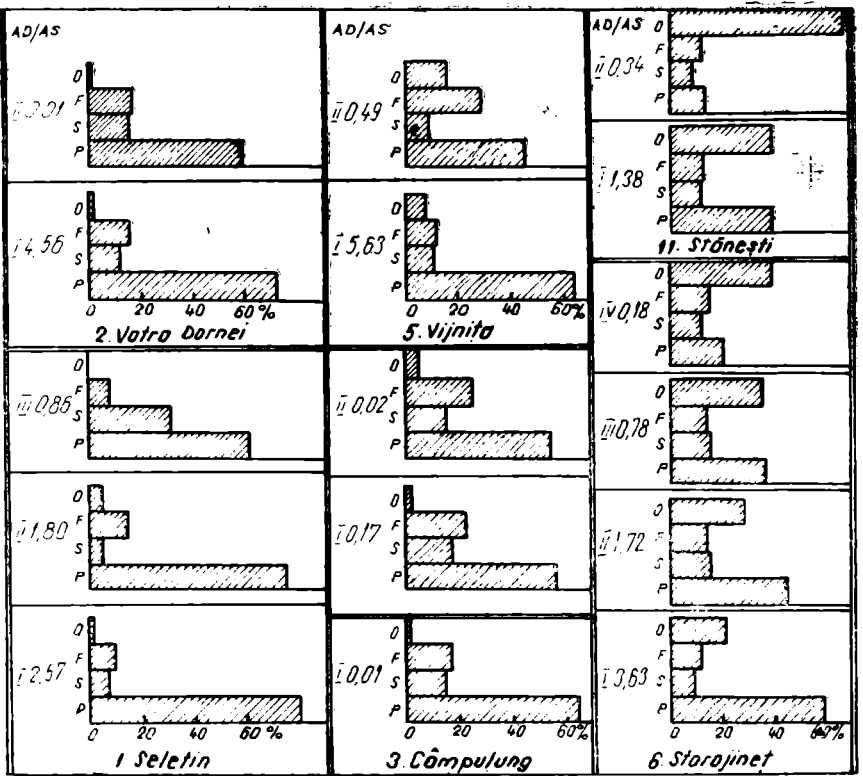
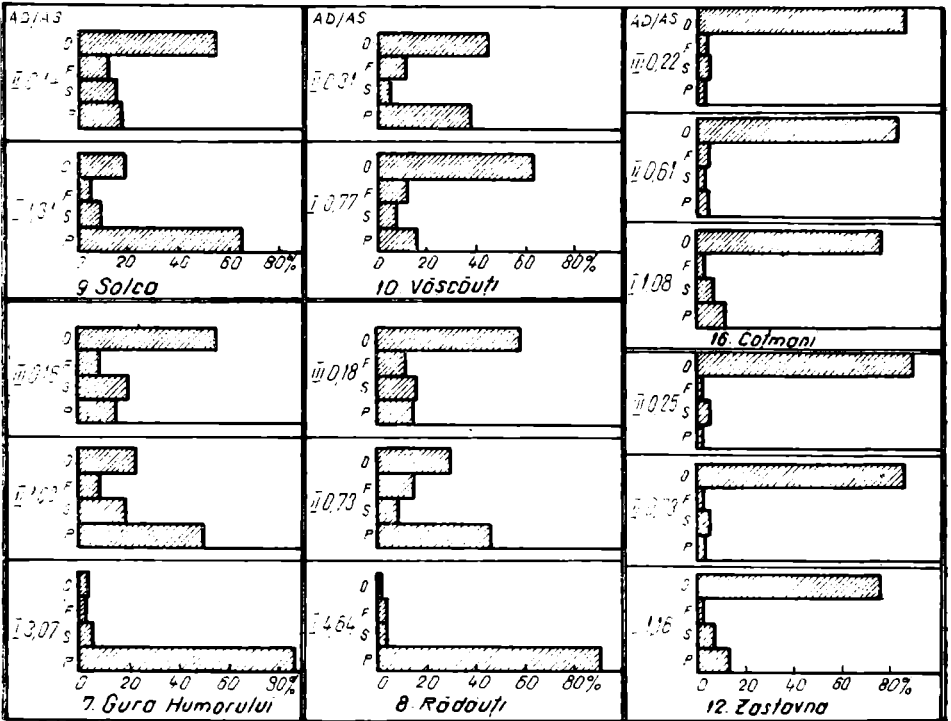

Fig. 8a

Fig 8b

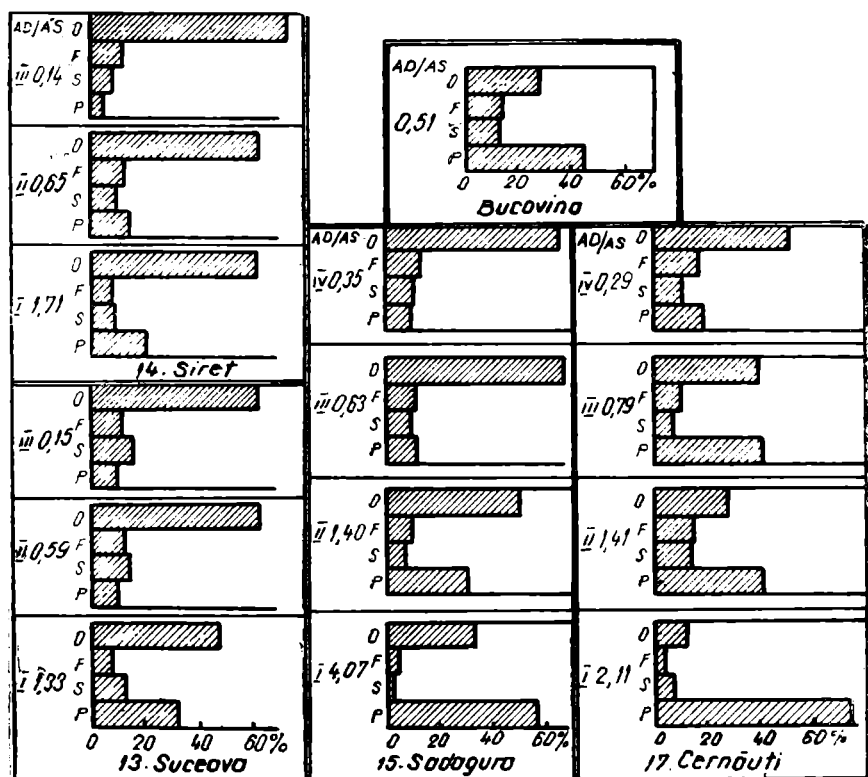

Fig. 8c

Fig. 8. Procentajul mediu al ogoarelor (O), fânețelor (F), pășunilor (S) și pădurilor (P) în domeniile și satele diferitelor districte, în funcție de raportul dintre ariile domeniilor (AD) și ariile satelor (AS) pe grupuri de comune cadastrale.

Dar ceea ce ne interesează aici este schimbarea naturii terenului în funcție de repartizarea sa pe sate și orașe semi-rurale pe de o parte și domenii pe de altă parte. Cu singura excepție a districtului Vășcăuți, procentajul pădurilor crește în toate districtele pe măsură ce crește raportul AD/AS, adică de la grupele cu cifre romane mai mari către grupa I: În același sens scade, cam în aceeași măsură, proporția ogoarelor. În același sens variază, ce-i drept, mult mai puțin regulat și cu fluctații destul de însemnate proporția fânețelor, iar neregulat și nesistematic fluctuează aceea a pășunilor.

Este deci clar că proprietarii terenurilor mult mai întinse decât necesar pentru subsistența propriei familii preferau în general pădurile a căror exploatare era mai profitabilă și mai potrivită transformării în bani, fără muncă și expertiză personală. Exploatarea și replantarea necesară pentru păstrarea acestui patrimoniu valoros care este pădurea se putea face cu personal de specialitate salarizat.

Trebuie remarcat totuși în favoarea acestei repartii preferențiale a pădurilor la marea proprietate, fie că este vorba de domenii particulare, mânăstirești sau de alt fel, că intrarea lor masivă în mica proprietate rurală, individuală sau obștească, ar fi însemnat distrugerea rapidă a pădurilor, fenomen la care asistăm și în prezent. Nu pot uita o călătorie pe Bistrița cu pluta în tinerețea mea când, în apropierea Broștenilor, malul drept, proprietate a prințului Nicolae, era împodobit și consolidat de păduri bine îngrijite, în timp ce malul stâng, proprietate a comunii Broșteni, era lipsit de ori ce vegetație arboreală și erodat în așa măsură, încât, după spusele localnicilor, șoseaua care șerpuia de-a lungul râului era blocată în fiecare primăvară de grohotișul adus de ploii de pe povârnișurile dealurilor dezgolite de stratul de pământ fertil.

Corelația dintre datele demografice și repartizarea pădurilor între sate și domenii poate fi descrisă cantitativ, cum se va arăta în cele ce urmează.

Vom presupune că, pentru un district dat, totalul ariei împădurite, A , a domeniilor și satelor din fiecare grup de sate cadastrale notat cu o cifră romană dată și un raport mediu al ariilor parțiale AD și AS înscris în coloana AD/AS era dat de relația

$$A = AD \times PD + AS \times PS \quad (1)$$

căreia i se poate da ușor forma

$$A/AS = PD \times AD/AS + PS \quad (2)$$

unde PD și PS sunt factori de proporționalitate subunitari, care diferă de la district la district, dar sunt aceiași pentru toate grupurile de sate cadastrale din același district.

Deci A/AS fiind o funcție lineară de AD/AS , într-o reprezentare grafică în coordonate carteziene a funcției $A/AS(AD/AS)$ pe baza datelor statistice din fig. 8, punctele cu ordonata A/AS și abscisa AD/AS ar trebui să se așeze pe câte o dreaptă diferită pentru fiecare district în parte, valoarea factorului PD fiind egală cu panta dreptei, iar valoarea factorului PS fiind egală cu ordonata punctului de intersecție a dreptei cu axa ordonatelor. Dreptele sunt definite prin 2, 3 sau 4 puncte corespunzătoare perechilor de valori A/AS și AD/AS pentru cele 2, 3 sau 4 grupuri de sate și domenii din districtul în cauză, la care se adaugă un punct suplimentar corespunzător mediei rapoartelor A/AS și AD/AS pentru întregul district, punct înconjurat în grafice cu un cerc.

Într-adevăr, majoritatea punctelor deduse din datele statistice din fig. 8 verifică foarte bine relația lineară (2). Câteva exemple sunt prezentate în fig. 9. Uneori puncte bazate pe un grup constituit dintr-un singur sat cadastral având arondat un domeniu relativ mare se așează mai puțin bine pe dreaptă. La trasarea celei mai bune drepte s-a acordat acestor puncte o pondere mai redusă, căci pentru ele probabilitatea unei abateri statistice ridicate este mare.

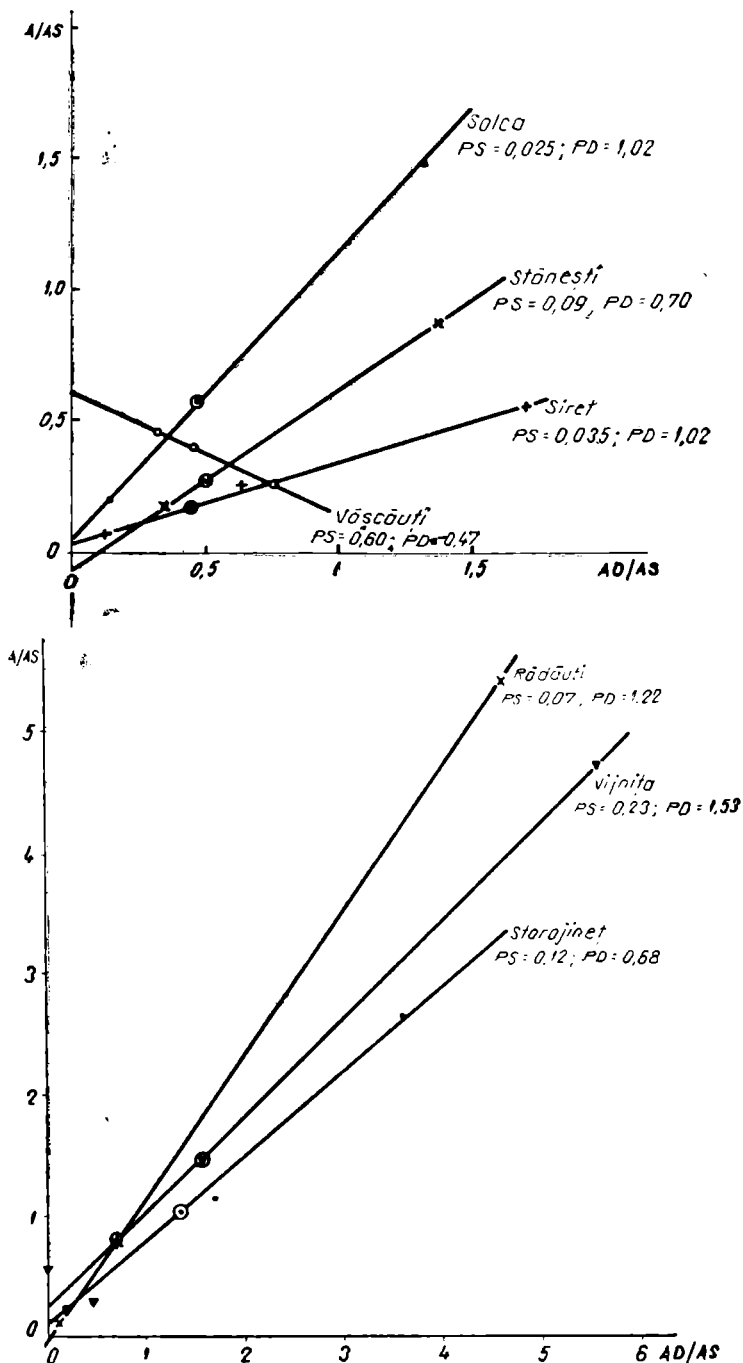

Fig. 9. Relația lineară între rapoartele dintre aria împădurită (A) și cea totală ocupată de diferitele grupuri de sate (AS) dintr-un district dat și rapoartele (AD/AS) dintre ariile totale ocupate în aceleași grupuri de sate cadastrale din același district. Câteva exemple.

Valorile obținute pentru AD/AS mediu și pentru factorii de proportionalitate PD și PS sunt reprezentate în fig. 10 în funcție de numerele de ordine ale districtelor stabilite în fig. 2. Având în vedere proporția relativ redusă a terenurilor ocupate de fânețe și pășuni și cu atât mai mult de grădini și de vii, maximele curbei PD-urilor corespund minimele curbei PS-urilor și invers. Atrag atenția unele valori puternic negative ale lui PD; cele mai mult apropiate de zero ale lui PS se datoresc pur și simplu erorilor generate de fluctuațiile statistice și impreciziei trasării dreptelor.

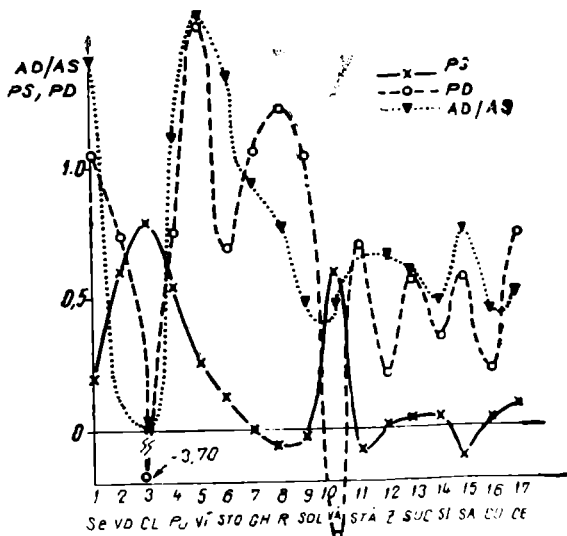

Fig. 10. Valorile coeficienților PS, PD și AD/AS pentru diferitele districte, ordonate după densitatea populației (vezi textul).

Minimele puternice negative ale lui PD apar la districtele Câmpulung ($-3,70$) și Vășcăuți ($-0,47$). Semnul negativ al factorului PD înseamnă de fapt că la o creștere relativă a ariei parțiale a domeniului, proporția de teren împădurit de pe domeniu scade. Pentru districtul Câmpulung această comportare era de așteptat, întrucât cele patru domenii existente erau locuite de foști sau prezenți mineri, toate împreună neformând decât $0,8\%$ din aria totală a districtului. Orice întindere a lor nu s-ar fi făcut peste un teren împădurit.

Factorul PD negativ din districtul Vășcăuți este mai puțin pronunțat și are probabil altă cauză. S-ar putea ca numeroasele dării ale unor boieri și răzeși către schiturile din regiune să nu fi intrat până la urmă integral în domeniile Fondului Religionar, majoritatea pădurilor din „Codrul Bucovinei” rămânând în perimetrul satelor (vezi /9/).

În sfârșit mai trebuie comentată apariția importantului maxim al funcției PD din dreptul districtului 5 (Vijnita), căruia nu-i corespunde un minim decelabil al funcției PS. În acest district fracțiunea domeniilor

din toată aria districtului era de 60,8%, cea mai mare din toată Bucovina, iar 60,3% din aria domeniilor era proprietatea baronului Georg Wassilko-Serecki, descendent dintr-o familie românească de răzeși, devenit ucrainean, care fondase pe terenurile sale în secolul al XIX-lea câteva colonii germane. Împreună cu Fondul Religionar aceste domenii cuprindeau majoritatea pădurilor districtului, fără să afecteze apreciabil fondul forestier al satelor, districtul dispunând de una din cele mai mari proporții medii de teren împădurit din Bucovina (58,5%) și de o populație relativ rară (numărul de ordine 5).

VII. ÎNCHEIERE

Studiul de față are doar pretenția de a oferi o bază de discuție cantitativă pentru evaluarea modului în care cele trei tipuri de componente teritoriale ale Bucovinei, orașele și târgurile, satele și domeniile, au contribuit diferențiat, dar sinergetic, cu rezultate pozitive sau negative, la buna sau reaua funcționare a societății bucovine către sfârșitul stăpânirii austriece. Datele oferite de Comisia centrală de statistică din Viena cu privire la rezultatele recensământului populației și animalelor Bucovinei în anul 1900 dezvăluie aspecte interesante multilaterale care, analizate cu mai multă competență decât cea a autorului de către istorici, demografi, sociologi, economiști și alți specialiști, ar putea să ducă la concluzii valoroase nu numai retrospective, ci și pentru situația în care se găsește astăzi, după aproape un secol, nu numai fosta Țară a Bucovinei, ci și țara noastră în ansamblul ei.

REFERINȚE

1. — , *Gemeindelexikon der im Reichsrate vertretenen Königreiche und Länder, bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1900.* (Lexiconul comunelor din regatele și ținările reprezentate în Consiliul imperial, prelucrat pe baza recensământului populației de la 31 decembrie 1900) Vol. XIII; Bukowina. Editat de Comisia centrală de statistică, Viena, 1907.
2. R. Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*. I. Manipularea ulterioară a datelor. „Analele Bucovinei”, Tom I, Nr. 2, p. 351, 1994.
3. — , *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1910 im Herzogtume Bukowina.* (Rezultatele recensământului populației și animalelor la 31 decembrie 1910 în ducatul Bucovina), prelucrat și publicat după datele Comisiei centrale de statistică de la Viena de Oficiul statistic al ducatului Bucovina, Cernăuți, 1913, pag. XXIV.
4. Anton Zachar, *Die Ergebnisse der Volks- und Viehzählung vom 31. Dezember 1900 im Vergleiche mit denen der Volks- und Viehzählungen vom 31. Dezember 1880 und 1890 im Herzogtume Bukowina.* (Rezultatele recensământului populației și animalelor din 31 decembrie 1900 în comparație cu acelea ale recensămintelor din 31 decembrie 1880 și 1890 din ducatul Bucovina). Cernăuți, 1907, Tabela XIV, pag. 76/77.
5. P. Niedermayer, Comunicare personală.
6. R. Grigorovici, *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei*. II Știința de carte, „Analele Bucovinei”, Tom I, Nr. 2, p. 359, 1994.
7. J. Talsky, *Die landschaftliche Verteilung der Deutschen im Buchenland.* (Repartiția teritorială a germanilor în Bucovina), în „Bukowina — Heimat von gestern”, Karlsruhe, Ed. 3-a, 1987, pag. 97—112.
8. R. Grigorovici, *Răsfoind un vechi dicționar geografic, comunicare*, Luna Bucovinei, 1993 (nepublicat) :
9. Em. Grigorovitză, *Dicționar geografic al Bucovinei*, Soc. geogr. română, București, 1938.

Zusammenfassung

Die drei parallelen Welten, um die es sich handelt, sind die Städte und Märkte, Dörfer und Gutsgebiete der Bukowina. Diese drei Arten von territorialen Einheiten sollten im Prinzip zum Wohl des ganzen Landes beitragen, aber wurden bei den Volks- und Viehzählungen teils getrennt, teils gemeinsam behandelt, so daß ziemlich viel Arbeit nötig war, um ihre charakteristischen Daten soweit wie möglich getrennt zu erfassen und sie gegenüberzustellen.

Die der vorliegenden Arbeit zugrunde liegenden Daten stammen beinahe ausschließlich aus den offiziellen statistischen Angaben der Volkszählung vom Jahre 1900, worin zum letzten Male die Gutsgebiete wenigstens teilweise getrennt behandelt wurden. Dieses Ueberbleibsel einer überwundenen Gesellschaftsordnung verschwand bei der Volkszählung vom Jahre 1910.

Eine eingehende Analyse dieser Daten zeigt, daß:

1. die Mitglieder der während der österreichischen Herrschaft schon in der Bukowina bestehenden und später eingewanderten Nationen eine klare Einstufung ihrer Vorliebe für eine der oben angeführten drei Welten an den Tag legten, wobei sich ihre Herkunft, ihre Kultur und ihre Machtstellung sichtlich offenbaren.

2. die Städte zwar meistens wirtschaftlich noch auf der Stufe von größeren Märkten oder Dörfern standen, sich aber ethnisch stark von der viel zahlreicheren Landbevölkerung entfremdet hatten.

3. die Märkte und Dörfer, hauptsächlich von Mitgliedern der einheimischen Nationen, aber auch von zugewanderten Elementen bewohnt, sich einer relativ erfolgreichen Subsistenzwirtschaft befleißigten und besonders durch Viehzucht und Lokalindustrie zum eigenen Wohlstand und zur positiven Wirtschaftslage des ganzen Landes ausschlaggebend beitrugen.

4. Die Gutsgebiete waren womöglich noch entfremdeter als die Städte. In ihrem Besitz befand sich etwa ein Drittel des Bodens des Landes, wobei der reiche Forstbestand und die unterirdischen Schätze der Bukowina den Bauern größtenteils abhanden gekommen waren. Sie waren meistens auf finanziellen Gewinn eingestellt. Trotzdem — oder eben deswegen — war ihr Beitrag zum Wohlstand des Landes viel geringer als jener der Dorfbevölkerung sowohl absolut, als um so mehr, wenn man ihn auf den Besitz von Grund und Boden bezog.

EVREII DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA 1774—1786

EUGEN GLÜCK

Toți istoricii evrei și creștini care s-au ocupat într-un fel sau altul de unele aspecte sau chiar de întreaga istorie a izraeliților din Bucovina în timpul stăpânirii habsburgice (1774—1918), au fost profund preocupați de problema originii membrilor comunităților mozaice din Țara de Sus a Moldovei, devenită provincie imperială aparte doar după ruperea ei forțată din corpul principatului Moldovei¹.

În vederea soluționării acestei probleme atât de importante, au fost emise pe parcurs un număr apreciabil de ipoteze, mai mult sau mai puțin plauzibile, care au căutat să completeze, cu ajutorul acestei metode, marea sărăcie a datelor certe oferite de izvoare.

În realitate, s-a dovedit cu prisosință că soluționarea problemei amintite devine posibilă numai în anumite limite, fără o deplasare dincolo de marginile realului. Istoricul Samuel Joseph Schulsohn, care s-a ocupat temeinic de problema istoriei medievale a evreilor bucovineni, subliniază cu tărie că în nici un caz nu pot fi luate în considerare, din punct de vedere științific, date ce ar putea face cătuși de puțin vreo legătură între posibila colonie de negustori din Olbia cu locuitorii evrei ai Bucovinei, nici măcar în sensul că ei s-au așezat de-a lungul drumului de tranzit ce ducea din nord spre gurile Nistrului².

În ceea ce privește fenomenul cert al prezenței evreilor în Bucovina într-un număr foarte mic și apoi tot mai mare, există un consens între toți cercetătorii problemei, în sensul că apariția izraeliților în această provincie se datorește, în esență, intensificării traficului de pe importantele drumuri comerciale, menționate încă din secolele al XII—XIII-lea. Cert este că, în evul mediu, Bucovina era străbătută de drumuri comerciale ce făceau legătura între regatul polonez, în special puternicul centru comercial medieval din Lemberg (Lwow, azi în Ucraina), și piețele de desfacere comerciale din sud, înșirate de-a lungul litoralului Mării Negre, precum și cu cele situate în zona de pe ambele maluri ale Dunării (Moldova, Țara Românească, Dobrogea și provinciile otomane situate la sud de Dunăre). Ultimul obiectiv al acestui comerț de tranzit era chiar Bizanțul, devenit, după 1453, Istanbul³.

Înviorarea serioasă a drumurilor comerciale care străbăteau Bucovina are loc, cu siguranță, începând cu secolele al XIV-lea și al XV-lea. Formarea statului feudal independent al Moldovei, consolidarea princi-

¹ Documentarul cuprinde date găsite de noi în fondurile din România și Viena.

² Samuel Josef Schulsohn, *Einwanderung und Ansiedlung der Juden in der Bukowina*, în vol. *Geschichte der Juden in der Bukowina. Ein Sammel-werk herausgegeben vom dr. Hugo Gold*, Tel-Aviv, 1958, vol. 1, p. 1.

³ Manfred Reifer, *Die Aera der moldawischen Fürsten (1360—1774)*, *Ibidem*, p. 6.

patului sub domnia lui Bogdan și urmașii săi, au făcut, într-un timp relativ scurt, ca drumurile comerciale transversale între Ceremuș, Milcov și Nistru să devină mai practicabile și, mai ales, mult mai sigure.

Desigur, capătul drumului comercial în nord nu se oprea în regatul polon, ci doar centraliza altele, legate de Praga, Cracovia, Leipzig, etc. Principalul drum comercial se ramifica în mai multe direcții. În stadiul actual al cercetărilor, se pare că cel mai frecvent drum comercial dintre acestea a fost cel ce cobora de-a lungul Prutului, prin Ștefănești, Iași și se îndrepta apoi spre Bender (Tighina). De aici, calea urma linia spre centrul comercial al orașului Kaffa, ce, până în anul 1475, era o factorie genoveză. De fapt, aici se întretaiau două mari circuite comerciale, mărfurile aduse fiind vehiculate apoi în cadrul lor. O parte din acestea erau difuzate pe uscat, iar o altă parte era imbarcată în corăbiile genoveze și duse spre alte porturi.

Un alt drum comercial de mare importanță pleca tot din orașul Cernăuți și trecea apoi prin orașele moldovenesti Siret și Suceava. De aici, urma calea spre însemnatul port dunărean, Chilia. Acesta, la rândul lui, deținea importante și întinse relații comerciale atât pe uscat, în zonă, dar mai ales cu puterile negustorești ale Mării Mediterane care, în vremea respectivă, era centrul comerțului mondial.

A treia cale comercială era practică de negustori care veneau și se duceau în voievodatul și, mai târziu, principatul Transilvaniei. Acest drum trecea Carpații prin valea râului Bistrița, apoi atingea localitățile Vama, Suceava și, de aici, cobora spre Marea Neagră.

În perioada ce a precedat încorporarea Bucovinei în Imperiul habsburgic, dar mai ales în secolele mai îndepărtate, exista și așa-zisul drum al tătarilor, ce urma o bucată de drum valea Nistrului și de acolo se îndrepta spre bazinul fluviului Nipru. Și acest drum comercial în final ajungea la porturile Mării Negre. Din păcate, însă, în epoca dată, dar mai ales în timpul marilor conflagrații și răscoale din zonă, drumul amintit devenea tot mai periculos și de ocolit⁴.

Drumurile comerciale ce treceau prin Moldova au devenit cu atât mai practicabile cu cât domnitorii acestei țări, potrivit uzanțelor medievale, au investit diferite grupuri de negustori cu felurite privilegii. Dintre acestea, amintim hrisovul emis de domnitorul Alexandru cel Bun, care dăduse drepturi și garanții comercianților din „Liov” la 8 octombrie 1408.

Apariția negustorilor evrei pe drumurile comerciale moldovene este relativ târzie. În prima fază a contactelor, ei apar doar la tranzit sau se opresc în diverse părți ale Moldovei, cu scopul efectuării unor afaceri ocazionale. Acest fenomen este mai intens aproximativ prin secolul al XVI-lea. Ca exemplu, putem cita diferendul pe care îl are domnitorul Petru Rareș, în anul 1542, cu un evreu domiciliat în Polonia. Acesta îi datora o sumă de bani, ceea ce, în circumstanțele cunoscute, presupunea existența unei tranzacții prealabile. În anul 1546, regele Sigismund I al Poloniei expediază o scrisoare adresată tot domnitorului Petru Rareș, în care face mențiuni despre niște evrei, supușii lui, care au cumpărat boi în Moldova. Cel mai bine cunoscut document legat de activitatea comercială a evreilor

⁴ *Ibidem*, p. 6—7, P. P. Panaitescu: *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Âge*. În „Revista Istorică Română”, vol. 3 (1933, p. 175 și urm.) Emil Diaconescu, *Vechi drumuri moldovenesti*, Iași 1939 (extras).

în Moldova, din amintita perioadă de început, este actul din 8 ianuarie 1579. Acest document este dat de domnitorul Petru Șchiopul, limitând dreptul evreilor de a cumpăra vite în Moldova⁵.

În activitatea comercială venită din nord, negustorii evrei în totalitatea lor, în mod inconstabil, aparțineau de ramură așchenază. Este însă neîndoios că această activitate comercială evreiască a fost secondată de o altă mișcare similară, tot importantă, ce se contura din direcție tocmai opusă. Este vorba, în acest sens, despre activitatea negustorilor de rit sefard, care au fost expulzați din Spania și apoi din Portugalia (1492 — 93). După cum se știe, plecând din marile centre sefarde, mai ales Constantinopol și Salonic, mulți evrei de rit sefard s-au stabilit în nordul Dunării, pe teritoriul Țărilor Române⁶.

În ciuda acestei mișcări incontestabile, după cunoștința noastră, un număr apreciabil de sefarzi nu s-au stabilit niciodată definitiv în Bucovina. Totuși, în stadiul actual al cercetărilor, primul indiciu mai explicit ce-i drept, palid — privind prezența oarecum statornică a unor evrei pe teritoriul Moldovei, provine din timpul domnitorului Despot Vodă (1562). Un nou argument în problemă ne furnizează geograful Geovani Antonio Magini care, de fapt, întărește informația izvorului citat anterior. În altă ordine de idei, istoricii nu au ajuns la consens în ceea ce privește originea grupurilor izraelite care au concurat la formarea populației evreiești din Bucovina.

După unii, accentul cade pe marea migrație a maselor evreiești care a caracterizat istoria Europei, începând cu epoca cruciadelor, provocând timp de secole progromurile și alte forme ale persecuțiilor dure și adesea sângeroase, care au determinat marea majoritate a izraeliților să părăsească țăările Europei occidentale și să se îndrepte spre răsărit, în principal spre ospitalierul regat polon⁷. Sub domnia regelui Cazimir cel Mare și a urmașilor săi, evreii așezați în regatul polon și, mai ales, în partea lui de răsărit, sunt investiți cu anumite drepturi. Se pare că valul de refugiați nu s-a oprit la granițele Poloniei și un număr relativ restrâns de familii au obținut azil și posibilitatea de existență în cadrul rețelei comerciale din nordul Moldovei⁸.

Acestui proces demografic i-am putea adăuga și urmările puter- nicelor frământări care au urmat progromului de proporții ce a avut loc în timpul răscolului conduse în Ucraina de Bogdan Hmelnițki. În tot cazul, Moldova secolului al XVII-lea, inclusiv partea ei de nord, a oferit un refugiu sigur unui număr de familii evreiești.

În seria ipotezelor privind originea evreilor din Bucovina, au fost enunțate și alte păreri, uneori chiar din surse direct interesate. După aprecierea noastră, în această categorie se include părerea potrivit căreia populația evreiască din Bucovina, la origine, ar proveni nemijlocit numai din țăările Imperiului German, fără intermediul Poloniei. În realitate, cei

⁵ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, vol. I, București, 1986, p. 27—29 (în cont. *Izvoare*); Teodor Bălan: *Documente bucovinene*, III, Cernăuți, 1937 p. 142.

⁶ S. J. Schulsohn, *op. cit.*, p. 2.

⁷ *Izvoare*, p. 35—61; Brawert Frimen, *Die Geschichte der Juden in Galizien nach der ersten Teilung Polens*, Wien, 1916, p. 1—3; Karl Emil Franzos *Halb-Asien. Land und Leute des östlichen Europa*, Stuttgart-Berlin, f.a. vol. I, p. 1—7.

⁸ Johann Polek, *Statistik des Judenthums in der Bukowina*, *Statistische Monatschrift*, Wien, 1889, p. 249.

ce au invocat această teorie nu au putut furniza nici un argument convingător sau cel puțin plauzibil în legătură cu o mișcare de masă în acest sens.

O problemă destul de mult agitată a constituit teoria formulată în jurul anului 1800 și reluată la începutul secolului nostru de profesorul Ehrlich, de la Universitatea cezaro-crăiască din Cernăuți potrivit căreia evreii din Bucovina, sub raport al originii etnice, ar reprezenta un element cu totul aparte. Susținătorii acestei teorii au căutat să convingă pe cei interesați că evreii din Bucovina sunt cu totul străini obârșiei vest-europene și provin exclusiv din iudaismul oriental. Potrivit unei variante a acestei teorii, elaborată tot de profesorul Ehrlich, evreii bucovineni ar fi urmașii maselor iudaizante din răsăritul continentului, în care rolul principal a revenit cazarilor. După cum se știe, clasa conducătoare a acestui popor a adoptat, în secolul al IX-lea, credința iudaică. Amintitul element constitutiv principal s-a îmbogățit, în decursul secolelor, din punct de vedere antropologic și cu alte elemente provenite din popoarele migratoare⁹. Aici este cazul să amintim despre discuțiile purtate la conferința istorică evreiască din anul 1981, de la Belgrad, la care unii cercetători au susținut existența unor grupări iudaizante din sânul avarilor.

În vederea susținerii teoriei cazare, au fost invocate de susținătorii tezei o seamă de date târzii, provenite din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este vorba despre constatările înregistrate cu ocazia recrutărilor militare austriece din Bucovina. Potrivit acestor date, evreii, cel puțin tinerii chestionați din această provincie, în general sunt de statură mică, în medie 1657 mm. La fel, în general, în proporție de 73% au păr de culoare închisă. În același timp, în opoziție cu cele precedente, 58% din tinerii au ochii de culoare deschisă. Forma craniului constatată ar fi dominată de grupul numit brachycephalic. Circumferința medie a craniului a fost apreciată în medie la 58 mm, iar lungimea la 185 mm și, în sfârșit, lățimea constatată era 156 mm. Statistic, s-a ajuns la concluzia că nasul și gura sunt deosebit de mari¹⁰.

O părere contrară și critică teoriei de mai sus a formulat, încă în anul 1804, cercetătorul evreu Josef Rohrer, care a negat cu totul părerile cercetătorilor cazariști și a subliniat, în modul cel mai categoric, că din punct de vedere antropologic nu se pot constata diferențe apreciabile între evreii vestici și cei răsăriteni¹¹.

O problemă mult agitată de cercetătorii istoriei evreilor din Bucovina, a fost mărimea grupului izraelit care domicilia în zonă în jurul anului 1769, în pragul frământărilor care au precedat cotelopirea habsburgică. Cea mai plauzibilă cifră, privind toată Bucovina, pare a proveni din descripția retrospectivă întocmită de austrieci în 1776, care vorbește de un număr de 206 familii, numărând în total 986 suflete izraelite¹². Ulterior

⁹ Salomon Kassner, *Die Jude in de Bukownina*, Wien, u. Berlin, 1917, p. 8.

¹⁰ Eugen Glöck, *Un important eveniment științific*, în „Revista Culturii Naționale”, XXVI, nr. 480, 1981, p. 2.

¹¹ I. Himmel, *Das Soldatenmateriale der Bukowina*, Czernowitz, 1888, Polek, p. 259.

¹² W. Rohrer, *Versuch über die jüdischen Bewohner der österreichischen Monarchie*, Wien, 1804, p. 15.

¹³ Nicolae Iorga, *Istoria evreilor din țările noastre*. În „Analele Academiei Române”. Memoriile secțiunii istorice, vol. 36, București, 1913, p. 18 (extras); Idem, *Problema evreiască la cameră, o interpelare...* Note despre vechimea evreilor din țările noastre. Valenii de Munte, 1910, p. 3 și urm. *Kaiser Josef II und die Bukowiner Juden*, Czernowitz, Deutsche Tages-Post, anul 14, nr. 3848, 1937, p. 3.

au apărut și alte diverse cifre, de regulă mai mari, care însă produc suspiciuni, dat fiind interesul familiilor evreiești de a se putea încadra în rândurile celor considerați aborigeni, deci așezați înainte de ocupația rusă care a precedat încorporarea Bucovinei de habsburgi.

Cert este că, în anul 1762, la Cernăuți exista o comunitate evreiască, constatată de un însoțitor al ambasadorului englez la Poartă, cu numele Boskowich. El a rămas la Cernăuți timp de 14 zile. Ulterior, el a povestit că a văzut în oraș „mulți evrei”, ceea ce a menționat în cartea lui, apărută în anul 1772, la Lausanne, cu titlul *Journal de voyage de Constanti-nopole en Pologne*. La fel, este absolut cert că numărul lor era în creștere, dovedit printre altele de faptul că în anul 1765, șoltuzul și consiliul Cernăuțului acordă o aprobare unui evreu având numele Izrael. Această încuviințare prevede că respectivul imigrant în localitate obține un loc de casă într-o zonă situată în apropiere de „piața fântânii”¹³.

În perioada foarte tulbură în zonă, care a coincis anilor 1769—1774, caracterizată de ocupația armatelor ruse aflate în plin război cu Imperiul Otoman, mai multe familii de evrei, în diverse ipostaze s-au putut așeza în nordul Moldovei. Circulă diverse cifre în legătură cu numărul lor. Cea mai plauzibilă apreciere s-ar părea a fi numărul de 298 familii, având în total 1346 membri. Sursa respectivă este aceeași conscripție imperială, care a înregistrat și evreii aborigeni. Astfel, la începutul stăpânirii habsburgice, numărul familiilor evreiești de pe teritoriul Bucovinei s-ar fi ridicat la 504, iar a persoanelor fizice la 2332.

În perioada lunilor mai-iunie 1774, au fost înregistrați toți evreii aflați pe teritoriu și înscrși în tabele potrivit împărțirii administrative

Unitatea administrativă	Total familii evreiești	Târguri locuite de evrei	Nr. familiilor evreiești	Sate locuite de evrei	Nr. familiilor evreiești
Ținutul Cîmpulung—Suceava	12	1	10	1	2
Ținutul Suceava Ocolul Berhometelor	3	—	—	3	3
Idem Ocolul Mijlocului	105	1	105	—	—
Idem Ocolul Siretului de Sus	7	—	—	7	7
Idem Ocolul Siretului de Jos	2	—	—	2	2
Ținutul Cernăuțului Ocolul Tîrgului	132	1	92	25	40
Idem Ocolul Prutului de Jos	49	—	—	28	49
Idem Ocolul Nistrului	55	—	—	31	55
Idem Ocolul Ceremușului	115	1	71	19	44
TOTAL	480	4			

¹³ Salomon Kasser, *op. cit.*, p. 8; Al. Bocănețu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei*, Ed. II, Cernăuți, 1933, p. 68—69.

contemporane. De fapt această împărțire în esență coincide cu teritoriul moldovenesc, denumit mai târziu Bucovina de către noii stăpâni. Desigur, datele obținute cu această ocazie sunt aproximative, ca și toate documentele demografice similare întocmite în epocă.

Recenzorii care au întocmit conscripția de mai sus, în raportul lor au specificat că la Sadagura nu au putut îndeplini misiunea ce le-a fost încredințată datorită faptului că au fost împiedicați de proprietarul domeniului local. În schimb, au reușit să intuiască că la Sadagura ar trebui să viețuiască un număr de aproximativ o mie de oameni.

Conscripția oricum ne dovedește că, din cei 480 capi de familie evrei cuprinși în evidență, trăiau în cele patru târguri (Suceava, Cernăuți, Vatra și Vijnița) un număr de 278 capi de familie reprezentând 57,91% din totalul lor. În celelalte 116 localități rurale sălășuiau doar 202 capi de familie, întrunind un procentaj de 42,08%.

Dacă analizăm comparativ datele ce ne stau la dispoziție despre târgurile menționate, putem constata că în componența lor evreei reprezentau o pondere sensibilă în ansamblu locuitorilor. Această realitate reiese clar și din tabelul de mai jos :

Târgul	Total familii	din care evreiești %	
Vatra	396	10	2,52
Suceava	365	105	28,76
Cernăuți	388	92	23,71
Vijnița	153	71	46,40

Comparând aceste cifre cu realitățile generale ale provinciei se poate constata că populația evreiască stabilă reprezenta doar o fracție foarte mică a locuitorilor teritoriului rupt de habsburgi din corpul Moldovei¹⁴. În tot cazul, cu sfârșitul ocupației ruse se încheie o perioadă multi-seculară din istoria acestui colț al țării. Odată cu plecarea trupelor rușești, se deschide perspectiva tranzacțiilor între habsburgi și Poartă, primii folosind fără rezerve corupția și forța brută¹⁵.

Este neîndoios că politica expansionistă a Imperiului habsburgic a constituit una din principalele componente ale situației politice conturată în sud-estul Europei. Habsburgii au fost înfrânți în războiul de 30 de ani (1617—1648), ceea ce i-a împiedicat în mod definitiv să-și realizeze velleitățile lor exagerate de a deveni hegemonii Europei de vest. Totuși, această dinastie dispunea de imense rezerve politice și militare, ceea ce le permițea inaugurarea unei politici de mari cuceriri în Europa de sud-est și care le-a prilejuit, nu chiar pe măsura așteptărilor, compensații abundente pentru pierderile precedente. În acest context, la sfârșitul secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea, ei acaparează Ungaria, Croația, Slovacia, Transilvania, Banatul, participă la împărțirea Poloniei și, temporar, pun stăpânire pe Oltenia și Serbia.

¹⁴ Vezi nota 12 și *Izvoare*, p. 104—113.

¹⁵ Am renunțat la prezentarea teoriilor fanteziste care au circulat în legătură cu originea evreilor din Bucovina, printre care figurează și cea a așezării strămoșilor lor chiar în timpul lui Decebal.

Războiul ruso-otoman, izbucnit în anul 1768, a oferit o nouă posibilitate istorică de a lărgi substanțial aria stăpânirii habsburgice. Astfel, încă la data de 6 iulie 1774, guvernul imperial de la Viena încheie un tratat secret cu Poarta, în care asigură garanții privind neutralitatea completă a habsburgilor. Firește, obligația este secundată de revendicări, ei cerând mari compensații. Asemenea compensații au fost acordate de Poartă sub formă de bani, făcându-se și promisiuni teritoriale pe seama Țărilor Române extracarpătice. Pacea de la Kuciug-Kainargi, încheiată la 21 iulie 1774 printre altele, a prevăzut ca trupele rusești ocupante să evacueze în termen principalul Moldovei, care rămâne, din punct de vedere statal, cu granițe neschimbate sub suveranitatea otomană. Plecarea rapidă a trupelor rusești oferă diplomației vieneze prilejul realizării de fapt a unui deziderat teritorial habsburgic. Acesta se bazează pe pretextul inexact al asigurării unei comunicații practicabile și lesnicioase între Transilvania și Galiția, recent ocupată de trupele imperiale și răpită din Polonia. Fără să mai aștepte vreo soluție politică negociată și precizată în timp și spațiu, forțele imperiale, de mult pregătite din toate punctele de vedere, trec fără nici un avis Ceremușul. La data de 31 august 1774, general-maiorul Splény, cu trupele sale, intră fără să întâmpine vreo rezistență, în orașul Cernăuți.

Până la 10 octombrie 1774, imperialii au reușit să creeze o situație de fapte împlinite. Trupele austriece au pus stăpânire pe o largă porțiune a nordului Moldovei, ocupând un teritoriu de vreo 10000 km². Abia după încheierea convenției turco-austriece, definitivată în ziua de 7 mai 1775, și a lucrărilor mult prea prelungite ale comisiilor speciale însărcinate cu delimitarea precisă a frontierelor, a încetat starea de nesiguranță. Este știut faptul că până la precizarea finală a granițelor, austrieii au făcut noi cotropiri, ce-i drept mai mici, creând o permanentă stare de incertitudini. Protestul Moldovei și al locuitorilor zonei cotropite au fost nesocotite în temeiul dreptului armelor. Nu trebuie să uităm că forța militară a constituit principalul „argument” în crearea acestui imperiu compus din petece, dinastia habsburgică căutând compensare în răsărit pentru pierderile suferite în apus. La fel, nu e secret că în acest caz, argumentul forței a fost dublat de corupție, mituindu-se gras exponenții Porții, în frunte cu dragonul Costache Moruzi¹⁶.

Stăpâni pe situație, diriguitorii Imperiului habsburgic au luat măsuri pentru stabilirea unei stări consolidate în favoarea lor. Potrivit uzanțelor istorice practicate de habsburgi în decursul procesului de cucerire a diverselor provincii, au pretins un jurământ de credință din partea populației noului teritoriu imperial. Cunoaștem cazuri când românii băștinași au refuzat categoric acest jurământ de credință și au preferat să se retragă în Moldova. Datorită greutateilor organizatorice și foarte probabil, din cauza poziției populației, prestarea jurământului de credință a fost amânată și realizarea lui a avut loc abia în toamna anului 1777. Cu această ocazie, guvernul a stabilit criterii pentru diferitele elemente com-

¹⁶ O recapitulare competentă a situației internaționale care a dus la contropirea Bucovinei de Imperiul habsburgic poate fi c.11 în tratatul de *Istorie a României*, vol. III, București 1964. N. M. Gelber, *Geschichte der Juden in der Bukowina, unter der österreichischen Militärverwaltung (1774—1786)*, in *Geschichte der Juden in der Bukowina. Ein Sammalwerk herausgegeben von. Dr. Hugo Gold*, Tel-Aviv 1958, p. 18; Aurel Morariu: *Bucovina 1774—1914*, București, f.s., p. 20—20.

ponente ale populației. Locuitorii evrei urmau să jure credință noii stăpâniri imperiale în fiecare așezare, împreună cu țărani și târgoveții respectivi. Jurământul de credință trebuia prestat în fața ofițerilor trimiși pe teren de către generalul comandant al trupelor ocupante. Bucovina fusese împărțită în acest scop într-un număr de 27 sectoare, fiecare unitate însumând, în mod variabil între 8 și 10 localități.

Eventimentul central, care trebuia să încoroneze întreaga desfășurare, a avut loc la Cernăuți, în ziua de 12 octombrie 1777. Cu această ocazie, au fost aduși în capitală reprezentanții întregii populații urmând ca ei să depună, în mod solemn, jurământul de credință a întregii provincii.

Printre reprezentanții chemați la Cernăuți au fost și mai marii populației evreiești din Bucovina, stabiliți, potrivit unor instrucțiuni amănunțite emenate de la guvernământul militar. Potrivit normativului amintit, fiecare comunitate numită „Kahale” trebuia să trimită la Cernăuți câte doi delegați. Ei urmau să fie aleși în adunarea generală a comunității, la care aveau drept de vot bărbații adulți și contribuabili ai obștei. Până în prezent nu avem informații cifrice cu privire la numărul reprezentanților comunităților izraelite și care au luat parte efectiv la festivitatea din 12 octombrie 1777. Știm doar că la Cernăuți guvernământul a ospătat în total un număr de 800 musafiri¹⁷.

Este de la sine înțeles că Bucovina, odată ocupată și integrată între granițele Imperiului habsburgic, a intrat în vizorul guvernanților de la Viena în primul rând cu scopul de a fi valorificată. În prima urgență au fost luate măsuri privind administrarea, guvernarea și, nu în ultima instanță, pentru valorificarea resurselor naturale și umane (inclusiv fiscale) ale Bucovinei. Potrivit uzanțelor aplicate în toate provinciile nou intrate sub stăpânirea habsburgilor, și în această provincie Curtea de la Viena a dispus introducerea unei administrații cu caracter militar¹⁸.

În temeiul dispozițiilor centrale, toată Bucovina ocupată a fost pusă sub guvernarea unui general-maior, direct subordonat ierarhic Comandei Generale (Generalkommando) cezaro-crăiești, cu sediul în orașul Lemberg, care diriguia totodată Galiția răsăriteană. În accepțiunea modernă a cuvântului, un asemenea comandament echivala cu comandamentul unui corp de armată. Poziția guvernatorului militar al Bucovinei poate fi asemuită unui comandant de brigadă. Comandamentul din Lemberg, la rândul lui, depindea nemijlocit de Consiliul de Război de Curte (Hofkriegsrat), cu sediul la Viena. Rolul lui, în esență, ar putea fi asemănat cu cel al unui minister de război. În timpul cotropirii Bucovinei și în perioada imediat următoare, comanda din Lemberg aparținea generalului Ellrichhauser. La Viena, funcția de președinte al consiliului a fost acordată contelui Hadik. Este de menționat faptul că acest consiliu, cu toate competențele lui largi, nu dispunea de facultatea de a pronunța decizii majore, ci, în toate problemele principale, trebuia să se adreseze Consiliului de Stat. Paradoxul suprabirocrației habsburgice, în care

¹⁷ *Izvoare*, p. 181; Ion Grămadă. *Cum era pe vremuri la noi în Bucovina. Jurământul țărilor la 1777*, în vol. *Din Bucovina de altă dată*, București 1926, p. 5 și urm.; Polek Johann, Baptist, *Die Huldigung des Bukowina in Jahre 1777*, Czernowitz, 1908, passim.

¹⁸ Teodor Bălan, *Administrația și Justiția în Bucovina sub generalii Splény și Enzenberg*, în „Junimea literară”, nr. 6, 1909, p. 159 și urm.

fiecare decizie majoră trecea apoi prin atâtea mâini, formulări de păreri și propuneri, era că toate hotărârile deveneau operante doar în urma unui „placet” imperial. Din cele de mai sus, reiese că administrația Bucovinei ca și a altor provincii, mai ales a celor îndepărtate de Viena, era destul de greoaie. Pe de altă parte însă, tocmai sistemul greoi de adoptare a unor hotărâri operante a asigurat un răgaz supușilor în cazul unor măsuri restrictive și posibilitatea de a înainta memorii, contestații, etc. ce nu reușit adesea să bareze deciziile dure sau să le atenueze. Am accentuat această situație dat fiind faptul că nu rareori, evreii din Bucovina sau anumite grupuri izraelite s-au folosit de aceste posibilități în cazul măsurilor antitesemite.

Primul dirigiuitor al administrației bucovinene a fost general-maiorul Splény, care a fost în funcțiune în perioada dintre octombrie 1774 — primăvara anului 1778. El avea la dispoziție un aparat de guvernământ compus din militari de diverse grade. Tot în administrația centrală provincială figurau și câțiva moldoveni, în calitate de traducători și scribi. Primarii comunali și crășenești au continuat să fie recrutați din rândurile populației băștinase¹⁹.

General-maiorul Splény, personal, în nici un caz, nu-i simpatiza pe evrei. Din contră, prezența evreilor în Bucovina îl deranja și așezarea lor o considera a fi un inconvenient. Îndeosebi îl deranja creșterea serioasă a numărului de evrei, survenită în timpul anilor ocupației rusești. În schimb, acest militar realist își dădea perfect seama că în perioada atât de incipientă administrației habsburgice, nu dispune de alternative viabile. Singura lui opțiune se poate rezuma doar la conservarea vechilor structuri ale populației evreiești, moștenite odată cu ocuparea provinciei. Partizan al ideilor mercantile la modă în epoca reactivă în Imperiul habsburgic, general-maiorul Splény credea că prin această metodă statul habsburgic va putea beneficia de venituri mai mari, stoarse de la evreii din Bucovina.

În urma consultărilor lui cu șeful Comandei Generale din Lemberg, el înaintează un raport amănunțit la Viena cu privire la situația evreilor. Ideea fundamentală ce se desprinde din raport este că el a menținut evreii în structurile organizatorice moștenite din timpul stăpânirii moldovenești. Ca urmare, toți izraeliții din noua provincie imperială au rămas organizați în comunități proprii, numite „Kahale”. Aceste comunități erau investite nu numai cu atribuții de ordin religios, ci cumulau totodată o serie de sarcini administrative, fiscale și de justiție.

În fruntea comunităților izraelite continuau să funcționeze juzi aleși de obștea enoriașilor. Această organizație, oarecum destul de autonomă în raport cu organele statului, cuprindea numai populația evreiască de tip urban, deci care locuia în diverse orașe și târguri. În schimb, evreii care domiciliau prin satele Bucovinei urmau să fie trecuți în subordinea funcționarilor de stat pe care generalul-maior Splény intenționa să-i numească în cadrul administrației. Nici dispoziția din 8 februarie 1775, emisă

¹⁹ N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 11—12.

de Iosif al II-lea, în calitate de coregent al mamei lui, Maria Tereza, nu a modificat acest statut. În schimb, fiscalitatea a devenit mult mai mare, încadrându-se în sistemul spoliator al Imperiului habsburgic. În tot cazul, sarcinile fiscale au crescut față de cele suportate de evreii bucovinieni în timpul stăpânirii moldoveneste²⁰.

Cu totul alte vederi, mult mai defavorabile față de evrei, au început să domine administrația militară a Bucovinei după plecarea general-maiorului Splény, care în primăvara anului 1778, a fost trimis, din ordinul împărătesei, pe câmpurile de luptă din Bavaria. Postul lui a fost dat, la propunerea Consiliului de Război de Curte, general-maiorului Karl Freiherr von Enzenberg. El a guvernat Bucovina un răstimp mult mai îndelungat ca predecesorul lui, anume între anii 1778—1786. Desigur, ideile lui de guvernare, în mare măsură, au purtat amprenta experienței lui destul de lungi, dobândite în Marele Principat al Transilvaniei. Înainte de a fi fost trimis în Bucovina, ajunsese comandantul unui regiment de grăniceri care avea o organizație de tip confinian. Soldații, în schimbul serviciului militar prestat într-o anumită perioadă a anului, aveau în uzufruct pământ și alte drepturi. Ei trebuiau să păzească granițele Transilvaniei dar periodic, cele cinci regimente de acest fel erau folosite și în războaiele dinastice ce se țineau lanț. Se pare că Enzenberg ar fi fost fericit să pună în aplicare și în Bucovina conceptul amintit. Din această idee decurge și poziția lui față de evrei, ceea ce echivala cu teoria „*numerus nullus*”. De fapt, această dorință era în concordanță cu vederile mai marilor din Consiliul de Război de Curte din Viena, care împiedica cu toate puterile prezența evreiască în confiniile militare. În realitate, străduințele lui militarizante nu s-au bucurat de succes la Viena, la nivelul deciziilor finale. În general, se plănuia trecerea la administrație civilă și se vehicula ideea unificării Bucovinei cu Galiția.

Generalul Enzenberg, preluând administrația provinciei, a trecut imediat la crearea unei structuri organizatorice mai bine conturate. În urma dispoziției lui, Bucovina a fost împărțită în două districte mai mari, cu reședința la Cernăuți și Suceava. Totodată, aceste districte au fost divizate în circumscripții. Sediul administrației centrale a rămas tot orașul Cernăuți, unde funcționa și cea mai importantă verigă a guvernământului, cancelaria rezidențială. În fruntea acesteia, cu titlul de director, a fost numit boierul Vasile Balș²¹.

Toate problemele majore legate de populația evreiască a provinciei intrau nemijlocit în atribuțiile personale ale șefului administrației. În curând însă, politica de organizare a general-maiorului Enzenberg, cu tendințele amintite, a suferit primul ei eșec. Acesta s-a datorat rezoluției împăratului Iosif al II-lea, semnată la 21 aprilie 1780, în care el anunța că se va ocupa personal de problema organizării Bucovinei ca provincie imperială. O nouă conjunctură politică s-a conturat în timpul călătoriei lui Iosif al II-lea în Galiția, ce a avut loc în curând în amintita provincie. În urma consultărilor avute cu generalul Schröder, noul șef al Comandei Generale din Lemberg, la data de 5 august 1780, împăratul Iosif al II-lea

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 14.

semnează o rezoluție în care dă îndrumări tuturor organelor competente, potrivit cărora trebuia să se treacă la pregătirea unirii Galiției cu Bucovina într-o singură provincie de coroană, având guvernământ civil.

Desigur, această nouă întorsătură a desfășurărilor pe plan politic nu-i convenea deloc generalului-maior Enzenberg, dar el personal nu avea nici o posibilitate de a acționa, la lumină, în opoziție. Cercetătorii istoriei Bucovinei în general, cred că memoriul adresat împăratului, redactat de Vasile Balș, în numele episcopului ortodox din Rădăuți și a tuturor stărilor din Bucovina, cerând menținerea de sine stătătoare a provinciei, nu a fost străin de dorințele lui. Cert este că acest memoriu într-adevăr a avut un larg sprijin din partea majorității localnicilor. Era evident faptul că anexarea Bucovinei, destul de mică în comparație cu marea Galiție, leza interesele majorității locuitorilor și contravenea aspirațiilor populației majoritare române, deoarece acest expedient ar fi rupt-o și mai mult de Moldova. În tot cazul, relațiile atât de apropiate și bine cunoscute ale lui Vasile Balș cu general-maiorul Enzenberg constituie un puternic argument pentru sprijinirea ipotezei amintite. Memoriul respectiv a fost înmănat împăratului care, pe cât se pare, a înțeles, cel puțin momentan, greutățile existente în fața planului său și, la 20 mai 1781, semnează un ordin prin care autorizează menținerea Bucovinei și pe mai departe ca o provincie de sine stătătoare, lăsând-o deocamdată sub administrație militară.

Problema unificării Bucovinei cu Galiția nu a fost însă cu totul abandonată. Ea este din nou vehiculată în anul 1783 și apoi cu trei ani mai târziu. În sfârșit, la 6 august 1786, Cancelaria Curții imperiale din Viena comunica guvernământului din Cernăuți apariția unei dispoziții irevocabile, semnată la nivel suprem, ce dispunea unificarea Bucovinei cu Galiția. Decretul imperial preciza că unificarea are loc doar în cele „politice și camerale”, stabilind ca predarea să aibă loc în ziua de 1 noiembrie 1786. Totuși, decretul imperial a dat și o anumită satisfacție locuitorilor Bucovinei, întrucât a menținut provincia într-un mod unitar sub forma unei circumscripții (Kreis) a Galiției ²².

În timpul acestei agitate perioade a istoriei bucovinene (1778—1786), nici politica general-maiorului Enzenberg față de populația evreiască nu s-a dovedit a fi constantă. La începutul administrației lui, a apărut într-o postură relativ tolerantă. Astfel, a dat curs cererii enoriașilor din Suceava, care au solicitat o aprobare în vederea reconstrucției sinagogii din localitate. Ea a fost distrusă cu câțiva ani în urmă de un incendiu, dar antecesorul lui Enzenberg a refuzat în repetate rânduri aprobarea reconstrucției.

Nu peste mult însă, el apare fățiș ca un exponent înverșunat al politicii antisemite a forurilor militare superioare vieneze. În primul rând, toate străduințele lui se canalizează în mod sistematic în direcția reducerii drastice a efectivului existent al populației evreiești. Aceste tendințe ale general-maiorului Enzenberg și superiorilor lui se asociază strâns cu încercarea lor de a mări și statornici o fiscalitate specială. La fel, dorea să coboare cât mai jos statutul social al evreilor și a-i obliga la muncile cele mai grele, indiferent de ocupațiile practicate anterior.

Toate măsurile administrației imperiale militare din Bucovina de la bun început au reclamat cunoașterea exactă a efectivelor populației

²² *Ibidem*, p. 11—12, 16, 24.

evreiești. În acest context, chiar guvernământul instaurat de generalul Splény a trecut la un recesământ general al populației noii provincii imperiale, rezervând în conscripție o rubrică specială evreilor. Trebuie însă să constatăm faptul că datele cuprinse în conscripția efectuată în perioada anilor 1774—1775 sunt destul de relative, deoarece încă foarte primitivul aparat guvernamental se putea bizui în cadrul operației doar pe pasiunea primarilor comunali. Nu este deci de mirare că însuși general-maiorul Splény era profund nemulțumit de rezultatele obținute. De aceea s-a grăbit să dea dispoziții pentru înregistrarea populației din Bucovina, inclusiv cea evreiască, luând măsuri pentru o conscriere mai precisă a datelor. Ca urmare dispozițiilor guvernamentale, de această dată rubricile reclamau răspuns nu numai la constatarea populației prezente sub raport numeric, ci cerea răspuns și la categorisirea populației izraelite în funcție de perioada în care s-a stabilit fără termen în Bucovina ²³.

Potrivit conscripției întocmite, populația mozaică din Bucovina totaliza un număr de 526 familii. Această populație reprezenta o mică fracție din populația totală a provinciei, compusă în majoritate de români, ceea ce reiese și din următorul tabel :

Total familii	17047
din care evrei	526
%	3,08 ²⁴ .

Deocamdată ne stau la dispoziție date mai amănunțite numai pentru un număr restrâns de așezări. Din acestea aflăm că, în anumite localități, populația evreiască reprezenta o pondere foarte serioasă în ansamblul locuitorilor. Astfel, în conscripția locuitorilor întocmită din ordinul general-maiorului Splény, figurează la Suceava un număr de 76 familii, aparținând confesiunilor creștine, în esență română (60,31 %). În același timp, evreii însumau alte 50 familii (39,68 %) ²⁵.

O situație similară se evidențiază în orașul Cernăuți, unde s-a dovedit a fi cea mai mare concentrație evreiască a provinciei. Aici au fost declarate de primărie 278 familii creștine (72,77 %) la fel, în mare majoritate români și 104 familii evreiești (27,22 %) ²⁶.

Din conscripția întocmită sub administrarea lui Splény, cunoscută nouă doar prin intermediul unor prelucrări, putem întocmi următorul

²³ Samuel Josef Schulsohn, *Geschichte der Juden in der Bukowina unter österreichischen Verwaltung (1774—1918)*, vol. I, Breslau, 1927, p. 1—10.

²⁴ Chaim Tannenhaus, *Der Anteil der Juden in dem wirtschaftlichen sozialem und geistigen Aufbau der Bukowina (1774—1848)*, Wien, 1926, p. 18 ; I. Romsdorfer und H. Weglitzky, *Vergleichende graphische Statistik in ihrem Anwendung auf des Herzogtum Bukowina*, Wien, 1966, p. 1—5.

²⁵ Berta Merlaub, *Bevölkerung und Siedlungen in der Bukowina*, Wien, 1922, p. 70 ; R. J. Bidermann, *Die Bukowina unter österreichischen Verwaltung, 1775—1786*, Lemberg, 1876, p. 5—7 ; *Josef Kaiser II und die Bucowiner Juden*.

²⁶ C. Tannenhaus, *op. cit.*, p. 19.

tabel privind separat zona populației evreiești :

Orașul-circumscripție	familii	bărbați	femei	total
Cernăuți oraș	104	228	240	468
Suceava	50	108	95	203
Siret	8	22	21	43
Vijnița	56	98	93	191
Sadagura	22	51	52	103
Câmpulung	9	21	25	46
Banila	7	35	22	67
Vălavec	10	23	23	46
Stănești de Sud	7	12	18	30
Zastavna	2	8	9	17
Ispas	5	9	12	21
Rohozna	3	5	8	13
Văscăuți	2	6	4	10
Total :	285	626	632	1258

Restul populației, totalizând un număr de 241 familii (45,8 %), cu un efectiv de 1076 suflete (46,10%), era răspândit pe tot cuprinsul teritoriului provinciei²⁷. Este de observat faptul că familiile evreiești din centrele mai mari, menționate în tabel, însumau în medie 4,41 suflete. Cei răspândiți în provincie aveau un efectiv mediu familial și mai mare, de 4,46 suflete. Calculat acest coeficient pe totalul Bucovinei, a reprezentat o medie de 4,43 persoane. Este neîndoios că asemenea efective mari familiale trebuiau să determine o creștere rapidă a populației evreiești, luând în considerare și condițiile lor sanitare relativ superioare, reclamate de legile rituale de igienă. Un călător străin, trecând în anul 1787 prin tot principatul Moldovei, observând realitățile locale, lauda evreii printre altele și pentru atenția acordată acestei probleme din urmă^{27bis}.

Studiind populația evreiască din Bucovina din punct de vedere geografic, în funcție de amintita conscripție, reiese că o mare parte a populației evreiești se concentra în localitățile mai importante situate lângă traseul drumurilor comerciale, ce treceau prin Bucovina. În această categorie intrau, în primul rând, importante comunități izraelite din orașele Cernăuți, Suceava, Siret și Vijnița. Totuși, o caracteristică dominantă a populației evreiești din Bucovina contemporană o constituia faptul că ea se concentra cu precădere în mediul rural. Din calculele noastre, s-ar părea că în această situație se găseau 68,83 % din familii și care au reprezentat 67,27 % din suflete.

A doua conscripție întocmită din ordinul general-maiorului Splény a produs date oarecum diferite față de prima înregistrare. Așa cum am menționat anterior, noua conscripție a ținut cont la înregistrarea fami-

²⁷ Johann Polek, *op. cit.*, p. 257.

^{27 bis} Scarlat Callimachi, S. Criș-Cristian, *Căldătorii și scriitorii străini despre evreii din principatele românești*, Iași, 1935, p. 56.

lilor evreiești de perioada așezării lor pe teritoriul Bucovinei, după cum reiese din următorul tabel ²⁸ :

perioada de așezare	nr. familii	%	bărbați	%	femei	% total	%
înainte de 1769	206	31,69	502		484	986	33,22
între 1769—1774	298	45,84	695		651	1346	46,31
între 1774—1776	146	22,46	285		289	574	19,75
Total :	650		1483		1429	2906	

Din cercetarea tabelului de mai sus, reiese limpede faptul că aproape jumătate din populația evreiască existentă la data recensământului s-a așezat în Bucovina în perioada ocupației ruse. Un aflux puternic s-a conturat începând cu intrarea trupelor imperiale, în anul 1774. În mod evident, sursa afluxului a fost marea rezervor evreiesc al Galiției, cotropită recent, ca și Bucovina, de Viena.

Este suficient să subliniem faptul că între anii 1769 și 1774, în decursul a șase ani de ocupație rusă, au venit în Bucovina, anual, în medie 224,33 suflete. În anii 1775—1776, media amintită se urcă la 287 persoane. În cadrul acestui calcul am considerat necesar să facem abstracție de anul 1774, având în vedere momentul târziu al ocupației austriece și desigur, condițiile tulburi care i-au urmat imediat.

În tot cazul, în urma acestor emigrări, în Bucovina s-a constituit o comunitate evreiască mai numeroasă proporțional față de întreaga populație, decât în celelalte provincii ereditare habsburgice. În concepția cercurilor guvernante din Viena sau cel puțin a unei mari părți a cercurilor diriguitoare, un asemenea fenomen contrasta cu soluția mult dorită de „Judenrein” al implicitului pajurei bicefale.

Pentru a putea înțelege just alarma ulterioară a cercurilor guvernante antisemite și a exponenților săi din Bucovina, trebuie să facem o comparație cu situația numerică a evreilor din celelalte provincii cu statut similar. Astfel, în anul 1775, în provincia Moraviei, unde erau puternice comunități, numărul familiilor mozaice totaliza doar 2,06% din întreaga populație. Tocmai datorită acestui procentaj, considerat la Viena deosebit de înalt, evreii din Moravia au fost supuși unor vexații permanente. Între acestea figura legea absurdă a căsătoriilor, care permitea doar unui fiu dintr-o familie evreiască să se căsătorească în provincie, ceilalți urmau în acest scop să plece în lumea largă. La fel și în alte provincii imperiale, se menținea numărul evreilor prin măsuri administrative la un nivel artificial scăzut. Astfel, în Silezia se găseau doar 812, în Austria Inferioară 337, Gorizia și Gradiska 389, în Tirol 37 și în celelalte provincii în total 2973 evrei, Granița militară, atât cea croată cât și cea din Transilvania și Banat, era aproape complet curățită de evrei. În Ungaria

²⁸ Emil Ioan Emandi, Constantin Șerban, *Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în „Anuarul muzeului județean”, Suceava, vol. X (1983), p. 476; N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 12—24; Viktor Prelicz, *Geschichte der Stadt Sereth*, în „Jahresberichte der k. k. Staatsunterrealschule und gewerbliche Fortbildungsschule in Sereth”, 1886, p. 16.

erau puternice prohibiții față de emigrația evreiască. Guvernul de la Viena era deosebit de contrariat că în Galiția a moștenit comunități foarte puternice și numeroase și era preocupat ca acestea să nu ia drumul spre Bucovina și Ungaria.

La fel, creșterea substanțială a bărbaților într-un ritm mai rapid decât a femeilor, denotă existența unei migrații continue. Este știut faptul că bărbatul, în calitatea lui de cap de familie, schimbă primul domiciliul și pregătește restului familiei un adăpost și o modalitate de existență în localitatea unde și-a fixat noul sediu. De aceea este semnificativ că recensământul din 1776 constată o populație bărbătească preponderentă de 50,99 %. În opoziție cu aceasta, experiența istorică arată că de regulă, la populațiile mai de mult definitiv sedentarizate, procentajul femeiesc este acela care întrece, uneori chiar puternic, jumătatea locuitorilor.

Din conscripția întocmită în cursul anului 1776, se poate constata că populația evreiască se concentra în continuare mai cu seamă în aceeași zonă ca și anterior, cu atât mai mult cu cât între acele două înregistrări menționate a trecut un timp mai scurt de doi ani calendaristici. În acest sens, am putea întocmi următorul tabel :

Orașul, circumscripția	Familii	bărbați	femei	total
Cernăuți oras	112	243	252	495
Suceava	55	115	103	218
Siret	15	37	36	73
Vijnița	60	108	100	208
Sadagura	45	84	102	186
Câmpulung	9	21	25	46
Banila	7	35	32	67
Vilavce	13	29	30	59
Stăneștii de Jos	7	12	18	30
Zastavna	7	17	16	33
Rohozna	7	10	12	22
Vășcăuț	3	8	7	15
Total :	340	702	733	1435 ²⁹

Tabelul de mai sus denotă că în ciuda situației demografice tranzitorii, media membrilor familiilor evreiești s-a menținut la un nivel înalt, anume o medie de 4,47 suflete, ceea ce evidențiază chiar și un anumit spor față de înregistrarea anterioară. În concentrațiile mai mari, acest coeficient se cifra la 4,22 persoane (pe familie). În rândurile populației evreiești risipite în restul provinciei, și potrivit acestui recensământ, coeficientul amintit a fost 4,74 persoane (pe familie). În totalitatea evreimii bucovinene, aceștia reprezentau un număr de 310 familii (47,69 %), cea ce a corespuns la un efectiv de 1471 oameni (50,61 %).

Dacă încercăm să comparăm populația evreiască din mediul rural și urban, aflăm că cei cuprinși în categoria din urmă reprezentau o pondere în scădere. Este de menționat că, în accepțiunea contemporană prin

²⁹ Johann Polek, *op. cit.*, p. 259; Verax, p. 329.

³⁰ *Ibidem*, p. 250.

mediul urban înțelegem și târgurile, nu numai orașele propriu zise. Din conscripția a doua, ordonată de generalul-maior Splény, se poate constata că evreii din Bucovina erau locuitori urbani doar în proporție de 28,46 %, în timp ce în mediul rural absorbea restul de 71,54 %. Aceste cifre se referă la răspândirea familiilor. În ceea ce privește indivizii, proporția locuitorilor urbani era și mai mică, reprezentând doar 27,04 %, ceilalți având un domiciliu rural.

Disponem de unele date privind conviețuirea unor grupuri mai mari de evrei cu creștinii reprezentați în principal de români și apoi de ucrainieni. Referitor la unele localități mai importante, putem întocmi următorul tabel:

Localitatea	total	familii creștine	%	familii evreiești	%
Cernăuți	290	178	61,37	112	38,72
Sadagura	225	180	80	45	20
Suceva	131	76	58,01	55	41,98
Vijnița	125	65	52	60	48

După încheierea conscripțiilor amintite, întocmite la dispoziția generalului-maior Splény, autoritățile militare din Bucovina au repetat în anii următori de mai multe ori această operație, uneori chiar numai referitor la evrei, având în vedere măsurile brutale luate pe parcurs în vederea reducerii efectivului populației izraelite. Din aceste date putem întocmi următorul tabel:

Anul	familii total	familii evreiești	%
1776	17500	650	3,71
1779		cca 800	
1780	26062	1069	4,10
1782 (ian-febr)	26766	1050	3,92
1782 (dec)	26766	747	2,79
1785	29102	175	0,60
1786		308	

Menționăm că în perioada decembrie 1782, mai apare cifra de 714 familii evreiești, ceea ce ar corespunde unui procent de 2,67 % din totalul familiilor din Bucovina.

Potrivit acestei surse, în perioada care s-a scurs între anii 1782 (decembrie) și 1786, scăderea efectivului de evrei bucovineni a fost de la 3286 la 649 persoane. Această diminuare a populației evreiești a însemnat și o prăbușire tragică a sistemului familial, ceea ce se oglindește și în faptul că numărul mediu al acestora s-a redus de la 4,5 la 3,7³¹.

³¹ N. M. Gelber, *op. cit.*, p. 14, 23; Johann Polek, *op. cit.*, p. 250–254; Faimund Friedrich Kaindl, *Ansiedlungswesen in der Bukowina*, Innsbruck, 1902, p. 158, 160, 165; R. I. Bidermann, *op. cit.*, p. 51; Johann Polek: *Die Bukowina zu Anfang des Jahres 1801 in alphabetischer Darstellung*, p. 30–31, Verax, p. 336–337.

Tabelul de mai sus demonstrează chiar și numai cu puterea cifrelor că în anii 1776—1778, populația evreiască din Bucovina a cunoscut zgudulri catastrofale. Din tabel, reiese faptul că populația totală a provinciei între 1776 și 1785 a cunoscut un spor apreciabil, de 1,66 ori. În același timp, populația evreiască a cunoscut o scădere de 3,71 ori, ponderea ei în ansamblul populației totodată diminuându-se de 6,18 ori. Chiar dacă luăm în considerare că în ultimul an al perioadei intervenea o nouă creștere a populației evreiești, proporțiile diminuării globale rămân deosebit de grave. Desigur, aceste schimbări s-au datorat în primul rând măsurilor excesive habsburgice ca aplicarea fiscalității, discriminatorii față de evrei și a altor mijloace de oprimare socială și națională. Totuși, factorul principal în diminuarea populației evreiești îl constituie aplicarea unor înăsuri extraeconomice, de domeniul dispozițiilor puterii de stat ³².

Această imagine devine și mai sumbră dacă luăm în considerare fluctuațiile intervenite în numărul populației. Astfel în perioada 1776 și ianuarie-februarie 1780 se resimte un spor al familiilor evreiești de 1,64 ori, fără însă ca să modifice esențial ponderea evreilor în ansamblul populației globale, acest coeficient echivalându-se cu un spor de 0,39 %. Deci a continuat procesul de creștere, constatat documentar începând din anul 1769. De aici urmează apoi scăderea bruscă și în final o oarecare creștere datorită unor imigrații admise ca urmare a inconsecvenței politicii habsburgice.

Dacă încercăm să definim cauzele mutațiilor demografice constatăm că sporul de populație de peste 5 ori între 1769 și 1782 (ianuarie-februarie) cu anul de vârf 1780, se datoresc celor două surse principale de spor al populației umane, anume natalitatea foarte înaltă și imigrația masivă din alte regiuni, în primul rând din marele rezervor evreiesc al Galiției, care din cauza mizeriei emitea roșii puternice în toate direcțiile posibile ³³.

Este de notat că istoricii, având o orientare mai mult sau mai puțin antisemită, au obiceiul în aproape toate cazurile să desconsidere factorul de natalitate. Acest factor acționa puternic în rândurile populației evreiești în tot decursul îndelungatelor secole ale evului mediu și chiar adesea și în epoca modernă, mai ales în rândurile enoriașilor care păzeau cu sfințenie toate legile rituale și percepțele cultice. Din păcate, în stadiu actual al cercetărilor nu dispunem de date mai concrete privind configurația piramidei vârstelor ce caracteriza populației izraelită din Bucovina în epoca dată. Totuși, o imagine oarecare ne pune la dispoziție o conscripție oficială provenită dintr-o perioadă ceva mai târzie, întocmită la dispoziția guvernământului Galiției în anul 1788, deci numai la un răstimp de aproximativ doi ani după încheierea activității administrației militare ³⁴.

³² Josef Wertheimer, *Die Juden in österreich*, Leipzig, 1842, vol. I, passim.

³³ Adolf Franz Wickenhauser, *Moldau oder Beiträge zur Geschichte der Moldau und Bukowina*, Czernowitz, 1881, vol. I. p. 55—61. Gelber, 24.

³⁴ Johann Polek, *op. cit.*, p. 254, Verax, p. 337.

Categoria	total	procentul
populația evreiască	2126	—
bărbați	1173	55,17
femei	953	44,82
copii peste 12 ani	669	31,46
băieți	339	15,94
fete	330	14,52
copii sub 12 ani	341	16,03
băieți	197	9,26
fete	141	6,63

După aprecierea noastră, s-ar părea că ultima categorie din tabel, anume copiii peste 12 ani, ar cuprinde tinerii până la vârsta majoratului, poate la băieți ar putea să fie limita vârstei militare, deși evreii din Bucovina, la epoca dată, încă erau scutiți de această obligație. Trebuie să excludem posibilitatea considerării ca limită de vârstă la băieți ajungerea la „barmitva”, fiind vorba de conscripție statală. Indiferent de limita de vârstă, în tot cazul din conscripție reiese că în categoria copiilor, care nu jucau un rol permanent în viața economică se ridica la 46,49 % din populația evreiască.

Nu putem ignora nici faptul-dovedit de proporția extraordinar de mare a bărbaților — că un număr apreciabil de familii izraelite erau în curs de transfer spre Bucovina, urmând regula menționată că bărbatul anticipează restul familiei în vederea realizării condițiilor de existență. Această mențiune pare să fie importantă și datorită faptului că se poate presupune cu foarte mult temeii că multor bărbați, capi de familie, sosiți în Bucovina aparținea un tineret oarecare, rămas la vechiul domiciliu care în perspectivă ducea la creșterea continuă a ponderii copiilor.

Oricum, o asemenea natalitate în ciuda condițiilor contemporane de mortalitate și în general durata medie a vieții, făcea posibilă în decurs de patru sau cinci decenii, dublarea populației. Plecând de la această premiză, putem aprecia că acest spor natural în perioada 1769—1782, putea duce la apariția unui număr de cel puțin 150 familii, anume aproximativ 50 din prima generație de aborigeni, aproximativ 75 din cea de-a doua generație venită în timpul ocupației ruse și, în sfârșit, vreo 20—25 din rândurile populației așezate între 1774—1776, respectiv anii următori.

Este neîndoios faptul că cealaltă componentă a creșterii populației evreiești a rezultat dintr-un număr apreciabil de familii imigrate în condițiile amintite. Izvoarele istorice de care dispunem până în prezent nu clarifică destul de amănunțit etapele și proporțiile desfășurării procesului. Lipsesc cifrele anuale chiar și pentru perioada ce s-a scurs imediat după anul 1769. Desigur, motivația constă în amintitul caracter rudimentar al administrației de stat contemporane, indiferent cui aparținea și vremurilor tulburi existente. Dispunem totuși de unele date răzlețe.

Ar fi greșit dacă am absolutiza fenomenul imigrației evreiești în Bucovina. În realitate, la puțin timp după instalarea administrației habsburgice în provincie, autoritățile locale, pe temeiul rapoartelor acestora și apoi cele centrale, au sesizat faptul că potențialul uman al zonei este

în disproporție categorică cu cel economic. În acest context atragerea masivă a mâinii de lucru nu era de loc străină de intențiile lor. Așa se explică că adesea procesul imigrației mâinii de lucru a fost favorizat promulgându-se măsuri încurajatoare în acest sens. Între ele, prima asigurare temporară a imunității fiscale față de stat și chiar față de domeniile dirijate de oficialitate. Este cu totul altă problemă că venirea mult doriților germani, mai ales la început a fost foarte redusă. Potrivit datelor de care dispunem, primul grup sensibil de producători direcți germani au sosit în 1782, din Banat. În 1799, au apărut câteva familii de slovaci. La fel, atragerea românilor din Moldova și Transilvania s-a dovedit a fi un proces major, dar totodată conținând elemente contradictorii. Astfel, nu puțini români veniți din zonele amintite s-au văzut înșelați în așteptările lor și au plecat fie înapoi, fie în altă parte, secundați și de bucovineni băștinași. Foarte mulți au imigrat individual, aparținând unor etnii diferite, ca români, ucraineni, polonezi etc. Zona lor de origine a fost de multe ori peste Nistru și Ceremuș. Totodată, peste aceste ape curgătoare s-a produs și o anumită emigrare.

Este foarte greu de a duce la numitor comun informațiile existente în legătură cu aceste procese demografice. Se pare că datele cele mai sigure le posedăm în legătură cu imigrarea din Transilvania din anii 1776—1779. Documentele apreciază numărul lor la 5018 persoane, dintre care 4587 români. După alte surse, între anii 1778—1782, s-ar fi stabilit chiar vreo 30 000 oameni în Bucovina. O altă avalanșă de imigranți sunt semnalati în perioada anilor 1788—1792, cu un efectiv de 9790 oameni.

Zusammenfassung

Das Studium stellt das sozial-politische Leben aus Bukowina nach dem Anschluss an dem Österreichischen Reich vor, und konzentriert sich die Aufmerksamkeit für die Epoche der militärischen Verwaltungsbehörde. Der k.k. Hof aus Wien fördert eine unterschiedliche Politik gegenüber den Nationalitäten. Diese Politik illustriert sich auch durch die einschränkenden Massregeln entgegen den Juden, und sehr eifrig von den zwei militärischen Befehlshaver, die sich an der Führung der Verwaltungsbehörde der Provinz folgen, angewendet. Das Studium unterstützt sich auf eine gute, dokumentarische Basis. Die Auskunft ist vorzüglich aus deutschen Quell ausgezogen.

STUDII DE TOPONOMIE MINORĂ (IV)

MATERIALE DE TOPONOMIE MINORĂ ȘI IDENTIFICĂRI DE LOCALITĂȚI

NICOLAI GRĂMADĂ

Numele topice minore, prezentate în partea aceasta a lucrării, le-am orânduit în patru grupe, după cele patru surse de informație, din care am scos materialul toponimic. A) nume topice vechi, aflate în documente; B) nume topice scoase din actele comisiunii austriece de delimitare a satelor și moșiilor din 1782; C) nume topice cuprinse în hărțile cadastrale ale satelor bucovinene, întocmite de austrieci între 1782 și 1787; D) nume topice din secolul al XIX-lea de la începutul secolului al XX-lea și din anul 1939, scoase, primele, din hărțile cadastrale de la inspectoratul cadastral regional din Cernăuți, cele de la începutul secolului al XX-lea scoase din hărțile ocoalelor silvice ale Fondului bisericesc ort. rom. al Bucovinei, iar cele din 1939 comunicate de prefecturile și inspectoratele școlare județene din Bucovina.

Culegerea, la fața locului, a numelor topice minore, întrebuințate astăzi în satele bucovinene, e o lucrare greu de realizat de către un singur om. De aceea, pentru adunarea acestor materiale toponimice am apelat în anul 1939 la concursul prefecturilor județelor bucovinene și la cel al inspectoratului regional al învățământului primar. Adunarea acestor materiale e opera învățătorilor și a organelor administrative comunale. Conștiinciozitatea, exactitatea și deplinătatea acestor lucrări ar trebui verificate pentru fiecare sat. Nomenclatura topică a pădurilor Fondului bisericesc bucovinean am scos-o din hărțile ocoalelor silvice ale acestui fond.

Vechile documente cuprind uneori nume topice minore neprecise, fără nici o indicație, dacă acele numiri desemnează o țarină, un pârâu, un deal sau alte detalii de planimetrie sau nivelment. De asemenea, în vechile documente traduse de Wickenhauser și de Comisia austriacă de delimitare, în Acta Grancialia, apoi în hărțile cadastrale din 1782, întâlnim de multe ori forme corupte ale numelor topice. În cazurile acestea, alături de forma corectă sau probabil corectă, am dat, în paranteză, forma în grafia și pronunția germano-polonă sau traducerea germană a numelui topic. La lecturile nesigure am pus semnul întrebării.

Pentru lămurirea situației economice (existența de mori, piue, velnițe, prisăci, iazuri de pește etc.) și a poziției geografice a unor sate în trecut, am scos din vechile documente și am indicat și unele relații economice și elemente de topografie și de geografie fizică.

Adâncata Vezi Hliboca

Arbore (Arbori) : C 1786 (*Harta cad.*)

1. *Tarini* : Arinișul, Cipornița („Czibornica”), Clitu, Cornișor („Kornischer”), Dealu Cepeniți („Dialu Czepenici”), Duda, În Dealu Lupului („Undi Lupului”), În Pârloage („Imbrelossche”), Muncelul („Muntschell”), Tarina între Poduri („Czarina intra Botu”).

2. *Pâraie* : Argelușă („Ardscheluscha”), Arinișul, Clitu, Comanul („Kuomanu”), Cornișor, Dumbrăvița, Iaslovăț („Iasslovatz”), Saca, Solca.

3. *Păduri* : Alenxata (?), Dealul lui Dan („Dialu lui Tan”), Dealul Lupului.

D) a Sec. XIX (*Insp. cad.*)

1. *Tarini* ¹³⁰ : Bahna Crivăț, Barc („Bercu”), Bodnăreni („Botnareneni”), Cepenița, Cipornicioară, Cipornița, Coman, Cornișor, Dealul Lupului, Dumbrava, „Dzina-Hora”, Grădini Cutu din Cornis, „Grădini Eriemjestie”, „Grădini Pușcarev”, Hrințești, „Ieremejestie”, Între Poduri, Lunca Clitului, Muncel, Pârloage („Pliloga”), Plilicuț, Ruginoasa, Saca, Scubar, Secul, Solcuța, Staniște, Țarina, Țigăneasca, „Unghiu Lupului”, Urieș, Veniamin.

2. *Pâraie* : Clit, Crivăț, Iaslovăț, „Mihel”, Pârâu, Pârâul, „Babi”, Pârâul „Baladi” (= Paladi ?), Sterlivăț.

3. *Poieni* : Buliga, Codrul Hrințești, Peștie.

4. *Dealuri* : Dealul Bighi, Staniște.

b. 1914 (*Hartaocol. silv. Solca*)

Dealuri : Dealul Lupu, Ierenești.

c. 1939 (*Insp. scol*)

1. *Cătune* : Bodnăreni.

2. *Părțile satului* : Arbore pe Clit, Cipornița, Cotul de Jos, Peste Vale.

3. *Tarini* : Argel, Ariniș, Barc ¹³¹, Cipornița, Coman, Cornișor, Crivăț, Curătura, Duda, Dumbravă, Dumbrăvița, Ginahora, Hrințești, În Bahnă, Lângă Drum, Prisăcuța, Ruginoasa, Țigăneasca, Unghiul Lupului.

4. *Drumuri* : Drumul Crivățului, Duda.

5. *Fântâni* : Fântâna Cajvanei, La Mierlă, Pe Coman.

6. *Pâraie* : Clit, Comanul, Crivățul, Dumbrăvița, Saca, Solca, Solcuța, Știrlivățul.

7. *Iazuri* : La Holbură.

8. *Poduri* : Podul Coman, Podul Sturzenilor.

9. *Văi* : În iaz, Pe Saca.

10. *Păduri* : Adâncata, Pe Dealul Lupului, Saca, Secul, Tocari.

11. *Poieni* : Poiana Lungă.

12. *Dealuri* : Arinișul, Bobeica (Dealul Bighii), Cornișorul, Hrințești.

13. *Lunci* : Dumbrăvița, Prisăcuța, Saca.

¹³⁰ Cinci nume topice sunt indicate cu termeni germani : Ausşlag (sic!), Eişubel, Heuschlag, Hopfengarten, Pfafeizen.

¹³¹ Vezi semnificația termenului la Iordan, *Nume și locuri*, 34 : loc „mlăştinos”.

Ardănești

Nume vechi al satului Iordănești. Apare în documente, în forma aceasta, până după jumătatea secolului al XVIII-lea.

*Areni*¹³²

Sat dispărut. Era situat în imediata apropiere a târgului Sucevii, la apus de acesta. În hotărnicia satului Borghinești din 1586 apare între martorii hotarnici și Gavril, vătăman din Areni (*Acad. Doc. sec. XVI. Mold.*, III, 331). La 1716 satul trece, prin cumpărare, în stăpânirea Mitropoliei Sucevii¹³³. La 1782 Arenii aveau 15 case (*Acta gran.*, X, 360). Pe la 1785 satul dispare, iar numele rămâne numai pentru moșia Arenii¹³⁴. În tabelul satelor bucovinene din 1785 se observă că Arenii „ist ein der Metropolie zugehöriges und hart an der Stadt Suczawa liegendes Praedium”¹³⁵. Și după harta cadastrală din 1785, Arenii nu mai erau la acea dată sat, ci numai o moșie. După „Planul gheometric al moșiilor Arenii, Cutul și Tătărașii”, alcătuit de geometrul Iosif Braun în 1808 și păstrat astăzi în Arhivele Statului din Iași, moșia Arenii cuprindea la începutul secolului al XIX-lea două părți: „Arenii în stăpânirea târgului Suceava”, mărginiți la răsărit cu moșia Tătărașii, la nord cu drumul cel mare al Câmpulungului (șoseaua Suceava-Liteni—Gura Humorului-Câmpulung), la sud cu teritoriul satului Ipoțești, la apus cu satul Bulai de astăzi și „moșia Arenii a Mitropoliei”, în întindere de 1480 fălci, 55 prăjini, mărginită cu Arenii târgului, la răsărit, cu drumul cel mare al Câmpulungului, la nord, cu teritoriul satului Bosanci, la sud, și cu teritoriul satului Liteni, la apus. Pe teritoriul Arenilor mitropoliei se află astăzi satele Bulai și Moara Nica.

A. a. 1737 (*Balan, Doc. buc.*, IV, 130—131): Drumul Horodnicenilor, Dumbrava Popii, Groapa cu soci, Iazul Luciul, Împutița, La Bordeiu, Țarina Mare.

b. 1747 (*Acta gran.*, X, 149, 150): Drumul cel mare al Câmpulungului, Fântâna Arenilor, Frumoasa, Podul de Piatră.

B. 1783 (*Acta gran.*, X, 375—378): Dealu Sânt Iliei, Drumul mare al Câmpulungului, Fântâna Areni, Pârâul Areni.

C. 1785 (*Harta cad.*): Dealul Podiș („Ĝialu Pogisch”), Fânațul Căldărușa, Fântâna lui Pădure („Funtina Paduri”), Iazul Gligoraș (în Podișul Strâmbului), Podișul de Mijloc („Pogisch de Mischlok”), Podișul Strâmbului („Potgischu Strâmbului”), Valea Căldărușa („Vale Kalderusch”).

D. 1808 (*Planul gheometric al lui Braun*): Bahna Iazul Diaconului, Bahna Iazul lui Nica, Bahna Strâmbului, Balta Tinoasa, Fântâna de Piatră, Iazul Luciului, Iazul lui Bulai, Iazurile slobozite, Moșia Mitocului, „Pământurile a Zoteștilor”, Pârâul Bursuc, Pârâul Bursucilor, Pârâul

¹³² La 1813 locuitorii orașului Suceava, prezentând dovezi pentru susținerea unor pretenții ale lor față de mitropolia Moldovei în legătură cu o parte din teritoriul Arenilor, încearcă să explice etimologic numele fostului sat: „După auzire moșilor și a strămoșilor noștri, am spus, că pentru ace să cheamă Arenii, fiindcă domnia au avut arii domnești, fiindcă acel pământ au fost domnesc și după acel numire aria i-au rămas pân în zioa de astăzi de să numește Areni cu numile” (*Stefanelli, Doc. Câmp.*, 446).

¹³³ Despre stăpânii satului vezi Balan, *Doc. Buc.*, III, 181, apoi Gassauer, *Contribuțiuni*, 21, 22, 42, 45.

¹³⁴ Balan, *Sate disp.*, 10.

¹³⁵ Werenka, *Top.*, 197.

Vișinilor (spre apus de biserica Hagigadar), Schitul Mitocului, Valea Căldărușii, Valea frumoasă.

Argel

Cătun al satului Rușii Moldoviței

D. a) Sec. XIX (Insp. cad.)

1. *Pâraie* : Dubul.

2. *Poieni* : Benschi, Cozarca, Iavorești, Isvor, „Jamkhi”. Șusița („Szuszitzeza”), Vesnarca.

3. *Dealuri* : Bradul, „Perejwata”, „Roszoszny”.

4. *Munți* : Caminsca, Dubul, Oglinda, Plaisca, Pohar, Poloninca, Serdieva, Sihloaia, Zegreva.

b) 1933 (Harta ocol. silv. Argel)

1. *Pâraie* : Argel, Dubovsca, Dubul, Loba, Lunguleț, Moldovița, Pârâul Turcului, Porcescu, Rașca, Redvan, Roșoșa, Timotei, Turculeț.

2. *Păduri* : Argel, Dubul, Loba, Lunguleț, Rașca, Timotei, Zigreva.

3. *Poieni* : Bâtea, Chicera Neagră, Corhana, Cruhla, Hozarca, Iamca, Iaselnic, Ilemsca, Oglinda, Paltin, Piscul, Poiana Rașcovei, Polominca, Sihloaia, Șerochigrun, Vesmarca, Zigrava.

c) 1939 (Insp. școl.)

1. *Cătune* : Bradul, Dubul, Hreben, Plaisca, Pohar, Polonenca, Sena, Zegreva.

2. *Ape* Pârâul Argelul, Râul Moldavița.

3. *Păduri* : Curmătura, Paltin, Porșescul, Radvan, Roșoșa, Seredna, Turculeț, Turcului.

4. *Munți* : Bradul, Hreben, Plaisca, Pohar, Polonenca, Zegreva.

Argestru

D. 1939 (Insp. școl.)

1. *Părți de sat* : Argestru, Drancani, Haju, Nichitușeni, Pietroasa, Stefeni, Țăcșeni.

2. *Drumuri* : Drumul Argestrului, Drumul Holburei, Drumul Pântenilor, Plaiul Arșiței, Plaiul Cailor, Plaiul Runcului.

3. *Pâraie* : Argestrul, Argestruțul, Pietroasa, Pârâul Andreșenilor, Pârâul Bertenilor, Pârâul Boghenilor, Pârâul Buleilor, Pârâul cu Soci, Pârâul Drancanilor, Pârâul Fierului, Pârâul Forfotenilor, Pârâul lui Mihai Pâtea, Pârâul lui Nichituș, Pârâul Nichitușenilor, Pârâul Pântii, Pârâul Popiii, Pârâul Sandului, Pârâul Ștefenilor, Pârâul Tănăsenilor, Pârâul Tisei, Pârâul Țicșenilor, Pârâul Ursacenilor.

4. *Râuri* : Bistrița Aurie.

5. *Poduri* : Podul Holburei.

6. *Păduri* : Argestru, Argestruța, Arșița, Pădurea Bâței, Pădurea Drancanilor, Pădurea Tisei, Pădurea Țăcșanilor, Pietroasa, Pârlitura, Șeleșvar.

7. *Dealuri* : Arșița, Bâtea Argestrului, Căprăria, Dealul Drancanilor, Dealul Forfotenilor, Dealul Holburei, Dealul Paulenilor, Dealul Popenilor, Dealul Tănăsenilor, Dealul Țăcșenilor, Pietroasa, Runcul.

8. *Râpi* : Râpa Cercenilor, Râpa Nacului, Râpa Pietroasei.

9. *Munți* : Giumalăul, Oușorul.

Averești

În 1403, Alexandru cel Bun dăruiește satul „Avereștii care-i la Succava” (Costăchescu, *Doc.*, I, 48). Costăchescu crede că „Satul Averești

era în Bucovina, pe Suceava” (*ibidem*, 49). Acest sat e satul Verești de lângă Burdujeni. Cf. zăpislul de schimb de sate între mănăstirea Putna și Mitropolia Sucevii, din 1759 : Putna primește satele din ținutul Sucevii, „anume Vlădenii... și Romăneștii, ce se cheamă acum Dumbrăveni, și Avireștii, ce să încep din apa Sucevii, fiindu-să una de alta” (*ibidem*, p. 188).

Babin

La 1680 era în stăpânirea lui Constantin Cocoranul (Ghibănescu, *Ispis.*, IV, 1, 42), iar la 1781 în stăpânirea a opt răzeși : Vasile Marco, Ivan Calmuțchi, Vasile Semaca, Constantin Drăghinici, Grigore Drăghinici, Dumitru Drăghinici, An. Groholschi și Andrei Gafenco (*Harta cad.*, 1781 ; Cf. și Balan, *Doc. buc.* VI, 189). La 1793 se aflau în Babin 3 mori cu câte o piatră, o pereche de pive de sumane și 3 găvane de păsat (Balan, *Doc. buc.*, VI, 190).

A. 1742 (Balan, *Doc. buc.*, IV, 210, hotarnică) : Apa Serafinetului Dealul Horodencei, Drumul mare al Horodencei, Drumul Sobarilor¹³⁶.

1774 (Balan, *Doc. buc.*, VI, 125, hotarnica satului Prelipce) : Pârâul Vimosul (între Babin și Prelipce).

B. 1782 (*Acta gran.*, II, 28)

Babin și săliștea Stepeneuca : Drumul Horodencei, Hârtop („Her-top, Erdversinkung”), Movila.

C. 1781 (*Harta cad.*)

Țarini : Codobesti, Dealul Toutrilor („Totriwreh”), Haideica, Horodiște („Horodesczie”), Stefaniuca, Toloaca („Heneleschkama”).

D. a) *Sec. XIX (Insp. cad.)*

Țarini : Cadub, Ciuncaci, Lișuvea, Rudca.

b). 1939 (*Insp. școl.*)

1. *Tarini* : Haideica, Horodești, Leisiuca.

2. *Drumuri* : Rutca, Ștefănuca.

3. *Dealuri* : Horodești, Surcaci.

Bacuma

Fost sat în apropiere de Ciudei. Balan (*Sate disp.*, 29) afirmă că „satul Budenița s-a chemat și Bacuma”. Într-un zăpisl de vânzare de la 1801 apare Budenița sau Bacumă (Balan, *Doc. buc.*, VI, 222). Într-un testament de la 1813 figurează Bacuma, sau Opaieț (*ibidem*, p. 73). Într-un alt testament (1827) apare Bacuma sau Opaieț (*ibidem*, p. 353). În „Tabella nachbenannter in dem Kays.-königl. Bukowiner District befindlichen Ortschaften...” din 1776 se dă precizarea : „Vakome alias Opaieț” (Werenka, *Top.*, 132). După izvodul din 1784 referitor la „împărțirea

¹³⁶ În hotarnica satului Verenceanca (1782) se menționează Drumul Sobarilor, între Verenceanca și Stăucebi (*Acta gran.*, X, 183); 1793, în hotarnica satului Cepelăuți din ținutul Hotinului (1793) figurează Drumul Sobarilor (Ghibănescu, *Sur.* XI, 35). În *Acta gran.*, X, 183, Drumul Sobarilor e tradus în limba germană prin „Salzweg”. În nordul Bucovinei se aducea sarea din Colomeia, bogată în saline; cf. Grecov, *Țăranii*, 302, n. 2 și documentul din 1751, dat de Constantin Cehan Racovița pentru scutirea locuitorilor din târgul Cernăuți de plata solăritului (Balan, *Doc. buc.*, V, 69). Locuitorii ținutului Cernăuți plăteau solăritul pentru sarea adusă din Polonia (*ibidem*). Cf. Balan, *Doc. buc.*, VI, 231, declarația reprezentanților târgului Cernăuți în fața Comisiei austriece : târgul și ținutul Cernăuți au plătit solăritul, pentru că consumă sare adusă din Polonia.

tuturor preoților mirenești în protopopiaturi...” satele „Budinețu, Bacuma și Opaiețu”, constituiau o singură parohie (*ibidem*). Probabil că Bacuma a fost absorbită de satul Opaieț.

Bădeuți

Fost centru al unui ocol. La 1490 e amintit între cele 50 de sate care constituie teritoriul episcopiei de Rădăuți (Bogdan, *Doc. St.*, I, 410, 416). În 1615 satul e dăruit de Ștefan Tomșa mănăstirii Solca (*Acad. Doc. sec. XVII, Mold.*, II, 196). La 1742 era săliște (Bogdan, *Sămile*, 259). La 1776, satul avea cătunul „Fasiczel Slobosie” (Werenka, *Top.*, 133).

A. 1709 (Balan, *Doc. buc.*, III, 151, hotarnica satului Milișăuți) : Valea Nelepcei.

1760 (*Arh. St. Cernăuți, Acta fundat.*, V, 236—240, hotarnica) : Făgețele („Feschezele”), Gura Zăpodiei („Sapodi”), sau Dolina, Pârloage („Prilosche”) ¹³⁷, Podiș, Snamul.

B. 1783 (*Acta gran.*, V, 148—149 și Costea, *Solca*, 320) : Casa lui Ștefan Ciubotaru („Tschibotaru”), Cârșma Volovățului, Dealul Făgețel („Feschetzel”), Deasupra Fântâniei („Asupra Fontini”), Gura Zăpodiei (La Wickenhauser, *Solka*, 184 : „Talsale”), Lunca Sucevii, Pârâul Bădeuți, Pârâul Făgețel, pârâul Sucevița, Pârâul uscat Sucha sau Seaca, Râul Suceava, Troian („Trajan”) Valea Făgețel.

C. 1786 (*Harta cad.*) : Ceartoria, Câmpul Făgețelu („Camp Fasse-celu”), Pâr. Sucevița.

D. a) Sec. XIX (*Insp. cad.*)

1. *Tarini* : Ciotărie, Făgețel, („Focizel”), Toplița, Varnița.

2. *Pâraie* : Gârla Morii, Sucevița.

b) 1939 (*Insp. școl.*)

1. *Tarini* : Ciortăria, Câmpul de Sus, Câmpul Mare, Dealu Varnița, Faghițel, Lunca Ciortăria, Lunca lui Mihalcea, Toplița, Varnița.

2. *Fântâni* : Fântâna lui Chirescu, Fântâna lui Cioată, Fântâna lui Ozarhevici, Fântâna lui Poleac, Fântâna lui Șerban, Izvoarele.

3. *Pâraie* : Arinul, Moțac, Solcuța, Sucevița,

4. *Poduri* : Vadul Vlădichii.

5. *Iunci* : Ciortăria, Huciul Câmpul Mare, Lunca Varniței, Mihalcea.

6. *Dealuri* : Cioata, Dealu Varniței.

Bahna

În 1939, Bahna, Cireșel și Catrineni formau o comună.

D. 1939 (*Pref. jud.*)

1. *Cătune* : Camena, Ghioc, Hledu, Soloneț, Sudilov.

2. *Tarini* : Aceleași denumiri ca ale cătunelor.

3. *Pâraie* : Camena, Mihodra, Soloneț.

4. *Dealuri* : Curechi, Dragina, Iavurău, Michiteni.

Bahrinești

Atestat la 1778, într-o scrisoare a egumenului mănăstirii Putna către generalul Enzenberg (Dan, *Putna*, 100).

La 1783 satul era stăpânit jumătate de mănăstirea Cetățuia, jumătate de Antioh Stroici. Bahrineștii se hotărâu ca Baintii, târgul Siretului,

¹³⁷ La Costea, *Solca*, 290 : Priloșa veche.

Bănceștii, Mușenița, Vășcăuții pe Siret, Cerepcăuții, Volcinețul și cu moșia Moiseni (*Acta gran.*, II, 8 și urm.).

Leoștenii (o bucată din hotarul satului).

B. 1783 (*Acta gran.*, II, 8 și urm.): „Bordiaka”, Dealul Cerepcăuților, Drumul Iancului, La Movila Ingrădită, La Movilele cu Țigani (trei movile în pădure, unde stau lingurarii), Livada lui Ungureanu și Murguleț, Movila găunoasă (Movila Gaunusa, hohler Hügel), Pârâul Cirlivățul („Tschirlivetzzer Bach”), Pârâul cu coșcove („Pereu Ku Koschkove”), Pârâul Mușeniței, Poiana lui Velișco, Valea Drehuz, Valea la Ciritei.

C. 1783 (*Harta cad.*)

1. *Tarini* : Cirlivățul („Sierliwetz”), Horaița, „Korolii”.

2. *Pâraie* : Cirlivățul („Trilivetz”).

D. 1939 (*Pref. jud. Rădăuți*)

1. *Cătune* : Cetățuia.

2. *Părțile satului* : Corneni, Dăscăleni, Fundătura, Hurjuia, Lăzăreni, Șirlivăț, Tofaneni, Ungureni, Văleni.

3. *Tarini* : Barc, Bordeianca, Braniste, Cornet, Dumbrava, Fundătura, Gavan, Gârla Barabuloaiei, Groapa Lupului, Hluja, Horaiț, Hurjuia, Locul Prisăcii, Moiseni, Pădurice, Șirlivăț.

4. *Mlaștini* : La Bahna.

5. *Păduri* : Fundătura, Tei.

6. *Râpi* : Fundătura, Gârla Barabuloaiei, Gârлуța.

Bainții

(*Baințe, Baineț, Baenița*¹³⁸)

La 1783 se hotărau cu Climăuții, Frătăuții, târgul Siretului, Bahri-neștii și cu moșia Moiseni (*Acta gran.*)

B. 1783 (*Acta gran.*) : „Dumbrava la Barbu tejat”, Fântâna de peatră, Groapa cea adâncă („Gropa tsche adunke”), La Balta Sacă, Obcina, Pârâul Bainților, Pârâul Cirlivățul, Pârâul Climăuților, Pârâul Rudei, Podul Rudei, Valea cu coșcove („Vallje Ku Koschkove”), Valea la Ciritei.

D. 1939 (*pref. jud. Rădăuți*)

1. *Tarini* : Berezina, Braniste, Ciobotăreni, Crucea, Crucea Ursului, Dealul Mare, Drăncioara, Fânaț, Fântâna Schiopului, Gavan, Genuni (?), Hlinița, Horaiț, Moiseni, Muntele Cuc, Norocul satului, Sadagurschi, Șirlivăț.

2. *Izlazuri* : Hlinița.

3. *Drumuri* : Drumul Câmpului, Drumul Lutului, Drumul Velniței.

4. *Fântâni* : Fântâna Ungurean, Fântâna Ursului.

5. *Pâraie* : Gârla lui Ungurean, Velnița.

6. *Dealuri* : Dealul Mare.

Băișești

Sub Alexandru cel Bun era în stăpânirea lui Balco Băișescul (*Acad. Doc. sec. XVI, Mold.*, II, 210), urmaș al mai vechiului stăpân Pană Băi-

¹³⁸ Despre relațiile de proprietate în secolul al XVIII-lea, vezi Bălan, *Doc. buc.*, VI, 258–259.

șescul, care se trăgea dintr-un băiaș, exploatator de mine din Baia, înainte de Alexandru cel Bun (Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 137). La 1553 e atestat cu denumirea Băiești pe Moldova (Balan, *Doc. buc.*, I, 52).

A. a. 1499 (Hotarnica unei a treia părți de sat; Acad. *Doc. sec. XV, Mold.*, II, 288 și Bogdan, *Doc. Șt.*, II, 135 și 137) : Drumul Băii, Grădina lui Procop, Grădina lui Tulici (Tulescul), La Peri, Pârâul Toplița, Pârâul Toplița Mică, Vadul Todereștilor.

b. 1704 (Hotarnică între cele două jumătăți de sat; Balan, *Doc. buc.*, III, 125) : Grind, La Trei drumuri săpate, Pârâul Șomuz, Podișul.

c. 1704 (Hotarnică pentru o jumătate de sat a mănăstirii Humorului; Wickenhauser, *Homor*, 121) : Grind, La Trei drumuri săpate, Movila Rea, Pârâul Toplița, Șomuzul.

B. 1783 (*Acta gran.*, I, 3) : Casa lui Toader Dascălu, Drumul Băii, Gârla Morilor, La Balta Sacă sau a Stejarului („Stescherului”), Pârâul Șomuzel, (Șomuzul Mic), Pârâul Stejăroaia, Șanțul lui Schertz ¹³⁹.

D. a) Sec. XIX (*Cad. trib. Suceava*) : Dealul Obreja, Gârla morii, Lunca, Pârâul Stejăroaia, Șesul Șomuzului („Șesul Șomuzului”), Țarina Dealul Obreja („Dial de Obresca”), „Entra drum Czermerze” (țarină), Țarina Gura Stejăroaiei, Țarina Obreja Cornul Luncii, Țarina Șesul sub Deal (Schess sub Dialu”), Țarina Șesul sub Deal lângă șanț („Șes sub pi Dial lengu Szanz”), Țarina sub Deal („Caryna sub Dial”).

b) 1939 (*Insp. școl.*)

1. *Părțile satului* : Deleni, Joseni, Mijloceni, Suseni.

2. *Țarini* : Calmuțchi, Critei, Joseni, Peste Bahnă, Șomuzele, Tabla.

3. *Drumuri* : Drumul boierese, Drumul Dumbravei, Drumul Lucăceștilor, Drumul lui Pantazi.

4. *Fântâni* : Fântâna lui Pantazi.

5. *Păraie* : Stejăroaia.

6. *Dealuri* : Dealul Bahnei, Șomuzele, („Sumujele”).

Bălăceana

Numită în trecut, până prin secolul al XVIII-lea, Bălăceani, Bălăceni (Acad., *Doc. sec. XVI. Mold.*, IV, 225; Balan, *Doc. buc.*, IV, 132). La 1788 se hotărea cu Liuzii, Comăneștii, Solonețul, Berindeștii, Stroieștii și Ilișeștii (*Harta cad.*)

A. a) 1768 (Balan, *Doc. buc.*, VI, 108—109, hotarnică) : Dealul Bahrin, Fundoaia (spre satul Comănești), La Glodeț, La Ruptură, Movila Gănuoasă, Pe Podiș, Pârâul Cetățel, Poiana Mănăstirii, Poienile Popii, Prilupea, Țarina Mare.

b. 1768 (Hotarnica satului Stroiești; Balan, *Doc. buc.*, III, 25) : Pârâul Bălăceana.

C. 1788 (*Harta cad.*) : Codrul la Fântâna Rece („Kodru la Funtina Recza”; țarină), Dealul Cirlivățul țarină), Dealul Corjan („Dial Korschan”; țarină), Dealul Dumbrava (țarină), Dealul Săsciori („Sestiori”; țarină), Deasupra Ciungilor („Supra Sunėsului”), Imașul La Ciungi („La Csunsch”), „La dial Regi” (fânaț), Movila la Ciungi („Tschunsch”), Pădurea „Berbe-

¹³⁹ În hotarnica Mestecănișului din 1785 e amintit căpitanul Schertz, care în 1777 a construit o fântână la șoseaua de lângă Mestecăniș (Wickenhauser, *Wor. Putna*, I, 2, p. 141).

nosc", „Perascina" (țarină), Pârâul „Babura", Pârâul Balaceana, Pârâul Pașcanu („Baschskaniu"), Pârâul Cărlivățul („Czerlowec"), Pârâul Corjan. Pârâul Draci („Draschi"), Pârâul „Frasilor", Pârâul Glodoasa („Glo-dasza"), Pârâul Ilișasca, Pârâul Mănăstioara, Pârâul „Podolu", Pârâul Prelucii, Pârâul „Tabora", Pârâul Tigăncii („Czigancy"), Pârâul „Uczory" (= Sâsciiori?), Poiana Bahrin, Poiana din Sus, Poiana Popii, Poiana Preluca, Sâsciiori (țarină), Toloaca Cirlivățul („Tloka Czerlowec"; țarină), Țarina „Kimpolun sanurului" (lângă pârâul Ilișasca), Vârful „Regi".

D. a) Sec. XIX (*Cad. trib. Suceava*) : Dealul Draci, Gârla Morii, Pădurea Bahrina, Pârâul Brazilor („Tannenbach"), Pârâul Glodișor, Pârâul Ilișasca, Pârâul Nistor, Țarina Bahrina, Țarina Draci, Țarina Dumbrava, Țarina Sâsciiori („Scheszior"), Țarina Scrilivăț, Țarina Staniște.

1955 (*Secția reg. inv. Suceava*)

1. *Cătune* : Gropi.

2. *Izlazuri* : Bahrina, Paragina.

3. *Fântâni* : Fântâna Baborenilor, Fântâna cu cumpănă.

4. *Păduri* : Bahrina, Bendic.

5. *Dealuri* : Baron, Dealul Brăstii, Muncel, Preluca.

Balasinestii (*Balasinestii*, *Balasinouți*)

Sat dispărut. La 1439 voevozii Ilie și Ștefan întăresc mănăstirii de la Horodnic „un sat la Succava, anume Balasinouții și cu moara" (Costăchescu, *Doc.*, II, 47). În 1444, Ștefan Vodă acordă diferite scutiri satului Balasinouți al mănăstirii de la Horodnic (*Ibidem*, II, 208). În 1475, Ștefan cel Mare întărește mănăstirii de la Horodnic satul „unde a fost curtea lui Petru Vrană" și satul „ce se ține de această mănăstire" (Bogdan, *Doc. St.*, I, 199). Cel de-al doilea sat e Balasinestii. La 1490 Ștefan cel Mare confirmă închinarea de către starețul a mănăstirii de la Horodnic și a satului acesteia, Balasinestii pe Suceava, mănăstirii Putna (*ibidem*, I, 426). În hotarnica Rădăuților din 1782, Balasinestii se identifică cu Macicăteștii : Mascatote (Macicatovțe), moșie „care se cheama și Balahinestii" (Dan, *Cronica Episc. Răd.*, 260, n. 1 și 262).

Întemeiat pe *Catastih de toate scrisorile sfintei mănăstiri Putnii* de Vartolomeu Măzăreanu, Dan (*Putna*, 172) susține identitatea Balasinestilor cu „Macicatovțe". Dar în „cele două documente date de Ștefan cel Mare la 1490 și 1503 pentru întărirea satelor mănăstirii Putna, Balasinestii și Macicăteștii sunt state deosebite, fiecare cu biserica lui proprie.

În *Tablelul de toate localitățile ce se află în districtul Bucovinei* din 1786, „Ballasinestie" este trecut ca sat aparținând mănăstirii Putna (Werenka, *Top.*, 201). Costăchescu, *Doc.*, II., 49, crede că Balasinestii s-au contopit cu Macicăteștii de pe Suceava, sat fost al lui Giurgiu din Frătăuți și vândut de urmași lui Ștefan cel Mare, care l-a dăruit mănăstirii Putna. Balan (*Doc. buc.*, III, 13 și *Sate disp.*, 18) localizează satul pe malul drept al râului Suceava, între Frătăuți și Maneuți.

Bălcăuții

La 1471, Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Putna satul Bălcăuți" din jos de târgul Siretului" (Bogdan, *Doc. St.*, I, 160). La 1741 „Bălcăuții" erau simplă săliște a mănăstirii Putna (Bogdan, *Sămile*, 222).

În hotarnica satului Rudești din 1783, Bălcăuții sunt menționați cu denumirea „Slobosie Balkauzi” (*Acta gran.*, VII, 323). Din *Tabelul localităților districtului Bucovinei* din 1785 rezultă că Bălcăuții erau o „moșie (praedium) aparținătoare mănăstirii Putna, moșie pe care se întemeiază un sat cu același nume” (Werenka, *Top.*, 203).

La 1786 satul era întemeiat, dar se chema „Laudonfalva” (*ibidem*, 248).

La 1786 se hotăra cu satele : Hadicfalva, Grănicești, Calafindești, Botoșanița, Negostina și Rudești (*Harta cad.*).

A. 1761 (*Balan, Doc. buc.*, VI, 32) : Pârâul Igriste.

C. 1786 (*Harta cad.*)

Părți de hotar : Bahnița („Bahnoze”), „Plaga” Armanului („Hermanului”) „Plaga” Dealului, „Plaga” Gavanului („Kavanului”), „Plaga” Iazului, „Plaga” Lungă, „Plaga” Rotundă, Rivna, „Sehubaniza”.

D. 1939 (*Pref. jud. Rădăuți și Insp. școl.*)

1. *Tarini* : Corocea, Drumul Iancului, Gavanul Mare, Gavanul Mic, Horaiț, Hotar, La Movilă, Mociula, Prăjinca, Ratuș, Sinoja, Soloneț.

2. *Pâraie* : Mănăstirea Horaițului, Mociula.

3. *Dealuri* : Corocea, Dealul Mare, Horaițul, Movila.

Băncești

Numit și Bărăuți (*Șem. Mitrop. Buc.*, 1892). Forme corupte (în scriptele oficiale) : Bancouți, Bătăcăuți, Bancăuți (*Balan, Doc. buc.* III, 138 și V, 197) ; La 1708 e amintit satul Bancești mai sus de târgul Siretului, ținutul Sucevii, cu grădină și prisacă (*Ibidem*, III, 137).

C. 1783 (*Harta cad.*) : „Barkutz” („Parkutz”) ; țarină.

D. 1939 (*Pref. jud. Rădăuți*)

1. *Tarini* : Horaeți, Hurjană, Trei Movile.

2. *Dealuri* : Drăgușanca.

Banila Moldovenească (*Banila pe Siret*)

În documente este numită Bănila Moldovenească, Bănila la apa Siretului, Bănila Moldovenească în ținutul Sucevii pe Siretu Alb, Bănila Moldovenească pe Siretul Mic (*Balan, Doc. buc.*, III, 108, IV, 60, VI, 414 și *idem, Fam. Onciul*, 121). La 1783 se hotăra cu satele : Lucavăț, Jadova, Comarești, Panca, Budenița, Ciudeiul, Crasna Putnei, Crasna Ilșchi, Braniștea Putnei (*Acta gran.*, I, 117 și urm).

A. a. 1782 (*Balan, Doc. buc.*, III, 170) : Lazurile Petreștilor, Pârâul Crivăț.

b. 1755 (*Acta gran.*, I, 123 și urm.) : Coșciuia („Koschesuja” ; regiunea poienilor dinspre munte), Poiana Stroheului (= Struhăului), Săliștea.

Munți : Bucov, Conceacul (?), Dumitrița, Crucile, Paltinul, „Holev-schi”, Mărcușelul („Merkuschelul”), „Schovka”, Varatic, Vejul („Vische”).

c. 1755 (*Acta gran.*, I, 157 și urm., hotarnică) : Coșciuia („unele poieni lângă Siret, înspre munte, care se chiamă Coșciuia”), Pârâul Comarnicul, Pârâul Donavățul, Poiana, Săliște, Săliștea Veche.

d. 1785 (*Balan, Doc. buc.*, VI, 274) : Părțile de Bănila zise Cireșul și Coșciuia.

e. 1795 (Balan, *Doc. buc.*, VI, 275) : Muntele Roșușnii, Poiana Coșciue.

f. 1796 (*Ibidem*) : Coșciue, Muntele Hulețchi, Răvna.

g. 1797 (*Ibidem*, VI, 414) : Vejul Ciudeiului (munte), Vejul cel Mare (munte).

h. 1798 (Balan, *Fam. Onciul*, 178) : Muntele Mărcușescu (mărginit în sus cu Săgouca), Pârâul Struhovașu.

i. 1827 (Balan, *Doc. buc.*, VI, 353) : „Părțile de Bacuma sau Opaîț sau Coșciue în hotarul Banilei”; părțile de Bacuma sau Opaîț și de Hoiniceni „în hotarul Banilei”.

j. 1837 (*Ibidem*, 277) : Opaîț (o parte de Banila Moldovenească).

k. 1858 (*Ibidem*) : Partea din Banila Moldovenească, în Cireș cu Opaîț.

B. 1783 (*Acta gran.*, I, 117 și urm.) : Dealul Bucovul, Dealul „Monasterische”, Lunca („ein sumpfigter mit Gesträuchen überwachsener Ort”), Movila, Opcina, Opcina Berda, Opcina Dunavățului, Pârâul Dunavățul, Pârâul „Kekatsche”, Pârâul „Kilbaska”, Pârâul Pantinurile, Pârâul Perelipea, Pârâul Perelipeuța, Pârâul „Schadouka”, Pârâul Trestianeuț, Pârâul Valea Cucilor („Valie Kuthilor”), Pârâul Volcinețul, Plai („Fussteig”), Poiana „Bacumba” (= Bacuma), Poiana Berda, Poiana Bucovul, Poiana Paltinului (Baltinului), Poiana „Senoschilor” (= Zănoagelor?), Șesul Siretului („Schesu Siretului”).

D.a. Sec. XIX (Insp. cad.) :

1. *Pâraie și văi* : Comarnești, Dimitrița, Dunavăț, Hovineț, Pantin, Soloneț, Struhovăț.

2. *Dealuri* : Hilce, Slatina.

b. *Harta ocol silv. Ciudei* : Piscul Veju, Pârâul Dunavățul.

c. 1939 (*Pref. jud. Storojineț și insp. școl.*)

1. *Sate* : Mesteceni.

2. *Cătune* : Coșciuia, Coșuliuca (Coșeliuca), Dunavăț, Ehicera, Fundoiaia, Helgea, Hoiniceni, Hotar, Jornei, Laureanca („Laurenca”), Mesteceni, Pantin, Plai, Poieni, Proseanca, Rivnea („Rivnia”), Satul Nou, Seniu, Socolița, Soloneț, Staica, Struhău, Zarea Dealului.

3. *Pâraie* : Biniansca, Berlauca, Capsuliuca, Cosovăț, Dunavăț, Fundoiaia, Helgea, Hliboca, Hohoneț, Jornei (Iarni), Laureanca, Marcoșin, Pantin, Sentu, Sirețel, Solonețul Mare, Solonețul Mic, Struhău.

4. *Văi* : Valea Struhăului.

5. *Lunci* : Lunca Helgii.

6. *Păduri* : Bucova, Dumitrița, Mocearca, Vejul.

7. *Dealuri* : Bendas, Ghicera, Cosovățul, Dealul lui Chicu, Dealul lui Iordache, Dealul Marenicichii, Dealul lui Vladimir, Hliboca, Hulețchi, Leorda, Marcoșinul Mare, Marcoșinul Mic, Mesteceni, Rija, Slatina, Soloneț, Struhău.

8. *Poieni* : Ghicera, Gruni, Hulețchi, Marcoșinul Mare, Marcoșinul Mic, Popivan, Rija, Struhău, Tarnița, Țiganca.

9. *Munți* : Slatina.

Bănila Rusească (Bănila pe Ceremuș)

Numită în documente Bănila Rusească, Bănila pe Ceremuș, Bănila la apa Ceremușului (Balan, *Doc. buc.*, IV, 99 ; V, 36 ; VI, 380). La 1775

Bănila pe Ceremuș era împărțită în două sate deosebite : Bănila de Jos, cu Slobozia și Bănila de Sus (Werenka, *Top.*, 131). La 1784 Bănila de Jos se numea și „Cserbaniuka” (*Ibidem*, 187). Mai târziu Bănila de Jos s-a numit Slobozia Băniliei. La 1783 se hotăra cu Vășcăuții pe Ceremuș, Zamostea, Vilaueca, Lucavățul și Milie (*Acta gran.*, I, 182 și urm.)

La harta cadastrală a satului Vilaueca (1783) sunt indicate două pâraie, care izvorăsc în hotarul Vilaueci și curg spre Bănila pe Ceremuș : Berejnița și Cocoșinețul.

A. a. 1652 (*Liber actorum granicialium*, I, 199 și urm ; Balan, *Doc. buc.*, I, 259) : Ceremușul, Corcin (fânașul despre Corcin), Drumul Drahasinorul, Drumul Tucepilor („Tuczeplor weg”), Drumul Popilnicilor¹⁴⁰ („Popilnicilor Weg”), Lunca, Moara din sus a Cocorenilor, Pârâul Berejnița („Peressize”), Pârâul Coritnița, Toloaca, Zaberej (deal).

b. 1741 (*Acta gran.* I, 219 și urm., hotarnică, între Bănila pe Ceremuș și Milie ; Balan, *Doc. buc.*, Iv, 188) : Apa Ceremușului, Bahna („oder sumpfigter Boden”), Fântâna Putredă, Hlina, „Ialinschi Vivos (deal), Opcina Mare, Pârâul Berejnița, Pârâul Calinici („Kalinics Bach”), Pârâul Chebacul¹⁴¹, Pârâul Coritnița, Pârâul Criva („Obirschien des Baches Kri-vi” ; „Obârșiile pârâului Crivei”), Pârâul cu plopi, Pârâul Hatna, Pârâul Mare, Pârâul Polinciuc, Pârâul Toplița, Pârâul Tulcinul, Poiana Dapișchi, Poiana La Groni, Vadul Sobarilor („Sobarilor Durchfahrt”).

c. 1741 (*Acta gran.*, I, 204), hotarnică în spre Vilaueca : Bahna, „Czekane”, Mănăstirea lui Isac, Hlinețul („Hlinez”), Opcina, Pârâul Cozia, Pârâul Bereșnița, „Sokoschinezului (Kokoschinetzului), Subrin („în sus, Subrin”).

B. 1783 (*Acta gran.*, I, 182 și urm.) : Brădet (pădure), Ceremușul, Cireșenca (poiană mică, în care se află un cireș uscat), Dealul Subrin, Dealul Zaberej („Ein alter Damm, rüssisch Stagische gennant”), Fântâna Putridă, Iazul Drăgușecului („Dam des Dragutscheskului”), La Illinski Vivos” („ein gegrabener Weg” = Drumul Săpat)¹⁴², Movila, Opcina, Piscul („Pisqu oder Bergspitze”), Pârâul Bereșnița, Pârâul Bereșnoca, Pârâul Calinici („Kalinich”), Pârâul Chebac, Pârâul Chisa, Pârâul Cocoșinețului, Pârâul Coritnița, Pârâul Coșerița (?), Pârâul Criva („Kribij”), Pârâul Hatnei, Pârâul Hlibicioc, Pârâul Hnileț („ein Graben eines faulen Wassers”), Pârâul Polinciuc, Pârâul Saca („der sogenannte trockene Bach, welcher aber Wasser hat”), Pârâul „Tschekapului”, Pârâul Toplița („Toeplitza”), Poiana Dabescu, Poiana „La Prim”, Poiana lui Simion Calinciuc, Prisaca lui Gafenco, Râpa („ein Rand”), Ruptura, Sesul Ceremușului („In Schesu Tscheremoschului”), Vadul Sobarilor („Sobar oder Durchfahrt der Teoplitza”).

C. 1783 (*Harta cad.*)

Pâraie : Berejnița („Pereschnitza”), Cocoșinețul („Kokoschinetz”)

D.a. Sec. XIX (Insp. cad.)

1. *Tarini* : Coritnița.

2. *Pâraie* : Berejnița, Cecan, Coritnița, Hlibocica, Pârâul Morii.

¹⁴⁰ Popilnici, Tuczapy și Drahasymov sunt localități în Galiția, în apropiere de Banila pe Ceremuș (Balan, *Doc. buc.*, VI, 26—27).

¹⁴¹ La 1783, vornicul satului Bobești, Atanasie Chiebacu, este imputernicitul boierului George Beldiman în fața Comisiei austriace de delimitare (*Acta gran.*, I, 270).

¹⁴² Cf. „Vivos oder Sapatura di Kar”, hotarnica satului Broscăuți din 1783.

3. *Păduri* : Cocoșineț, Dealul Des, Obșcina (=Opcina), Pădurea Hoților, Pădurea Mare.

b. 1939 (*Insp. școl.*)

1. *Cătune* : Berejnița, Caluherca, Malaster, Pohâri, Ursuleanca.
2. *Tarini* : Caluherca, Chatnei, Corciu, Dealu Malai, Luh, Monastâr, Ploșcea, Pomiroc, Radulencia, Slobidca.
3. *Drumuri* : Drumul Turcilor.
4. *Pâraie* : Berejanca (Berejnița), Coritnița, Criva, Hatna.
5. *Râuri* : Ceremușul.
6. *Păduri* : Pădurea Furilor, Pădurea Mare, Prepir.
7. *Dealuri* : Cecan, Dealu Turcesc, Maidan.

Bărbești

În documente apare, de obicei, sub denumirea de Bărbești pe apa Brusniței (Balan, *Doc. buc.*, III, 149). Pe hotarul satului Bărbești se afla și schitul Ostra. La 1783 se hotăra cu satele Pleșenița, Dracineț, Costești, Calinești pe Ceremuș și Ceartoria (*Acta gran.*, 264 și urm.).

A. a. 1581 (Balan, *Doc. buc.*, I, 79) : Pârâul Brusnița.

b. 1740 (*Ibidem*, IV, 166) : Malinești (o parte din Bărbești).

c. 1776 (*Ibidem*, V, 73) : Dealul Maleniște.

d. 1776 (Costea, *Schiturile*, 177) : Dealul Mălinești

B. 1783 (*Acta gran.*, I, 246 și urm.) : Dealul deasupra Stâncii, Dealul Ostra, Dealul Trimudri Horb, Dumbrava („Schütterer Eichwaldung”), „In Kulme Dealului”, „In mutie Dialului” („In muchea Dealului”). „In Sare Dealului” („Am Rande der Anhöhe” : În zarea dealului), Lunca Cânelui („moldauisch Lunca Kinului, russisch : Pess in Lu oder Hundssumpf”), Pârâul Berina, Pârâul Brusnița, Pârâul Salomonie, Pârâul Trestianețul, Sesul Prutului („Pe Schesu Prutului”).

D.a. Sec. XIX (*Insp. cad.*)

1. *Tarini* : Berina, Bezar, Cadeleșce, Dumbrava, Maneleșce, Mănăstirea Ostra, Ostra, Pletna, Răzășeni, Samsoleni.

2. *Pâraie* : Brusnița, Salamonia.

3. *Lunci* : Lunca Cânelui

b. 1939 (*Pref. jud. și Insp. școl.*)

1. *sate* : Călinești, Pleșenița.

2. *Cătune* : Lașensca, Ostra.

3. *Părțile satului* : Calaura, După Deal („Zahorobom”), Gropana, Samsoleni.

4. *Tarini* : Dubena, Dumbrava, Luh, Maneleșce, Na lanu, Rutke, Staveșce.

5. *Pâraie* : Brusnița, Solomonia.

6. *Dealuri* : Stâncă, Venohrad.

Bârnova

Sat dispărut. La 1654 Gheorghe Ștefan Voievod întărește mănăstirii Dragomirna satele ei, între care și „Bârnova, în ținutul Sucevei, cu vad de moară și de heleșteu” (Ghibănescu, *Sur.*, IV, 126). La 1776 există ca sat deosebit cu 6 familii (Werenka, *Top*, 134). La 1779 avea 14 familii (*Ibidem*, 177). Sporul de familii se explică prin așezarea în sat a unor bejenari ardeleni (Nistor, *Bejenarii ardeleni în Bucovina în Codrul Cosmi-*

nului, II—III, 512). La 1785 Bârnova forma o parohie împreună cu Scheia (Werenka, *Top.*, 191). Era aşezată între Buninţi şi Scheia (*Ibidem*, 228—29). La 1783 Comisia austriacă de delimitare hotărniceste împreună satele Buninţii şi Bârnova faţă de satele vecine, „deoarece cele două sate . . ., ce aparţin mănăstirii Dragomirnei se află alături”, dar nu le hotărniceste şi unul faţă de celălalt (*Acta gran.*, III, 51—52). Reproducem din protocolul de delimitare partea referitoare la Bârnova. După ce Dumbrava şi un deal au constituit hotarul între Buninţi şi Scheia, până la o piatră de hotar, unde se întâlnesc hotarele Buninţilor, Scheii şi Bârnovei, hotarul merge între Bârnova şi Scheia : „De aici Bârnova merge alături de Scheia de-a lungul Dumbrăvii, care rămâne în stânga, înainte, puţin în jos, printr-o vale mică prin care curge apa dintr-un izvor, ce se află pe hotarul Bârnovei, apoi iar în sus spre două pietre de hotar aflate îngropate alături, care au stat drept în faţa mănăstirii Sf. Ilie, ce se vede în dreapta, în pădure, peste care s-a ridicat o movilă de hotar, despărţitoare a pământurilor Bârnovei de cele ale Scheii. De aici linia de hotar se îndreaptă puţin spre stânga, către deal, prin tufiş în sus până la marginea acestui tufiş, unde, deoarece pământul era prea pietros şi nu s-a putut ridica o movilă de hotar, s-a îngropat o piatră de hotar şi s-au turnat sub dânsa semnele obișnuite, ca cioburi, cărbuni. De la această piatră de hotar, ce se află pe deal, se trage linia de hotar prin tufiş drept în jos şi peste câteva câmpuri, care se află în şes, până la o movilă de hotar, ce s-a ridicat acolo, despărţitoare a câmpurilor Bârnovei de cele ale Scheii. De aici linia de hotar se întinde drept spre râul Suceava, care formează hotarul natural al ambelor sate Bârnova şi Buninţi până acolo sus, unde s-a început hotărnicirea lor”.

Astăzi toponimicul Bârnova desemnează un cătun şi o ţarină în satul Scheia.

B. 1783 (*Acta gran.* ; Balan, *Doc. buc.*, II, 141) :

— pe teritoriul Buninţilor şi Bârnovei : Dumbrava, Gura Strungii, Pârâul Buninţilor, Pârâul cu Arini.

Bătăcouţi

La 1437 voevozii Ilie şi Ştefan dăruiesc lui Şteful Jumătate satele : Văscăuţi pe Siret, Muşeniţa, Dragoşani, Maneuţi şi Bătăcouţi (Costăchescu, *Doc.*, I, 507). Costăchescu crede că e o greşală de citire a lui Wickenhauser : Bătăcouţi în loc de Balcouţi sau Bălcăuţi (*Ibidem*, 510). Balan, *Doc. buc.*, IV, 228, identifică Bătăcouţii cu Bănceştii : Bătăcouţi = Bancouţi, Banceşti. Identificarea lui Balan pare justă, având în vedere faptul că toate cele 5 localităţi formează un grup mare şi unitar de sate.

Băzaci

Moşie. La 1812 se face o învoială de împărţire a proprietăţilor rămase în Bucovina de la răposatul stolnic Vasile Balş : Rus, Plăvălari, Băzaci, Mănăstioara şi Poienile (Balan, *Doc. buc.*, IV, 42). Astăzi e o ţarină pe teritoriul satului Ruşii Mănăstioarei (Balan, *Sate disp.* 26).

Bazleşcoiu

La 1466 Ştefan cel Mare întăreşte Maruşcăi, fata lui Mihail Misici, satele Mihailăuţi, Mihuceni pe Trestiana şi „Horodişte cu toate poienile de sub codru, ce se numeşte Bazleşcoiu” (*Acad.*, *Doc. sec. XIV şi XV*,

Mold., I, 348). La Bogdan, *Doc. St.*, I, 108 apare Bozleşcoiu. Bogdan afirmă greşit că satele acestea s-au aflat în ţinutul Orheiului, aproape de Nistru. Ele erau situate în Bucovina, în apropiere de Adâncata (Hliboca) Satul Mihuceni există şi astăzi.

Berchişeşti

La 1473 Ştefan cel Mare întăreşte lui Corlat satul „Berchişeştii” pe Moldova şi o topliţă cu moară pe ea şi poiana Muncelul cu mănăstirea (Bogdan, *Doc. St.*, I, 185). La 1533 Petru Rareş cumpără şi dăruieşte mănăstirii Moldoviţa satul „Berchişeşti pe Moldova şi cu mănăstirea şi o topliţă şi o moară pe topliţă” (Balan, *Doc. buc.*, I, 36.). La 1518 Ştefăniţă Vodă întăreşte vânzarea de către Toader Corlat a unui „loc de moară pe o topliţă unde a fost piua lui Vlaşin” (Balan, *Doc. buc.*, I, 12). Numele îi vine de la „Bearchiş”¹⁴³.

A. 1473 (Bogdan, *Doc. St.*, I, 185; Acad. *Doc. sec. XIV şi XV, Mold.*, I, 197, hotarnică) : Balta Mesteacănului, Drumul de cară, Pârâul Bălcoia, Pârâul Bârcacelui, Pârâul Goga, Pârâul Lupoai, Pârâul Muncelului, Pârâul Roşia, Pârâul Runcului, Podul lui Hasniş¹⁴⁴, Poiana lui Boldea (Poiana Boldii), Poiana Muncelul, Poieniţa Todereştilor, Şteaza¹⁴⁵ lui Vlaşin, Vadul Făguleţului, Vadul Rău, Vadul vechiu al Topliţei.

Hotarnicele de mai târziu ale satului Berchişeşti se bazează pe hotarnica din 1473, conţinând aceiaşi termeni topici (1609, Wickenhauser, *Mold.*, 100; 1738, Măzăreanu, *Voroneţ*, 12; 1756 Balan, *Doc. buc.*, 141—142 şi Wickenhauser, *Mold.*, 153; 1774, Balan, *Doc. buc.*, V, 143; 1775, Măzăreanu, *Voroneţ*, 32; 1776, Wickenhauser, *Mold.*, 205—206 şi *Acta gran.*, V, 37—39). Se hotăra cu : Capucodrului, Corlata, Corlăţele şi Valea Sacă (*Acta gran.*, V, 1—5). Hotarnica din 1774 mai conţine următorii termeni topici noi (Balan, *Doc. buc.*, V, 143) : Drumul Câmpulungului, La Scursură, Gârlişoara veche, casa lui Iftimi Mateş. Şi hotarnica din 1776, trecută în *Acta gran.*, ne dă un toponimic nou : Opcina.

B. 1783 (*Acta gran.*, V, 1—5) : Balta mesteacănului, Drumul Carilor, numit şi Drumul Săpat, Grădina lui Gavril Costui, Pârâul Bălcoia, Pârâul Bârcacelui („Bach Borkatului”), Pârâul Goga („Goya”), Pârâul Lupoia, Pârâul Roşia („Tscherlenij”), Pârâul Runcu, Poiana lui Sandu Jitar, Urzica (un loc), Vadul Rău.

C. 1783 (*Harta cad.*)

1. *Tarini* : Dumbrava, Între Gârle, Muncelul, Sălişte, Tarina „Petroschillor”.

2. *Alte numiri* : Câmpul „Muischellui”(= Muncelului?), Dumbrava-imaş, Fânaşul „Petroschellor”, „Între mossie”.

¹⁴³ Cf. documentul de danie de la Ştefan Voievod, din 1443 în care e menţionat „Satul unde a fost Bearchiş” (Costăchescu, *Doc.*, II, 144). E vorba însă de un sat din alt ţinut.

¹⁴⁴ Despre familia boierească Hasniş, vezi Ghibănescu, *Sur.*, XXI, 103—104.

¹⁴⁵ Ştiază e o piua mai mică (Bogdan, *Doc. St.*, II, 609). Din 1640 s-a păstrat un zapis de zălogire pentru o parte din Dolheşti : „Aşpatra parte ce iaste pe apa Cracăului, în ţinutul Neamţului, cu loc de moară în Cracău şi de pio şi de şteazu” (Ghibănescu, *Ispis.* II, 1, p. 224). Wickenhauser traduce termenul ştează din hotarnica aceasta şi din hotarnicele de mai târziu prin „Steig”, adică „plain”. „potecă” (Wickenhauser, *Mold.*, 68, 100, 153, 206). În traducerea germană a documentului de la 1473 din *Acta gran.*, V, 34—35, termenul *ştează* este explicat ca „Kleiner Fussweg”, „potecă mică”.

D. a. Sec. XIX (Cad. trib. Suceava)

1. *Tarini* : Tarina Nouă („Carena nova”), Tarina Pădurii.
2. *Pâraie* : Balcoaia, Lupoia.

Livada, Peste gărlă, Pârâul Lupoaei, Săliște.

2. *Pâraie* : Berchișești.

b. 1939 (Insp. școl.)

1. *Tarini* : Dohotărie, Goga, Între Hotare, La Cruce, Lupoia, Peste Gârlă. Pe Șes, Podirei, Rugina, Săliște, Tarina Nouă.

2. *Râuri* : Moldova.

3. *Lunci* : Stejăreni.

4. *Dealuri* : Măgura

Summary

This study presents the minor topographical names in Bukovina following the sources that offered the information, namely ancient documents, Austrian statistics, land survey maps, the documents of forest wards, of districts and school inspectorats. In this way the author achieves a „monography” of the information regarding the communes in Bukovina.

PREOCUPĂRI DE FOLCLOR LA LECA MORARIU

LIVIU PAPUC

Folclorul a fost o constantă care și-a pus amprenta încă din primii ani de viață pe sufletul și spiritul lui Leca Morariu (1888—1963), viitorul profesor universitar de la Cernăuți. Mărturiile directe aflate în *Ce-a fost odată : din trecutul Bucovinei*¹, capitolul *O rară meserie care s-a stins : Clopotăria din Pătrăuți pe Suceava*, care ni-l înfățișează clar pe copilul de preot împărtășind din plin viața țăranilor, și cele din prefața la broșura de *Cîmilituri*², unde ni se spune că „unele dintre ele vin din timpuri, pentru subsemnatul, foarte depărtate ; chiar și din 1898 !”, n-au de ce să nu fie crezute.

Formarea interesului tînărului pentru acest domeniu a avut la bază trei factori favorizanți, de care nu se poate să nu ținem seamă : „leagănul cel atât de sănătos-moldovenesc al neuitatului Pătrăuți pe Suceava”³, în care bătrânii sfătoși delectau urechile copiilor cu comoara folclorului local, mediul familial, care încuraja exercițiul culegerii producțiilor populare și tradiția care se instaurase deja în Bucovina în această direcție. Pentru că, așa cum sintetiza Grigore Bostan în *O zonă cu străvechi tradiții populare*⁴, „Colaborarea lui A. Russo și a lui V. Alecsandri la periodicele bucovinene [...] a lăsat urme vizibile în scrisul bucovinean. Lor li se datorează, în mare parte, dezvoltarea curentului poporan în operele lui Iraclie Porumbescu, Dimitrie Petrino, Vasile Bumbac, Constantin Berariu și ale altor scriitori, precum și începutul viguroasei școli folcloristice, reprezentate de I.G. Sbiera, S. Fl. Marian, E.N. Voronca, Leca Morariu, Alexandru Voevidca ș.a.” (p. 11). În ceea ce privește al doilea factor, e bine să notăm că s-au ocupat de culegerea folclorului aproape toți frații săi : Victor (1881—1946)⁵, Aurel (1886—1945)⁶, Victoria (1890—1923)⁷, precum și colegul de școală și cumnatul I.E. Torouțiu (1888—1953)⁸, căsătorit cu sora cea mai mică, Elvira (1893—1953).

¹ Cernăuți, 1922, 109 p. ; ed. II, Buc., 1926, 97 p.

² Suceava, 1930 (Biblioteca „Făt-Frumos” nr. 1), p. 3—4.

³ *Idem*, p. 3—4.

⁴ *Prefață la Folclor din Țara Fagilor*, Chișinău, Hyperion, 1993, p. 11.

⁵ Victor Morariu, *Cîntec. Fa Mariță*, în „Ion Creangă” (Bărlad), IV, 1911, nr. 7, p. 215—216 (cu note).

⁶ A. N. Vornicel, *Aur și aur*, în „Făt-Frumos”, I, nr. 2, mart.-apr. 1926, p. 57—58 (poveste).

⁷ Victoria Morariu, *A fost odată... Povești bucovinene*, Suceava 1933, 30 p. (Biblioteca „Făt-Frumos” nr. 3), după ce, sub semnătura V. Morariu, publicase *Povestea feciorului sîr de noroc* în „Neanul românesc literar”, II, nr. 50, 12 dec. 1910, p. 798—800.

⁸ I. E. Torouțiu, *A fost odată... Povești și cântece populare*, Cluj, 1911, 163 p., după ce publicase anterior *Țara guralivilor. Povești* în „Neanul românesc literar”, III, nr. 37, 25 sept. 1911, p. 584—589.

Impunerea lui Alexandru Leca Morariu în domeniul culegătorilor de folclor, deși începutul îl făcuse prin colaborări la reviste dinaintea primului război mondial („Neamul românesc literar”⁹ și „Ion Creangă”¹⁰ sau la culegerea lui Tudor Pamfile, *Cântece de țară*¹¹, are loc în 1915 prin volumul *Dela noi. Povești bucovinene*, Suceava, 103 p., cu ilustrații datorate lui Gottlieb Schmidt. Această primă ediție se va bucura de o receptare extrem de favorabilă, odată ce, chiar în acel an, N. Iorga îi va face o reclamă deosebită, apreciind că „e atâta culoare și mișcare în această cârtică, e atâta nuanță și atâta capriciu popular, atâta haz ascuns în lumina ochilor sîreți, care se văd printre rânduri, atâta adevăr în dialog, încât această sută de pagini poate fi așezată mai sus decât multe volume de literatură, care au ieșit în lume cu vuiet și zarvă”¹².

Valoarea și căutarea pe care o au poveștile reproduse de Leca Morariu au dus la multiple ediții, ultimele completate și cu alte producții decât cele șase inițiale. După o apariție în 1919, la Arad¹³, reluarea volumului la Cernăuți, în 1920, va produce reacții prin care se statuează că Leca Morariu „are harul de povestitor al bătrânilor de odinioară cari istoriseau creând și revărsând din fântâna minții lor înviorătoarea undă a poeziei. Un adevărat vrăjitor. A trăit la țară în Pătrăuții Bucovinei, și acolo a văzut și-a ascultat sufletul țăranului care se toarge în fir luminos de frumoasă poveste la flacăra rugului din vatră”¹⁴ și care vor duce la premiarea de către Academia Română cu premiul „Vasile Adamachi”, în 1921, în urma raportului favorabil al lui Sextil Pușcariu, a cărui concluzie nu are nevoie de comentarii: „Cred dar că Academia Română va trebui să premieze opera celui ce continuă cu atâta talent tradiția lui Ion Creangă”¹⁵.

Ediția a IV-a, revizuită și adăugită cu două povești, apărută la Suceava, în 1927, este recenzată de Alexie Procopovici, membru corespondent al Academiei Române, care remarcă „aceleș humor neaș românesc, aceleași scilipiri de stil, aceeași atmosferă de poezie eternă, aceleași fermecătoare înmălădieri ale unei vieți care dă parcă năvală, ca în întreg volumul, în formele limbii, în omenia și înțelepciunea satelor noastre, în ritmul traiului lor liniștit și cumpătat și totuși plin de mișcare și de armonia colorilor celei mai încântătoare alesături. Leca Morariu nu este numai un pri-

⁹ *Fata cea înțeleaptă. Poveste*, I, 1909, p. 484—487; *Cel mai mic, cel mai voinic. Poveste*, I, 1909, p. 589—595; *Noi trei, — pentru un caș — așa ni se cade*, III, nr. 23—24, 26 iun. 1911, p. 375—380.

¹⁰ *Cântece*, I, nr. 5, dec. 1908, p. 150; II, 1909, nr. 1, p. 18—19; III, nr. 3, p. 75; nr. 9, p. 233; nr. 10, p. 275; III, 1910, nr. 1, p. 22—23; nr. 2, p. 51—52; nr. 3, p. 77; IV, 1911, nr. 6, p. 185; nr. 9, p. 302—303; nr. 10, p. 334; nr. 12, p. 398—399; V, 1912, nr. 2, p. 55—56; nr. 3, p. 90—91; nr. 4, p. 120; nr. 6, p. 189; *Vorbe adânci*, IV, 1911, nr. 11, p. 366; V, 1912, nr. 1, p. 22; nr. 5, p. 145; nr. 9, p. 279; XIII, nr. 11—12, p. 164—165 (în total 39 zicale vechi de până la 1823); *Cum fi-i bună ziua, așa-i și mulțămia* [glume, jii, taclale], III, nr. 2, p. 55—56; *Colindă*, V, nr. 11, p. 337; *Valenș*, VI, nr. 9, p. 276 (cântec bătrânesc); 200 versuri de ghicitori; ba chiar și un articol insoțit de un desen privitor la *Terminologia imblăciului*, V, nr. 5, mai 1912, p. 146—147; *Împăratul Alb și Împăratul Roșu*, II, 1909, nr. 2, p. 30—43.

¹¹ București, 1913, în care L. Morariu are un „cântec de dor și jale” (p. 243—244) și o „mustrare”, adică blestem (p. 263).

¹² „Drum drept”, X, 1915, nr. 26, 26 iul., p. 410.

¹³ Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, vol. III, Buc., 1928, p. 486.

¹⁴ „Lamură”, II, nr. 1, oct. 1920, p. 60.

¹⁵ „Analele Academiei Române”, Seria II, Tom XXI, 1920—1926, Partea administrativă, p. 165.

ceput talmăcitor al lui Ion Creangă ci și [...] un talentat continuator al tradiției acestuia pe care [...] îl și întrece câte odată”¹⁶. I.E. Torouțiu, constatând numeroasele ediții (4) într-un interval de timp relativ scurt și faptul că cea de-a doua a beneficiat de un tiraj de 5000 de exemplare, crede că „Lunea cititorilor a pronunțat astfel cea mai frumoasă critică și a dat talentului continuator al tradiției lui Ion Creangă cea mai desăvârșită satisfacție”¹⁷.

După ce ediția a V-a¹⁸ mai adaugă o poveste la cele opt ale precedentei, în 1942 apare la București, prin bunele oficii ale lui G.T. Kirileanu și Em. Bucuța, cu desene de A. Jiquid și o poveste istroromână în plus, o ediție destinată Transnistriei; Vasile Postecă, într-un cuvânt la ediția a VII-a, este de părere că „Leca s-a ridicat ca un conștient pregătitor al unirii celei mari [...], a muncit cu fanatism pentru regăsirea istorică a neamului românesc”¹⁹.

Toate edițiile au ca fond de bază cele șase povești apărute inițial, în 1915, și anume: *Frica-i din rai și e bine când o ai*²⁰, *Clește ține-l, ciocan dă-i*²¹, *Noi trei, pentru un caz, așa ni se cade*²², *Cel mai mic, cel mai voinic*²³, *Fata cea înțeleaptă*²⁴, *Împăratul Alb și Împăratul Roșu*²⁵, la care se adaugă ulterior *Până ajunge orbul să-și capete vederile*²⁶, *Ai carte, ai parte*²⁷, *Trăsura țiganului*²⁸, ba chiar și, în ediția a VI-a, povestea istroromână *Și pe drac îl paște frica*²⁹. La sfârșitul poveștilor este notată cu grijă proveniența, chiar și cu unele date personale minime referitoare la cel de la care a auzit-o și când. Majoritatea își au originea în leagănul copilăriei, Pătrăuți pe Suceava, dar există și altele aflate ulterior din alte zone ale Bucovinei, pe când era profesor la Gura Humorului, sau chiar din timpul războiului. Acestea arată, încă o dată, preocuparea permanentă a profesorului pentru notarea și redarea publică a folclorului. Sigur că poveștile au fost filtrate și prelucrate ulterior de cel ce avea o pregătire superioară în materie, datorată și profesorului său de la universitate, Sextil Pușcariu,

¹⁶ Al. P., *Leca Morariu*, „De la noi”, în „Junimea literară”, XVI, nr. 8–10, aug.-oct. 1927, p. 292.

¹⁷ „Floarea Soarelui”, I, nr. 11–12, nov.-dec. 1927, p. 343.

¹⁸ Cernăuți, 1937, 127 p.

¹⁹ Leca Morariu, *Dela noi (povești)*, Colecția „Drum”, Madrid, 1970, p. 5–6.

²⁰ Publicată în „Viața nouă” (Suceava), V, 1918, nr. 3, 16 iun.; „Glasul Bucovinei”, II, 1919, nr. 195, 19 iul., p. 2–4 și nr. 201, 26 iul, p. 2–3.

²¹ Reluată în „Glasul Bucovinei” (Cernăuți, II, 1919, nr. 207, 2 aug., p. 3–4; nr. 212, 9 aug., p. 3–4; nr. 218, 16 aug., p. 3–4.

²² Vezi supra, nota 9; reluată în „Glasul Bucovinei”, II, 1919, nr. 73, 2/15 feb., p. 2–3; nr. 78, 9/22 feb., p. 2–3.

²³ Vezi supra, nota 9; reluată în „Glasul Bucovinei”, II, 1919, nr. 102, 9/22 mart., p. 2–3; nr. 108, 16/29 mart., p. 2–3.

²⁴ Vezi supra, nota 9; reluată în „Glasul Bucovinei”, II, 1919, nr. 68, 26 ian./8 feb., p. 1–3. și în Constantin Loghin, *Scriitorii bucovineni*, Antologie, Buc., 1924, p. 325–332.

²⁵ Vezi supra, nota 10.

²⁶ Publicată în „Ion Creangă”, XIII, 1920, nr. 3, p. 54–57 și în „Făt-Frumos”, I, nr. 3, mai-iun. 1926, p. 88–92.

²⁷ Publicată în „Glasul Bucovinei”, An IX, 1926, nr. 2282, 25 dec., p. 4 și în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 1, ian.-feb., p. 26–27.

²⁸ Publicată în „Glasul Bucovinei”, IV, 1921, nr. 789, 3 sept., p. 2–3 și în „Șezătoarea” (Fălticeni), XXN, vol. XVIII, 1922, nr. 8–9, aug.-sept., p. 227–228.

²⁹ Din cartea *Lu frați noștri. Libru lu Rumeri din Istrie*, Suceava, 1928, p. 168–170 și în „Făt-Frumos”, XV, 1940, p. 99–101.

după cum și apreciază N. Iorga : „fără scriitor nu se poate culege povestea. E o întreagă operă, așa de gingașă, de armonisare și de proporție, de purificare și restabilire, pe care numai el e în stare a o face. Și în valoarea povestii se vede și valoarea talentului său”³⁰.

Mărturie a muncii profesorului-culegător stau câteva cărți poștale expediate în 1914—1915 cumnatului său I.E. Torouțiu³¹, pe când Leca Morariu era înrolat în armata austriacă și-și schimba garnizoana prin Imperiu, prin care acesta din urmă apelează la Ite să-i tipărească volumul (pe care-l va plăti), îi impune titlul, caracterul de literă, ilustrațiile etc. Ba mai anunță că are gata și volumul al doilea de „schite”. Leca Morariu se referă clar la faptul că a lucrat intens pe manuscris (de unde se vede prelucrarea) și că nu mai are de gând să schimbe nimic.

Orice s-ar zice, pentru prezentarea publică munca pe text se impune și nu poate fi considerată o contrafacere, pentru că la fel a procedat, de exemplu, Petre Ispirescu. Ideea înregistrării mecanice, cu maximum de acuratețe, fără intervenție, a textelor ține de laboratorul unei științe de amploare care nu se instaurase ca atare. Așa se face că există mici diferențe între formele în care apare povestea *Până ajunge orbul să-și capete vederile* în revista „Ion Creangă” și în volum. Fapt este că diferitele ediții ale cărții publicate de Leca Morariu s-au bucurat, în decursul vremii, de receptări extrem de favorabile³², din care menționăm formularea exemplară a lui Petru Iroaie : „*Dela noi* e o chintesență aleasă a relațiilor omului cu universul și natura înconjurătoare, o meșteșugită oglindire a sufletului și a inimii românești, cu credința, superstițiile, obiceiurile, palpitațiile, hârția și mucăleala care curg din trecut strămoșesc în spre «valurile vremii» viitoare”³³.

Leca Morariu avea conștiința clară că aceste povești, provenite din popor, trebuiau redată tot acestuia, așa încât le-a făcut publice pe toate căile, adică folosind din plin presa, mai ales cea care se adresa și păturii de jos. Iată de ce găsim parte dintre acestea tipărite inițial în „Neamul românesc literar”, publicație apreciată și căutată la vremea respectivă în toate provinciile românești, iar, ulterior, după Unire, le vom găsi puse la dispoziția cititorilor prin „Glasul Bucovinei”, cel mai serios și durabil ziar al provinciei³⁴, sau în „Făt-Frumos”, revista proprie. La fel va proceda, mai târziu, și cu o parte din poveștile auzite în drumurile sale la istroromâni. În vederea așezării folclorului pe baze științifice³⁵, aceasta

³⁰ *Ibidem*, p. 410.

³¹ Biblioteca Academiei Române, Fond „I. E. Torouțiu”, cota S 41(11 — 17)
XLIII

³² Pe lângă recenziile de la notele 12, 14, 16 și 17, mai menționăm câteva intervenții : Elf, în „Ramuri” (Craiova), XIV, 1920, nr. 10, 1—16 sept., p. 8; în „Ion Creangă”, XIII, 1920, nr. 11—12, nov.-dec., p. 168; N. N. Răutu, în „Revista Moldovei” (Botoșani), I, 1921, nr. 4, aug., p. 31—32; Aurel Marin în „Țara Bârsei” (Brașov), IX, 1937, nr. 4—5, iul.-oct., p. 476—477; E. Herzog, *Despre un basm bucovinean*, în „Junimea literară” (Cernăuți), XIV, 1925, nr. 5—7, mai-iun., p. 145—155, care întreprinde și o analiză aprofundată a uneia dintre producții.

³³ „Cuget clar”, I, 1937, nr. 40, 14 apr., p. 632.

³⁴ Tot aici și o poveste neinclusă în volum, *Nu-i pentru cine pornește, da-i pentru cine trudește*, în „Glasul Bucovinei”, III, 1920, nr. 407, 24 apr., p. 2—3; nr. 412, 30 apr., p. 2—3; nr. 422, 14 mai, p. 2—3.

³⁵ În *Dicționarul folcloriștilor* de Iordan Datcu și S. C. Stroiescu, cu o prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 290 se afirmă că Leca Morariu a militat „pentru constituirea [folcloristicii] într-o disciplină autonomă”.

î se părea, pe bună dreptate, a fi o punere la dispoziție a materialului, în proză sau în versuri, pentru ulterioare teoretizări și exemplificări. Rol pe care-l vor avea și conferințele publice, menite impunerii unei științe pe care, de altfel, o și preda la universitate. Nu trebuie scăpat din vedere nici rolul educativ, culturalizator, idee de bază a tuturor intelectualilor provinciei care rezistase un secol și jumătate rupturii de mază și încercărilor de deznaționalizare.

Considerațiile de mai sus sunt valabile și în cazul celorlalte culegeri de texte întocmite de Leca Morariu care, așa cum afirmă Petru Rezuș, „nu era pentru purismul folcloric, culegând materialul fără discernământ, sau lăsând divagația interminabilă a autorului, precum și repetițiile și greșelile de limbă, pentru motivul că sunt autentice. Corpul folcloric al unui produs popular trebuia să fie bine delimitat și precizat. Culegătorul bine informat și dotat, căci de diletanți și de veleitari n-avem nevoie, trebuia să surprindă trupul inefabil al produsului folcloric, fără compilații inutile. Leca Morariu era, totuși, mare amator de variante, căci fără ele nu există folclor, dar se opunea oricărei contrafaceri a produsului folcloric, legat subiectiv de informator” (*Caietul de note de la cursul de folclor*)³⁶.

Tot ca o preocupare foarte veche se înscrie și culegerea de *Cimilituri*, unele știute, după cum am menționat mai sus, încă din 1898, iar ca aplecare teoretică având dovada existenței în biblioteca personală a volumului lui Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*, adnotată de profesor și cu însemnarea de achiziție „22/3 $\frac{8}{09}$ ”³⁷. Volumul în discuție îi dă și ideea,

notată la p. X: „Cimilituri ucrainene și polone (lucrare de seminar)”. Pe același palier se înscrie și cumpărarea primelor volume din revista „Ion Creangă” încă din 27/4 1911 și 27/8 1910.

Producțiile în versuri și proză (cimilitrui, cântece populare, strigături, chiuituri, bocete, taclale, vorbe adânci) culese cu grijă sunt împărțite de Leca Morariu publicului prin intermediul revistelor „Șezătoarea” (Fălticeni) — 1922—1925, „Izvoarașul” (Tr. Severin) — 1922, 1923, 1933, „Revista Moldovei” (Botoșani) — 1923, „Junimea literară” (Cernăuți) — 1924—1928, „Făt-Frumos” (Suceava) — 1926—1943, „Unirea poporului” (Blaj) — 1945, ziarul și calendarul „Glasul Bucovinei” (Cernăuți) — 1920—1937³⁸. O atenție specială, pentru că sunt de mai mare întindere și beneficiază de titluri, ar merita *Pavel, Pavelaș*, cântec popular bucovinean însoțit și de un portativ³⁹, *Hoțul și nevasta*, auzit de la George al lui Ion Marcu din Buninți⁴⁰ și *Bujor și Darie*, „cântec haiducesc auzit în 1916 dela același Nicolai Huțuleac al meu”⁴¹.

Sutele de ghicitori culese timp de o viață sunt strânse de profesorul Leca Morariu între copertile unei broșuri, intitulată *Cimilituri*⁴², care adăpostește 250 de astfel de producții („atât — deocamdată!”) „culese

³⁶ Prefață la Leca Morariu, *De la noi. Povești, poezii și cimilituri populare*, Ediție îngrijită și prefațată de Petru Rezuș, Buc., Ed. Minerva, 1983, p. XIV—XV.

³⁷ Muzeul Bucovinei Suceava, Fond „Leca Morariu”, Cota III—510.

³⁸ O listă bibliografică detaliată ar ocupa prea mult spațiu. Una parțială se află în citata ediție a lui P. Rezuș (v. nota 36) la pag. 173—176.

³⁹ „Lamura”, I, 1920, nr. 8 și 9, mai-iun., p. 744.

⁴⁰ „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 2, mart-prier, p. 44—45.

⁴¹ „Făt-Frumos”, XVIII, 1943, nr. 6, nov.-dec., p. 222.

⁴² Vezi supra, nota 2.

— toate — din cele olaturi ale Bucovinei”, interesant structurate sau, după cum spune autorul, „pentru neobișnuita, dar sinoptica și, mai ales, concludenta aranjare a materialului, rămâne să dau socoteală cu alt prilej”⁴³. N-a mai fost cazul de „dat socoteală”, pentru că specialiștii în materie ai epocii au apreciat favorabil inițiativa lui Leca Morariu, iar postum Ovidiu Bârlea a concluzionat: „Clasificarea e originală, căci ține seama nu numai de temă, ci și de formă”⁴⁴. În ce constă această împărțire? Capitolul I — *Cimilituri cu un singur subiect cimilit* clasificate în concrete (cu subiect vietate-animale și vegetală, cu subiect lucru — „mort”, cu subiect fenomen natural sau cosmic) și *abstracte*; Capitolul II — *Cimilituri cu mai multe subiecte cimilite*; Capitolul III — *Cimilituri ambigue* (cu 2 răspunsuri), dintre care unele inofensive și altele „îmbălate” (pornologice), toate orânduite alfabetic, deci ușor de regăsit.

La acest volum se impune clarificarea unei probleme de datare, pentru că pe copertă și pe pagina de titlu figurează anul 1930, dar prima notă din „Glasul Bucovinei”, prin care este anunțată apariția, poartă data de marți 24 februarie 1931⁴⁵. Ținând cont de faptul că Leca Morariu era colaborator permanent al ziarului, iar fratele său Aurel era redactorul șef al gazetei, nu credem că autorul a avut greutate în a-și face publicitate. Probabil că s-a întârziat cu tipărirea la Tipografia „Glasul Bucovinei” (nr. de comandă 15095) și datarea reală ar trebui să fie februarie 1931.

Atât cimiliturile, cât și unele cântece populare din periodice au fost reunite împreună cu poveștile într-o ediție postbelică, a VIII-a (deși ne-numerotată), îngrijită de Petru Rezuș⁴⁶, compozită, care ridică semne de întrebare la adresa îngrijitorului datorită informațiilor parțiale sau eronate, incriminate la vremea respectivă de însăși văduva Octavia Lupu-Morariu (comunicate oral nouă) și ulterior de însemnări ale autorului, descoperite de noi în arhive și muzee⁴⁷.

Tot în această categorie a culegerii de folclor trebuie să includem producțiile notate în timpul drumurilor sale la istro-români. Leca Morariu se impune și prin studiile cirebire, domeniu aparte în preocupările profesorului, care ajunge să formeze la Cernăuți o adevărată școală, în frunte cu cei doi doctori și asistenți ai săi: Petru Iroaie și Traian Cantemir. „Profesorul Leca Morariu are meritul de a fi redeschis calea de mult părăsită — aproape uitată — [...] El dă la iveală și cel mai bogat material folcloric istro-românesc. Morariu a creat un adevărat curent; a făcut școală,

⁴³ Leca Morariu, *Cimilituri...*, p. 4.

⁴⁴ Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 413.

⁴⁵ „Glasul Bucovinei”, XIV, 1931, nr. 3446, 24 feb., p. 4.

⁴⁶ Vezi supra, nota 36.

⁴⁷ Fostul student al lui Leca Morariu îi atribuie acestuia și poveștile surorii Victoria, pe motivul „formeii și fondului” comune și al obiceiului culegătorului de a semna și cu numele altor membri ai familiei. Am putea accepta această variantă, dar iată că pe exemplarul personal al profesorului din revista „Ion Creangă”, IV, 1911, p. 31, în dreptul anunțului apariției *Poveștii feciorului fără de noroc*, Leca Morariu notează „Povestea Vicuței”. Petru Rezuș nu include în volum povestea *Nu-i pentru cine pornește, da-i pentru cine trudește*, apărută în „Glasul Bucovinei”, apr.-mai 1920, nebagată în seamă de nimeni până acum. În ceea ce privește cimiliturile, dintre care lipsesc 33 din volum, există foarte multe atribuiri greșite și omisiuni de informații. Bibliografia este limitată în timp și conține trimiteri la un număr restrâns de reviste. *Furnica și grierusul* (nu „greierasul”) este datată „Borsec, 9.VI.1959”, dar dintr-o scrisoare din 3 martie 1954 adresată lui Axente Banciu (B.C.U. Cluj-Napoca, Fond „Axente Banciu”, nr. 107) aflăm că este mai veche.

punând efectiv la lucru, în satele istriene, elevi formați de dânsul”, afirmă Petre Caraman într-o recenzie⁴⁸. În urma excursiilor științifice din 1927 și 1928 la istroromâni (mai fusese pe acolo și în 1910), Leca Morariu începe să publice, mai ales în reviste locale, texte culese, traduse și însoțite de note⁴⁹. Urmează și cărțile. Mai întâi o broșură, *Căt av trei fraț proveit*⁵⁰, apoi complexa lucrare *Lu Frați noștri. Libru lu Rumeri din Istrie*⁵¹, care conține rugăciuni, articole de propagandă națională, texte folclorice din toate cele opt sate istroromâne. Volumul a fost apreciat drept „un eveniment și-n viața dialectologiei române și a filologiei în general. [...] E prima dată că (în această cea mai mare colecție de texte istroromâne de până acum) ni se dau: a) *cimituri*, ba chiar și fragmente de *cân-tece populare*: b) probe de limbă și vederi din tusopt satele istroromâne”, consideră Gorge Pascu într-o recenzie⁵². Recunoașterea oficială a meritelor cărții s-a făcut prin premiul „V. Adamachi” al Academiei Române din sesiunea 1930 (raportor I. Simionescu), după ce cu un an înainte luase și marele premiu de 50.000 de lei al Fundațiunii „Regele Ferdinand”⁵³. Din această carte s-a extras anterior o carte de rugăciuni în grai cirebir, de asemenea apreciată în epocă.

Între 1929 și 1934 apare o altă lucrare fundamentală, în patru volume, *De-ale Cirebirilor*⁵⁴, cu un număr de 187 p., în care Leca Morariu grupează texte provenind din aproape toată Istria, însoțite de note și comentarii („deosebit de prețioase adnotații referitoare la fonologia, morfologia, lexicologia, semantica graiului jeilănenilor”, zice Axente Banciu⁵⁵) care rotunjesc o operă și o muncă. Astfel, Petru Iroaie, viitorul doctor „cu cirebirii de-ale noastre” (Leca Morariu)⁵⁶, poate constata pe bună dreptate că Leca Morariu „ha publicato il più vasto ed il più diverso materiale linguistico-folcloristico della rica letteratura popolare di questo frammento di gente romena”⁵⁷.

Un al doilea, destul de important, capitol al preocupărilor folclorice ale lui Leca Morariu este cel al teoretizărilor, al contribuțiilor de principiu și istorice, firești dacă ne gândim că încă din primele zile de catedră uni-

⁴⁸ Petre Caraman, *Dr. Petru Iroaie*, „Cântece populare isto-române”, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Al. Philippide», vol. V, 1938, p. 350.

⁴⁹ „Junimea literară” — 1927—1929, „Făt-Frumos” — 1927—1933, „Graiul românesc” — 1927, „Floarea Soarelui” — 1928, „Codrul Cosminului” — 1929—1934, „Deșteptarea” (Cernăuți) — 1943.

⁵⁰ Anton Dorcici Martinina, *Căt av trei fraț proveit*, Poveste în dialect isto-român culeasă de Leca Morariu, Jeliâni, 1927, 8.p.

⁵¹ *Sus'nevîa-Jeiân*, Suceava, 1928, 188 p., 78 il., 1 hartă.

⁵² „Revista critică” (Iasi), IV, 1930, nr. 2, apr.-iun., p. 133—134. Alte recenzii favorabile: O. Densusianu în „Grai și suflet”, vol. IV, fasc. 1, Buc., 1929, p. 411—412; S. Măndrescu în „Graiul românesc”, III, 1929, nr. 2, feb., p. 28; Perpessicius în *Mențiuni critice*, vol. III, Buc., 1936, p. 89—91.

⁵³ „Glasul Bucovinei”, XIII, 1930, nr. 3241, 5 iun., p. 1.

⁵⁴ Leca Morariu, *De-ale Cirebirilor*, vol. I: *Texte din Sus'nevîa*, Cernăuți, 1929, 121 p.; vol. II: *Texte din Bârdo, Sucodru și Grobnic*, 1932, 16 p.; vol. III: *Texte istroromâne din Jeliân*, Suceava, 1933, 24 p., 7 il., 1 hartă; vol. IV: *Scrisori isto-române din Jeliân și Sus'nevîa*, Cernăuți, 1934, 26 p.

⁵⁵ „Țara Bârsei”, VI, 1934, nr. 1, ian-febr., p. 89.

⁵⁶ Scrisoare din 21.V.1936 adresată lui I. E. Torouțiu, B.A.R., Fond „I. E. Torouțiu”, 41(180)

⁵⁷ P. Iroaie, *Espressione epistolare contadinesca*, Firenze, 1937, p. 164 (Estratto dall' „Archivum Romanicum” diretto de G. Bertoni, vol. XXI, no. 1, 1937, p. 164—170).

versitară, din octombrie 1922, proaspătul cadru didactic al Universității din Cernăuți avea și un curs de „Folclor”. Însemnările proprii de pe exemplarul calendarului „Glasul Bucovinei” din biblioteca aflată acum la Muzeul Bucovinei din Suceava ne arată și datele exacte în care avea planificate orele. Din păcate, contribuțiile profesorului făcute publice rămân fragmentare, deși foștii săi studenți Traian Cantemir, Petru Iroaie și Petru Rezuș atestă existența unui curs și a unui seminar consistente. Notabilă este broșura *Pentru cântecul popular (Precizări)*⁵⁸, care constituie o reluare argumentată a unor idei și contribuții mai vechi⁵⁹. Trecând în revistă opiniile despre folclor formulate la începutul secolului de către D. Zamfirescu, B. Șt. Delavrancea și O. Densușianu, se delimitează clar de acesta din urmă în ceea ce privește „insuficiența talentului poetului popular” și, plecând de la o critică fundamental falsă a acestuia, ajunge să facă un demers teoretic important, militând pentru denumirea de „cântec popular” și nu de „poezie populară”: „În realitate ar trebui să avem în vedere nu o *poezie* populară, ci un cântec popular, — «poezia» populară fiind născută din cântec [...] și indisolubil amalgamată în cântec⁶⁰. Din păcate, ca și în cazul altor opinii de-ale sale, autorul rămâne (absorbit, probabil, de polemică) doar la stadiul afirmației, nu argumentează, nu adâncește teoretic ideile.

Leca Morariu se situează pe o poziție mai apropiată de Delavrancea și de E. Lovinescu (în opoziție cu G. Ibrăileanu, care afirma că o poezie populară „e rezultatul autocriticii unui întreg popor”). Bucovineanul constată concluzii false sau pripite datorate unei analize superficiale, întâmplătoare, pentru că, așa cum spunea el însuși încă din 1926, „Exegeza cântecului popular nu se poate face numai cu te-miri-ce crâmpeli de cântec, mai mult sau mai puțin ciungit, din orce colecție [...] fiindcă atunci riști să ajungi la aberații”⁶¹. Trecând apoi la „oropsirea” cântecului popular în partea lui pur muzicală, ia în discuție răspunsurile mai multor compozitori la o anchetă a revistei „Muzica”, din 1920 și 1921, și combate ideea că muzica populară românească nu este originală, că e formată din împrumuturi, afirmând că „orce material folcloric al unui neam poate avea, și are de obicei, asemănări cu folclorul altui neam! Fenomen care se săvârșește [...] prin creația spontană în acelaș fel, fiindcă condiții similare dau rezultate similare (*teoria poligenezei*)!”⁶².

O altă critică i-o face lui G. Enescu pentru că acesta recomanda drept izvor de muzică populară lăutarii țigani. Aici Leca Morariu, sprijinit pe autoritatea unor Béla Bartók și Otto Böckel, afirmă că „pretutîndene în lume, cel care creiază, și-l crește, și-l păstrează cântecul popular e înainte de toate țăranul” și că „nu lăutarii, fie ei chiar țigani, sânt păstrătorii cântecului popular românesc, ci că adevăratul cântec popular își spune aleanul

⁵⁸ Cernăuți, 1933, 55 p. (Extras din revista „Junimea literară”).

⁵⁹ Printre care: *Iperbolă și cumpăt (Întru valorificarea cântecului popular)*, în „Glasul Bucovinei”, XI, 1928, nr. 2563, 1 ian., p. 2 și „Făt-Frumos”, III, 1928, nr. 1, ian.-febr., p. 29–30; *Dela Enescu la Al. Antemireanu*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 10–11, oct.-nov., p. 392–394; *Enescu și cântecul nostru popular*, în „Floarea Soarelui”, I, 1927, nr. 3–4, mart.-apr., p. 138 (semnat M. Sandu); „Părerii ale maestrului Enescu despre muzica noastră populară”, în „Făt-Frumos”, II, 1927, nr. 2, mart.-prier, p. 60–63; *Pentru lămurirea cântecului popular*, în „Făt-Frumos”, I, 1926, nr. 6, nov.-dec., p. 191; *Folcloristul Alexandri*, curs public ținut pe 25, 28 și 30 martie 1925 (v. „Gl. Buc.”, VIII, 1925, nr. 1797, 3 apr., p. 2).

⁶⁰ Leca Morariu, *Iperbolă...*, în „Făt-Frumos”, p. 29 (notă).

⁶¹ Leca Morariu, *Pentru lămurirea...*, p. 191.

⁶² Leca Morariu, *Pentru cântecul...*, p. 45–46.

în cine-știe-ce fund de codri și de munți, unde nici răsunet de zdrăngăneală lăutărească nu pătrunde”⁶³.

O importantă contribuție găsim în studiul, de nu prea mare întindere, *Folclor aservit filologiei?! (Pentru „epoca folclorică” a folclorului !)*⁶⁴, în care Leca Morariu, militează pentru eliberarea folcloristicii din postura de « ancilla philologiae », pentru constituirea ei într-o disciplină autonomă”⁶⁵. Trecând în revistă cele trei etape stabilite de bulgarul Iv. D. Sișmanov privitor la culegerea materialului folcloric, anume epoca patriotică, cea estetică și cea filologică, profesorul de la Cesnăuți are convingerea că „putem progresa până la *epoca folclorică* a folclorului, epocă în care folclorul e cercetat de dragul folclorului, de dragul înalței lui valori etice și de dragul pitorescului său, fără anumite interese corolare”⁶⁶.

Alte intervenții, de mai mare sau mai mică întindere, se ocupă de aspectele folclorice întâlnite în operele unor scriitori români : Mihai Eminescu⁶⁷, Simion Florea Marian⁶⁸, Anton Pann⁶⁹, Șt. O. Iosif⁷⁰, Vasile Alecsandri⁷¹. Nu pot fi enumerate toate notele („Mulle și mărunte”) referitoare la folclor, pentru că acestea abundă, dar putem face trimiterea de ansamblu la colecția publicației „Făt-Frumos”, „revistă de literatură și folclor”, după cum s-a subintitulat ea inițial, apărută sub direcția lui Leca Morariu, cu o continuitate demnă de laudă, între 1926 și 1944. Aici, pe lângă contribuții proprii, împătimitul de folclor reușește să reunească semnături prestigioase : A. Gorovei, G. T. Kirileanu, I. Siadbei, Al. Lambrior, P. Iroaie, Tr. Cantemir, D. Furtună, Th. Capidan, Pericle Papahagi, Chr. Geagea, T. Crudu, Al. I. Zirra, etc. care fac din publicația bucovineană un punct de referință în epocă, dar și cu efecte ulterioare⁷². Varietatea preocupărilor de folclor ale revistei reiese cu claritate din tabelul sinoptic de la finele anului I, 1926.

Propagandă folclorică face profesorul și prin numeroasele cursuri publice, ținute atât la Cernăuți, cât și în alte localități, ale căror titluri

⁶³ *Ibidem*, p. 51—52.

⁶⁴ Extras din revista „Freamătul literar” (Siret), 1936, 13 p.

⁶⁵ Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*, Cu o prefață de Ovidiu Bârlea, Buc., Edit. St. și Encicl., 1979, p. 290.

⁶⁶ Leca Morariu, *Folclor aservit...*, p. 11.

⁶⁷ *Folkloristul Eminescu*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 1—3, ian.-mart., p. 53; *Folcloristul Eminescu*, în „Făt-Frumos”, XIV, 1939, nr. 5—6, sept.-dec., p. 155.

⁶⁸ *Falsuri în cântecele culese de Marian*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 10—11, oct.-nov., p. 390—392; *Simion Florea Marian*, în „Altarul Banatului”, Volum omagial, Caransebeș, III, 1946, nr. 1—6, ian.-iun., p. 19—22.

⁶⁹ *Pentru folclorul lui Anton Pann*, în „Junimea literară”, XII, 1923, nr. 12, dec., p. 457—458.

⁷⁰ Șt. O. Iosif și *cântecul popular*, în „Junimea literară”, XV, 1926, nr. 2109, 20 mai, p. 2.

⁷¹ *Pentru folcloristul Alecsandri*, în *Mulle și mărunte*, vol. I, Cernăuți, 1940, p. 5—18 (Extras din „Codrul Cosminului”).

⁷² În volumul său *Eseuri critice. Despre cultura populară românească*, Buc., Ed. Minerva, 1983, Henri H. Stahl apreciază favorabil atitudinea negativă a lui Leca Morariu față de o carte a lui M. Vulpescu, față de O. Densușianu („Are deci dreptate L. M. când aduce lui Densușianu învinuirea că uită că textele folclorice sunt șchiolede, când sunt amputate de melodia lor — p. 53, notă) și D. Zamfirescu („Pe drept cuvânt, L.M. afirmă că « elementul », « snobul » de D.Z. « face aici dovadă de crasă ignoranță în cunoașterea psihii populare, arătând că habar n-are cum se manifestă sufletul popular în fața a ceea ce se zice *fatum* și cu ce eroică resemnare sufletul popular îmbrățișează hotărâri care vin de dincolo de voința lui » — p. 55, notă).

sunt concludente : *Excursie folclorică prin vămile văzduhului și prin iadul județului de apoi* (28 mart. 1924 și 30 oct. 1925), *Folcloristul Alecsandri* (25, 28 și 30 mart. 1925), *Cimiliturile noastre* (4—5 mart. 1926), *Folclor și tradiție artistică (iconografică și literară)* (6—7 dec. 1930), *Cimilitura populară* (1 mart. 1931), *Folcloristul Carol Miculi* (3 feb. 1933), *De-ale cântecului popular* (12 dec. 1934), *Și iarăși cântecul popular* (19 ian. 1935), *Folclorul românesc* (5 dec. 1937), toate consemnate (uneori în extense) în „Glasul Bucovinei”.

Dacă stăm să ne gândim că interesul lui Leca Morariu s-a manifestat în direcția folclorului încă din fragedă copilărie (de prin 1898) și a durat chiar și în timpul refugiului de la Râmnicu-Vâlcea⁷³, putem afirma că aceasta a fost una din preocupările sale de o viață. Păcat că profesorul, ca și în alte domenii, n-a avut tăria de a se concentra asupra unor opere finite, care să-l impună, și s-a „risipit” în „multe și mărunte”. Cele câteva contribuții importante ale sale îl salvează, însă, după părerea noastră și ne fac să nu considerăm ca lipsită de interes o apropiere mai accentuată de această zonă a preocupărilor sale.

Summary

The study *Interests in folklore with Leca Morariu* approaches a constant activity of this philologist, linguist, ethnologist, historian and literary critic altogether. The study analyses the factors that favoured the constant interest of Leca Morariu in folklore in general, and in the folklore of Bukovina and the southern Danube area in particular, his methods of approaching this subject and his contributions in the field of folklore exegesis.

⁷³ O scrisoare din 10.X.1952, adresată lui Axente Banciu (Arhiva BCU Cluj-Napoca, Fond „Axente Banciu”, nr. 99), atestă convingător acest lucru.

CENTRE DE OLĂRIE ÎN BUCOVINA (II)

DRAGOȘ CUSIAC

INSCRIȚII ȘI SEMNĂTURI

Pe ceramica tradițională de Rădăuți inscripțiile și semnăturile meșterilor sunt rare și sporadice. Astfel, pe fundul unei farfurii lucrata de Trifan Bahrniceanu citim cifrele „12/31”, putându-se presupune că vasul a fost confecționat în decembrie 1931, când meșterul era în plină activitate. A făcut, probabil, farfuria în preajma anului nou și a ținut să marcheze evenimentul, pentru că el nu avea obiceiul să semneze sau să scrie ceva pe vase, fiind un om modest, ca și majoritatea celorlalți olari.

Meșterul Petru Scânteii obișnuia, uneori, să-și scrie numele pe anumite vase, prin zgârierea cu un vârf ascuțit. Pe baza unei vase mari de flori putem citi : „Scânteii Petru, atelier de oale, Rădăuți, Str. Lupenilor 55B”. Textul este scris cu litere de mână.

Olarii din familia Twers — care au lucrat la Rădăuți în a doua jumătate a secolului trecut și la începutul secolului nostru — își scriau numele pe cahele și plăcuțele decorative pentru sobe, pe care le făceau și care — spun cei care i-au cunoscut — erau destul de frumoase. Nu am reușit însă să găsim nici un exemplar din acestea, de aceea consemnăm informația ca atare, ca putând folosi cercetărilor în perspectivă.

Între anii 1951—1955 a funcționat la Rădăuți un atelier de olărie, în cadrul cooperăției meșteșugărești, purtând denumirea de „COMRAI-PROD” (Combinatul Raional de Producție). Aici au lucrat circa 10 olari, dintre care, Petru Scânteii a fost șef de atelier, cinci meșteri erau „rotași” (modelau la roată) : Constantin Colibaba, Iordache Breabăn, Ion Breabăn, Gheorghe Acozmei și Gheorghe Puiu. Ceilalți aprovizionau atelierul cu materiale, preparau lutul, ornamentau și ardeau vasele. Era, deci, un fel de diviziune a muncii pe operațiuni și faze de lucru. S-a distins în această perioadă Valeria Scânteii, soția lui Petru, care a primit, în anul 1953, Diploma pentru locul III pe țară la un concurs de artă populară, pentru vasele decorate de ea.

Produsele realizate în acest atelier : străchini, oale pentru fiert, tigăi pentru prăjit, oale de lapte, lighene, farfurii, vase cu alte întrebuințări pot fi recunoscute după inscripția imprimată la bază, în exterior : „COMRAIPOD RĂDĂUȚI (sau RDT)”, cu litere de tipar. Inscripția are forma unui cerc, în interiorul căruia este imprimată o cifră care indică numărul de vase, de o anumită categorie, care intrau la o „bucată plină”. După cantitatea de „bucăți pline” erau plătiți rotașii. Vasul cu dimensiuni

nile cele mai mari era socotit o „bucată plină”. Cele cu dimensiuni mai mici intrau mai multe la o „bucată plină”. Dacă, de exemplu, vasul are imprimată cifra 2, înseamnă că intrau două la o „bucată plină”. Dacă cifra este 3, intrau 3 ș.a.m.d., până la cele mai mici, care ajungeau până la cifra 12.

Atelierul s-a desființat în 1956, din cauză că nu era rentabil, neavând asigurată desfacerea. La aceasta a contribuit și calitatea mai slabă a lucrărilor, care nu au reușit să se ridice la nivelul celor mai bune realizări de până atunci. După desființarea atelierului, cei mai mulți meșteri care au lucrat acolo și-au găsit de lucru în alte părți; unii și-au schimbat meseria, alții au plecat la Marginea. Dintre toți, a rămas să facă olărie în continuare numai Constantin Colibaba, care va rămâne credincios lutului, până la sfârșitul vieții.

Până în 1965 nici Constantin Colibaba nu-și scria numele pe vase. După ce, prin anii 1956—1957, revenind de la „Comraiprod”, a fost primul olar din Rădăuți care a început să practice orificiile la baza vaselor pentru ca acestea să poată fi agățate pe perete, la cererea unor cumpărători, a început să semneze vasele. În acest scop, în anul 1965 și-a confecționat, la tipografie, o parafă din plumb cu numele *Constantin Colibaba* și una cu denumirea *Rădăuți*, cu litere mari de tipar, pe care le aplica împreună pe baza, sau pe peretele vasului, în exterior. În anul 1966 și-a confecționat altă parafă cu numele *Colibaba*, tot cu litere de tipar, dar de dimensiuni mai mici, pe care o aplica împreună cu cea pe care scria *Rădăuți*. Între anii 1968—1970 a folosit altă parafă, tot cu litere de tipar, de dimensiuni asemănătoare cu prima, pe care scria *C. Colibaba*.

Pe măsură ce numele lui Constantin Colibaba devenea tot mai cunoscut, pretențiile vizitatorilor și cumpărătorilor au crescut. Aceștia doreau să aibă numele meșterului scris cu mâna lui. De aceea, în anul 1971, el își scria numele pe vase cu un vârf ascuțit, înainte de prima ardere. În colecția muzeului din Rădăuți se află, de pildă, o farfurie cu inscripția: „Colibaba C-tin, Rădăuți, 28/IX 971”. Acest procedeu era însă greoi și cerea mult timp să fie executat pe fiecare vas. De aceea, începând cu sfârșitul anului 1971, el și-a confecționat altă parafă, cu numele *Colibaba*, scris cu litere mici de mână. De atunci, această parafă a fost aplicată pe toate vasele lucrate de Constantin Colibaba și de urmașii săi, până în prezent.

Cunoașterea acestor inscripții, semnături și particularități ale produselor unor meșteri este de o reală utilitate pentru toți cei interesați să cunoască ceramica centrului de la Rădăuți. Pe colecționarii de ceramică îi pot interesa aceste modalități de recunoaștere a olăriei de la Rădăuți, pentru a-și da seama, cu mai multă ușurință, de proveniența vasului și de perioada când a fost făcut.

TEHNICA DE LUCRU

Pentru a reda cât mai fidel tehnica de pregătire a lutului și de transformare a lui în vase, am folosit niște însemnări ale lui Constantin Colibaba¹, completate cu unele informații culese de la alți olari. Procedeele folosite

¹ Constantin Colibaba, *Însemnări* (1965—1966), ms. în Arhiva Muzeului Rădăuți, Dosar Ceramică.

la Rădăuți sunt asemănătoare pentru întreaga ceramică smălțuită din Bucovina și nu se deosebesc prea mult de întreaga olărie românească tradițională.

Materia primă, lutul, se găsește în apropierea orașului Rădăuți, pe toloaca dinspre comuna Frătăuți, sau la Horodnic. Pentru a-l putea săpa, olarii plăteau o taxă la primărie. Lemnele pentru ars erau cumpărate din piață sau se aduceau din pădure. Se folosește lemn de esență moale (brad, molid, plop) și mai puțin fag, pentru că trebuie să se asigure o încălzire treptată a cuptorului. Coloranții și smălțul erau preparate de olari cu mijloace proprii sau, unele, cumpărate.

Înainte de a fi săpat, lutul se alege. El trebuie să fie argilos, fără mult nisip și fără impurități. Se înlătură întâi un strat de 30—40 cm. de la suprafață, pentru a se îndepărta resturile vegetale. Apoi se sapă și se transportă la atelier. Iată cum povestește Constantin Colibaba că se procedează mai departe : „se bate cu ciocanul de lemn în grămadă, până se face bine îndesat. Cu cuțitoaia, făcută dintr-o coasă veche, se taie felii subțiri. Când sunt mai multe felii pentru a se putea face un bulgăr mare cât o pâine, se strâng feliile la un loc, se bate rotund împrejur, cu palmele, până se formează ca o pâine. Se pun la o parte toate pâinile făcute — cam vr-o 15—20 de bulgări, se ia cu palmele și se îneacă în apă, într-un ciubăr. Se ține în apă foarte puțin timp, numai să pătrundă apa înăuntru. Se scoate și se ține să se scurgă de apă. Se pun peniște scânduri, într-un loc, toți bulgării în grămadă, care se desfac ușor. În grămadă trebuie să stea vr-o 10—15 ore pentru dospire, iar după 15 ore se fac iarăși bulgări mari. Se pune câte unul pe un sac sau pe o scândură pătrată ca o masă de 1 mp. și, cu piciorul drept, se calcă. După ce e călcat, se pune al doilea boț, se calcă și așa mai departe, cu toate boțurile, până se face ca o roată mare de 1 m. lat, și gros de 25 cm. Se ridică roata, cu tot cu sac sau scândură, pe o coastă, se desprinde de lut sacul, se așterne din nou sacul jos. Cu sârma se taie din roată câte o bucată, tot rotund, se pun iarăși pe sac, însă bucățile tăiate se pun invers : cu partea ce a fost în jos, se pune acum în sus, și așa se repetă de trei ori cu călcatul și cu tăiatul. Lutul călcat (după a treia călcare n.n.) se taie cu sârma bucăți (brazde). Se ia câte una, se pune pe laiță pentru a fi frământat cu mâna și ales mai de-amănuntul să nu rămâie ceva corpuri străine. După ce e gata frământat se rupe în bucăți—boțuri — în așa fel de mărimi a să ajungă pentru a ieși din ele o strachină sau o cană. Când sunt toate boțurile gata, se începe a lucra la roată, a se forma vasele”².

Roata este compusă dintr-un ax vertical, având la capete două discuri din lemn : unul mai mare, cu diametrul de 50—60 cm, în partea inferioară și altul mai mic, în partea superioară. Axul are, la capătul de jos, un cui de oțel, care se sprijină pe un lemn de esență tare. Pentru a se evita încălzirea prin frecare, în punctul de sprijin se fixa o măsea de cal. În ultimul timp se folosesc rulmenți. Discul mic este fixat la capătul superior al axului, putând fi schimbat după trebuință. Uneori se lipește altul peste cel inițial, pentru aderență punându-se lut. Este tipul de roată cu turație rapidă, care se învârtește cu piciorul, ce acționează asupra dis-

² Constantin Colibaba, *op. cit.*

cului inferior. Meșterul împulsionează continuu mișcarea, iar cu mâinile modelează vasul așezat pe discul superior, numit local „verșnic”.

Înainte de a se pune lutul pe roată, aceasta se unge cu o pastă din lut diluat cu apă, pentru ca vasul să se poată desprinde ușor. Vasele se finisează cu un instrument din lemn de fag, numit „făchieș”. După finisare, vasul se desprinde de pe roată, fiind „tăiat” cu o sârmă subțire sau cu o ață mai tare. Se așează pe o poliță, unde se lasă să se „sbicească”. Poliția este mobilă, făcută din scândură negeluită, pentru ca vasele să nu alunece. Polițele umplute se așează pe rafturi. După ce vasele se usucă puțin, dacă necesită, se lipesc torțile și se lasă din nou la uscat. Când s-au întărit suficient, ca să poată fi luate în mână fără să se deformeze, se iau de pe polițe și se pun în teacuri, cu fața în jos, mai multe străchani una peste alta, pentru a se îndrepta. Așa pot sta mai multe zile.

ORNAMENTAREA ȘI ARDEREA

Vopselele cu care se împodobesc („înfloresc”) vasele, sunt preparate, în cea mai mare parte, de olari. Culoarea de fond se realizează cu angobă sau „ghileală”, de culoare albă. Pentru verde sau maro se amestecă aceste culori cu angobă. Angoba se obține din caolină, care în trecut se aducea din Polonia. După unirea din 1918, caolina a început să fie adusă din Transilvania, din comuna San Simion, de lângă Miercurea Ciuc, „unde este o carieră cu humă albă”, notează Constantin Colibaba. În stare neprelucrată ea se prezintă sub forma unor bulgări. Aceștia se macină la râșniță și se amestecă cu apă „ca o smântână mai rară”. Când se angobează, vasul se ține în mână și se toarnă pe el, cu polonicul sau cu o lingură mai mare din lemn, culoarea de fond. Vasele mai mici se introduc cu totul în angobă. La farfuri și alte vase de formă plată, angoba se aplică în interior, iar la oale și alte vase cilindrice, în exterior. După ce s-a turnat angoba pe el, vasul se învârte cu mâna până ce aceasta se așterne uniform pe întreaga suprafață.

După ce se sbicește puțin, vasul se pune pe roată, căreia i se imprimă o mișcare lentă de rotație. Vopseaua se toarnă într-un corn de vacă, prevăzut la capătul subțire cu un cotor de pană de găscă. Acesta se apropie de vasul care se învârtește, iar vopseaua se scurge. Se obțin astfel linii circulare, vâlurite, spirale, zig-zaguri, puncte. Pentru liniile mai subțiri vasul se învârte mai repede și invers. Pentru punctele mai mici se lasă să se scurgă mai puțină vopsea, iar pentru cele mari mai multă, mișcându-se cornul cu mâna după trebuință. Tehnica de ornamentare cu cornul este cunoscută, în olăria românească, încă din secolul al XIII-lea, iar la Suceava din secolul al XIV-lea³. La Rădăuți, ca și în alte centre, această tehnică s-a păstrat până în zilele noastre.

Pensula era folosită mai rar în trecut. S-a utilizat mai mult în deceniile de la mijlocul secolului nostru, iar Constantin Colibaba a renunțat din nou la ea, când a împodobit ceramica tradițională de Rădăuți, folosind-o numai la ornamentarea ceramicii lucrate de el după modelul celei de

³ Corina Nicolescu, Paul Petrescu, *Ceramica românească tradițională*, București, Editura Meridiane, 1974, p. 40.

la Kutu. Cu pensula erau umplute unele contururi cu o suprafață mai mare, sau se desenau flori. Uneori, la aceeași floare, liniile subțiri erau tratate cu cornul, iar frunzele cu pensula.

Alte instrumente utilizate în decorarea ceramicii de Rădăuți — având însă o frecvență mai redusă — au fost gaița, buretele muiat în vopsea cu care se tampona suprafața vasului, pana de găscă folosită pentru obținerea ornamentului numit „punctul scurs”; lingura cu care se stropeau vopsele de diferite culori pe suprafața vaselor; pieptenele cu care se realizau linii paralele, vâlurite, zig-zaguri. La o privire mai puțin atentă, ornamentele realizate cu pieptenele sunt asemănătoare și se pot confunda cu cele obținute cu cornul. Folosirea pieptenelui poate fi recunoscută după urmele mai adânci, lăsate de dinții acestuia în vopseaua sau angoba aplicată pe suprafața vasului. Este cunoscut faptul că pieptenele erau utilizat frecvent la împodobirea ceramicii, din timpuri îndepărtate. De la ceramica nesmălțuită, procedeul a fost preluat și de cea smălțuită.

Pentru obținerea liniilor vărgate sau turnate, asemănătoare celor de pe olăria de la fabrica din Turda, s-a utilizat un instrument special compus din mai multe tuburi metalice, având fiecare, la capăt, câte un cotor din pană de găscă. Tuburile sunt legate împreună, unul lângă altul. În fiecare din ele se toarnă vopsea de altă culoare, care apoi este lăsată să se scurgă pe suprafața vasului care stă pe loc, instrumentul fiind deplasat pe diametrul acestuia. În locul tuburilor pot fi folosite mai multe coarne legate la un loc, sau un vas paralelipipedic, compartimentat și găurit.

Ceramica tradițională de Rădăuți se împodobeste pe vasul încă ud, culorile făcând astfel o bună aderență cu suprafața pereților acestuia. Dacă vasul este uscat, vopselele aplicate ies în relief, nu se fixează bine și, în timpul folosirii vasului culorile se desprind. Procedeul este, în oarecare măsură, asemănător cu pictura în frescă.

După „înflorire” vasele se așază la uscat pe polițe, apoi se strâng din nou în teancuri pentru a se îndrepta. După 3—4 ore se pun „în perechi” sau „gură în gură”, unul cu fața în sus și unul, două sau trei, peste el, cu fața în jos. Așezarea în perechi trebuie făcută cu multă atenție pentru ca suprapunerea să fie perfectă, altfel, vasele se deformează — „se înstrâmbă”. În acest fel se pun la uscat străchinile și farfuriile. Celelalte forme de vase se lasă la uscat separate unele de altele. Uscarea trebuie făcută cu multă atenție, să nu fie rapidă, vasele să fie ferite de curenți de aer sau de îngheț, pentru ca să nu crape. După ce sunt uscate bine ele se ard în cuptor.

Cuptorul de ars vase de la Rădăuți este de tipul dreptunghiular-semioval, de suprafață, modernizat. În luna septembrie 1982 a fost construit, la muzeul din Rădăuți, un cuptor de ars ceramică, identic cu cel din atelierul lui Constantin Colibaba. Această construcție ne-a oferit prilejul să urmărim întreaga lucrare, pe care o prezentăm în cele ce urmează.

Meșterii care au executat cuptorul de la muzeu, Vasile Sinculeț și Alexandru (Sandu) Ungureanu, au mai construit asemenea cuptoare în Rădăuți și au reparat, când a fost necesar alte cuptoare, fiind buni cunoscători. Materialele folosite sunt cele tradiționale.

Cuptorul se realizează din cărămidă manuală — care nu se mai fabrică în prezent decât foarte rar — procurată de la demolarea unor clădiri vechi din oraș. Nu se folosește cărămida presată, care crapă la tempe-

raturi înalte, se desprind bucăți din ea și cad peste vase, degradându-le, iar cuptorul se degradează treptat. Nici șamota nu se folosește, pentru că se înfierbântă prea tare și vasele crapă. Cărămida presată poate fi utilizată la dublarea pereților, în exterior. Cea manuală este întrebuințată pentru zidirea pereților, în interior, a bolții și postamentului. Ca liant se folosește lut galben, nisipos, nu mortar, care conține var, întrucât varul „împușcă” la temperaturi înalte iar mortarul se desprinde și cade.

În interior, cuptorul are trei compartimente : focarul, vatra și gura de umplere — sau golire. La bază el are formă dreptunghiulară. Construcția cuptorului se realizează pe un postament — vatră — din două rânduri de cărămizi, peste care se zidesc pereții. Aceștia au o grosime de 25 cm. — o cărămidă și jumătate. În față se lasă o deschizătură pentru introdus lemnele în focar, iar în partea opusă, o altă deschizătură prin care se poate intra în cuptor pentru introducerea și scoaterea vaselor, numită gură de umplere-golire. Focarul este despărțit de camera de ardere printr-un perete de cărămidă. Peretele are orificii realizate prin construcție, numite guri de foc, prin care flăcările trec din focare în camera de ardere.

Până la înălțimea de 45 cm în interior, pereții sunt drepecți, perpendiculari pe vatră. De aici începe clădirea bolții, dintr-un singur rând de cărămizi, zidite pe muche, cu latura mare. Pereții bolții nu se dublează. În interior cuptorul rămâne netencuit. În exterior pereții se pot tencui cu mortar de var și nisip, până la înălțimea bolții, care nu se tencuiește cu mortar, pentru a nu crăpa. Bolta se tencuiește în exterior cu o pastă preparată din lut amestecat cu sare de bucătărie, peste care se aplică o pânză de sac. Pânza nu permite dilatarea sau contractarea bruscă. Peste pânză se aplică din nou câteva straturi din lut amestecat cu sare.

După ce se întărește bolta, se amenajează în camera de ardere trei canale de flăcări, deasupra vetrei, construite din șamotă subțire. Capătul din față al fiecărui canal corespunde cu un orificiu din peretele care desparte focarul de camera de ardere. În partea opusă canalul este deschis. În interior cuptorul are forma unui semioval, cu dimensiuni care să permită unui om să se deplaseze ușor în toate părțile. După ce cuptorul este umplut, între gura de umplere-golire și camera de ardere se zidește un perete din cărămizi suprapuse, fără nici un fel de liant. Acesta se desface când se scot vasele arse. Prin acest perete iese fumul în camera de umplere, de unde este dirijat în coș. La prima ardere într-un cuptor nou, se pun vase care trebuie arse prima dată, sau din cele de calitate mai slabă, și nu din cele smălțuite, cuptorul având încă umezeală în pereți. Din cauza umezelii se produc vapori în cuptor, care împiedică aderența smălțului.

Vasele se așează în cuptor în așa fel încât, printre ele să poată trece flăcările din focar. Constantin Colibaba nota că ele se așează „în așa fel încât să nu se înstrâmbe. Străchinile se așează jos, pe podină (vatră nn), farfuriile peste străchini, peste farfuriile se așează cările. În prima ardere se pun cările cu fundul în jos, iar în a doua ardere cu fundul în sus, pentru a nu se sprăhui înăuntru”⁴.

Când cuptorul este plin, se aprinde focul și se arde treptat, la început mai lent, apoi mai intens. Arderea se controlează cu ajutorul unei așchii

⁴ Constantin Colibaba, *op. cit.*

aprinse de brad, care se introduce între vase, prin gura de umplere. Dacă vasele smălțuite sclipesc la lumina flăcării, arderea este gata. Prima ardere se consideră terminată când vasele capătă culoarea roșie spre alb. Arderea durează circa 12 ore. După ce se potolește focul, se astupă gura de alimentare cu lemne, să nu intre aer rece și se lasă să se răcească în eet. După ce vasele arse prima dată s-au răcit, se scot și se smălțuiesc, apoi se pun din nou în cuptor și se ard a doua oară. Acum se are grijă ca ele să nu fie lipite unele de altele cu părțile smălțuite, pentru că smălțul topindu-se, se scurge și vasele se lipesc, producându-se defecte. A doua ardere durează mai puțin, circa 9 ore. Focul este, chiar de la început, mai mare. După două ore se întefește, neexistând pericolul ca vasele să crape.

Iată cum descrie Constantin Colibaba greutățile și marile satisfacții ale meseriei de olar : „Olăria de a lucra este o plăcere, fiindcă mereu devii la modele noi și invenții noi, iar la înflorit și pictat, cu toate că păstrezi specificul regiunii noastre, devii și capeți însușiri creatoare de frumos și estetic. Atunci ai și mulțumiri în suflet că mulți îți admiră rezultatul muncii. Însă, uneori, lucrul în olărie este și un chin, mai cu seamă iarna, când se aduce pământul înghețat în atelier și se face frig ca și afară, iar înăuntru ai de terminat lucrările începute . . . Se întâmplă, iarna când e ger, să ai de pregătit lut pentru vase și fi rece ca gheața și încălțat nu se poate lucra căci trebuie călcat desculț; sau când se arde la cuptor, trebuie aduse lemne înăuntru. Lemne trebuie cam unu și jumătate, doi metri cubi și ușa este mereu deschisă. Atunci olarul stă cu mâinile în apă și în lut rece, vai de mama lui ! Dar, în schimb, când este cuptorul ars și se închide ogeagul, atunci e o căldură înăuntru ca în baie. La căldura aceea se usucă și vasele care sunt gata pentru a fi arse pentru prima oară. Executând lucrul în căldură, este tot așa de obositor ca și lucrul făcut când este frig, dar olarul este obișnuit cu căldura și cu frigul, caută să continue meseria înainte și, când știe că stocul de produse este mic, multe nopți le petrece în atelier muncind de zor”⁵. Aceste însemnări le făcea cu zece ani înainte de a-i înceta să-i mai bată inima.

FORME DE VASE

După forma vaselor, ceramica de Rădăuți este asemănătoare cu întreaga ceramică românească tradițională, demonstrând caracterul unitar al meșteșugului și continuitatea sa. În prezentarea formelor și ornamentelor caracteristice pentru ceramica de Rădăuți vor fi folosite și denumirile locale, așa cum au fost ele culese de la informatori, cu mențiunea că unele din aceste denumiri au avut o circulație mai largă, altele mai restrânsă, în prezent fiind mai puțin utilizate.

Forme tradiționale de vase

1. Vase pentru servit mâncare

a) *Străchini* sau *castroane* (blide) adânci, de diferite dimensiuni. Au, în general, formă tronconică, cu pereții drepți în exterior, iar în interior, majoritatea sunt prevăzute cu un „umăr” sau „scoun”, obținut prin

⁵ Constantin Colibaba, *op. cit.*

îngroșarea peretelui. După forma pe care o are marginea (buza, usna), castroanele pot fi grupate în trei categorii : cu marginea dreaptă și lată ; cu marginea zimțată (creață), numite „cu țacuri” sau „țacuite” ; cu marginea lată și cu două toarte. Usna joacă un rol practic, având menirea de a consolida pereții vasului, pentru a nu se deforma. Olarii spun că este un fel de „cerc” care leagă strachina. Străchinile cu marginea zimțată, lucrute de Constantin Colibaba și urmașii săi, au pereții drepecți în interior, fiind lipsite de umăr. Străchinile cu două toarte au, de obicei, umărul în partea superioară. Cele cu marginea dreaptă erau folosite în fiecare gospodărie pentru uzul zilnic, iar cele zimțate sau cele cu toarte erau întrebuintate, mai ales, la ocazii : nunți, hramuri, cumetrii, pentru servit supă.

b) *Farfuri* — numite și „sahane” sau „talgere” — plate și mai puțin adânci, fără toarte sau zimți pe margine, cu umărul la mijloc, sau spre bază, cu marginea îngustă și dreaptă, curbată spre interior. Aveau dimensiuni diferite și erau folosite în uzul zilnic, sau la ocazii pentru servit răciturii, lapte cu tocmagi (tăiței), friptură, sarmale, iar cele mai mari pentru dulciuri.

Toate străchinile și farfuriile sunt decorate în interior, cu toată gama de motive ornamentale, având, cele mai vechi, fondul alb sau alb-gălbui, iar cele din ultimele decenii și fond verde sau maro. Toate sunt smălțuite în interior.

c) *Fruciere* diferite, cu picior și bogat ornamentate peste tot.

2. Vase pentru păstrat, transport și băut lichide

a) *Ulcele* sau *cănițe*, *cești* mici, numite și „filigene”, pentru băut apă, lapte sau vin. După formă se grupează în două categorii :

a 1. *Cănițe de moși*, având forma unui bol, cu baza și gura aproape egale și cu partea de la mijloc bombată. Au buza rășfrântă spre exterior și gâtul foarte scurt. Sunt prevăzute uneori cu cioc (vrană sau guriță). Toarta este lipită de gât și partea bombată. Sunt ornamentate simplu, cu motivul numit „floarea soarelui”. Au fondul roșu, iar decorul este făcut cu alb, verde și negru. Gâtul este alb. Unele sunt angobate cu alb și în interior. Se cumpărau mai multe și se dădeau de pomană de ziua morților. Nu se dădeau niciodată goale, ci pline cu agheasmă, lapte sau alte alimente.

a 2. *Cești* de formă tronconică, cu gura mai largă și cu baza mai îngustă, cu pereții oblici și cu toarta lipită de sub buză până spre partea inferioară, puțin încovoiată în sus. Ca formă sunt aproape identice cu străvechile cești dacice. Cele mai mari erau folosite pentru băut apă, lapte sau vin, iar cele mai mici pentru țuică, ceai, cafea. Toate sunt împodobite în exterior și smălțuite peste tot.

b) *Căni* mai mari, asemănătoare celor de moși, dar având capacitatea de 1/2 litri. Unele sunt simple, altele ornamentate asemănător cu cele de moși, iar altele sunt împodobite pe toată suprafața exterioară. Sunt și ele smălțuite peste tot.

c) *Ulcioare* (numite local și „șăpuri”) cu gâtul scurt și corpul ovoidal. Puțin mai sus de baza gâtului se găsește un relief circular, ca un guler, de care se lipește capătul de sus al torții. Sunt smălțuite în exterior și, majoritatea, sunt ornamentate, unele numai pe jumătatea superioară, altele peste toată suprafața exterioară. Erau deosebit de utile pentru cei

care lucrau în câmp, ele având calitatea de a păstra apa rece, iar dacă se răsturnau nu se vărsa toată apa. Erau folosite și pentru transportat țuică, vin și alte băuturi, sau pentru păstratul acestora. Vătăjeii când invitau la nuntă, mergeau cu ulciorul cu țuică, ținându-l de toartă, în cazul în care nu aveau ploscă. Unele ulcioare, mai mari, se foloseau pentru transportat și păstrat ulei (oloi) de la oloiniță, oțet sau chiar gaz lampant. Primele erau împodobite, iar cele din urmă numai smălțuite.

d) *Ploști* asemănătoare cu cele din lemn, aveau aceleași întrebuințări, fapt pentru care erau frumos împodobite.

e) *Ceainice* asemănătoare cu cele de fabrică și folosite aidoma.

3. *Oale pentru lapte* (lăptare), de diferite mărimi. Erau denumite local și ulcioare de lapte. Asemănătoare cu cele de la Marginea, din ceramică neagră, cu corpul fusiform, sunt înalte și svelte, cu gâtul alungit și rășfrânt ușor spre exterior, cu sau fără cioc. Unele au buza lată și dreaptă, altele îngustă. Toarta este lipită de sub buză și partea bombată. Unele sunt numai smălțuite, altele ornamentate pe întreaga suprafață exterioară.

4. *Vase pentru preparat mâncare.*

a) *Oale pentru sarmale.* Au corpul ovoidal, ușor alungit spre bază, gâtul scurt și buza rășfrântă în afară. De buză și de partea superioară a corpului sunt prinse două toarte. Nu sunt împodobite ci numai smălțuite peste tot.

b) *Tigăi* (cratițe) pentru prăjit, de dimensiuni diferite. Au corpul cilindric, pereții drepți, cu înălțimea de 2—3 ori mai mică decât diametrul. Buza este îngroșată și de mai multe feluri : dreaptă, rotunjită, ușor rășfrântă spre exterior sau interior, teșită spre interior. Unele au o singură toartă cele mai multe două, iar altele o coadă mai lungă și trei piciorușe, pentru pus direct pe jar. În partea superioară a pereților au imprimate linii perpendiculare, de jur împrejur, linii circulare în dreptul torții sau la mijloc, fiind lipsite de alte ornamente, ci numai smălțuite în interior și exterior.

c) *Oale pentru fiert mâncare*, asemănătoare cu tigăile, dar cu pereții mai înalți.

d) *Strecurători*, de forma unor străchini, cu baza și pereții găuriți și prevăzute cu tortițe lipite de buză.

e) *Forme pentru cozonaci* — numite și „babe” sau „buftii”, de diferite modele, cu pereții ondulați și cu o proeminență conică la mijloc, în interior, prevăzute cu toartă. După formă, sunt de mai multe feluri : tronconice, în formă de inimă, cu canelurile drepte sau ondulate, cu buza dreaptă, zimțată, sau ondulată. Cele mai multe sunt numai smălțuite, iar unele sunt ornamentate prin stropire sau cu culoare albă între caneluri.

f) *Tăvițe pentru friptură.* Lucrate la roată sub forma unor cilindri cu gât la un capăt, sunt apoi tăiate în două părți egale, pe lungime. Rezultă în acest fel două tăvițe, care au, într-o parte, un șanțuleț prin care se poate scurge sosul, iar în partea opusă se lipește o toartă pentru prins cu mâna. Când sunt încă ude, se turtesc la bază, ca să aibă stabilitate. Sunt smălțuite peste tot.

5. Vase pentru păstrat și conservat alimente

a) *Borcane* de diferite mărimi, având forme identice cu cele străvechi și folosite pentru păstrat magiun, grăsimi, miere de albine.

b) *Chiupuri*, asemănătoare cu borcanele, dar de dimensiuni mai mari și cu gura mai strâmtă. Unele aveau două toarte lipite de buza și umărul vasului, altele erau fără toarte. Ajungeau până la o capacitate de 20—25 l. Erau folosite în același scop ca și borcanele, sau pentru murături. Mai multe gospodine ne-au informat că nu este bine să se păstreze murăturile un timp mai îndelungat în chiup, deoarece sarea care se pune în murătură distruge smalțul și deteriorează pereții vasului.

6. Vase de uz gospodăresc.

a) *Ligheane* mari pentru spălat vase, pentru frământat aluat, pentru spălat rufe, ori pentru spălat corpul, unele având și un suport pentru săpun. O parte din ele sunt ornamentate în interior, altele numai smălțuite. Execuția lor fiind dificilă, nu puteau fi făcute decât de meșteri cu multă experiență.

Castroane pentru rășnit mac — numite „machitre”, „macutre”, „macortete”, „macornite”, „marcotete”. Sunt asemănătoare cu străchinile, dar au pereții striati în interior cu o roțiță zimțată. Nu sunt smălțuite.

c) *Oale cu „mănușă”*, pentru ȳdus mâncare la cei care lucrau în câmp. Au formă asemănătoare cu a celor pentru fiert sarmale, dar sunt mai mici și au toarta aplicată deasupra („mănușa”) pentru prins cu mâna, în poziție verticală. Sunt împodobite și smălțuite.

d) *Untare* pentru bătut unt, *cofițe* pentru apă, asemănătoare cu cele din lemn. Ornamentele imită uneori chiar forma doagelor și a cercurilor.

7. Vase pentru flori

a) *Ghivece*, de formă tronconică, de diferite mărimi : de la cele mai mici pentru răsădit flori, până la vase de mari dimensiuni „cât încapă mâna să ajungă până la fund când se modela la roată”, folosite pentru plante decorative. Aveau marginea dreaptă sau ondulată. Unele aveau formă de vase-borcan, cu baza găurită, pentru scurgerea surplusului de apă. Cele mai multe sunt bogat ornamentate.

b) *Vaze* pentru păstrat flori. Au formă fusoidă alungită, cu buza dreaptă sau ondulată, răsrântă spre exterior. Toate sunt ornamentate pe întreaga suprafață exterioară.

c) *Farfurioare* pentru ghivece sau pentru vase, de formă cilindrică sau tronconică, având pereții de dimensiuni reduse, cu marginea dreaptă sau ondulată. Sunt numai smălțuite.

8. Jucării sau instrumente muzicale

a) *Vase în miniatură*, de toate formele.

b) *Figurine*, având forma unor animale : căiuți, iepurași, lei, ursuleți, căței etc., folosite și ca jucării, dar și ca ocarine pentru fluierat, sau ca ornamente în ferestre, atunci când se puneau geamuri duble, iarna. *Ocarinele*, asemănătoare fluierelor cu mai multe orificii, au formă de jucării, sau de pește, fiind goale în interior. La un capăt este confecționat un fluier.

9. Alte categorii de ceramică

a) *Sfeșnice* pentru lumânări. Au formă de cilindru, cu baza tronconică mai mare și cu suport pentru fixat lumânarea, în partea superioară. La baza suportului pentru lumânare este modelată o mică farfurioară în care se scurge ceara. Unele sfeșnice au două sau trei brațe pe același postament. Cele realizate în ultimii ani pot fi transformate în veioze, atașându-li-se o dulie în suportul pentru lumânare, care are în acest scop, un diametru mai mare. Sunt împodobite și smălțuite.

b) *Scrumiere*, asemănătoare cu farfurioarele, cu buza întoarsă spre interior sau răsfrântă în afară, având imprimare șanțulețe pentru pus țigara. Unele au formă de potcoavă sau de opincuțe.

c) *Capace* pentru oale sau pentru tăvi de friptură. Cele pentru oale au formă identică cu cele străvechi.

d) *Bolduri* („țurluie” sau „hulubi”) pentru pus pe casă la colțurile acoperișului. Au forma unor colonete cilindrice, cu gătuitori din loc în loc și subțiate spre vârf, unde se află un orificiu în care se fixează o păsărică sau o cruciță făcute tot din cramică. Sunt smălțuite și colorate în verde sau maro.

e) *Teracote și cahle* (plăcuțe decorative) pentru sobe. Asemenea produse au fost lucrate de meșteri din familia Twers, precum și de Trifan Bahrniceanu, fiind împodobite cu cornul. În prezent sunt făcute de urmașii lui Constantin Colibaba.

Formele actuale ale ceramicii de Rădăuți păstrează în bună măsură formele tradiționale, având însă funcție preponderent ornamentală și mai puțin pentru uzul gospodăresc. Se lucrează, în prezent, de către Florin și Marcel Colibaba străchini, farfurii, căni, cești, ulcioare, sfeșnice, ploști, plăcuțe decorative etc., identice cu cele tradiționale. Au apărut însă și forme noi, create de meșterul Constantin Colibaba și continuate de urmașii săi : servicii pentru cafea și țuică sau vin, compuse din cești și farfurioare tradiționale, dar cu funcție nouă, supiere, candelă ș.a.

Toate vasele de producție actuală sunt deosebit de frumos ornamentate. Este meritul lui Constantin Colibaba, ajutat la vremea sa de Ana Cmecei, sora lui, de a fi dat un plus de frumusețe și utilitate ceramicii tradiționale de Rădăuți. La fel de meritorie este și ideea tinerilor olari din Rădăuți Florin și Marcel Colibaba, de a readuce în actualitate unele din formele și ornamentele de veche tradiție, care nu s-au mai utilizat în ultima perioadă.

Summary

The study presents the techniques of the Pottery Centre in Radauti and the types of ceramic objects made here. The interest is focussed on those artists of great renown whose styles remain singular in this field.

CERCETĂRI PENTRU ȘISTURI BITUMINOASE OLIGOCENE DIN FLIȘUL EXTERN AL CARPAȚILOR ORIENTALI — PERIMETRUL SUCEVIȚA-PUTNA

OVIDIU BĂTĂ

În conjunctura actuală a crizei de energie care se resimte pe plan mondial în toate domeniile vieții economice din majoritatea țărilor lumii, se fac eforturi pentru punerea în evidență a unor noi surse de materii prime combustibile (cărbuni, nisipuri impregnate cu țițeiuri degradate și șisturi bituminoase).

Însemnătatea acestor preocupări este întărită și de faptul că țări cu producție mare de petrol (S.U.A., C.S.I., etc.) sunt cele mai interesate în folosirea șisturilor bituminoase.

În țara noastră cercetări privind valorificarea șisturilor bituminoase au fost întreprinse încă din 1964 de către I. C. MIN asupra șisturilor liasice de la Anina.

Cercetări sistematice în vederea valorificării șisturilor bituminoase (disodilelor bituminoase) oligocene din flișul Carpaților Orientali au început din anul 1968, de către I.C.P.P.G. — Câmpina. S-a urmărit în primul rând cunoașterea potențialului în ulei de șist. Rezultatele obținute nu au confirmat randamentele înalte de ulei de șist determinate la început și deci, din acest punct de vedere, șisturile bituminoase nu au o valoare economică, cel puțin în etapa actuală.

Începând din 1977, IPEG „Suceava” desfășoară cercetări asupra șisturilor bituminoase în cadrul perimetrelor Izvoarele Sucevei — Valea Moldovei, Râșca — Neamț, Slănic Moldova. Continuarea cercetărilor s-a bazat pe faptul că valorile puterilor calorifice inferioare ale șisturilor bituminoase se situează în jurul unui nivel care le-ar putea conferi calități de combustibil solid inferior. Lucrările au avut scopul de a obține cât mai multe date privind dezvoltarea și continuarea pe direcție a șisturilor bituminoase precum și determinarea caracteristicilor cantitativ-calitative.

Una dintre zonele cu mari perspective îl constituie perimetrul situat între Putna și Sucevița, perimetrul la care ne vom referi în continuare.

GEOLOGIA REGIUNII

UNITATEA DE TARCĂU

Din punct de vedere geologic, regiunea cercetată face parte din Unitatea de Tarcău, (pânza de Tarcău, unitatea medio-marginală), cea mai întinsă unitate din zona flișului extern. Ea este delimitată de linia

Audia la vest și o linie foarte sinuoasă la est, denumită linia de Tarcău, care conturează mai multe intrânduri în regiunea văii Sucevei, în regiunea văii Moldovei, a văii Bistriței, Oituzului și în regiunea Vrancea. Spre est este șariată peste Unitatea Vrancei, pe care, în anumite sec-toare, o acoperă în întregime încât vine în contact direct cu Unitatea pericarpatică (miocenul pericarpatic).

Din depozitele acestei unități este format o parte din versantul estic al Obcinei Feredeului precum și Obcina Mare, elementul morfologic principal din cadrul unității de Tarcău, sub forma unei culmi prelungi cu direcție NV-SE, cu înălțimi ce ating 1 200 m.

În alcătuirea Unității de Tarcău intră depozite ce aparțin Cretaciu-lui, Paleogenului și Miocenului inferior.

Cretaciu — cele mai vechi depozite din regiune, care apar la zi, aparțin Senonianului superior (Santonian — Maestrichtian), depozite ce au fost denumite de S. Athanasiu, G. Macovei și I. Atanasiu, în 1927, „strate cu inocerami”. Litologic, stratele cu inocerami sunt alcătuite din marne, marnocalcare, calcare grezoase, gresii calcaroase, gresii micacee slab calcaroase, microconglomerate cu fragmente de roci verzi, calcare detritice, rare argile marnoase. Caracteristice sunt marnele și marnocalcarele cu fucoides, străbătute de diaclaze fine de calcit.

Pe baza macrofaunei, reprezentată în primul rând de inocerami (*Inoceramus salisburgensis*, *I. balticus*, *I. regularis*, *I. inconstans*), dar și exemplare de *Belemnitella* sp., *Ostrea* cf. *canaliculata*, *Desmoceras ponsianum*, precum și a microfaunei de foraminifere planctonice din grupul Globotruncana, stratele cu inocerami sunt atribuite Senonianului.

Paleogenul — are o extindere foarte mare și este dovedit, prin argumente paleontologice, până la Eocen inclusiv. Sunt atribuite Paleogenului depozitele care urmează peste stratele cu inocerami, în care se găsesc foraminifere mari și unele moluște.

Depozitele paleogene se caracterizează prin importante variații în spațiu, sincrone, ce se succed zonar de la W spre E și în timp, pe verticală. S-a ajuns astfel la separarea mai multor litofaciesuri și entități litologice. În raport cu distanța față de sursa de alimentare, se deosebesc faciesuri ale flișului proximal în vest (*litofaciesul de Tarcău*) pentru Paleocen și Eocen) și (*litofaciesul de Fusaru* pentru Oligocen). Spre est se deosebesc faciesuri distale (denumite *litofaciesul de Doamna* pentru Paleocen și Eocen și *litofaciesul de Kliwa* pentru Oligocen). Faciesul de tranziție este desemnat sub numele de *litofaciesul de Tazlău* pentru Paleocen-Eocen și *litofaciesul de Moldovața* pentru Oligocen.

Paleocenul — admis sau contestat mult timp, este acceptat în prezent, fiind dovedit de o asociație caracteristică de foraminifere. Depozitele sunt relativ uniforme. Predomină rocile calcaroase și grezoase. În litologia acestor depozite mai intră gresii silicioase, gresii micacee, gresii marnoase, marne nisipoase, marne și argile, microconglomerate și conglomerate cu elemente de șisturi verzi. Rocile apar sub formă de ritmuri, grezocalcarele prezintă fenomene de granoclasare și hieroglife pe țalpă. Caracteristică acestui complex de roci îi este prezența calcarelor detritice de tip allodapic, care se pot recunoaște pe întreaga arie a Unității de Tarcău.

: Pe baza unei bogate faune de foraminifere L. Ionesi atribuie acestor depozite vârsta paleocenă și le denumește *strate de Izvor*¹.

Peste stratele de Izvor urmează depozite cu o alcătuire litologică diferită, caracterizate de predominarea rocilor silicioase și a unei colorații roșii, cunoscute sub numele de *strate de Straja*. Litologic, stratele de Straja sunt alcătuite din roci pelitice, argilo-calcaroase, gresii silicioase și gresii calcaroase, asociate cu silicolite. Vârsta acestor depozite este interpretată în mod diferit. Unii cercetători atribuie stratelor de Straja vârsta Eocen inferior. După T. Joja, L. Ionesi², asociația faunistică determinată ar indica vârsta Paleocen.

Eocenul — depozitele eocene din cadrul Unității de Tarcău se pot grupa în trei mari litofaciesuri care se succed zonal de la vest spre est.

1. Litofaciesul de Tarcău — este alcătuit dintr-un fliș predominant grezos, cu gresii micacee în stratele de 0,5—3 m grosime, prezentând o sortare gradată și hieroglife pe talpă, separate de argile și marne cenușii-verzui cu grosimi sub 1 m. La partea superioară apar intercalații de conglomerate cu elemente de şisturi cristaline.

2. Litofaciesul de Tazlău — denumit de I. Atanasiu (1943) „pânza de Tazlău”, se caracterizează prin prezența unor gresii micacee de tip Tarcău, care alternează cu grezocalcare, marne și argile asemănătoare cu cele din litofaciesul de Doamna, cât și prin dispariția calcarului de Doamna ca orizont distinct.

3. Litofaciesul de Doamna — este dezvoltat în partea estică a Unității de Tarcău. Peste stratele de Straja urmează un fliș alcătuit în principal dintr-o alternanță ritmică de gresii calcaroase, calcare grezoase, gresii silicioase slab calcaroase, marne, argile cenușii-verzui și microconglomerate cu elemente de şisturi verzi. Această alternanță este întreruptă rareori de apariția unor nivele de gresii silicioase, albicioase, de tip Kliwa, pe care Th. Joja le denumește *gresii de Scorbura*. Întreg ansamblul, cu o grosime de 400 m, a fost denumit de Th. Joja (1963) *strate de Sucevița*, pentru regiunea dintre Suceava și Sucevița.

Peste stratele de Sucevița se individualizează un orizont de gresii masive, cu o alcătuire litologică neuniformă și care contrastează evident față de depozitele din culcuș și acoperiș. Predomină gresiile grosiere, micacee, slab calcaroase, asociate cu gresii marnoase, marne nisipoase foarte micacee, marne vinete sau verzui, argile cenușii.

Nivelul de gresii micacee este foarte constant. În gresii se găsesc numeroase asterocieline, L. Ionesi denumind chiar acest nivel *gresiile cu asterocieline*³.

Peste gresiile cu asterocieline urmează orizontul constant și caracteristic, cu o grosime de 10—20 m, al *calcarelor de Doamna*. Sunt calcare fine, de tip litografic, stratificate, cu accidente silicioase sub formă de noduli sau lentile. Calcarele, de culoare alb-gălbuie, sau vineție, nu sunt uniforme, pot prezenta treceri spre marne sau spre calcaro-gresii. Ele conțin o faună cu numuliți (*Nummulites distans*, *N. globulus*, *N. ataciuss*) și asilinae (*Assilina* cf. *praespira*).

¹ L. Ionesi, *Flișul paleogen din bazinul văii Moldovei*, București, Editura Academiei R.S.R., 1971, p. 51—64.

² *Ibidem*, p. 65—66.

³ *Ibidem* p. 74.

Deasupra calcarelor de Doamna urmează un orizont alcătuit predominant din gresii slab calcaroase, glauconitice, micacee, de culoare verzuie, friabile, cu sortare gradată și hieroglife pe talpă.

Priabonianul — include depozite predominant argilo-marnoase, neuniforme pe aria de apariție a Unității de Tarcău. Prezintă variații faciale care permit individualizarea a trei entități litologice sincrone: *strate de Podu Secu*, *strate de Plopu*, *strate de Bisericani* ce se suprapun în mare măsură celor trei litofaciesuri descrise mai sus: Tarcău, Tazlău și Doamna.

Stratele de Podu Secu, Plopu și Bisericani se pot separa în două sau trei orizonturi: argile roșii, verzii și peștrițe (care lipsesc în stratele de Podu Secu); argile verzui și cenușii (formează masa principală); marnele cu globigerine în partea superioară.

După depunerea complexului argilos al stratelor de Podu Secu, Plopu și Bisericani, revine, pentru scurt timp sedimentarea psamitic-grezoasă.

Peste stratele de Podu Secu sau Plopu din litofaciesul de Tarcău urmează un orizont de gresii calcaroase micacee, microconglomerate, intercalații de marne, marno-calcare cu globigerine, pe care L. Ionesi l-a denumit *strate de Ardeluța*⁴.

Pe aria litofaciesului de Doamna și Tazlău, peste stratele de Bisericani și Plopu urmează un orizont de gresii silicioase slab cimentate, de tipul gresiei de Kliwa, cunoscute sub numele de *gresia de Lucăcești*. I. Atanasiu consideră gresia de Lucăcești ca primul termen al Oligocenului, iar L. Ionesi și Bica Ionesi, pe baza unei faune de numuliți și lamelibranhiate, o consideră de vârstă priaboniană.

În regiunea Putna — râul Suceava, Th. Joja separă două faciesuri diferite și anume:

— faciesul de Scorbura (la interior), constituit aproape în întregime dintr-o gresie asemănătoare cu gresia de Kliwa, pe care o denumește *gresia de Scorbura*;

— faciesul de Putna (la exterior) în care se pot distinge mai multe orizonturi, de grosimi și valori inegale: orizontul stratelor de Straja; orizontul calcaro-grezos inferior; orizontul calcarului de tip Pasieczna; orizontul argilos-grezos verde și roșu; orizontul gresiei de Lucăcești.

Oligocenul — include depozitele care s-au format după sedimentarea gresiei de Lucăcești, a stratelor de Ardeluța. Condițiile de sedimentare diversificate se mențin și în Oligocen, însă pe fondul unui mediu euxinic, variabil ca intensitate atât în timp cât și în spațiu, respectiv stratigrafic și în profil transversal sau longitudinal. Acest mediu euxinic, puternic reducător, a permis formarea unor roci bituminoase (disodile, marne bituminoase).

Sursa diferită a materialului terigen precum și caracterul bituminos deosebit, au permis individualizarea a trei litofaciesuri care se succed zonal de la W spre E: un litofacies intern sau de Fusaru, unul mixt sau de Moldova și unul extern sau de Kliwa. Aceste litofaciesuri se suprapun,

⁴ L. Ionesi, *Contribuții la studiul paleogenului din valea superioară a Tarcăului*. În „Anale științifice ale Universității « Al. I. Cuza » Iași”, secția a II-a (științe naturale, geografie), 111, 1—2 p. 65.

mai mult sau mai puțin, celor din Paleocen-Eocen, respectiv Tarcău, Tazlău și Doamna.

Litofaciesul de Fusaru în parte se suprapune peste litofaciesul de Tarcău și se caracterizează prin prezența gresii micacee cenușii, denumite *gresia de Fusaru* și prin diminuarea caracterului bituminos al pelitelor.

Menilitele și marnele bituminoase nu se individualizează ca entități distincte, fiind prezente sub formă de lentile și mai rar ca strate.

Orizontul disolidelor inferioare se individualizează mult mai clar. Depozitele nu sunt în totalitate bitumolite, ele revin unor tipuri petrografice destul de variate: argile cenușii, marne și argile cenușii-negricioase, argile brune, asemănătoare disolidelor. Un element caracteristic în acest litofacies îl reprezintă lentilele de calcare sideritice.

Gresiile de Fusaru sunt masive, slab calcaroase, micacee, adesea friabile, dispuse în strate groase (0,5—5 m) și alternează cu nivele de marne și calcare sideritice, primele cu aspect disodiliform, cu cruste ușor limonitice pe suprafețele de stratificație.

În bazinul văii Sucevei și Moldovei, litofaciesul de Fusaru se încheie printr-un orizont alcătuit din gresii calcaroase, cenușii, curbicorticale, cu hieroglif pe talpă și argile cenușii-verzui.

Litofaciesul de Moldovița — reprezintă un litofacies mixt, o zonă de întrepătrundere între cele două faciesuri extreme. Se întâlnesc alternanțe de pachete de gresii silicioase cu gresii micacee. Rocile pelitice au un caracter bituminos scăzut.

Litofaciesul de Kliwa — cuprinde mai multe entități litologice distincte.

Menilitele inferioare, în grosime de 30—40 m, reprezentate prin argile marnoase cafenii cu intercalații de gresii și menilite, menilite în banc compact sub marnele bituminoase.

Marnele bituminoase prezintă diverse varietăți atât în ceea ce privește aspectul cât și alcătuirea. În cuprinsul lor apar accidente silicioase (lentile sau noduli de menilite), intercalații de argilite disodilice. Marnele sunt străbătute de diaclaze fine de calcită, iar în masa lor se pot observa uneori cristale mici de pirită.

Peste marnele bituminoase se dispun disodilele inferioare, roci argiloase bituminoase, mai rar argilo-marnoase. Sunt roci bituminoase de culoare brună-negricioasă, cu șistozitate pronunțată, prezentând pe fețele de desprindere cristale de gips, sulf, impresiuni de solzi și schelete de pești. În cuprinsul lor apar intercalații rare și subțiri de gresie silicioasă de tip Kliwa, strate și lentile de menilite.

Ultimul termen al depozitelor oligocene dezvoltate în acest litofacies este orizontul gresiei de Kliwa. Trecerea de la sisturile disodilice la orizontul gresiei de Kliwa se face gradat, prin creșterea frecvenței și grosimii intercalațiilor de gresii, sau prin apariția bruscă a unui nivel de gresii masive ce însumează circa 50—60 m. Gresia de Kliwa este silicioasă, alcătuită din granule de cuarț, de culoare albă sau gălbuie, dispusă în strate cu o grosime de până la 3—4 m. Gresiile sunt separate de argile disodilice, iar în partea superioară și prin marne cenușii. În sectorul nordic al Carpaților Orientali orizontul gresiei de Kliwa atinge 250 m grosime.

UNITATEA VRANCEA

Această unitate se situează la exteriorul flișului extern, la contactul cu zona de molasă, din care motiv este cunoscută și sub denumirile de *externă* sau *marginală*.

Datorită avansării Unității de Tarcău peste Unitatea Vrancea, aceasta din urmă nu apare ca o zonă continuă ci cu importante întreruperi. Aparițiile au aspectul unor semifereestre și ferestre tectonice, sau lame de rabotaj în fruntea Unității de Tarcău. Prezența Unității Vrancea sub cea de Tarcău a fost dovedită și printr-o serie de foraje care, după ce au străbătut depozitele cretacice și paleogene ale Unității de Tarcău, au pătruns în depozite aparținând Unității Vrancea.

În regiunea nordică se conturează semifereastră Putna—Suceava, situată la vest de confluența pârâului Putna cu valea Sucevei.

Formațiunile ce apar în semifereastră Putna—Suceava aparțin Paleogenului și includ depozite care sunt identice cu cele din Unitatea de Tarcău.

Eocenul apare în semifereastră Putna—Suceava prin calcarul de Doamna. Are în general aceleași caractere, aceeași poziție stratigrafică și grosime ca și în Unitatea de Tarcău, cu deosebirea că aici conține mai puține chaille-uri, care uneori lipsesc. Peste orizontul calcarului de Doamna urmează stratele de Bisericiani, constituite din argile și marne de culoare verzui-gălbuie, având o grosime de circa 250 m. Eocenul își încheie sedimentarea prin gresia de Lucăcești, care, pe alocuri, se reduce până la dispariție.

Oligocenul se aseamănă cu cel din litofaciesul de Kliwa din Unitatea de Tarcău, putându-se separa aceleași entități litologice. Față de oligocenul din faciesul de Kliwa, în Unitatea Vrancea acesta prezintă unele particularități: substituirea parțială a depozitelor (mai puțin menilitele inferioare și marnele bituminoase) prin conglomerate cu elemente verzi, precum și reducerea gresiei de Kliwa atât în intercalațiile disodilice cât și în orizontul propriu zis.

GEOLOGIA PERIMETRULUI

Perimetrul Sucevița-Putna este delimitat astfel: în partea de nord râul Suceava, în est pârâul Putna, Dealul Aluniș, Dealul Stânișoara, Poiana Hacıungului, Dealul Furcoiu, Dealul Holm, pârâul Șoarecu, în sud poiana Treisciiori, izvoarele pârâului Șoarecu iar în partea de vest Dealul Scorbura, Dealul Țigan, Dealul Crucii, Piciorul Drăgușinei.

Cea mai mare parte a perimetrului cercetat cuprinde formațiuni ce aparțin Unității de Tarcău, alcătuită din depozite Senonian-Oligocene. Formațiuni ce aparțin Unității Vrancea se întâlnesc în partea de NV a pârâului Putna, la confluența acestuia cu râul Suceava, în semifereastră Putna-Suceava.

UNITATEA DE TARCĂU

Senonianul — are o dezvoltare destul de mare, în special în bazinele pârâielor Putna, Putnișoara și Bercheza, plasându-se în general, la baza solzilor sau în axul cutelor anticlinale. Apare în faciesul tipic marginal al

stratelor cu inocerami, fiind constituit, în general, din marne, marnocalcare cu fucoide, calcare grezoase, gresii calcaroase, gresii micacee slab calcaroase, microconglomerate cu fragmente de roci verzi, calcare detritice și mai rar argile marnoase verzi sau cenușii-negricioase.

Nota caracteristică a acestei serii o dau marnele și marnocalcarele cu fucoide, de culoare vântată-albicioasă, străbătute de diaclaze fine de calcit.

Succesiunea completă începe printr-o gresie calcaroasă, cu mecano-life și hieroglife pe fața inferioară, care trece într-un calcar grezos, apoi în marno-calcare și marne cu fucoide, terminându-se cu argile marnoase verzi sau cenușii negricioase.

Porțiuni ale acestei succesiuni apar bine deschise pe pârâul Sucevița, la confluența cu pârâul Drăgușina, în versantul drept al pârâului Putnișoara și pe cursul mijlociu al pârâului Putna.

Alcătuirea litologică a Senonianului își găsește o expresie caracteristică în topografia regiunii, dând formele de relief cele mai înalte: Obcina Treisciори, Dealul Nicolăuș (946 m), Bâtea Corbului (1008 m), Capu Dealului (1018,35 m), Poiana Crucii (1064,46 m) și Dealul Scorbura (989,93 m).

Paleogenul — cuprinde formațiuni ce aparțin Paleocenului, Eocenului și Oligocenului.

Paleocenul — acoperă areale relativ restrânse, apărând la zi în sectorul nordic al structurii Sucevița-Putnișoara. Stratigrafic, formațiunile acestui interval sunt prezente pe întreaga zonă cercetată, dar nu aflurează din motive de ordin tectonic, deoarece dislocațiile rupturale au afectat în general termenii ce aparțin Eocenului (stratele de Sucevița), așa încât Paleocenul este mascat sub planele de încălecare.

Depozitele paleocene cuprind în bază stratele de Izvor peste care se așează în continuitate de sedimentare stratele de Straja. Acestea au o dezvoltare relativ restrânsă, fiind alcătuite din formațiuni pelitice de culoare roșie și verde caracteristice acestui nivel și care alternează ritmic cu gresii calcaroase, cenușii-verzui, cu hieroglife la partea inferioară. Pe alocuri se observă intercalații de calcare cenușii siliceificate. Acest orizont aflurează pe afluenții de dreapta ai pârâului Strujinoasa și în versantul stâng al pârâului Rusca.

Eocenul — depozitele eocene sunt situate în majoritatea cazurilor pe flancurile sinclinalelor, având dezvoltarea cea mai mare în bazinele pâraielor Drăgușina, Bercheza, Putnișoara, Glodu, Șoarecu, Voievodeasa și Vițau.

Formațiunile eocene din cuprinsul perimetrului aparțin litofaciesului de Doamna. În cadrul acestui litofacies apar mai multe orizonturi de grosimi și constituție litologică diferită.

Stratele de Sucevița. Peste orizontul argilo-marnos al stratelor de Straja urmează un orizont grezos care începe printr-o alternanță de grezo-calcare cenușii și gălbui-brune, dure, uneori calcare grezoase și microconglomerate cu elemente verzi. Pe fața inferioară a stratelor de gresii apar adeseori hieroglife de dimensiuni mari.

În continuare urmează o gresie gălbuie-albicioasă, silicioasă, uneori calcaroasă, glauconitică, cu grosimi până la 5 m, ce suportă intercalații centimetrice de argile verzui-cenușii și argile roșii-cărămizii foarte fine.

Această gresie este bine dezvoltată în Dealul Scorbură, Th. Joja denuind-o „gresia de Scorbură”.

Stratele de Sucevița apar la zi, putându-se urmări succesiunea litologică și alternanța caracterului grezos cu cel argilo-marnos, pe solzul Șoarecu-Voievodeasa-Vițau, pe pârâul Șoarecu, pe cursul mijlociu al pârâului Sucevița precum și pe afluenții de dreapta ai pârâului Vițau. Pe solzul Drăgușina-Putnișoara, stratele de Sucevița apar în deschideri pe pârâul Drăgușina (în versantul drept), pârâul Bercheza, pe afluenții de dreapta din cursul median al pârâului Putnișoara precum și pe pârâul Putna, la aproximativ 500 m amonte de confluența cu pârâul Glodu.

Calcarul de Doamna. Deasupra stratelor de Sucevița urmează un orizont calcaros, caracteristic, având grosimi de până la 40 m, denumit calcarul de Doamna.

Datorită unui aport de material pelitic argilos sau material psamitic, în funcție de condițiile de sedimentare, calcarele de Doamna nu sunt uniforme, prezentând o trecere spre marne sau calcaro-gresii. Această variație se poate observa la izvoarele pârâului Bercheza, pe pârâul Voievodeasa, în apropierea vârfului Piatra Mare.

Calcarele apar în strate de grosimi variabile, de la câțiva centimetri până la 1 m, fiind separate de marne, argile cenușii-verzui de până la 20 cm grosime. Sunt calcare fine, de tip litografic, de culoare alb-gălbuie sau cenușiu-verzuie și prezintă frecvent silicifieri (chaille-uri) sub formă de noduli sau lentile. Calcarul de Doamna apare sub forma unor benzi continue, putându-se urmări în deschideri pe pâraiele Bercheza, Vițau, Drăgușina și Putnișoara.

Stratele de Bisericiani. Sunt cuprinse între orizontul calcarului de Doamna și gresia de Lucăcești, formând un complex omogen, constituit din argile ce suportă intercalații subțiri de gresii. În general, stratele de Bisericiani apar ca o serie argilooasă mai largă, care, pe considerente litologice, se poate separa în orizonturi :

— orizontul argilelor roșii și verzi, apare în baza stratelor de Bisericiani cu o grosime de până la 25 m, alcătuit fiind din alternanțe de argile roșii-cărămizii și verzui-pestrițe. Între argile apar intercalații de gresii slab calcaroase, micacee, în strate de câțiva centimetri grosime, cu hieroglife mici pe fețele inferioare. Orizontul este bine deschis pe pârâul Vițau, pe afluenții de dreapta ai pârâului Glodu și pe pârâul Strujinoasa ;

— orizontul argilelor cenușii-verzui reprezintă partea cea mai larg dezvoltată. Sunt prezente și intercalații subțiri de gresii silicioase sau slab calcaroase, cu hieroglife mici.

Pe pârâul Bercheza, la aproximativ 1 km de confluența cu pârâul Sucevița precum și pe pârâul Voievodeasa, în orizontul argilelor cenușii-verzui sunt incluse câteva nivele de marne grezoase, brun-negricioase care îi imprimă o notă caracteristică de facies de tranziție, între stratele de Popu și stratele de Bisericiani ;

— orizontul marnelor verzi, format din marne verzui până la albi-cioase, dure, cu intercalații de argile și argile marnoase cenușii și verzui, care uneori suportă intercalații de gresii glauconitice.

Formațiunile ce aparțin stratelor de Bisericiani apar foarte bine deschise pe pâraiele Bercheza, Vițau, Drăgușina și Putnișoara, putându-se urmări trecerea de la un orizont la altul.

Gresia de Lucăcești. Peste stratele de Bisericani se dispune un orizont cu o grosime neuniformă, de obicei între 5 și 30 m, în unele locuri (zona Putna) ajungând la 40—50 m, denumit de I.P. Voitești (1921) „gresia de Lucăcești”.

Litologic este o gresie silicioasă, slab cimentată, cu granule de glauconit și fragmente de roci verzi. Culoarea este albicioasă, asemănându-se cu gresia de Kliwa.

În partea nordică a perimetrului, gresia de Lucăcești, apare la zi pe afluenții de stânga ai pârâului Vițau, pe pârâul Puzdrii și pe pârâul Putna, începând de la gura pârâului Vițau în aval, unde are grosimi mari, pe afluenții de dreapta ai pârâului Glodu.

În partea sudică a perimetrului, în zona Sucevița, orizontul are grosimi mai mici, nedepășind 25 m (pârâul Neagu, pârâul Nicolăuș).

Ca formațiune arenitică, gresia de Lucăcești încheie Eocenul în litofaciesul de Doamna și parțial Tazlău din Unitatea de Tarcău.

Oligocenul — pe cuprinsul perimetrului cercetat, depozitele oligocene sunt dezvoltate în litofaciesul de Kliwa și constituie umplutura sinclinalului Vițau-Voievodeasa-Șoarecu și a solzului Glodu-Strujinoasa-Drăgușina. Oligocenul se caracterizează prin prezența a două cicluri de sedimentare: unul pelitic bituminos, reprezentat prin stratele de Lingurești (marno-calcare, șisturi disodilice asociate cu menilite) și unul psamitic, reprezentat prin gresia silicioasă de Kliwa.

De jos în sus, depozitele oligocene se pot separa în patru orizonturi.

1. — Orizontul stratelor de Lingurești, se dispune peste gresia de Lucăcești, are grosimi de 5—25 m și este alcătuit din argile calcaroase cafenii cu aspect de marne, argile disodilice, siltite argilo-nisipoase și intercalații de gresii silicioase kliwiforme. Trecerea de la gresia de Lucăcești la argile cafenii șistoase și șisturi disodilice se face în mod treptat, pe un interval de câțiva metri. Stratele de Lingurești se individualizează în zona cercetată deasupra gresiei de Lucăcești, evidențiindu-se pe pârâul Voievodeasa, sub vf. Piatra Mare, pe afluenții de stânga ai pârâului Vițau și pe p. Putna.

2. — Orizontul marno-calcarelor bituminoase și al menilitelor, urmează în continuitate de sedimentare peste stratele de Lingurești. Litologic sunt alcătuite din menilite compacte care suportă bancuri masive de marno-calcare brune bituminoase.

Menilitele sunt roci fin stratificate, casante, de culoare neagră-brună, rar albicioase, lipsite de materie organică. Se interstratifică cu disodile, frecvent silicifiate.

Marno-calcarele brune bituminoase au o grosime de până la 40—60 m, sunt dure, cu spărtură așchioasă, albe pe suprafețele expuse alterării, uneori sunt slab grezoase sau silicifiate.

Menilitele compacte, împreună cu marnele brune bituminoase de deasupra lor, constituie un termen caracteristic al Oligocenului, cu valoare cartografică regională.

3. — Orizontul șisturilor disodilice, continuă succesiunea Oligocenului cu depozite a căror grosime variază între 80 și 250 m. Litologic sunt alcătuite din tipuri petrografice destul de variate și care nu sunt în totalitate bitumolite: argile cenușii, marne și argile cenușii-negricioase disodile bituminoase tipice.

Disodilele bituminoase tipice sunt roci șistoase, de culoare brun-negricioasă, cu laminație pronunțată pe capetele de strat, cu eflorescențe de sulf, gips și limonit pe suprafețele de șistozitate. De asemenea se găsesc impresiuni de solzi și schelete de pești. În stare proaspătă dispăre laminația specifică disodilelor îndelung expuse.

Microscopic se observă o structură șistoasă, lamelară, datorată abundenței de minerale argiloase însoțite de materie organică. Mineralele argiloase sunt reprezentate de montmorillonit, illit. În porțiunile mai bogate în substanță organică se observă cristale de piatră autigenă, alterată sau proaspătă.

Între nivelele de șisturi disodilice apar intercalații de menilite (în special în partea inferioară a orizontului), pachete centimetrice și decimetrice de gresii silicioase cenușii albicioase, care, prin îndesire la partea superioară, fac trecerea la orizontul gresiei de Kliwa.

În baza acestui orizont, se găsesc intercalații de „calcarea de Jaslo”, în strate de 3—15 cm grosime, caracterizate de o laminație paralelă pronunțată, și care constituie nivelul reper al orizontului șisturilor disodilice.

Orizontul de șisturi disodilice prezintă mari variații de grosime și litologie pe direcție și înclinare. Depinzând de condițiile de sedimentare caracteristice depozitelor de fliș (paleorelief, curenți, etc.) și cantitatea de substanță organică variază pe distanțe mici în cadrul aceluiași nivel. Se constată o trecere laterală, de la un facies tipic disodilic, cu grosime între 150—250 m, întâlnit pe pâraiele Șoarecu, Voievodeasa, pârâul lui Negru, Steja, Putna, Glodu, la un facies de disodile argiloase, nisipoase, compacte, cu grosimi reduse (20—40 m) întâlnit pe pâraiele Rusca, Drăgușina, Bercheza și pe afluenții de stânga ai pârâului Vițau.

4. — Orizontul gresiei de Kliwa. Acest orizont urmează șisturilor disodilice și reprezintă ultimul termen al Oligocenului prezent în perimetrul cercetat. Datorită inexistenței altor depozite peste ea, nu putem vorbi decât de o grosime relativă a ei, partea superioară fiind mai mult sau mai puțin erodată. Gresia de Kliwa are în general grosimi de până la 400 m, cu dezvoltarea cea mai mare în axele sinclinalelor Glodu-Strujinoasa-Drăgușina și Vițau-Voievodeasa-Șoarecu, formând umplutura acestora.

Trecerea de la șisturile disodilice la gresia de Kliwa se face fie treptat, prin creșterea frecvenței și grosimii intercalațiilor de gresii, fie brusc, prin apariția unor bancuri masive de grosimi ce însumează 50—60 m. Din punct de vedere mineralogic și chimic, gresia de Kliwa corespunde cuarțarenitelor. Constituentul principal este cuarțul granular, urmat de feldspați, litoclaste de șisturi verzi, minerale grele, glauconit, pirită, rare bioclaste. Liantul este cel mai adesea un ciment silicios, mai rar calcitic.

Gresia de Kliwa dă în general forme de relief pozitive, aflorând în bancuri metrice pe pâraiele care o străbat sau pe creste sub formă de stânci-megaliți și blocuri. Astfel o întâlnim pe Dealu Piciorul Drăgușinii, Poiana Crucii, Dealul Holmu, Dealul Nicolăuș, Dealul Piatra Mare.

UNITATEA VRANCEA

În perimetrul cercetat, Unitatea Vrancea se întâlnește în bazinul pârâului Gura Putnei și în Valea Sucevei, de la confluența sa cu pârâul Putna până în dreptul localității Straja. Din această unitate este vizibilă doar partea ei superioară, alcătuită din formațiuni ale Eocenului (mediu și superior) și Oligocenului.

Eocenul — ocupă cea mai mare parte a semiferestrei Gura Putnei și prezintă un facies diferit de cel din Unitatea de Tarcău și anume un facies marginal. Pe criterii litologice se pot separa trei orizonturi :

1. — Orizontul calcarului de Doamna, apare bine deschis în dealul Vărăria (versantul drept al râului Suceava). Litologic este format din bancuri de până la 0,5 m grosime de calcare gălbui străbătute de diaclaze de calcit, cu structură zaharoidă, între care se intercalează calcare gălbui-cenușii, ușor verzui, fine, cu aspect litografic, dure și cu spărtură așchioasă.

În baza acestei succesiuni de calcare se întâlnesc gresii silicioase și argile verzi compacte, uneori silicifiate, peste care urmează un banc de aproximativ 3 m grosime de gresie albă, grosieră, cu elemente verzi.

În general, calcarul de Doamna are aceleași caractere, aceeași poziție stratigrafică și grosime ca și în Unitatea de Tarcău, cu deosebirea că în Unitatea Vrancea conține mai puține chaille-uri. În semife-reastră Putna-Suceava, orizontul calcarului de Doamna este prezent în axele celor două anticlinale ce se conturează în zonă.

2. — Orizontul stratelor de Bisericiani, urmează în continuare de sedimentare peste orizontul calcarului de Doamna și corespunde orizontului argilo-grezos verde și roșu din Unitatea de Tarcău.

Sucesiunea începe printr-un pachet de argile și foarte rar marne argiloase roșii-cărămizii, marne cenușii-negricioase, nisipoase, uneori grezoase, neregulat stratificate, care suportă intercalații subțiri de gresii cenușii-verzui, calcaroase sau silicioase.

Grosimea acestui orizont ajunge până la 250 m. Aflorează pe pârâul Gura Putnei și în malul drept al râului Suceava, la vest de confluența cu pârâul Putna.

3. — Orizontul gresiei de Lucăcești, se dispune peste stratele de Bisericiani, fiind bine deschis în albia pârâului Gura Putnei (pe cursul mijlociu) și pe versantul sud-estic al dealului Scorbura, având o grosime de până la 25 m.

Litologic este alcătuit din gresie silicioasă, cenușie, fină, pe alocuri marnoasă, argile negre și marne cenușii.

Oligocenul — ocupă zonele sinclinale și apare bine deschis pe cursul mijlociu al pârâului Gura Putnei. Este dezvoltat în facies marginal cu conglomerate.

1. — Orizontul marnelor bituminoase și al menilitelor, prezintă în general aceeași alcătuire, litologică ca și în Unitatea de Tarcău. Peste orizontul gresiei de Lucăcești urmează un pachet de menilite cu intercalații subțiri de gresii silicioase, care suportă marno-calcarele bituminoase.

2. — Orizontul șisturilor disodilice, se deosebește de cel din Unitatea de Tarcău prin caracterul mai puternic, fiind constituit din pachete de argile disodiliforme nisipoase cu intercalații centimetrice de

gresii silicioase. Aflorează pe pâraiele Gura Putnei, Străjii și Andronic. Datorită conținutului foarte mic de substanță bituminoasă și a caracterului mai grezos nu prezintă importanță economică.

3. — Orizontul gresiei de Kliwa, dispus în continuitate de sedimentare peste cel al șisturilor disodilice, prezintă aceleași caractere litologice ca în Unitatea de Tarcău. Aflorează în Dealul Huții.

4. — Orizontul grezo-conglomeratic, încheie succesiunea Oligocenului marginal și totodată îi imprimă nota sa caracteristică. În semifereastra Putna-Suceava acest orizont substituie șisturile disodilice superioare și apare la zi mai ales sub formă de blocuri pe versantul estic al Dealului Scorbura. Litologic este constituit din gresii calcaroase cenușii, micacee, marne cenușii, marne disodiliforme și conglomerate cu elemente de șisturi verzi. În conglomerate se disting calcare gălbui și fragmente de cuarț rulat.

TECTONICA PERIMETRULUI

Din punct de vedere geologic-structural, perimetrul Sucevița-Putna se încadrează în două mari unități tectonice: Unitatea de Tarcău (medio-marginală) și Unitatea Vrancea (externă).

Cele două unități au caracteristici tectonice proprii, deosebindu-se atât din punct de vedere al orientării cutelor cât și al elementelor tectonice componente. Unitățile se află într-un raport de încălecare, Unitatea de Tarcău fiind șariată peste paraautohtonul Unității Vrancea, aceasta încăleacănd la rândul ei peste molasa pericarpatică.

Unitatea de Tarcău. Cea mai mare parte a formațiunilor geologice din perimetrul cercetat aparțin Unității de Tarcău a cărei punere în loc s-a produs între Burdigalian și Helvetian, ca urmare a diastrofismului stiric. Pe seama depozitelor senoniene și paleogene ale unității se înscrie o succesiune de sinclinale și anticlinale care se complică de la vest spre est prin apariția unor fracturi direcționale.

De la vest spre est, în perimetru se întâlnesc următoarele elemente tectonice:

a) Solzul Glodu-Strujinoasa-Drăgușina, se dezvoltă de-a lungul întregii regiuni, începând din Poiana Glodu până la izvoarele pârâului Drăgușina, pe o lungime de circa 17 km, având orientarea generală NNW-SSE. Formațiunile ce intră în componența acestui solz au vârstă senoniană, paleocenă, eocenă și oligocenă. Aspectul solziform este dat de falia Glodu-Drăgușina, de-a lungul căreia depozitele senoniene vin în contact cu cele oligocene.

În valea râului Sucevița, în amonte de confluența cu pârâul Rusca, solzul este întrerupt de o falie transversală, compartimentul nordic suferind o ușoară ridicare.

b) Anticlinatul faliat Putna-Sucevița-Treisciori. A fost pus în evidență pe aproximativ întreaga lungime a perimetrului. Este dezvoltat sub forma unei benzi, începând din pârâul Glodu până în culmea Treisciori.

Sâmburele anticlinatului este alcătuit din formațiuni senoniene, reprezentate prin stratele cu inocerami.

Flancurile lui sunt în mare parte faliat în așa fel încât, pe flancul estic, formațiunile senoniene vin în contact direct cu stratele de Sucevița.

c) Sinclinalul Vițau—Voievodeasa—Șoarecu. Spre est de sinclinalul faliat Putna—Sucevița—Treisciori, începând din albia râului Putna, se conturează un sinclinal ce se poate urmări spre sud-est până la izvoarele pârâului Șoarecu. Umplutura acestui sinclinal o constituie depozitele senoniene, eocene și oligocene, în ax fiind prezentă formațiunea gresiei de Kliwa. Ambele flancuri sunt faliat.

d) Solzul Șoarecu, este rezultatul unei falii de talie mai mică ce afectează depozitele sinclinalului Vițau—Voievodeasa—Șoarecu pe porțiunea cuprinsă între pârâul Negru și pârâul Șoarecu.

În componența lui întâlnim, de la est spre vest, formațiuni eocene și oligocene, așa încât, de-a lungul faliei ce dă solzarea, stratele de Sucevița ce aparțin sinclinalului Vițau—Voievodeasa—Șoarecu vin în contact cu gresia de Kliwa.

Unitatea Vrancea. După cum s-a arătat, în partea estică a perimetrului s-a pus în evidență o încălecare majoră, de-a lungul căreia Unitatea de Tarcău este șariată peste parautohtonul Unității Vrancea. Se conturează astfel semifereastră Putna—Suceava, alcătuită din formațiuni eocen-oligocene dezvoltate în facies marginal, care, la rândul lor, vin în contact cu miocenul pericarpatic de-a lungul unei încălecări majore. Structura internă a pânzei Vrancea este formată dintr-o succesiune de cîte sinclinale și anticlinale, afectate direcțional de unele fracturi.

În cadrul semifereștrei Putna—Suceava au fost puse în evidență mai multe elemente tectonice care, spre deosebire de cele din Unitatea de Tarcău, au o orientare generală nord-sud.

a) Sinclinalul Andronic, se întinde pe o lungime de aproximativ doi km, din albia râului Suceava spre sud către Dealul Scorbura. Este alcătuit din depozite eocene și oligocene, în sămburele lui fiind prezentă gresia de Kliwa. Spre sud dispare sub Unitatea de Tarcău, aproximativ la izvoarele pârâului Glodu.

b) Anticlinalul Vărăria, se întâlnește la est de sinclinalul Andronic, de dimensiuni reduse, cu calcarul de Doamna în ax și strate de Bisericiani pe flancuri.

c) Sinclinalul Vărăria, alcătuit din aceleași formațiuni ca și anticlinalul Vărăria, se dezvoltă la est de acesta.

d) Anticlinalul Poiana Școlii, este ultimă cută spre est a compartimentului vestic al semifereștrei. Are în ax calcarul de Doamna, flancurile fiind alcătuite din strate de Bisericiani.

e) Sinclinalul Huții. În partea estică a semifereștrei, în Dealul Huții, se dezvoltă un sinclinal cu o închidere periclinală spre vest. Este alcătuit din formațiuni eocen-oligocene, cu gresia de Kliwa în ax, având orientarea est-vest.

f) Anticlinalul Gura Putnei, se dezvoltă paralel cu pârâul cu același nume, la nord de localitatea Gura Putnei. Are în ax stratele de Bisericiani iar pe flancuri depozite oligocene.

g) Sinclinalul Poiana Morii, cu o direcție generală NE-SV, este prezent în Dealul Morii, fiind alcătuit predominant din gresia de Kliwa. Spre sud-vest continuarea lui dispare sub Unitatea de Tarcău.

PETROGENEZA ȘI VALOAREA ECONOMICĂ A DISODILELOR OLIGOGENE

Disodilele (șisturile bituminoase) oligocene, au atras atenția cercetătorilor prin trăsăturile lor particulare. Studiul detaliat al acestora în calitate de bitumolite a fost abordat abia în ultimul timp. Au fost studiate chimic și mineralogic de o serie de cercetători, între care amintim: E. Cazimir și alții (1935), N. Grigoraș (1956), Filipescu, Socoleanu (1967), Grigoraș și alții (1971), Filipescu, Humă (1971), Ionesi, Urse (1971), Ionesi, Catană (1973), Papiu și alții (1979), Matei și alții (1978, 1979, 1980), Pauliuc și alții (1983), Băgu, Mocanu (1984). Cercetări asupra posibilităților de valorificare a șisturilor bituminoase au fost întreprinse de o serie de institute de cercetare și întreprinderi ca: I.G.G. București, I.G.P.S.M.S. București, I.P.E.G. Suceava, I.P.E.G. Maramureș, I.M.R., București, secțiile de geologie și geofizică ale universităților din Iași, București și Cluj, etc.

Șisturile bituminoase oligocene s-au format într-un mediu de tip euxinic, care a favorizat transformarea materiei organice acumulate. În evoluția geosinclinalului oligocen au existat două momente principale când s-au depus asemenea tipuri de roci: după depunerea menilitelor inferioare și după depunerea menilitelor superioare.

Din punct de vedere petrografic, disodilele oligocene sunt argile siltice și siltite argiloase, parte din cele ușor calcareoase până la marne. Prezintă o șistozitate pronunțată, sunt de culoare brună, brună-ruginie, brună-gălbuie sau neagră. Culoarea ruginie este dată de prezența oxizilor de fier iar cea gălbuie de eflorescențele de sulf care apar pe șistozitate.

Compoziții mineralogici principali ai disodilelor sunt mineralele argiloase (illit, montmorillonit), mineralele epiclastice (cuarț, feldspați, muscovit), minerale de precipitație chimică și biochimică (calcit, dolomit, pirită). Limitele de variație ale acestor componenți mineralogici se prezintă astfel: minerale argiloase 10—44%; cuarț 15—40%; feldspați 2—20%; mice 0,0—12%; elorite 2—14%; carbonați 5—20%; pirită 0,0—10%.

Chimic, șisturile bituminoase sunt alcătuite în principal din următoarele componente: silice (33—78%), alumina (2—25%) calciu (0,17—16%), fier (sub formă oxidată F_2O_3 , bivalentă FeO , sau sulfuri), alcalii (Na_2O , K_2O), sulf (0,0—5%), titan (TiO_2), etc.⁵

Analizele spectrale au pus în evidență prezența unor elemente minore, dintre care, valori mai ridicate au elementele: Mo, Ni, Co, Ba, Cr, V, B, Zr⁶.

O trăsătură importantă a șisturilor bituminoase este cea a radioactivității acestora, mai mare în raport cu rocile înconjurătoare. Această radioactivitate se datorează prezenței elementelor radioactive, în princi-

⁵ C. Grasu și alții — *Flușul carpatic. Petrografie și considerații economice*, București, Editura Tehnică, 1988, p. 172—173.

⁶ Gh. Băgu, Al. Mocanu — *Geologia Moldovei. Stratigrafie și considerații economice*, București, Editura Tehnică, 1984, p. 257.

pal uraniu și subordonat thoriu și potasiu. S-a constatat o corelație liniară între cantitatea de substanță organică (respectiv puterea calorică) și radioactivitate.

În ceea ce privește prezența materiei organice, se consideră că mineralele argiloase constituie un mediu favorabil acumulării acesteia. Variația caracterului bituminos al disodilelor oligocene este pus în legătură cu oscilațiile cantitative ale biomasei marine și mai ales cu oscilațiile factorilor fizico-chimici, cu implicații asupra conservării materiei organice primare de natură sapropelică și subordonat humică.

Unul din parametrii calitativi ai disodilelor îl reprezintă conținutul în ulei de șist, interesul economic al acestora presupunând conținuturi minime de 50 l/tona de rocă.

Un alt parametru tehnico-economic important al șisturilor bituminoase îl reprezintă puterea calorică. Se apreciază că pentru a putea fi utilizate în termoficare acestea ar trebui să aibă o putere calorică de cel puțin 900 Kcal/kg.

Disodilele, în majoritatea lor, pot fi considerate drept roci „mamă” de petrol slabe și mediocre.

CONSIDERAȚII ECONOMICE

Obiectivul principal al prospecțiunilor din perimetrul Sucevița—Putna l-a constituit prezența șisturilor bituminoase oligocene dezvoltate în facies de Kliwa, dispuse peste orizontul marno-calcarelor și menilitelor.

Orizontul șisturilor bituminoase a fost cercetat pe structurile Glodu—Strujinoasa—Drăgușina, Vițau—Voievodeasa—Șoarecu și în semifereastră Putna—Suceava. S-a urmărit obținerea a cât mai multor date privind dezvoltarea și continuarea pe direcție a șisturilor bituminoase, a caracteristicilor cantitativ-calitative ce le pot face atractive din punct de vedere economic. În acest scop, observațiile au fost făcute în deschideri naturale sau artificiale (șanțuri și descoperite).

În urma cartării acestor descoperite și a observațiilor efectuate în deschideri naturale s-a constatat o variație în grosime și conținut în materie organică a nivelului de șisturi bituminoase de pe structura Glodu—Strujinoasa—Drăgușina. Astfel, la sud de râul Sucevița se constată o subțiere a nivelului de șisturi bituminoase precum și invadarea lui de către bancuri de gresii silicioase. În zona pârâului Sucevița se constată o îngroșare a nivelului de șisturi până la 4,5 m și o creștere a valorilor medii ale puterii calorifice inferioare până la 1355 Kcal/kg.

În continuare spre nord se observă o tendință de efilare a nivelului (2,3 m pe pârâul Rusca) și o scădere a valorii medii a puterii calorifice inferioare (până la 742 Kcal/kg), pentru ca în bazinul superior al pârâului Bercheza să fie surprinsă o nouă îngroșare, până la 4,8 m și o putere calorică inferioară medie de 950 Kcal/kg. Pe pârâul Strujinoasa nivelul de șisturi bituminoase atinge grosimi până la 5—6 m. Măsurătorile radiometrice au indicat valori între 3—7,3 F.N. (fond natural), iar media puterilor calorifice inferioare de 1499 Kcal/kg.

În sectorul Putna—Glodu apare din nou o îngroșare a nivelului de șisturi bituminoase până la 7,5 m (pârâul Glodu), cu o intercalație de gresie silicioasă de 0,5 m grosime. Măsurătorile radiometrice au indicat valori între 3,8—6,2 F.N., iar valorile medii ale puterii calorifice inferioare se situează între 1020—1130 Kcal/kg.

În cadrul structurii Vițau—Voievodeasa—Șoarecu nivelul de șisturi bituminoase a fost interceptat pe pârâul Ursoaia Mare, aici având o grosime de 2,5 m și o putere calorifică inferioară ce se situează sub 900 Kcal/kg. Pe pârâul Neagu se remarcă o invazie de gresii silicioase, menilite și argile în întreg orizontul, nivelul șisturilor reducându-se la 0,3 m grosime. Măsurătorile radiometrice au indicat valori de 4—5 F.N.

Nivelul șisturilor bituminoase din bazinul pârâului Voievodeasa se reduce până aproape la dispariție, fiind înlocuit prin gresii silicioase, menilite și argile ce alternează cu pachete subțiri de șisturi slab bituminoase, măsurătorile radiometrice dând valori sub 2,5 F.N.

Pe cursul inferior al pârâului Vițau, grosimea nivelului de șisturi bituminoase ajunge la 1,5 m. Măsurătorile radiometrice au indicat valori de 3 F.N.

Orizontul șisturilor bituminoase din fereastra Putna—Suceava este dezvoltat într-un facies grezos-argilos, pe alocuri marnos, așa încât observațiile directe cât și cele obținute prin metoda radiostratigrafică nu au dat rezultate interesante. Conținutul redus în substanță organică nu le poate conferi calitatea de combustibil șisturilor bituminoase din această unitate.

Rezultate ce pot fi considerate ca importante din punct de vedere economic au fost obținute pe structura Glodu—Strujinoasa—Drăgușina. Valorile puterilor calorifice inferioare, obținute în urma analizării probelor prelevate din nivelul șisturilor bituminoase, sunt cuprinse între 360—1845 Kcal/kg. Valori maxime ale mediei puterilor calorifice inferioare au fost obținute pe probe recoltate dintr-o serie de derocări situate pe pâraiele Putnișoara (1499 Kcal/kg), Glodu (1130 Kcal/kg), Bercheza (1350 Kcal/kg), Sucevița (1355 Kcal/kg), Drăgușina (1183 Kcal/kg).

În ceea ce privește conținuturile în ulei de șist, disodilele oligocene se remarcă prin conținuturi reduse. Conținuturi mai mari prezintă disodilele inferioare din Unitatea de Tarcău, unele probe au dat valori între 36—50 l/tonă sau chiar peste 50 l/tona de rocă⁷. Din acest punct de vedere, disodilele oligocene nu se pretează la o exploatare în vederea extragerii la scară industrială a uleiului de șist, conținuturile maxime nede-pășind 100 l/tona de rocă.

Urmărind nivelele de șisturi bituminoase prin observații directe și măsurători radiometrice, s-a putut constata o variație în grosime, litologie și conținut în materie organică, atât pe direcție cât și pe înclinarea acestora. Variațiile privind litologia, grosimea, radioactivitatea și conținutul în materie organică pot fi sesizate pe nivelele șisturilor bituminoase ale diferitelor structuri, sau chiar în cadrul aceleiași nivel de pe aceeași structură.

⁷ C. Grasu et al., *op. cit.*, p. 176.

Tehnologiile viitorului ar putea oferi noutăți în ceea ce privește problema utilizării acestor roci bituminoase. Pentru moment trebuie să amintim posibile utilizări ca : în agricultură, pentru încorporarea de microelemente în sol ; extragerea bitumenului A ca posibil înlocuitor al ozocheritei (în prezent industria românească folosește ozocherita din import) ; utilizarea, deja experimentată, în industria ceramicii brute, în calitate de degresant și adaos cu randament calorific ⁸.

Summary

This study presents the results of the geological researches in the Sucevita-Putna area (in Radauti) and evaluates the results of the prospects for new sources of energetic material.

PASĂRILE ANGAJATE ÎN DINAMICA ORNITOFAUNEI DIN DEPRESIUNEA RĂDĂUȚI

SORIN TRELEA

Depresiunea Rădăuți se află în partea de NV a Podișului Sucevei, dezvoltându-se în sectorul mijlociu al văii râului Suceava. Ocupă o suprafață de 600 km² și înaintază tentacular, sub formă de golfuri, în lungul râului Suceava și a afluentului său Sucevița până la contactul cu Obcina Mare.

Unitatea este orientată NV-SE, conform orientării generale a văii râului Suceava, desfășurându-se pe o lungime de 35 km și o lățime de 20 km. Depresiunea are ca limită nordică granița României cu Ucraina, ca limită vestică și sud-vestică Obcina Mare limitându-se în est prin Podișul Dragomirnei. În partea centrală a depresiunii se află orașul Rădăuți, având cota de 374 m față de nivelul mării¹.

Relieful este în strânsă legătură cu substratul geologic al Depresiunii Rădăuți. În principal, se concretizează un aliniament median de dealuri, cu altitudini cuprinse între 450—495 m, ce separă practic depresiunea în două sectoare: sectorul Rădăuților (în E) și sectorul Herodnicului (în V). Dealurile cele mai reprezentative ce alcătuiesc această mediană sunt: Dealul Leahu, Dealul Brădet, Dealul Colnic și Dealul Osci.

Denumirea de „depresiune” se motivează prin faptul că este dominată cu 100—150 m de unitățile vecine înalte. Aici s-au dezvoltat și forme ale reliefului sculptural, cum ar fi: terase (terasele Suceviței), conuri de dejecție (conul de dejecție al Pozenului), grinduri (între cursul Suceviței și al Pozenului), microdepresiuni (sectorul „Ochiuri” Rădăuți, caracterizat prin marea umiditate a solului, înmlăștiniri), lunci inundabile (ale pârâurilor Pozen, Sucevița, Temnic).

Elementele climatice — temperatura, precipitațiile, vânturile, nebulozitatea — prezintă nuanțe caracteristice în Depresiunea Rădăuți, deosebite de regiunile învecinate. Temperatura medie anuală are valori cuprinse între 7°C (în V) și 8°C (în S și E). Temperaturile medii lunare de iarnă coboară până la -5°C iar cele de vară depășesc rar 18°C.

Maxima absolută a fost înregistrată în luna iulie 1974 + 35,6°C, iar minima în ianuarie 1956 — 32,9°C². Aceste valori fac din Depresiunea Rădăuți un adevărat pol al frigului, aflat sub influența continental-estică.

Precipitațiile sunt cantitativ superioare multor bazine depresionare din țară, ele ridicându-se la valori medii de 650—750 mm/an, fiind concentrate în lunile mediane ale anului.

¹ I. Șandru, *Probleme de geografie*, București, Editura Academiei, R.P.R. 1962, p. 292.

² Stația meteorologică Rădăuți.

Masele de aer sunt de origine nordică, nord-estică (mase de aer continental) și nord-vestică (mase de aer scandinavo-baltice). Iarna suflă frecvent Crivățul producând scăderi bruște de temperatură și aducând precipitații sub formă de zăpadă. Vara, adesea, Depresiunea Rădăuți este sub influența maselor de aer scandinavo-baltice, acestea producând scăderi anormale de temperatură și precipitații abundente.

În ce privește vegetația, Depresiunea Rădăuți aparține la două zone distincte: etajul forestier și vegetația intrazonală.

Etajul forestier este prezent printr-un subetaj de fag, stejar care caracterizează părțile de nord și sud ale depresiunii. Acest segment se remarcă prin prezența stejarului (*Quercus robur*) asociat adesea cu gorunul (*Quercus petraea*), carpenul (*Carpinus betulus*), teiul (*Tilia cordata*), frasinul (*Fraxinus excelsior*). Pădurile limitrofe, luminoase și rare, permit frecventa prezență a arbuștilor, alunul (*Corylus avellana*), călinul (*Viburnum opulus*), sângerul (*Cornus sanguinea*), măceșul (*Rosa canina*), Pajiștile sunt alcătuite din asociații de păiuș (*Festuca sulcata*), firuța (*Poa pratensis*), zăzanie (*Lolium perenne*).

Al doilea subetaj forestier este format din amestec fag-conifere și este prezent pe latura vestică și sud-vestică a depresiunii, la contactul cu Obcina Mare. Aici se întâlnește fagul (*Fagus sylvatica*), bradul (*Abies alba*), și molidul (*Picea abies*). Stratul semiarbustiv este reprezentat de alun, sânger, măcieș iar pajiștile sunt alcătuite din păiușcă (*Agrostis tenuis*) și păiuș roșu (*Festuca rubra*).

Vegetația intrazonală este reprezentată de un subetaj de luncă și un mic subetaj palustru de mlaștină. Subetajul vegetației de luncă are reprezentanți lemnoși de esență moale, grupați în zăvoaie (plopisuri, răchitișuri, arinișuri) la care se adaugă pălcuri de pin, cultivate cu rol de perdea protectoare. Plopisurile de plop (*Populus alba*), iar în răchitișuri se găsesc specii de salcie (*Salix alba*, *Salix purpurea*, *Salix trianda*). Tot aici se întâlnește și alunul negru (*Alnus glutinosa*).

Subetajul vegetației palustre de mlaștină se dezvoltă pe areale restrânse acolo unde apa freatică este apropiată de suprafața producând înmlăștiniri. Cea mai întinsă este zona „Ochiuri” Rădăuți. Acest subetaj este reprezentat prin specii higrofile și hidrofile.

Speciile higrofile se dezvoltă îndeosebi în jurul iazurilor și bălților, fiind reprezentate de specii de rogoz (*Carex riparia*), pipirig (*Scirpus silvaticus*), papura (*Phragmites australis*), la care se adaugă tătăneasa (*Symphytum officinale*), coada calului (*Equisetum palustre*), izma broaștei (*Alisnea plantago-aquatica*), săgeata apei (*Sagittaria sagitifolia*).

Dintre plantele hidrofile mai frecvente în ochiurile de apă amintim; lintița (*Lemna minor*), iarba broaștei (*Hydrocharis morus ranae*) și otrățelul (*Utricularia vulgaris*).

În tabelul nr. 1 sunt prezentate, pentru cele 118 specii de păsări identificate de noi în Depresiunea Rădăuți, următoarele elemente; denumirea speciei³, tipul avifaunistic⁴, densitatea lunară pe specii⁵, numărul de ponte și densitatea perechilor elocitoare.

³ D. Munteanu, *Dicționarul poliglot al speciilor de păsări din România*, Publicațiile Societății Ornitologice din România, 1922.

⁴ D. Radu, *Etajele ornitologice ale României*, Studii și cercetări, Bacău, 1973.

⁵ G. Korodi, *Metode cantitative pentru studiul relațiilor numerice ale populațiilor de păsări*, în „Revista Muzeelor”, București, 1969.

Tabelul 1

Analiza sistematică a avifaunei din Depresiunea Rădăuți

Denumirea speciei; — Tipul — avifaunistic —	Densitatea medie lunară — exemplare/km ² —												Nr. pontean	Perechi clocitoare/km	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII			
0	1												2	3	
<i>Gavia arctica</i> (L) — <i>Siberian</i>	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
<i>Tachybaptus ruficollis</i> (Pall) — <i>European</i>	0,7	0,3	+	+	+	0,4	0,1	0,1	+	+	+	0,8	0,7	I	0,01
<i>Botaurus stellaris</i> (L) — <i>Mongol</i>	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
<i>Ixobrychus minutus</i> (L) — <i>European</i>	-	-	-	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	-	-	-	-	I	0,01
<i>Egretta alba</i> (L) — <i>Chinez</i>	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
<i>Ardea cinerea</i> (L) — <i>Transpal</i>	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
<i>Ciconia ciconia</i> (L) — <i>European</i>	+	+	+	4,0	3,2	3,3	3,8	6,1	+	+	+	+	+	I	1,2
<i>Ciconia nigra</i> (L) — <i>European</i>	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-

ORD. PICIFORMES

Fam. Picidae

<i>Picus canus</i> (Gm)	2,8	2,5	2,3	2,3	2,3	2,6	2,7	3,1	3,0	3,2	3,1	3,9	4,1	I	2,1
— <i>European</i>															
<i>Picus viridis</i> (L)	1,3	1,3	1,0	0,9	1,2	1,2	1,2	1,5	1,6	1,4	1,5	1,7	1,6	I	1,2
— <i>European</i>															
<i>Dendrocopos major</i> (L)	3,2	3,4	3,1	3,0	3,2	3,3	3,1	2,8	3,1	3,2	3,1	3,6	3,5	I	1,9
— <i>Transpal.</i>															
<i>Dendrocopos medius</i> (L)	0,9	0,7	0,7	0,5	0,4	0,3	0,3	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,9	I	0,6
— <i>European</i>															
<i>Dendrocopos syriacus</i> (Hemp. et Ehrenb)	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	I	0,06
— <i>Mediterr.</i>															
<i>Dendrocopos minor</i> (L)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	I	?
— <i>Transpal.</i>															
ORD. PASSERIFORMES															
Fam. Alaudidae															
<i>Galerida cristata</i> (L)	0,7	0,7	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,9	0,8	0,8	0,7	0,8	II	0,4
— <i>Mongol</i>															
<i>Alauda arvensis</i> (L)	—	—	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,5	0,6	0,7	—	—	—	II-III	0,2
— <i>Mongol</i>															
Fam. Hirundinidae															
<i>Hirundo rustica</i> (L)	—	—	—	33	21	20	38	37	40	—	—	—	—	II	18
— <i>Transpal.</i>															
<i>Delichon urbica</i> (L)	—	—	—	28	27	27	29	35	44	—	—	—	—	II	16
— <i>Transpal.</i>															
Fam. Motacillidae															
<i>Anthus trivialis</i> (L)	—	—	—	—	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,8	—	—	—	I-II	0,3
— <i>European</i>															
<i>Motacilla alba</i> (L)	+	—	1,8	1,8	1,6	1,5	1,7	2,0	2,1	2,7	+	—	—	I-II	1,3
— <i>Transpal.</i>															
<i>Motacilla cinerea</i> (Tunst)	—	—	—	1,4	1,2	0,9	0,9	0,7	1,0	1,3	1,8	+	—	I	0,8
— <i>Transpal.</i>															
Fam. Cinclidae															
<i>Cinclus cinclus</i> (L)	0,9	0,8	0,8	0,7	0,5	0,5	0,9	1,0	0,7	0,7	1,0	0,9	—	II	0,6
— <i>European</i>															
Fam. Troglodytidae															
<i>Troglodytes troglodytes</i> (L)	+	—	+	0,8	0,6	0,6	0,7	0,9	1,0	—	—	—	—	II	0,7
— <i>European</i>															
<i>Prunella modularis</i> (L)	—	—	—	0,4	0,5	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,6	—	—	II	0,3
— <i>European</i>															

Tabelul 1 (continuare)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	2	3
<i>Fam. Turdidae</i>														
<i>Erithacus rubecula</i> (L.)	-	-	0,4	0,4	0,3	0,2	0,2	0,6	0,5	0,5	-	-	II-III	0,3
- <i>European</i>														
<i>Luscinia luscinia</i> (L.)	-	-	-	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	-	-	-	I	?
- <i>European</i>														
<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (L.)	-	-	-	0,3	0,3	0,4	0,3	0,5	0,5	+	-	-	II	0,2
- <i>European</i>														
<i>Saxicola rubetra</i> (L.)	-	-	-	0,2	0,2	0,1	0,3	0,4	0,4	-	-	-	I	0,1
- <i>European</i>														
<i>Oenanthe oenanthe</i> (L.)	-	-	0,5	0,5	0,4	0,3	0,3	0,6	0,7	0,8	-	-	I-II	0,3
- <i>Transpal.</i>														
<i>Turdus torquatus</i> (L.)	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-
- <i>European</i>														
<i>Turdus merula</i> (L.)	-	-	2,7	3,0	2,2	2,8	3,3	3,7	3,0	-	-	+	II	1,7
- <i>European</i>														
<i>Turdus pilaris</i> (L.)	2,8	1,6	2,3	2,0	2,2	3,8	4,5	4,4	5,1	4,5	3,2	3,3	II	2,1
- <i>Siberian</i>														
<i>Turdus philomelos</i> (Brehm)	-	-	1,2	0,9	0,7	1,3	1,6	1,4	0,9	1,7	-	-	I-II	0,9
- <i>European</i>														
<i>Turdus viscivorus</i> (L.)	0,3	0,1	-	0,2	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4	0,2	0,3	0,2	I-II	0,06
- <i>European</i>														
<i>Fam. Sylviidae</i>														
<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (L.)	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-
- <i>European</i>														
<i>Acrocephalus scirpaceus</i> (Herm)	-	-	-	+	+	-	+	+	+	-	-	-	-	-
- <i>European</i>														
<i>Acrocephalus schoenobaenus</i> (L.)	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
- <i>European</i>														
<i>Sylvia curruca</i> (L.)	-	-	-	0,6	0,3	0,3	0,5	0,7	0,6	-	-	-	I	?
- <i>European</i>														
<i>Sylvia communis</i> (Lath)	-	-	-	+	0,4	0,3	0,2	0,5	0,6	-	-	-	I-II	0,2
- <i>European</i>														
<i>Sylvia borin</i> (Bodd)	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-
- <i>European</i>														

<i>Sylvia atricapilla</i> (L.) — <i>European</i>	—	—	+	0,5	0,5	0,7	0,9	0,7	0,8	—	—	I	0,3
<i>Phylloscopus collybita</i> (Vieill.) — <i>Transpal.</i>	—	1,9	2,2	1,7	1,7	2,3	2,3	2,0	1,8	—	—	I	0,7
<i>Phylloscopus sibilatrix</i> (Bechst.) — <i>European</i>	—	—	1,7	2,0	1,5	2,3	1,8	1,9	+	—	—	I	0,6
<i>Phylloscopus trochilus</i> (L.) — <i>European</i>	—	—	—	0,9	0,8	0,7	1,1	1,0	1,3	—	—	I	?
<i>Fam. Regulidae</i>													
<i>Regulus regulus</i> (L.) — <i>European</i>	1,9	2,0	1,5	1,6	+	1,2	1,3	1,3	1,9	1,7	2,0	I-II	0,7
<i>Fam. Muscipapidae</i>													
<i>Muscicapa striata</i> (Pall.) — <i>European</i>	—	—	—	—	—	0,3	0,2	0,4	0,3	0,4	—	I	0,1
<i>Ficedula parva</i> (Bechst.) — <i>Siberian</i>	—	—	—	0,3	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3	+	—	I	?
<i>Fam. Paridae</i>													
<i>Parus major</i> (L.) — <i>European</i>	6,8	7,1	6,0	6,3	7,3	7,4	6,9	6,5	6,7	6,8	6,9	II	3,5
<i>Parus caeruleus</i> (L.) — <i>European</i>	1,2	0,9	0,7	0,6	0,5	0,8	0,7	0,5	0,8	0,9	1,3	I-II	0,3
<i>Parus palustris</i> (L.) — <i>European</i>	1,5	1,6	0,9	0,5	0,4	0,9	1,3	1,4	1,9	0,9	1,5	I	0,4
<i>Parus cristatus</i> (L.) — <i>European</i>	0,5	0,3	0,1	0,2	0,2	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	I	?
<i>Parus ater</i> (L.) — <i>European</i>	0,6	0,4	0,4	0,3	0,6	0,6	0,4	0,1	0,2	0,3	0,5	I-II	0,2
<i>Fam. Sittidae</i>													
<i>Sitta europaea</i> (L.) — <i>Transpal.</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	I	?
<i>Fam. Certhiidae</i>													
<i>Certhia familiaris</i> (L.) — <i>European</i>	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	II	?
<i>Oriolus oriolus</i> (L.) — <i>European</i>	—	—	—	—	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	—	—	I	?

Tabelul 1 (continuare)

0	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	2	3
<i>Fam. Laniidae</i>														
<i>Lanius collurio</i> (L)	—	—	—	—	0,4	0,5	0,4	0,5	—	—	—	—	I	0,1
— <i>European</i>														
<i>Lanius excubitor</i> (L)	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2	0,1	I	?
— <i>Transpal.</i>														
<i>Fam. Corvidae</i>														
<i>Garrulus glandarius</i> (L)	1,1	1,0	1,1	1,2	1,2	1,3	1,1	1,0	0,8	0,8	0,9	0,8	I	0,7
— <i>European</i>														
<i>Pica pica</i> (L)	3,3	3,6	3,7	3,7	3,9	3,9	4,1	4,0	4,0	4,2	4,7	4,8	I	2,5
— <i>European</i>														
<i>Nucifraga caryocatactes</i> (L)	1,2	1,3	1,1	1,4	1,5	1,2	1,0	1,1	1,1	1,2	1,3	1,3	I	0,8
— <i>European</i>														
<i>Corvus monedula</i> (L)	4,8	4,8	4,7	4,6	5,0	5,2	5,0	5,0	5,1	5,0	4,8	4,9	II	3,8
— <i>European</i>														
<i>Corvus frugilegus</i> (L)	16,5	16,5	11,0	11,4	11,5	13,0	13,2	13,1	13,1	12,0	11,6	12,1	II	6,3
— <i>European</i>														
<i>Corvus corax</i> (L)	1,7	1,3	1,4	1,6	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	1,3	1,6	1,6	I	0,7
— <i>Transpal.</i>														
<i>Corvus corone cornix</i> (L)	0,5	0,4	0,3	0,4	0,2	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	I	0,5
— <i>European</i>														
<i>Fam. Sturnidae</i>														
<i>Sturnus vulgaris</i> (L)	—	—	6,2	6,0	6,1	7,3	7,4	7,3	7,0	8,4	—	—	I	3,5
— <i>European</i>														
<i>Fam. Passeridae</i>														
<i>Passer domesticus</i> (L)	23,1	24,5	24,2	25,0	24,0	29,0	30,1	28,0	27,0	27,3	25,5	26,1	II-III	10,6
— <i>Transpal.</i>														
<i>Passer montanus</i> (L)	9,1	8,7	8,5	8,3	8,4	9,8	9,7	9,3	9,1	9,0	9,0	9,2	II-III	4,3
— <i>Transpal.</i>														

Fam. *Fringillidae*

<i>Fringilla coelebs</i> (L)	+	+	+	2,2	3,0	3,3	3,4	3,0	3,2	+	+	+	I-II	1,6
— <i>European</i>														
<i>Fringilla montifringilla</i> (L)	+	+	+	+	—	—	—	—	—	+	+	+	—	—
— <i>Siberian</i>														
<i>Serinus serinus</i> (L)	—	—	—	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	+	—	—	I-II	?
— <i>Mediterr.</i>														
<i>Carduelis carduelis</i> (L)	4,1	4,0	3,7	3,5	3,4	3,4	3,5	3,7	3,8	4,1	4,1	4,2	II	1,7
— <i>European</i>														
<i>Carduelis chloris</i> (L)	2,5	2,3	1,9	1,8	1,8	1,9	2,1	1,5	1,1	1,4	2,3	2,4	I-II	0,7
— <i>European</i>														
<i>Carduelis cannabina</i> (L)	1,7	1,6	0,9	0,8	0,8	0,9	1,9	1,7	1,7	1,6	1,5	1,6	I-II	0,7
— <i>European</i>														
<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (L)	3,9	3,9	3,7	3,0	2,7	2,7	2,9	2,9	3,1	3,6	4,1	4,0	I-II	1,0
— <i>Siberian</i>														
<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (L)	2,7	1,8	1,7	1,7	1,6	1,9	1,9	2,0	2,1	2,3	2,7	2,6	II-III	1,6
— <i>European</i>														
<i>Emberiza citrinella</i> (L)	5,6	5,7	4,8	4,8	4,7	4,7	5,2	5,0	5,0	5,3	5,6	5,6	II	2,3
— <i>European</i>														
<i>Miliaria calandra</i> (L)	—	—	—	0,4	0,4	0,6	0,7	0,8	+	—	—	—	II	0,3
— <i>European</i>														
<i>Emberiza schoeniclus</i> (L)	—	—	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—
— <i>Transpal.</i>														

Tabelul 2

Repartiția sistematică a păsărilor din Depresiunea Rădăuți

ORDINUL	FAMILIA	NR. SPECII
O. GAVIIFORMES	F. Gaviidae	1
O. PODICIPEDIFORMES	F. Podicipedidae	1
O. CICONIIFORMES	F. Ardeidae	4
	F. Ciconiidae	2
O. ANSERIFORMES	F. Anatidae	8
O. ACCIPITRIFORMES	F. Accipitriformae	6
O. FALCONIFORMES	F. Falconidae	2
O. GALLIFORMES	F. Phasianidae	2
O. GRUIFORMES	F. Rallidae	3
O. CHARADRIIFORMES	F. Charadriidae	2
	F. Scolopacidae	2
SBRD. LARI	F. Laridae	2
	F. Sternidae	2
O. COLUMBIFORMES	F. Columbidae	4
O. CUCULIFORMES	F. Cuculidae	1
O. STRIGIFORMES	F. Strigidae	3
O. APODIFORMES	F. Apodidae	1
O. CORACIIFORMES	F. Alcedinidae	1
	F. Upupidae	1
O. PICIFORMES	F. Picidae	6
O. PASSERIFORMES	F. Alaudidae	2
	F. Hirundinidae	2
	F. Motacillidae	3
	F. Cinclidae	1
	F. Troglodytidae	1
	F. Prunellidae	1
	F. Turdidae	10
	F. Sylviidae	10
	F. Regulidae	1
	F. Muscicapidae	2
	F. Paridae	5
	F. Sittidae	1
	F. Certhiidae	1
	F. Oriolidae	1
	F. Laniidae	1
	F. Corvidae	7
	F. Sturidae	1
	F. Passeridae	2
	F. Fringillidae	11

Concluzii

1) Păsările antrenate în dinamica ornitofaunei din Depresiunea Rădăuți aparțin la 17 Ordine, 39 Familii și sunt reprezentate de 118 specii. Reprezentanții cei mai numeroși aparțin Ordinului Passeriformes (63 specii) și anume Familiilor Fringillidae (11 specii), Turdidae (10 specii) și Sylviidae (10 specii). În Depresiunea Rădăuți semnalăm aproape 50% specii de păsări din totalul celor care au fost semnalate pe teritoriul României.

2) Originea geografică a speciilor observate este predominantă de tipul european (70 specii) și transpaleartic (26 specii). Lipsesc reprezentanții tipului tibetan.

3) Densitatea indivizilor nu este uniformă pe întinsul depresiunii, datorită neuniformizării vegetației și a habitatelor, precum și datorită mișcărilor sezoniere.

4) Speciile care depun mai mult de o pontă pe an reușesc numai în mod excepțional să depună și a treia pontă, datorită condițiilor climatice deosebite din Depresiunea Rădăuți.

5) Rețeaua hidrografică bogată precum și zona umedă „Ochiuri” — Rădăuți determină o concentrare a păsărilor acvatice în anotimpul rece.

Summary

The author presents his studies of four years (1991–1995), covering a surface of 600 square km that of Radauti Depression. He identifies 118 species of birds belonging to 17 orders and 39 families, and establishes the geographical origin of the birds as well as their density during the period of the year. In the case of the hatching birds the author also establishes the average density of their nests.

O VIZIUNE MODERNĂ A ISTORIEI BUCOVINEI

ION ALEXANDRESCU

Autorul ei este profesorul universitar Emanuel Turczynski, de la Univ. din Bochum, astăzi pensionat, istoric originar din Bucovina. Titlul complet al lucrării, care are 260 de pagini și 20 de ilustrații, este: *Istoria Bucovinei în timpurile moderne. Contribuții la istoria socială și culturală a unei provincii din Centrul Europei*. Încă în introducere, autorul constată că: „În ultima vreme, Bucovina, aflată la granița între sud-estul și estul Europei Centrale, cu capitala ei Cernăuți, a devenit mai prezentă pentru observatorii germani. Nu numai amintirea lui Paul Celan, a Rosei Ausländer, a lui Karl Emil Franzos, romanele și povestirile lui Gregor von Bezzeri, au dus la aceasta, ci și memoria colectivă a intelectualității bucovinene, fie ea ucraineană, evreiască, germană sau română... Este vorba și de experiența și comparația deceniilor de socialism, nu numai de o nostalgică privire asupra „vremurilor vechi și frumoase”.

Tocmai existența unei astfel de provincii multinaționale, cu grupuri etnice, care se articulau cultural diferit, dar trăiau până către 1900 în pace între ele, este un fenomen surprinzător astăzi, atât pentru locuitorii statelor naționale din Apusul și Centrul Europei, cât și pentru reprezentanții unui naționalism exacerbant, care duce actualmente în Balcani — și nu numai acolo — la conflicte armate și crime.

În centrul lucrării lui Emanuel Turczynski se află evoluția cultural-istorică a Bucovinei vreme de cca. 170 de ani, evoluție marcată de centrul administrativ și cultural Cernăuți, provincie despre care poetul Paul Celan spunea că este „seufundată în aistorie dar că permite atât oamenilor, cât și cărților să trăiască”. Fascinația Bucovinei, urmează autorul constă în faptul că, spre sfârșitul secolului trecut, locuitorii ei au creat mituri și imagini despre o coexistență pașnică a unora cu alții, indiferent de naționalitate. Era vremea în care grecii, slavii sud-dunăreni și albanezii în lupta lor de emancipare națională, își creau mituri eroic-agresive, ale căror urmări istorice le putem vedea astăzi.

În prima parte a cărții, autorul prezintă dezvoltarea istorică a Bucovinei până în 1848, cât și particularitățile ei cultural-geografice.

Un capitol separat tratează istoria provinciei înainte de cedarea ei de către Turcia Austriei în 1774. Aici află că, înainte de 1500, tradiția culturală politică în Bucovina era și datorită vecinătății cu Polonia catolică, mai puțin ancorată în cultura răsăriteană. Boierii și domnii se căsătoreau și în lumea catolică învecinată, căci vecinătatea periculoasă a turcilor și a tătarilor estompa diferențele confesionale între grupurile de creștini. Moldovenii au avut până în sec. al 16-lea o orientare culturală

pro-apuseană, observă Emanuel Turczynski. După Reformă, și după răspândirea ei în Ungaria și Transilvania, când ungurii au combătut tot mai mult ortodoxia, considerată ca schismă, și moldovenii s-au îndreptat tot mai mult, ca reacție, spre tradițiile ortodox-ucrainene și bizantino-slave. Nu trebuie de aceea uitat, că, din sec. al 15-lea nume de studenți din Bucovina apar la universitățile din Cracovia și din alte centre, este vorba de studenți din Suceava, Siret, Roman, dar și din alte localități ale Moldovei.

La 31 august 1774, în urma unui război cu Imperiul Otman, trupele austriece ocupau Bucovina. Împăratul Iosif al II-lea cerea generalilor săi să „trateze locuitorii Bucovinei cu menajamente”. Austria avea interes să creeze o punte între Galiția și Transilvania, ambele provincii de obediență austriacă pe atunci.

La 7 mai 1775 Poarta Otomană sancționa această cedare de 10.442 de kilometri pătrați, ca expresie a „recunoștinței pentru a fi fost ferită de Austria de pierderi mai grele”, teritoriale în războiul ruso-turc. Austriecii au început încă din 1775 să reorganizeze provincia în spiritul pragmatismului și al liberalismului incipient, care a caracterizat politica lui Iosif al II-lea.

Încă din anii de după 1780, în Bucovina a avut loc un fenomen larg de imigrare din provinciile vecine. Astfel între 1778 și 1782 se știe că au venit peste 6 mii de familii de români și de ruteni, din Transilvania și din raiaua Hotin (pe atunci turcească). Familii ucrainene din Galiția s-au stabilit în Bucovina în acei ani în număr mare, căci țărani o duceau mai bine aici, boierii bucovineni fiind mai blânzi decât nobilii galițieni. O hartă etnică și confesională a Bucovinei la sfârșitul sec. al 18-lea nu se poate face cu exactitate. Religia majoritară era cea ortodoxă. Existau și uniți, veniți din Galiția și Transilvania. În nord-vest trăiau huțulii, care erau ruteni. O altă parte, între Prut și Nistru era locuită de ruțenii propriu-zisi. Românii trăiau mai ales în partea de sud a provinciei. Ulterior a avut loc și o emigrație de germani : țărani, meșteșugari, mineri, dar și funcționari de administrație. Ei veneau din cele mai diferite locuri : din sudul Germaniei, din Hessen, dar și șvabi bănățeni într-o a doua emigrare, sperând o viață mai bună.

În Bucovina, guvernul de la Viena a efectuat încă din primele decenii de stăpânire operații ample de modernizare. S-au dezvoltat agricultura, creșterea vitelor, de ex. atunci au luat ființă herghelii renumite până azi. Dezvoltarea poștei și a transportului de mărfuri a atras după sine construcția de străzi, pentru acea vreme și loc. foarte moderne.

Din 1849, școala de învățători, de limbă română din Cernăuți, pregătea după un studiu de doi ani, învățători. Până în 1871 au fost acolo pregătiți 490 de învățători pentru cele 108 de școli în care se preda în română și germană, care era limba generală de stat. În 1872 s-a înființat o școală de învățătoare pentru școlile de fete. Bani de studiu pentru acei elevi, care proveneau din familii lipsite de posibilități, erau puși la dispoziție de așa-zisul „fond bisericesc”, deci de mitropolia de la Cernăuți.

Întemeierea universității din Cernăuți la 1875 a fost un eveniment care a depășit granițele culturale ale provinciei. La această universitate s-au pregătit teologi ortodocși nu numai din întreaga monarhie austro-ungară, ci și mulți preoți din România, Bulgaria, Serbia și Grecia. După

modelul acestei facultăți de teologie, s-au creat ulterior institute de teologie ortodoxă la București, Caransebeș - pentru Banat —, în Bosnia, Dalmația (la Zadar), Sofia și Belgrad. Caracterul-model al universității din Cernăuți s-a menținut, constată Emanuel Turczynski, până în perioada interbelică. Limba de predare de la Universitatea din Cernăuți a fost, până la primul război mondial, germana. Ea oferea celor mai diferite grupuri etnice posibilitatea să posede o limbă internațională, pe atunci de circulație mare, între Petersburg și Belgrad. Între bucovinenii de confesiune ortodoxă, trebuie amintiți, pe lângă români și ruteni, și polonii, care nu erau cu toții catolici.

Emanuel Turczynski nu se ocupă în cartea sa numai de o grupă de locuitori ai Bucovinei, ci le tratează, cu interes egal, pe toate. Un capitol special este dedicat, de ex., evreilor bucovineni, între „progres și hasidism”, cum numește autorul cele două direcții care au influențat această grupă până în pragul celui de al doilea război mondial. Turczynski remarcă, că, astăzi, majoritatea cercetătorilor sunt de părere că în Bucovina evreeii au cunoscut un proces de integrare socială aproape fără precedent în alte peisaje sociale europene la acea vreme. Cu toată această toleranță a autorităților austriece, și deși, de ex., în 1857, din populația Cernăuților 22 la sută erau evrei, școlile acestei grupe nu s-au dezvoltat decât mai lent decât ritmul ei de creștere. Astfel în același an școlar doar 42 de elevi evrei urmau liceul, ceea ce nu a reprezentat decât un procent din numărul celor ce ar fi putut-o face.

După 1841, la Sadagura, lângă Cernăuți, s-a format un centru de gândire hasidică, centru de religiozitate, ce avea să devină cunoscut internațional și în afara granițelor teologiei iudaice. La mijlocul secolului trecut, în Bucovina s-au dezvoltat două direcții în sânul comunității mozaice: „progresiștii”, care aveau în 1850 un rabin-șef, și ortodocșii, care erau în mare parte adepții hasidismului, și care respingeau integrarea socială în cadrul provinciei. În casa de rugăciuni de la Sadagora aveau loc trei mii de credincioși, ceea ce oferă o idee despre mărimea comunității. Alte centre erau Suceava și Boian. Limba acestei grupe, era, în Bucovina, pe lângă idiș, și germana. Astfel, istoria literaturii bucovinene cunoaște mai mulți poeți evrei de limbă germană, cum au fost Karl Emil Franzos, sau, în acest secol, cunoscuta poetă Rose Ausländer.

În tot secolul al 19-lea, în Bucovina a existat o cooperare între elementul german și cel român. Aceasta a durat până la sfârșitul secolului, când, datorită naționalismului care lua amploare, relațiile între naționalități au început să se deterioreze. În timpul revoluției de la 1848, români și germani și-au exprimat doleanțele la Viena, protestând contra sistemului politic opresiv și învechit al cancelarului Metternich. Astfel, mai multe grupe etnice au adresat împăratului un memorandum, în care cereau autonomia Bucovinei ca provincie „a coroanei”, prin despărțirea ei de Galiația. Din partea românilor, semnatarul ei a fost boierul Hurmuzaki, din acea familie de cărturari și oameni politici bucovineni, de al cărei nume se leagă publicarea colecțiilor de documente privind istoria românilor, „colecția Hurmuzaki.” Despre cooperarea etnicilor germani cu românii în provincie, Turczynski constată: „O colaborare strânsă între români și germani s-a dovedit eficace și incununată de succes. Astfel, primul ziar

bucovinean, apărut la 4 octombrie 1848, era bilingv : în gemană și română. Articolul de fond al primului număr, scris de George Hurmuzaki, rezuma programul ziarului, care se vedea ca o publicație ce urma să apere interesele naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, și care preconiza o monarhie democratică cu toate consecințele, egalitatea perfectă între grupele naționale și autonomia provinciei. Ziarul mai dorea să răspândească cunoștințe despre principatele Moldova și Muntenia în Austria și Germania”.

Una din problemele sociale în Bucovina, la jumătatea veacului trecut, era aceea a țărănimii și obligațiilor ei față de proprietarii de pământ. În acest conflict, nobilii, ca de ex. boierul Balș, au intrat în conflict cu funcționarii de stat, care doreau ca țărănimea să nu fie impusă la munci peste măsură, spre a nu o nemulțumi.

Datorită unui grup de literați și de spirite luminate, românii din Bucovina au promulgat și pe cale literară ideea unirii tuturor românilor, întâlnindu-se aici cu românii ardeleni. După ce autoritățile maghiare au interzis în 1850 „Gazeta Transilvaniei” a lui Bariț, pentru o vreme, presa românească din Bucovina a preluat rolul de herald al ideilor naționale ale românilor trăind în statele Casei de Habsburg. Autorul cărții subliniază relațiile pozitive între germani și români în cadrul vieții în Bucovina. Alexandru Gulescu, unul din fiii lui Dinicu, s-a exprimat într-un manifest din 1848, în aceeași direcție, arătând că, la Gurile Dunării, cei mai buni prieteni ai românilor sunt germanii. Societatea din Bucovina, în secolul trecut, era una cosmopolită, în sensul bun al noțiunii, o societate în care omul era apreciat după caracter și capacități, și nu după grupa etnică și confesiune.

Între marile realizări culturale ale provinciei, tot în secolul al 19-lea, a fost crearea unei importante biblioteci a Bucovinei, la Cernăuți și a unei, mai mici, dar tot importante, a liceului din acest oraș. Biblioteca provinciei s-a putut constitui datorită unei acțiuni concertate a mai multor naționalități, dintre români, rolul principal jucându-l baronul Mustață. Asociațiile culturale și manifestările diferite culturale românești, germane, evreiești și ucrainene erau prea numeroase pentru a putea fi măcar rezumate aici.

Un centru de cultură deosebit erau liceele, al căror program reflectă toleranța și spiritul de înțelegere. Astfel, programul elevilor era un act de măiestrie : elevii români aveau ore de română, ucrainenii de ucraineană. Serviciile religioase trebuiau ținute după diferite rituri : de ex., cel catolic era ținut după riturile roman, grecesc (unit) și armenesc, în germană, ruteană și polonă, slujba ortodoxă se ținea în română și ruteană, iar ritul mozaic și cel protestant erau oficiate în germană. Astfel, elevii învățau din școală toleranța față de ceilalți, acceptarea obiceiurilor altor etnii, traiul într-o societate pluri-etnică. Acest fel de a fi, tolerant și, în ultimă instanță, modern, a caracterizat felul de a fi al bucovinenilor până după cel de al doilea război mondial, mai constată Turczynski. La liceul din Cernăuți, unde după 1850, româna era predată de Aron Pumnul, al cărui nume îl va purta liceul după primul război mondial, a învățat, între alți mulți români și Mihai Eminescu. El a fost acolo influențat de profesorii săi Pumnul și Neubauer, care s-au ocupat de acest elev talentat și în afara orelor de școală. Neubauer a remarcat interesul lui Eminescu pentru is-

torie, distingându-l în 1865 pe Eminescu (pe atunci Eminovici) cu nota „foarte bine” la istorie, pe care n-o mai căpătase încă nici un elev.

În 1875 a fost întemeiată universitatea din Cernăuți, la care s-au pregătit mai multe generații de intelectuali în același spirit liberal și tolerant, universitate, al cărei radius a depășit cu mult granițele Bucovinei. La Cernăuți studiau tineri din Triest și din Balcani, iar faima științifică a universității, după trecerea primilor ani mai grei, s-a răspândit în întreaga monarhie. Acest for cultural a avut un rol integrator, permițând și transferul rapid de cunoștințe de la alte universități ale dublei monarhii, sau din Germania până la granițele Moldovei. Profesorii din Cernăuți nu aveau morgană altor colegi ai lor germani, nu refuzau să se amestece cu populația „burgheză” a orașului, și participau astfel în mod pozitiv la integrarea socială în provincie.

În ultima treime a secolului trecut a crescut și populația provinciei atât prin natalitate sporită (pe locul 5 din toate provinciile monarhiei habsburgice), cât și prin imigrare în Bucovina din alte provincii. Din grupele etnice, românii erau cea mai omogenă. Ei aveau o nobilime, pe boieri, care pătrunsese în poziții de vârf între funcționarii provinciei. O parte a clerului românesc era foarte cultivată, cei mai mulți profesori la facultatea de teologie ortodoxă erau români, iar o mare parte a burgeoisiei avute aparținea aceleiași etnie. În politica provinciei, românii reprezentau două direcții: centraliștii și federaliștii. Centraliștii, influențați de doctrina de stat a lui Iosif al II-lea, doreau ca provincia lor să facă parte dintr-un stat unitar. Federaliștii doreau o mai mare autonomie a Bucovinei în cadrul imperiului. Aceștia din urmă, (împreună cu Eminescu) au organizat la Mănăstirea Putna sărbătorirea a patru secole de la întemeierea mănăstirii în 1871. Amintim că la Putna se află mormântul marelui voievod moldovean Ștefan cel Mare. Din participanții de marcă trebuie menționați Mihai Kogălniceanu și istoricul Alex. Xenopol. În 1875, la un secol de la cedarea provinciei de Imperiul Otoman Austriei, au avut loc și primele manifestații românești, care cereau restituirea provinciei Bucovina, României. Mai mulți tineri au fost arestați, era vorba de grupul Arboroasa, care doreau restituirea provinciei Moldovei. Mai multe voci de intelectuali, mai ales germani s-au ridicat în presă contra arestării celor cinci studenți, care au fost ulterior achitați de un tribunal.

De-a lungul secolului trecut, în Bucovina, se dezvoltase o conștiință a apartenenței comune, un fel de patriotism provincial, dar în sensul bun al noțiunii, care avea diferite rădăcini. Succesele economice, integrarea socială, toleranța religioasă au fost mai marcate în Bucovina, decât, de ex. la vecinii ei: Galiția, Basarabia și Moldova. Soliditatea sentimentului de drept, adică încrederea în justiția locală, acest fundament al sentimentului patriotic modern, era în Bucovina foarte răspândită. Prestigiul capitalei imperiului, Viena, cât și al lui Franz-Iosif, au întărit acest sentiment integrativ, căruia i se opunea însă către sfârșitul secolului trecut sentimentul modern al naționalismului. Românii voiau să aparțină unui stat unitar românesc, — existent deja din 1859, — iar rutenii doreau să fie alături cu ucrainenii din Galiția (la un mare stat ucrainean nu se gândea încă nimeni pe atunci). Între ruteni și români era legătura ortodoxiei. Astfel, între 1882 și 1947 a apărut la Cernăuți revista teologică bilingvă „Candela”. Dar nici această publicație nu a putut face să dispară tensiu-

nile naționale care aveau să sporească între diferitele grupe etnice, după 1900. Evoluția provinciei Bucovina în secolul nostru este mai cunoscută, este un fenomen complex, care nu poate fi tratat decât separat. În linii mari, ca urmare a prăbușirii imperiului multinațional austro-ungar, în 1918, Bucovina a devenit, nu fără opoziția unor grupe etnice, parte a României Mari. Rusia, încă cea țaristă, dorise încă din 1914 Nordul Bucovinei, cu majoritate ruteană. În 1940, Rusia Sovietică ocupă această parte a provinciei, care este încadrată după 1944 Ucrainei, după o perioadă de trei ani de ocupație militară românească.

Cartea lui Emanuel Turczynski umple un gol în cercetare, oferind o imagine variată, complexă, plurinațională a unei provincii, care, sub austriei a avut un caracter model în politica religioasă și națională, un model, astăzi, exercitat în anume zone pluri-etnice din Apusul Europei.

Summary

The book of Emanuel Turczynski concerning the history of Bukovina is presented from the point-of-view of a researcher who lives in Western Europe and who still think of this province as a model of inter-ethnic coexistence. This study selects from the book the elements that illustrate an outlook on a Bukovina that existed, but does not exist anymore because of the irreversible historical process.

O „ISTORIE A BUCOVINEI” ÎN LIMBA GERMANĂ

MIRCEA GRIGOROVITĂ

Istoria zbuciumată a acestei provincii stă în atenția cercetătorilor din ultimele decenii în mai multe țări (Germania, Austria, Ucraina, Elveția, Polonia, Izrael, Franța, Ungaria, Statele Unite ale Americii). S-au tipărit și în țara noastră mai multe lucrări de sinteză.

În străinătate au apărut în 1993 două cărți, care se înscriu în problematica bucovineană. Prima se ocupă de Bucovina, Basarabia și actuala republică Moldova : *Bukowina, Bessarabien, Moldawien. Vergessenes Land zwischen Westeuropa, Russland und der Türkei* (Bucovina, Basarabia, Moldova. O țară uitată între Europa de vest, Rusia și Turcia) de Hannes Hofbauer și Viorel Roman (Viena. Promedia. 1993). Cealaltă este numai o istorie a Bucovinei : *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozial- und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft* de Emanuel Turczynski (Wiesbaden. Harrasowitz Verlag, în colecția : Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund. Herausgegeben von Johannes Hoffman. Band 14).

Cartea lui Emanuel Turczynski cuprinde : Introducere (Condițiile cadru cultural-istorice) ; Realitățile geografice culturale și dezvoltarea istorică (Spațiul și destinul istoric al Bucovinei până la 1774) ; Colonizările și torentul de imigranți sub administrația austriacă în sec. XVIII și XIX ; O nouă ordine socială și de drept ; Modernizarea vieții publice Știința și societatea între 1815 și 1848 (epoca „Vormärz”) ; Forțele modelatoare ale instituțiilor. Biserica și clerul într-o regiune multinațională. Sarcini neobișnuite pentru biserica de stat : Clerul ortodox și catolic în dialog ; Evreii bucovineni între chasidism și progres ; Imigranții evanghelici ca promotori ai toleranței religioase în secolele XIX și XX ; Înviorarea autonomiei administrative ; De la explozia educațională la înființarea Universității din Cernăuți ; Societatea poliglotă și cultura ei politică ; Regionalismul dezvoltat în conflict cu naționalismul importat ; Tensiuni sociale și compromisul național (1890—1914) ; Bucovina de la izbucnirea primului război mondial. Apărarea îndârjită a independenței și alipirea la România ; Restrângerea drepturilor minorităților în cadrul politicii de românizare ; Semnele prevestitoare ale repatrierii și deportărilor (1936—1941). Cu anul 1941, cu revenirea temporară a nordului Bucovinei la patria mamă se încheie povestirea lui Emanuel Turczynski, fără însă să amintească mai mult decât în treacăt de situația dintre 28 iunie 1940 și 6 iulie 1941. Din cercetarea comparativă a celor două cărți apare clară deosebirea de concepție ce a stat la baza scrierii celor două cărți. Emanuel Turczynski este german bucovinean, care, vrând să pară obiectiv, devine chiar de la început subiectiv, cu accente antiromânești.

Autorul a fost profesor la Universitatea din Bochum, fiind un cunoscut om de știință, care și-a publicat rezultatele cercetărilor sale atât în cărți, cât și în diferite periodice. Biblioteca Academiei Române din București și Biblioteca Națională bucureșteană posedă lucrări ale profesorului german bucovinean. Menționăm că prin „Neuzeit” se înțelege epoca de la 1500 până în contemporaneitate. Iar subtitlul ne indică tratarea unor probleme de istorie socială și culturală a unei „regiuni modelată central-european”.

Fără îndoială, lucrarea este o valoroasă operă științifică, care totalizează o mare cantitate de date adevărate, corecte, dar care nu conduc la un adevăr totalizator. Motivul este foarte simplu, cartea nu este obiectivă. Și această lipsă de obiectivitate se face simțită chiar din bibliografia întrebuițată sau neîntrebuițată, deci prin selectarea cu un anumit scop a bibliografiei. Astfel lipsese: Octavian Lupu, *Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der Habsburgischen Herrschaft* (Roma, Fondation européenne Dragan, 1980), Dimitrie Țopa, *Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină* (București, Editura Casa Școalelor, 1928), Alexandru Bocanetu, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei* (Cernăuți, Editura Glasul Bucovinei, 1929). Prima dintre aceste lucrări este utilizată însă de Hannes Hofbauer și Viorel Roman.

Dintre autorii citați sunt: Rudolf Wagner, Erich Prokopowitsch, R.F. Kaindl, dintre români Constantin Morariu. Acesta din urmă însă nu în paginile unde arată părți negative ale dominației austriece. Și Constantin Loghin, care a zugrăvit corect realitățile habsburgice, nu este citat cu fragmente semnificative. E. Turczynski este unul dintre acei istorici nostalgici după timpurile când limba germană devenise limba oficială în Bucovina, limba statului, când capitala țării se afla la Viena. Această atmosferă nostalgică, plină de regret după timpurile apuse, se face simțită în toată cartea. De aici idealizarea stărilor de lucruri existente pe atunci. De aici apare tendința de a prezenta în culori defăimătoare stăpânirea Moldovei și perioada interbelică românească. În schimb perioada de stagnare galițiană este tratată cu mânuși, căutându-se a se camufla adevărata situație. Să dăm un exemplu din învățământul primar: Între anii 1775 și 1853 s-au înființat în Bucovina 42 de școli. Situația a fost catastrofală, dar E. Turczynski n-o vede. Iar în ceea ce privește situația liceelor Rudolf Wagner găsește că ea era foarte mulțumitoare (sehr befriedigend): existau atunci două licee în Bucovina: la Cernăuți și Suceava! Aici nu mai avem de a face cu o idealizare, ci cu o denaturare a adevărului. Astfel de denaturări se găsesc din abundență la E. Turczynski printr-un procedeu foarte simplu: omiterea adevărului.

Din cauza că această „istorie” este tezistă, fiind apologia unui regim apus, suferă și sistematizarea materialului întrucât autorul revine foarte adesea asupra aceluiași idei, aceluiași fapte, pentru a-și întări aserțiunile. Astfel se repetă de nenumărate ori virtuțile iluminismului de tip josefinist, se repetă de zeci de ori teza greșită a toleranței și a bunei înțelegeri în Bucovina ca fiind un rezultat al administrației habsburgice. Adevărul este altul: liniștea care a domnit în Bucovina se datorește firii românului: tolerant și ospitalier până la exces. E. Turczynski însă omite tot ce nu intră în schema lui prestabilită.

Autorul manifestă anumite dubii, considerând că este o întreprindere „riscantă” de a prezenta o istorie a Bucovinei „multinaționale”, care să satisfacă toate etniile. Aici însă E. Turczynski greșește. Dacă el ar fi conceput într-adevăr o lucrare obiectivă, nimeni n-ar fi putut să obiecteze nimic.

Mai mult decât surprinzător este *Cuvântul introductiv* al lui Johannes Hoffmann, care constată că în ultimele decenii a crescut interesul pentru Bucovina și în special pentru capitala ei Cernăuții, mai ales datorită ziaristilor care au vizitat orașul, precum și lucrărilor istoric-literare apărute. Este evidențiat E. Turczynski pentru felul cum vede în legislația austriacă un model de apărare a minorităților, situații conflictuale fiind atenuate printr-o politică culturală care tindea spre compromisuri, în Bucovina fiind create structuri statale de drept, care au apărut de asupra minoritățile etnice și confesionale. Dacă până aici Johannes Hoffman prezintă indulgenta concepție a lui E. Turczynski, surpriza apare atunci când pentru J. Hoffmann Bucovina românească nici nu există, acesta considerând că în zilele noastre Cernăuții formează o verigă naturală de legătură între Germania și Ucraina. Și rolul actualei universități apare ciudat; ea i se pare lui J. Hoffmann a fi continuarea universității habsburgice. J. Hoffmann vede legături culturale între Lvov, Cernăuți și Kiev. Este aceasta vechea mentalitate a imperiului bicefal. J. Hoffmann se întreabă ce ar putea să constituie pentru o viitoare Europă istoria Bucovinei, un model sau „un anacronism cu șanse de viitor”. Tendințele de a reinvia un trecut imperial devin astfel clare. Ce ne provoacă stupoare este faptul că în nici un fel nu se arată legăturile Cernăuților cu românismul, nici că mai există orașe ca Succava, unde acum funcționează o universitate românească. Faptul că nu toate etniile apar prezentate este explicat de J. Hoffman prin aceea că au fost evidențiate numai păturile active în modernizarea vieții științifice, sociale și în special culturale.

Cititorul român va găsi în acest volum informații interesante despre unele etnii care au populat Bucovina până în 1940, dar incomplete, lacunare.

Sunt întrebuițați termenii de „românizare”, „maghiarizare”, „polonizare”, dar niciodată cei de „germanizare” sau „ucrainizare”. Uneori se amintește de „asimilarea lingvistică și culturală” a evreilor. Dar nu este aceasta un gen de germanizare? Este adevărat, E. Turczynski scoate în evidență masiva imigrare a ucrainenilor, dar masiva ucrainizare a românilor este probabil un subiect despre care E. Turczynski nu vrea să știe nimic.

Un alt subiect tabu pentru E. Turczynski este tehnica recensămintelor austriece, care favoriza manipulările. La început criteriul de clasificare era limba maternă (Muttersprache), apoi a devenit limba de conversație (Umgangssprache), naționalitatea neintrând în calcul. Dar ca limbi de conversație au fost admise numai : germana, româna, ucraineana, polona, maghiara, ceha, slovacă, slovena și italiana. Rusa și idiș nu figurau pe listă. Așa că lipovenii, care vorbeau rusa, erau trecuți la ucraineni, iar evreii la germani. Pe evrei îi puteai găsi la cetățeni de religie mozaică. Totdeauna românii s-au plâns de falsificarea recensămintelor. E. Turczynski face uz des de datele statistice, dar niciodată nu folosește datele recensământului românesc din 1930.

Eroarea fundamentală a cărții lui E. Turczynski este că el consideră ca evenimente istorice normale răpirea Bucovinei și colonizarea ei. Or tocmai aceste fapte istorice reprezintă procedee imperialiste. De altfel s-ar putea spune pe drept cuvânt că istoria Bucovinei este istoria unei colonizări.

E. Turczynski recunoaște unele adevăruri: că la sfârșitul secolului XVIII o treime din populația Bucovinei era formată din galițieni. Colonizarea a fost de două feluri: oficială și neoficială. E. Turczynski narează imigrarea ucrainenilor și a evreilor, mai puțin cea a polonezilor și a lipovenilor. De altfel se observă la E. Turczynski o oarecare antipatie față de polonezi. E. Turczynski recunoaște că la începutul secolului XIX mita era în floare în Bucovina din cauza funcționarilor corupți trimisi aici, admitând timid și o subdezvoltare în Bucovina dominată de Galiția. Se recunoaște că puținele comune ucrainene erau populate în cea mai mare parte din fugari din Galiția. O contradicție în afirmațiile lui E. Turczynski se referă și la atmosfera destinsă, tolerantă și faptul că cetățenii din epoca așa-zisă „Vormärz” (1830—1848) trebuiau să pledeze cu toată precauția pentru separarea de Galiția. Există o opoziție tăcută contra cenzurii. E. Turczynski este nemulțumit și de modernizarea prea lentă, prea prudentă a vieții economice a țărânimii. E. Turczynski ne înmeste atunci când afirmă că adevărata epocă de înflorire a Bucovinei a început odată cu separarea de Galiția. Dar cum poate fi definită oare perioada galițiană? Este foarte curios faptul că autoritățile vieneze au trebuit să aștepte timp de 63 de ani și o revoluție ca să constate că acea alipire nenaturală nu a adus foloase Bucovinei? Dar și la sfârșitul secolului XIX Bucovina era din punct de vedere economic și social o provincie subdezvoltată, iar o trecere spre o societate industrială, ca în Europa centrală și apuseană, nu a avut loc în Arboroasa. Iarăși avem această contradicție la E. Turczynski. Pe de o parte glorificarea domniei habsburgice și pe de altă parte recunoașterea slabei dezvoltări economice.

E. Turczynski recunoaște că activitatea Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a devenit un model pentru celelalte naționalități din Bucovina. Este laudată și activitatea societăților din Suceava: „Școala Română” și „Clubul Român”.

Fără îndoială că în Bucovina a existat progres, dar E. Turczynski face mereu comparația cu Principatele Române, insinuând situația mizeră din 1775. Dar această situație era rezultatul unui război. Pentru ca să fie drept, E. Turczynski ar fi trebuit să ne spună cum a arătat Germania după Războiul de 30 de ani. E. Turczynski nu scoate defel în evidență un element principal al progresului Bucovinei: 143 de ani pace, care explică totul.

O altă inexactitate o formează vechimea numelui propriu Bucovina, care există de abia din 1775 și nu din 1418. De aceea este greșită întrebunțarea numelui de „Bucovina” înainte de 1775. Și afirmația lui E. Turczynski că Moldova era o provincie turcească este incorectă.

Legenda susținută de E. Turczynski că Bucovina ar fi fost o provincie multinațională nu are fundament științific. În 1775 Bucovina, adică ținuturile Cernăuți și Suceava din Țara de Sus a Moldovei, era un teritoriu românesc în care trăiau și minorități naționale. Bucovina n-a fost inițial, ci a devenit în timpul dominației habsburgice o regiune multina-

țională. Dovada o furnizează chiar E. Tureczynski prin descrierea foarte exactă a imigrărilor care au făcut ca situația demografică să se schimbe cu totul în defavoarea românilor. Dacă nu-l interesează recensământul din 1930, în schimb ne explică la un moment dat că la unul din primele recensăminte prin „moldoveni” se înțelegeau și românii și ucrainenii.

O altă legendă este aceea a existenței unui regionalism supranațional bucovinean, a apariției aceluși „homo bucoviniensis”. Care însă n-a existat niciodată. A existat un patriotism local, dar pentru fiecare etnie separat. Explicația pentru lipsa violențelor interetnice în Bucovina nu o găsim în administrația austriacă ci în toleranța românului. Că au existat și „patrioți austrieci” se poate explica. Dată fiind situația precară a Principatelor Române, amenințate de Imperiul țarist, era normal ca să fie dorit mai mult Imperiul habsburgic. Este de nechezut că Eudoxiu Hurmuzachi să fi fost „patriotic austriac”.

Occidentalizarea, modernizarea Bucovinei E. Tureczynski o leagă de sosirea imigranților. După seceta educațională înainte de 1848 i-a fost ușor lui Tureczynski să ne prezinte o așa-zisă explozie educațională. Se repetă aceeași contradicție: blühendes Land și wirtschaftliche Rückständigkeit. E. Tureczynski accentuează că în 1775 existau în Bucovina hoți ca și când în celelalte provincii austriece n-ar fi existat. Iar unii boieri ar fi plecat în Moldova, fiindcă s-ar fi opus „occidentalizării”. E. Tureczynski ridică în slăvi justiția austriacă, ponegrind-o pe cea moldovenească. Dar și în aceste afirmații apar contradicții. Superficiale și false sunt ideile în legătură cu etapa de dezvoltare a limbii și literaturii române în jurul anului 1848. E. Tureczynski nevăzând utilitatea învățării limbii române în școală. O aserțiune complet absurdă este aceea că țăranul român a avut o atitudine dușmănoasă față de școală. Se exprimă din nou aprecieri simple, total departe de realitate, în legătură cu cultura română, aprecieri negativiste. Pentru E. Tureczynski trezirea conștiinței naționale este considerată drept „naționalism de import”. În legătură cu universitatea din Cernăuți din epoca habsburgică nu sunt amintiți profesorii I.G. Sbiera și Matthias Friedwagner. Nici numele studenților din procesul „Arboroasei”, în frunte cu Ciprian Porumbescu, nu sunt pomenite.

La sfârșitul secolului trecut imperiul austriac a intrat într-o perioadă de convulsii interne. Au început mișcările naționale din imperiu, pe care bineînțeles E. Tureczynski, ca un admirator al imperiului, care un timp fusese dominat de iluminismul de nuanță josefinistă, nu le poate înțelege. Este revoltat și de antisemitismul născând în Bucovina, ca și când generalul Enzenberg n-ar fi fost antisemit. Și nici primarul Vienei, Lueger.

Ceea ce urmează în ultimele capitole se caracterizează printr-un antiromânism exaltat. Accentele antiromânești domină și în prezentarea situației din timpul primului război mondial. E. Tureczynski susține, fără însă să poată dovedi, că majoritatea populației Bucovinei dorea să rămână în cadrul imperiului habsburgic. Iar România ar fi devenit în 1918 dintr-un stat național un stat multinațional. Formula aceasta este identică cu cea susținută de Partidul Comunist din România, care știm foarte bine căruia stăpân îi slujea. E. Tureczynski vede în România Mare o încercare de „românizare forțată”, prin care se dorea distrugerea minorităților. Ar necesita multe pagini pentru a arăta toate neadevărurile debitate în legătură cu perioada interbelică a Bucovinei. E. Tureczynski condamnă și

faptul că românii au înlocuit denumirile germane ale străzilor cu denumiri românești, că au îndrăznit să ceară ca firmele magazinelor să fie scrise în românește și că au ridicat monumente românești în piețele orașelor bucovinene. E. Turczynski critică și faptul că în unele comune ucrainene au fost aduși coloniști români. Ne întrebăm dacă E. Turczynski nu a roșit când a amintit de acești coloniști, când chiar E. Turczynski ne-a dovedit cu prisosință că toată istoria Bucovinei austriece nu-i decât o istorie a unei colonizări. Ne-a mai amintit și de decadența universității cernăuțene, când în realitate perioada interbelică a însemnat un progres pentru universitatea cernăuțeană. E. Turczynski se arată nemulțumit și de antisemitismul existent în Bucovina în perioada interbelică. Antisemitismul austriac și german însă, cu toate consecințele lui, este foarte bine cunoscut, dar E. Turczynski se pare că vrea să-l facă uitat.

Din lipsă de spațiu nu putem să răspundem la toate inadvertențele, scăpările voluntare ale lui E. Turczynski, una fiind și trecerea sub o tăcere totală a progreselor culturale, economice și edilitare a Cernăuților din perioada interbelică. Dacă E. Turczynski povestește pe larg despre construcția teatrului cernăuțean din perioada austriacă, în schimb nici un cuvânt despre ce s-a construit între 1919 și 1940. Să reamintim cititorilor noștri unele dintre acele clădiri : clădirea Facultății de Litere și Filosofie, clădirea Bibliotecii universitare, Căminul de ucenici de lângă Chestura de poliție, Policlinica orașenească, Casa grănicerilor, Liceul Comercial de băieți, Școala primară din strada Ieremie Movilă, Seminarul pedagogic universitar, Casa Asigurărilor Sociale, iar Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a înfrumusețat Piața Vasile Alecsandri cu mărețul Palat Cultural.

De o deosebită ironie se bucură din partea lui E. Turczynski monumentul Unirii din Piața Unirii. Disprețuitor scrie E. Turczynski și despre trecerea „apăsătoare” a Bucovinei dintr-un stat central european la un stat „balcanic”. E. Turczynski susține că minoritățile au fost persecutate, totuși constată același E. Turczynski că acestea s-au bucurat în perioada interbelică de o mare înflorire culturală ! Cum este posibil ? Nici învățământul interbelic românesc nu se bucură de atenția lui E. Turczynski. Totuși este o situație cunoscută că învățământul românesc interbelic a fost de nivel european. Să nu uităm că Paul Celan, Johanna Brucker, Immanuel Weissglas, Rudolf Rybiczka, Ludwig Rybiczka etc. au fost elevi la liceele cernăuțene în perioada interbelică !

E. Turczynski vorbește de o oarecare decadență a universității în perioada interbelică. Contrariul este adevărat. Sunt amintiți de E.T. câțiva profesori de mare prestigiu de la facultățile laice : germaniștii Victor Morariu și Franz Lang, juriștii Ioan Lunguleac, Constantin Issopescu-Greul și George Alexianu, istoricul artei Alexandru Tzigara-Samureaș, fizicianul Herbert Mayer. Dar aceștia sunt numai o mică parte din marii profesori cernăuțeni.

E. Turczynski uită să ne explice cum s-a produs catastrofa de la 28 iunie 1940.

Din perioada 1940/1941 sovietică E. Turczynski știe numai că au fost deportați câțiva evrei bogați. Despre deportarea românilor probabil

că E. Turczynski n-a auzit nimic. Și începutul războiului din răsărit și anul 1941 românesc se prezintă superficial și neadecvat. Cu aceasta se încheie povestirea „istoriei” Bucovinei văzută de Emanuel Turczynski.

Cartea lui Emanuel Turczynski este o carte științifică în măsura în care prezintă adevărul. Dar nu mai este științifică apologia mărturisită pe față a imperialismului habsburgic, aici aflându-se pe aceeași lungime de undă și cu Otto de Habsburg. Neștiințifică este și prezentarea tendențioasă antiromânească a perioadei interbelice. Un mijloc esențial pentru deformarea adevărului a fost acela de a omite date esențiale, care aduceau clarificări. În prezentarea de față am arătat numai o foarte mică parte din omisiunile operate de E. Turczynski. Ne întrebăm : cum este posibil ca într-o istorie a Bucovinei să nu apară numele lui Ciprian Porumbescu ? Pentru a deveni valabilă, Emanuel Turczynski ar trebui să-și revadă lucrarea, părțile neconforme cu adevărul istoric să fie controlate, verificate și corectate, iar apologia să fie eliminată, în conformitate cu adevărul istoric.

Summary

This study is a critical presentation of Emanuel Turczynski's book whose main shortcoming is the subjectivity in interpreting the historical events. This study criticises the author's anti-Romanian attitude and his method of research that consists in repeating abusively some pieces of information that support his theories and in omitting other pieces of information that contradict them. Turczynski's book is a synthesis and contains information worth examining, but whose interpretation does not correspond to the historical truth.

MEMORIUL LUI VASILE BALȘ „DESCRIEREA BUCOVINEI” DIN 1780

Acad. RADU GRIGOROVICI

Prezenta traducere în limba română a fost făcută după transcrierea documentului original aflat în arhivele vieneze și editat împreună cu altele sub numărul IV sub titlul „Joseph's II. Reise nach Galizien und der Bukowina”, pag. 103—112 în *Jahresbericht des Buköwiner Landes-Museums*, 1895, de către J. Polek.

Acest document este relativ des amintit în literatura despre epoca dintre achiziționarea Bucovinei de către Austria în 1775 până la încorporarea ei în Galiția ca județ (Kreis). Câteva citate în limba română se găsesc, de pildă, în articolul „Vasile Balș, un iosefinist bucovinean”, publicat în *Anuarul Muzeului Bucovina*, Vol. XVII—XIX, Suceava, 1990/92, pag. 407—418 de Mihai-Ștefan Ceașu, articol în care este descrisă personalitatea complexă și activitatea bogată a acestei figuri istorice remarcabile, deloc banale.

Posesor al unei vaste culturi și cunoscător al principalelor limbi clasice și moderne (greaca, latina, franceză și germana), puternic influențat de ideile iluminismului francez și iosefin, tânărul Balș este singurul mare boier care rămâne în Bucovina austriacă, depune personal în 1777 jurământul de credință împărătesei Maria Terezia și coregentului ei Iosif al II-lea. Ajutat de originea sa boierească de primul rang și de cunoașterea limbii franceze, el se introduce în cercurile cele mai înalte ale Curții imperiale și studiază câțva timp la universitatea din Viena, înainte de a se întoarce în Bucovina. Judecând după textul „Descrierii...” sale, își însușise limba germană mai mult după ureche și lecturi, decât sistematic.

Stările reunite din Bucovina, în frunte cu episcopul Rădăuților Dosoftei Herescul, îl delegă pe Vasile Balș, sub numele de Basilius Balschs, să prezinte Curții imperiale punctul lor de vedere cu privire la reorganizarea Bucovinei, care se discuta în 1780 la nivel imperial. Apreciat superlativ de aristocrații și înalții militari care-l cunoscuseră drept cel mai cult și mai credincios supus austriac provenit din boierimea moldovenească precum și ca un cunoscător profund al realităților din Bucovina timpului, „delegatul Bucovinei” (Abgeordneter der Boukovina), cum se întitulează el însuși cu o ortografie franțuzită ce diferă de cea folosită în corpul textului (Buccowina), adresează în 1780 Curții prin intermediul contelui feldmaresal Hadik două memorii: unul mai succint intitulat „Supus Promemoria” (Unterthäniges Promemoria), în care recomanda în esență consultarea celui de-al doilea memoriu mai amplu intitulat „Descrierea Bucovinei”.

vinei și a stării ei lăuntrice” (Beschreibung der Bucovina und deren innern Verhältniss), prezentat aici în formă bilingvă.

La cei abia 24 de ani împliniți de Vasile Balș la data redactării memoriului și după un timp atât de scurt petrecut pentru studii la Viena, capacitatea sa de a concepe un document atât de amplu și de complex în limba germană este mai mult decât remarcabilă. Nu mai puțin remarcabil este faptul că „prea modestele” sale propuneri de reorganizare a administrației Bucovinei, chiar dacă nu au fost acceptate în întregime de Curtea imperială, au exercitat totuși o influență sensibilă asupra hotărârilor luate în final și i-au adus renumele unui adevărat cunoscător al realităților bucovinene. Aceasta dovedește că în ciuda deficiențelor în redactarea documentului, el a putut reflecta totuși corect liniile generale ale concepțiilor sale politice, economice și sociale.

Traducătorul este însă dator să redea cât se poate de fidel textul original. În această privință el a întâmpinat dificultăți majore, care, de altfel, au împiedicat ca o încercare anterioară să ducă la un rezultat acceptabil.

În primul rând, spre deosebire de limba franceză de la sfârșitul secolului al 18-lea, care își fixase tipare ortografice și ortoepice imuabile prin activitatea Academiei franceze, limba germană literară de acum două secole era departe de a fi standardizată. Chiar textele cancelariilor austriece sunt adeseori dificil de înțeles nu atât din cauza ortografiei aberante, cât din cauza stilului birocratic baroc, cu fraze complicate, extrem de lungi, cât și a sintaxei inerente limbii germane, care impune așezarea verbelor și a numeroasei sufixe tocmai la sfârșitul frazei. La traducerea unor astfel de texte în limba română, fidelitatea trebuie adeseori jertfită prin modificarea sintaxei și a interpunctiei.

Vasile Balș își însușise acest stil la modă, fără a stăpâni însă complet limba germană. El folosește adeseori cuvinte existente, dar modificându-le esențial sensul. Astfel, de exemplu, verbul „erübrigen”, folosit atât la mijlocul al. 35, cât și în al. 41, are după dicționarul german-german Wahrig (Mosaik Verlag, 1980) ca verb transitiv înțelesul „a economisi” și ca verb reflexiv înțelesul „a fi superfluu”. Nici unul din aceste înțelesuri nu se potrivește în contextul frazei. I-am acordat în primul loc înțelesul „a putea face”, în al doilea loc cel de „a relata fidel”, pentru a-l integra logic în context. Cum astfel de situații contestabile se întâlnesc la tot pasul, prezentarea bilingvă apare inevitabilă, pentru a da celor ce vor consulta textul românesc posibilitatea de a găsi eventual alte soluții mai potrivite, consultând textul german.

Câteva erori tipografice evidente din publicația lui Polek au fost înlăturate. Într-un caz este foarte probabil vorba de o eroare de descifrare a manuscrisului. În al. 48 se explică frecvența nerespectare a dispozițiilor vamale la noua graniță dintre Moldova și Bucovina prin aceea că o astfel de instituție a existat *cândva* (*einmalen*) în Moldova, ceea ce este nelogic. Probabil în manuscris figura (sau se intenționa să figureze) cuvântul *nienmalen*, adică *nicicând*, ceea ce este logic și cum s-a și tradus acest pasaj. Cazuri similare ar putea să mai existe în text. De altfel nu numai „prostiimea” (*der Pöbel*) interpreta greșit și cu teamă cuvântul „contrabandă”, dar însuși Balș cade în această capcană, când începe al. 48 vorbind de

„instaurarea contrabandei” (Verhängung des Contrabands). Traducerea respectă formularea din original.

Traducătorul a fost pus și în situația de a alege între diferiți termeni românești echivalenți cu cel german. El a preferat în general neologismelor termeni mai vechi (întrăurire față de influență, primejdie față de pericol). Inevitabili sunt cei derivați din terminologia occidentală administrativă (jurisdicție, conscripție, principele Moldovei, feudă). Alteori însăși problema echivalenței era greu de rezolvat. Astfel termenul german „Vieh”, care după dicționarul sus citat înseamnă „animale domestice folositoare” (Nutztiere der Hauswirtschaft), incluzând vitele cornute, porcii, oille, caprele, păsările de curte, caii și măgarii, este folosit în acest sens de Balș în repetate rânduri, ele fiind (vezi al. 49) „avutul obișnuit” al locuitorilor Moldovei. Termenul vechi românesc echivalent este „dobitoace”, pe care l-am folosit o singură dată (al. 34), când Balș descrie „starea țărănească”; dar atunci când trece la propunerile sale de îndreptare, am folosit termenul mai modern și cu conotații mai puțin ofensive de „animale”.

Între diferiții termeni care se puteau folosi pentru a traduce din germană denumirile celor două stări dominante („geistlich” și „weltlich”), traducătorul a preferat termenii mai puțin uzuali, dar mai apropiați de terminologia iluministă „spirituală” și „seculară” celor mai arhaici sau neutri ca „duhovnicească” sau „clericală” și, respectiv, „lumească” sau „laică”, unii dintre aceștia din urmă fiind folosiți ocazional acolo unde păreau mai potriviți.

Pentru a evita unele ambiguități s-au intercalat pe-alocurea cuvinte puse între paranteze.

Traducătorul își dă seama că versiunea românească a memoriului lui Vasile Balș oferită aici are în detaliu multe elemente de arbitrar, dar speră că va preciza cercetătorului român multe aspecte greu de deslușit în textul original, chiar dacă cunoaște germana modernă.

În încheiere îndrăznește să remarce că, obligat fiind să aprofundeze toate amănunțele textului lui Vasile Balș, a fost fascinat de actualitatea sa. Ca reprezentant al unei foarte mici fracțiuni dintr-o stare socială sortită dispariției, anume marea boțerime moldovenească, el vedea — pe drept sau pe nedrept — în încorporarea forțată în Austria imperială a unei părți din țara de sus în care se găseau trei din moșile sale, șansa de a instaura în acest colț de țară, acum numit Bucovina, o administrație modernă, iluministă, înfloritoare, sub protecția Casei de Habsburg în locul regimului dezastruos, corupt, haotic și retrograd, înfeudat Turciei prin mijlocirea domnilor fanarioți hrăpăreți, care corup până și biserica ortodoxă. Era vorba de o tranziție Est-Vest tot atât de bruscă și în același sens pe care o trăim noi astăzi.

Atrag atenția asemănările și deosebiri între problemele ridicate de cele două tranziții oarecum similare, dar separate în timp prin mai mult de două secole, precum și atitudinea adoptată față de ele de către autor. În aceasta din urmă se manifestă contradicții ce rezultă din modificările de mentalitate pe care i le impunea tranziția.

Vasile Balș vede în aristocrația austriacă pe inițiatorii unei reforme iluministe care va fi totodată pentru locuitorii Bucovinei una de occidentalizare, de modernizare. Reforma se va aplica doar în domeniul adminis-

trației și, parțial, a economiei, folosind armata și aparatul birocratic al Austriei, mai eficient și mai puțin corupt ca cel oriental, turco-fanariet.

De aceea Balș insistă asupra recunoașterii de către Austria a calității aristocratice și a drepturilor și privilegiilor marii boierime moldovenești. El dușmănește mica boierime și, în particular, mazilii și negustorii, pe care-i pune pe aceeași treaptă cu servitorii boierilor (vezi sfârșitul al. 9) și ignoră complet meseriașii și industria. Invidiază biserica ortodoxă și mănăstirile pentru influența ei politică și mai ales pentru enormele ei venituri și nu o vrea putere în stat, ci sursă de venituri pentru acesta, punând-o sub control laic. Similar vede în comerț, nu atât o sursă de venituri pentru cei ce-l practică, cât una pentru obște, folosind și aici măsuri impuse de stat prin impozite și protecție vamală și diferențează între public, popor și prostime (Publik, Volck, Pöbel).

Balș pare să nu-și fi dat seama de existența problemei naționale pentru poporul din care făcea parte. Nici atunci când discută rolul pozitiv al educației în ridicarea țărănimii, această problemă nu este atinsă decât indirect, prin faptul că învățarea limbii latine va fi benefică, deoarece caracterele latine ar fi fost folosite în trecut pentru scrierea limbii moldovenești (al. 40). În zelul său pentru Austria iosefină, lui Balș îi scapă chiar o aluzie la o eventuală achiziție din partea ei a întregii Moldove, când recomandă (al. 6) prelungirea jurisdicției militare, ceea ce va evita deocamdată conscripția în Bucovina, căci „în special în Moldova de jos se pot găsi soldați buni și utilizabili la serviciul militar”.

Adevărata dilemă se pune pentru Balș în atitudinea sa față de țărănime. Ca mare boier îi acuză pe țărani, în termeni mai sumari și mult mai puțin nuanțați decât o face generalul Splény. Nu numai că sunt leneși și mincinoși (al. 34), dar sunt și obraznici față de stăpâni. El deplânge de asemenea reducerea zilelor de clacă și tolerarea unei mobilități sporite a țăranilor de către principii fanarioți. El evită totuși termeni difamați ca beția și hoția, folosiți de Splény, dar ca și acesta, analizează obiectiv izvoarele acestor defecte, atribuindu-le lipsei de educație și modului în care sunt tratați. De răzeși nu amintește deloc.

Pe de altă parte Balș vede doar în țărănime „izvorul bogat privitor la folosul obștesc”, propunând „căile care ar putea fi folosite pentru a-i transforma în adevărați membri ai statului” (al. 33). Ce înțelege prin aceste cuvinte trebuie căutat în „modestele” sale propuneri de îndreptare, în care uită de interesele castei sale și dezvăluie profunda sa simpatie și înțelegere pentru obidita țărănime. Încă în 1776 Splény se declarase aproape sigur că, eliberați de grelele lor îndatoriri și de amestecul amănunțit în libertățile și obiceiurile după care-și gospodăresc bunurile, țăranii se vor simți fericiți sub noua guvernare, lăsându-se ghidați către îmbunătățiri, spre folosul vistieriei. Ceea ce la Splény era o considerație de ordin psihologic cu caracter pur utilitar, capătă la Balș un aspect revoluționar conform cu temperamentul său fugos. Și el recomandă mereu introducerea treptată a noilor reglementări benefice, pentru a nu da naștere unei opoziții nejustificate, cauzată de persistența unei vechi mentalități. Și el propune înființarea unor colonii care practică o agricultură mai avansată, pentru a servi drept model localnicilor (începutul al. 39), dar pune condiția ca noii coloniști să fie de aceeași religie ca și autohtonii — la ce națiune se va fi gândit oare? Și el propune îmbunătățirea rasei cailor, construirea

de grajduri pentru vite, înființarea de școli elementare, îmbunătățirea moravurilor prin religie, etc. Dar conținutul întregului al. 39, care propune o împrăștiere radicală a tuturor țăranilor este, cred, de o îndrăzneală neegalată. Poate că speriat el însuși de această îndrăzneală, Balș se exprimă atât de evaziv în al. 35, înainte de a-și formula „modestele” propuneri de „transformare a țăranilor”, cum că din ele ar trebui doar „să rezulte impresia că dorim să creăm în Bucovina țărani buni și bine situați”. De altfel se știe din datele sale biografice (vezi articolul mai sus citat al lui M.F. Ceaușu, pag. 417) că în timpul cât a funcționat în Bucovina în calitate de „căpitan de district” (Kreishauptmann), Balș s-a opus abuzurilor și împilării stăpânilor și arendașilor de moșii și încercărilor nobililor bucovineni de a mări numărul zilelor de clacă peste cel de 12 zile anual acordat începând cu 1 ianuarie 1776 de Grigore Ghica în Moldova, ceea ce i-a atras multe dușmăni și a dus la retragerea sa prematură din funcție (1800) după 8 ani de funcționare.

Traducătorul nu poate decât să recomande lectura sine ira et studio a acestui document, ca și de altfel aceea a Descrierii Bucovinei redactată cu 4 ani mai înainte de generalul Splény, primul administrator militar al ei, pe care sperăm s-o putem prezenta în curând în versiune completă, tradusă în limba română.

BESCHREIBUNG DER BUCCOWINA

und deren innern Verhältniss

Orig. (Archiv d. k.k. Ministeriums d. Innern.
Sig. ad Nr 16 ex 1780, II. a 6.)

Ab. 1 Je gereinigtere Grundsätze die Menschen in einem gesitteten Staat sich bey der heutigen Epoche eigen zu machen wetteifern, und je verfeinertere Beurtheilungs-Kraft hierdurch denenselben zu Theile wird, die die Stütze der Gesellschaft und die Glückseligkeit des menschlichen Lebens befestiget, eben so feurig werden wir von einem innern Triebe beselet, jenen gleich zu werden, die wir aus dem allgemeinen Schöpfungs Grund als Mitbürger dieser Welt anzusehen, uns berechtiget halten.

Ab. 2 Gleichwie nun die Stütze eines jeden Staats auf der Ordnung und Heilsamen der Laage des Landes, und dem Leben der Menschen angemessenen Gesetzen beruhet, so haben wir des Allerhöchsten Dienstes zu seyn erachtet, die wahrhafte Laage des Landes, Gebräuche und Missbräuche der Nation, in wie weit solche auf das Allerhöchst und allgemeine Besten einen guten oder böseartigen Einfluss nehmen, die Zerschiedenheit der

DESCRIEREA BUCOVINEI

și a stării ei lăuntrice

Orig. în arhiva minister. c.-c. de interne,
sig. ad nr. 16 ex. 1780, II a.6.

Al. 1 Cu cât oamenii se întrec în a-și însuși principii mai purificate într-un stat civilizat din epoca prezentă și cu cât cei ce consolidează sprijinul societății și fericirea vieții omenești își rafinează astfel puterea de judecată, tot atât de focos suntem însuflețiți de o pornire lăuntrică să devenim egali celor pe care ne simțim îndreptățiți să-i considerăm, pe baza creației universale, drept concetățeni ai acestei lumi.

Al. 2 Precum sprijinul fiecărui stat se rezămă pe ordinea și starea sănătoasă a țării și pe legi potrivite cu viața oamenilor, așa am considerat drept îndatorirea noastră supremă (să descriem) starea adevărată a țării, moravurile și abuzurile națiunii în măsura în care acestea exercită asupra binelui prea înalt și cel general o înrăurire bună sau rea, felurimea stărilor și a îndatoririlor lor, decăderea comerțului și cum să fie înviorat, impunerile și

Stände, und ihre Obliegenheiten, den Verfall des Comerci, und wie solches auflebend zu machen, die Auflagen und Abgaben, wie solche gemeinnützig zu verringern und zu vermehren, mit ihren Entstehungs-Ursachen und ohnmaasgeblichen Abhelffgründen zu allermldesten Einführung eines Allernädigsten Systems, in allertiefester Erniedrigung ohnzuverhalten, und da unsere vorzügliche Bitte sich auf die Beybehaltung der militaire Jurisdiction hauptsächlich fusset, so mögen nachgesetzte Beweggründe, als dieser Bittgewährung nothwendig und der Allerhöchsten Bemerking nicht unwürdige Gegenstände zur Einleitung dienen.

Gründe zur Beybehaltung der militaire Jurisdiction in der Buccowina.

Ab. 3 A. Die gesamte türkische Gebieth sind von ihrer Entstehung an, jederzeit der militaire Gerichtsbarkeit unterworfen gewesen, und waren sogar die Prinzen gewohnt, von einem Regiments-Nahmen ihre Benennung zu entlehen. Da nun die Buccowina einen Theil der Moldau ausgemachet hat, so brauchet es ja gar keiner weitwenderigen Aufbeiterung, dass die Innwohner und das Volk durch die angebohrne Gewohnheit auch einen angebohrnen — mit der Zeit aber erlöschlichen Hang zu dem Militare, für Civil-Beamte aber wenig oder gar keine Achtung haben.

Ab. 4 B. Die Buccowina ist stets gehalten, mit dem Fürsten von der Moldau, dann dem Bascha von Hotin, Bascha von Mohilow und jenen Nachbarn sich in Correspondenz zu setzen, welche nur aus militaire Individuen bestehen, und diese, nicht aber eine Civil-Persohn, zu schätzen wissen.

Ab. 5 C. Die grösste Herren der Moldau sind in der Buccowina begütert und in allen Vorfällen gewohnt, auf militaire Art kurz verbeschieden zu werden, und die Bojaren sehen die Buccowina als einen süssen Zuflucht-Ort und gleichfalls als ein Beispiel der mildesten Einrichtung unsers Alldurchlauchtigsten Erzhauses an, daher auch jene, welche keinerdings der hierortigen Gerichtsbarkeit untergeben, mit besonderer Wärme und Neigung dem Allerhöchsten Erzhaus zugetan seynd, welche in jenem Fall, wo die Buccowina in zerschiedene Gerichtsbarkeiten zertheilet — oder Gallicien und Ludomirien einverleibet werden würde einigermaßen schüchthbar werden könnte.

Ab. 6 D. So leicht eine Emigration durch Anordnung einer Conscriptio entstehen könnte, da die Türken seit dem unglücklichen 15ten Seculo, in welchem unsere Voreltern die Moldau als ein Lehn an die ottomanische Pforte abgeben, dergleichen niemalen fürgenommen, die Innwohner daher, von denen Waffen entwöhnet, und deren blose Benen-

dările, cum acestea să fie micșorate sau mărite spre folosul obștece împreună cu cauzele ivirii lor, propuneri modeste de îmbunătățire, care să fie cuprinse cu cea mai mare blândțe în prea milostivul sistem care să împiedice înjosirea extremă, și deoarece rugămîntea noastră principală se bazează mai ales pe menținerea jurisdicției militare, motivările de mai jos urmează să servească drept o introducere necesară aprobării acestei cereri și acordării atenției prea înalte unor probleme demne de ea.

Motive pentru menținerea jurisdicției militare în Bucovina.

Al. 3 A. Toate regiunile turcești au fost supuse permanent de la înființarea lor jurisdicției militare și chiar și principii obișnuiau să împrumute pentru denumirea lor numele unor regimente. Deoarece Bucovina făcuse parte din Moldova, nu este nevoie de nici o lămurire mai amănunțită pentru ce locuitorii și poporul au datoriti obișnuinței înnăscute și o înclinație înnăscută către militari, care va dispăre totuși cu timpul, dar nu respectă decât puțin sau deloc funcționarii civili.

Al. 4 B. Bucovina este mereu obligată să intre în corespondență cu principele Moldovei, apoi cu pașa Hotinului, cu pașa Mohilăului, iar acești vecini sunt cu toții militari, care nu știu să prețuiască persoanele civile.

Al. 5 C. Cei mai mari stăpâni ai Moldovei au bunuri în Bucovina și sunt obișnuiți să fie tratați în toate împrejurările scurt, în felul militar, iar boierii privesc Bucovina drept un dulce loc de refugiu și de asemenea drept o pildă cu cele mai blânde instituții ale prea ilustrei noastre case domnitoare, încât și cei care nu sunt nicidecum supuși jurisdicției locale, sunt devotați cu deosebită căldură și aplicare prea înaltei case domnitoare; în cazul când Bucovina ar fi împărțită între diferite jurisdicții sau ar fi încorporată Galiciei sau Ludomeriei, aceștia ar putea deveni oarecum mai reținuți.

Al. 6 D. Pe cât de ușor s-ar putea da naștere unei emigrații prin ordonarea unei conscripții, deoarece începând cu nenorocitul secol 15, când strămoșii noștri au cedat Moldova ca o feudă Porții otomane, o astfel de măsură n-a fost luată niciodată, iar locuitorii s-au dezvățat de arme, și simpla pronunțare a

nung denselben schreckbar seyn mögte, so wäre doch die Einführung alles dessen nach und nach thunlich, und in ein System zu bringen, wann das Land unter der militaire Gerichtsbarkeit anfänglich zu verbleiben hätte, da besonders in der unteren Moldau gute und diensttaugliche Soldaten zu finden seynd.

Ab. 7 Aus obangezogenen mag nummehr die Nothwendigkeit der militaire Gerichtsbarkeit von Selbst erleuchtet geschlossen werden, der erste Gegenstand meiner Beschäftigung soll daher seyn :

Die Eintheilung der Stände.

Ab. 8 Diese sind geistliche und weltliche : Obwohlen erstere wegen ihrer Vielheit, und nach Art des orientalischen Gouvernements einberaumter Macht der Erkenntnis von weltlichen Angelegenheiten, ohnstrittig den Vorzug haben.

Ab. 9 Unter denen weltlichen sowohl als geistlichen hat den Vorrang in diesen Gegenden der Fürst von der Moldau, von welchem der Erzbischoff, welcher wieder gewisse Jurisdictionen über die Klöster in der Bucovina auszuüben hat, einmases abhänget, dessen Regierung meistentheils dreyjährig, und durch Geld erwürket wird. Dann folgen die Bojaren, welche gemeinlich in drey Rangen eingetheilet werden, wovon die erstere nur in Leuten von altem Herkommen besteht, welche nebst anderen Vorzügen die ersten Aemter des Landes besitzen zu können, das Recht genießen. Die zweyte Classe der Bojaren schlieset sich auf einen gewissen Grad, und die dritte wird nur durch Gunst des Fürsten, oder abseitige Protection, Bestechungen und derley bestimmt, dahero auch die Mitglieder dieser Classe nichts als den Titel der letzten Bedienstung im Lande gewinnen, und die Absicht nur dahin zwecket, Leute aus der Contribution zu setzten. Dergleichen Individuen sind mithin von allen Vorzügen der Noblesse, wie auch denen Gesellschaften ausgeschlossen, und müssen ihre Collateral-Erben jederzeit, die Söhne aber, nur dann, wann sie nach Ableben ihrer Väter keine dergleichen Bedienstungen antreten, die behörige Contribution abführen. Dann werden mehrentheils aus dieser Gattung Leuten Kaufleute, Mazillen, und Diener für Bojaren gemacht.

Ab. 10 Bey Gelegenheit der Benennung der Mazillen finde ich für nöthig, die wahre Gestalt dieser Leute von darumen aufzudecken, damit man in Betreff dieser Mittel-Geschöpfe, welche sich in den Sezernowizer District seiner Majestät den Kayser mit zerschiedenen Wahrheitswiedrigen unter missbräuchlicher Unterzeichnung als Bojaren, zu behelligen erfrechet, auf die Conduite der wahren Bojaren keinen ungleichen Verdacht schöpfen, und auf ihre

denumiri ei i-ar ingrozi, introducerea ei treptată ar fi posibilă, incluzând-o într-un sistem conform căruia țara ar rămâne la început sub jurisdicției militare, deoarece în special în Moldova de jos se pot găsi soldați buni și utilizabili în serviciul militar.

Al. 7 Din cele de mai sus se poate deduce de la sine în mod convingător necesitatea jurisdicției militare; de aceea primul obiect al preocupărilor mele va fi :

Împărțirea stărilor

Al. 8 Acestea sunt cea spirituală și cea seculară; deși cei dintâi au avantajul numărului, ceilalți sunt fără îndoială predominanți, fiind investiți în modul de guvernare oriental cu puterea, din cauza cunoașterii treburilor seculare.

Al. 9 Întăietatea atât în starca seculară cât și în cea spirituală o are în aceste regiuni principele Moldovei, de care depinde în oarecare măsură arhiepiscopul, care exercită la rândul său anumite jurisdicții asupra mănăstirilor din Bucovina: domnia (principelui) durează de obicei trei ani și se dobândește cu bani. Urmează apoi boierii, care se împart în general în trei ranguri, primul constând numai din persoane de veche obârșie, care se bucură, pe lângă de alte avantaje, de dreptul de a ocupa primele funcții ale țării. A doua clasă de boieri se încheie cu un anumit grad iar a treia este determinată numai de favoarea principelui sau prin protecție ilicită, mituire și altele asemenea, din care motiv membrii acestei clase nu câștigă decât titlul ultimei funcțiuni a țării și intenția este numai de a feri oamenii de contribuție. Astfel de indivizi sunt deci excluși de la toate avantajele nobilimii ca și din societățile acestora, iar moștenitorii lor colaterali trebuie să achite contribuția corespunzătoare, iar fiii numai dacă nu ocupă aceeași funcțiune ca și tatăl lor după decesul acestuia. Din această categorie se recrutează adeseori negustori, mazili și servitori ai boierilor.

Al. 10 Cu prilejul denumirii de mazil găsecă este nevoie să dezvălui de aceea adevărata față a acestor oameni, care au obrăznicia să incomodeze în districtul Cernăuților pe Majestatea sa Împăratul cu diferite neadevăruri, semnând abuziv ca boieri, pentru ca să nu se iște din conduita acestor ființe interpușe o bănuială nedreaptă cu privire la aceea a boierilor adevărați și să se poată trage con-

entgegengesetzte Bemühungs-Art zu schliessen befähiget werden möge.

Ab. 11 Diese Mazillen waren jederzeit verbunden Contributionen abzuführen, haben mit denen Bojaren keine Ähnlichkeit, da sie zu soviel fürstlich- als Landes-Arbeiten ohnengeldlich als Aufseher verwendet, und zu ihrer Schuldigkeit mit peinlichen Strafen, worzu sogar den Bojaren die Befugnis einberaumet ist, angehalten werden können.

Ab. 12 Da diese Sorte von Leuten seit der beglückten Regierung unsers Allerdurchlauchtigsten Erzhuses einigemal zu arbeiten verwendet worden, für welche denenselben von dem Aerario eine Vergütung zugeflossen, so ware eben diese süsse Verfahrens Art, die sie sich sonst kaum ertraumen lassen konnten, der behinderliche Gegenstand ihrer Pflichten, und bemuthigte derselben Einbildung, nach welcher sie sich übel administrirt glaubten, die Majestät mit der Unterfertigung als Bojaren mit zerschiedenen eben so unbedeutenden Bittschriften zu belästigen, und in dem Lande vervielfältigte Verwirrung anzurichten.

Ab. 13 Die Bojaren, deren wesentlichen Ursprung ich oben zergliedert, und welche unter dieser glücklichen Regierung nichts als die Züge der Grossmuth und Menschenliebe verehren, deren Allerhöchste Befehle sie sich jederzeit zur Richtschnur ihrer Handlungen dienen zu lassen fürgesetzt, erbitten sich daher die Festsetzung eines Allergnädigsten Systems, wodurch solche jenen beglückten Mitbürgern dieser Welt, die ihre Wohlfahrt den Staaten Oesterreichs alleinig zu verdanken haben, ähnlich gemacht zu werden, das Glücke haben mögten, und da der Urstoff so vieler Unordnung und Ausschweifungen dieser Mazillen eine nothwendige Folge ihrer Erziehung und verderbter Sitten ist, welche blos von dem alten Gebrauch der türkischen Regierung herrührt, so erfliehen wir die Allerhöchste Gnade dahin, womit solche für ihre dermalige Vergehungen nur durch Bestimmung der Gesetze hinfort von ihren Unfug abgeleitet, und denselben sich eines sittlichem Betragens zu bestreben, mitgegeben werden.

Ab. 14 Die Bojaren, die Geistlichkeit, als Erzbischoff, Bischoff und die Vorsteher derer Klöster waren jedes mal von aller Gattung Contributionen ausgenommen, doch mußten dieselbe die bekannte Auflag der Kostina und Desettina, ebenfalls entrichten, obwohl solche nach Maasgabe ihres Standes und Würde von einer gewissen Anzahl Vieh-Impost befreyet waren. Wie zum Beispiel der Bischoff von allem, was nicht Tausend überstieg, der Bojar, was nicht 800 übertraf, auch weniger, in Gemässheit seiner Würde,

sluzia că purtarea acestora este necorespunzătoare.

Al. 11 Acești mazili erau întotdeauna obligați să achite contribuțiile și nu se asemănă niciun cu boierii, ei fiind folosiți fără plăta ca supraveghetori la lucrări domnești sau ale țării și li se pot aplica în caz de vină pedepse severe, lucru pe care sunt autorizați să-l facă chiar boierii.

Al. 12 Deoarece începând cu fericita guvernare a prea ilustrei case domnitoare acest soi de oameni au fost folosiți la lucrări, pentru care le-a revenit din partea statului o bonificație, acest blând procedeu, pe care altfel nici nu-l puteau visa, a fost obstacolul din calea îndeplinirii obligațiilor lor și a încurajat închipuirea lor de a se considera prost administrați, de a incomoda, sub semnătura de boieri, pe Majestatea Voastră cu jalbe pe cât de numeroase, pe atât de neimportante și de a provoca în țară o mulțime de încurcături.

Al. 13 Boierii, a căror origine esențială am analizat-o mai sus, care admiră sub această guvernare fericită numai trăsăturile de mărniție și iubire de oameni și și-au propus să considere întotdeauna prea înaltele sale ordine drept linie directoare a acțiunilor lor, roagă de aceea instalarea unui sistem prea milostiv, prin care ei să aibă norocul de a fi asemuiți acelor concetățeni ai lumii care datorază buna lor stare exclusiv statelor Austriei și fiindcă materia primordială a dezordinii și exceselor acestor mazili este urmarea necesară a educației și a moravurilor stricate, care se trag doar din vechile uzanțe ale guvernării turcești, implorăm prea înalta Voastră milă ca aceștia, având în vedere fosta lor încălcare, să fie deviați de acum înainte de la netrebnici prin dispoziții legale și să li se indice să tindă către o comportare mai cuviincioasă.

Al. 14 Boierii, clerul, precum arhiepiscopul, episcopul și stareții mănăstirilor au fost întotdeauna scutiți de oricare fel de contribuție, dar ei trebuie să achite cunoscuta impanere a goștinei și a desetinei, deși erau scutiți, pe măsura stării și demnității lor, de o anumită cantitate din impunerea pe animale. Astfel episcopul trebuia să achite impunerile pentru tot ce nu depășea o mic, boierul pentru tot ce nu trecea de 800 sau mai puțin, în funcție de demnitatea sa, în timp ce călugării erau obligați să achite, fără milă, impunerea pentru animalele lor, care nu aparțineau

zu entrichten hatte, wobey die Mönche von ~~eigenem~~ nicht zur Comunität gehörigen, ohne Gnad, die Aufslag abzuführen verbunden waren. Dann wurde den Bojaren, Bischöff — und Äbten der Klöster eine gewisse Anzahl von Leuten zur Dienstleistung begnehmiget, welche von denen Contributionen gänzlich befreyet waren, und da bey Antretung der glorreichsten Regierung Ihero Kayserlich-Königlich-Apostolischen Majestät alles in dem ältesten Stand zu belassen allergnädigst befohlen, so zwecket auch unsere fussfälligste Bitte dahin: uns bei Errichtung eines Allergnädigsten Systems die vorhin genossene Vorzüge und Rechte allermildest angedeyhen zu lassen.

Ab. 15 Da nun der geistliche Stand sowohl an der Mehrheit, als an Güter den weltlichen weit übersteiget, so mag nachstehende weitwendigere Aufklärung, der Nothwendigkeit eines neueren Systems den bemerkungs würdigen Ausschlag geben.

Von den geistlichen Ständen.

Ab. 16 Es ist auser allem Zweifel gesetzt, dass die Geistlichkeit in der Buccowina am meisten begütet, und den grösten Theil des Landes ausmache.

Ab. 17 Der Klerus wird eingetheilt in den Bischoff von Radauz, und mehrere Klöster mit ihren Vorstehern. Der Bischoff welcher zu Radauz ebenfalls wohnhaft, ist ohnstreitig der erste des gesamten Klerus in der Buccowina; doch erstreckt sich seine Macht lediglich auf die Poppen welche zu seiner Dioeces gehörige (sic). So wie nun dieser besagte Bischoff auch auser dem Lande, so hat der Erzbischoff von Jass und der ganzen Moldau, auch in der Buccowina seine Dioecesen, mit dem Unterschied aber, dass der Bischoff deren mehrere auser als der Erzbischoff in der Buccowina besitzt, von welcher letzteren ich bey denen Missbräuchen der Klöster mehreres zu sagen, Gelegenheit haben werde.

Ab. 18 Dem Bischoff folgen die Vorsteher deren Klöster, deren Anzahl und Benahmung ich in Erforderungs Fall einzeln vorzulegen, erböthig bin, und da die Unordnung, Unwissenheit und Missbräuche welche von jehor das politische System des orientalischen Reichs ausmachten, sich auf alle Gegenstände und Vorfällenheiten erstrecken, da die einzige Absicht des orientalischen Gouvernements sich auf bloße Geld Erpressungen fusset, um solches unter ihrer Unwissenheit und gehäufte Missbräuche rouilliren zu lassen, und den Hang des geistlichen Standes, Klöster und Priester zu aller Unwissenheit und Unordnung zu befestigen, deren vervielfältigte Gattungen zu beschreiben ohnmöglich wäre, so mag

comunității. Apoi li se aprobau boierilor, episcopilor și stareților mănăstirilor un anumit număr de oameni pentru slujire, care erau complet eliberați de aceste contribuții; și deoarece la instaurarea prezentului guvern prea glorios Majestatea Voastră cezaro-crăiască-apostolică ordonase prea milostiv ca toate să rămână în vechea stare, în genunchi Vă prezentăm și rugămintea noastră cu scopul următor: să ne acordați în marca Voastră milă la instaurarea unui sistem prea milostiv privilegiile și drepturile de care ne-am bucurat mai înainte.

Al. 15 Deoarece starea spirituală depășește cu mult atât ca număr, cât și ca bunuri starea seculară, lămurirea amănuțită care urmează ar putea fi remarcabil de hotărâtoare pentru necesitatea (instaurării) unui sistem mai nou.

Despre stările spirituale.

Al. 16 Este în afara oricărei îndoieli că clerul din Bucovina posedă cele mai multe bunuri și constituie cea mai mare parte a țării.

Al. 17 Clerul se împarte în episcopul de la Rădăuți și câteva mănăstiri cu stareții lor. Episcopul, care și locuiește la Rădăuți, este neîndoielnic cel dintâi din clerul Bucovinei, dar puterea sa se exercită numai asupra popilor care fac parte din dioecza sa (sic). Așa precum sus numitul episcop are dioecze ale sale în afara țării, așa și arhiepiscopul Iașilor și al întregii Moldove are și el dioeczele sale în Bucovina, cu deosebirea că episcopul posedă mai multe în afara Bucovinei, decât arhiepiscopul în Bucovina; despre cele din urmă voi avea ocazia să relatez mai multe la (capitolul despre) abuzurile mănăstirilor.

Al. 18 După episcopi urmează stareții mănăstirilor, numărul și denumirile cărora mă ofer să le prezint una câte una la caz de nevoie, și deoarece dezordinea, neștiința și abuzurile făceau parte din totdeauna din sistemul politic al Imperiului oriental și se întindeau asupra tuturor obiectelor și întâmplărilor, deoarece singura intenție a guvernului oriental era îndreptată spre simple șantaje bănești, a căror desfășurare era posibilă datorită neștiinței și acumulării abuzurilor, și pentru a consolida înclinația clerului, a mănăstirilor și a preoților către ori ce neștiință și dezordine, ale căror variate categorii ar fi imposibil să le descriu, mă voi servi drept pildă convingătoare doar de com-

die alleinige Benennungs-Art deren Vorsteher, wobey ich die Missbräuche und ohnmasgebliche Abhilfs-Vorschläge in geziemendster Unterwürfigkeit zu unterlegen mich unterfange, zum überzeugenden Beyspiel dienen.

Missbräuche der Klöster.

Ab. 19 Der wahre Zustand des Geistlichen Standes besteht in Ausübung der griechischen Religion nach der Norma des heil. Basillii, allein die Art des orientalischen politischen Systems hat die Mönche fast durchgehends die Ordnung, Regel und Vorschrift des heil. Basillii vergessend gemacht.

Ab. 20 Alle diese Klöster hangen von dem Ansehen des vorhin erdeuten Erzbischoffen von Jass ab, und deren Vorsteher scheinen zwar von denen Mönchen erwehlet- und von dem besagten Erzbischoffen bestätigt zu werden, wovon ich aber das Gegentheil so eben erweisen werde.

Ab. 21 Das Recht einen Vorsteher zu wählen, ware jederzeit der Willkühr des Erzbischoffen vorbehalten, obwohlen derselbe sich bey dieser Wahl allemal mit dem Fürsten einzuverstehen hatte, dessen Macht und Ansehen, da es vorzüglich seinen Rechten zuständig ware, einen derley Vorsteher, ohne dass der Erzbischoff solchen anzunehmen sich jemals hatte weigern können, zu benennen, denselben im Gegentheil beleidiget haben würde. Ohnangesehen die Fürsten von der Moldau, welche den Thron, und ihre Unterhaltung mit dem Gelde erhalten, diese Wahl als eine Kleinigkeit ansehen, und daran sich nicht zu kehren gewohnet, mithin dem Erzbischoffen dieselbe willkührlich überlassen ist. Da nun dieser Erzbischoff, um sich in seiner Würde nach der orientalischen Art lebend zu machen, einem steten Geld Mangel unterworfen, so vergiebt er diese Vorsteher Aemter denen Meistbietenden, und jenen, welche seine Diener am reichlichsten zu belohnen wissen. Es ereignet sich zwar zu Zeiten, dass ein oder anderer derley Vorsteher durch ein personal Wohlgefallen von dem Erzbischoff gewehlet wird, doch pfleget man auch hierbey das Verdienst nicht allemal zum Augenmerk zu nehmen.

Ab. 22 Der zweite Canal dieses Erzbischoffen sich und die seinigen in einem solchen Gouvernement mit Geld zu versorgen, ist die Visilirung deren Klöster, wie dann unter dieser Gestalt erst dieses Jahr einer seiner Leute in die Bucowina abgeschickt worden, welcher unter solchem Vorwand von denen Vorstehern deren Klöster, da jeder um die Gunst des Erzbischoffen, die ihm zur Erhaltung seiner Würde alleinig erforderlich, beyzubehalten, nach Maasgabe deren Kloster Einkünften, diesen abgeordneten eine ansehnliche Parthie Geld anbietet, ein beträcht-

portarea stareților, încercând să prezint cu supunerea cuvenită abuzurile și modestele mele propuneri de îndreptare.

Abuzurile mănăstirilor.

Al. 19 Rolul adevărat al stării spirituale constă în practicarea religiei grecești după normele Sf. Vasile, dar specificul sistemului politic oriental i-a făcut pe călugări să uite aproape în întregime ordinea, regulile și prescripțiile Sf. Vasile.

Al. 20 Toate aceste mănăstiri depind de autoritatea mai sus amintitului arhiepiscop de la Iași, iar stareții lor, deși par să fie aleși de către călugări și confirmați de zisul arhiepiscop, voi dovedi că opusul este adevărat.

Al. 21 Dreptul de a-l alege pe stareț a fost mereu rezervat bunului plac al arhiepiscopului, deși acesta trebuia să se înțeleagă întotdeauna la această alegere cu principele; puterea și demnitatea acestuia îi acordau dreptul de a numi un astfel de stareț, fără ca arhiepiscopul să fi putut refuza vreodată să-l accepte, ci, dimpotrivă, l-ar fi jignit. Oricum principii Moldovei, care-și obțin tronul și menținerea pe bani, privesc această alegere drept ceva neînsemnat și sunt obișnuți să nu-i acorde atenție, lăsând-o în seama bunului plac al arhiepiscopului. Cum însă acest arhiepiscop este expus unei permanente lipse de bani, pentru a putea trăi conform demnității sale după modul oriental, el acordă aceste funcții de stareț celor care oferă mai mult sau celor care știu să-i răsplătească cel mai imbelșugat pe slugile sale. Se întâmplă ce-i drept uneori ca unul sau altul dintre stareți să fie ales de episcop datorită unei simpatii personale, dar nici în aceste cazuri nu meritele au fost acelea de care s-a ținut întotdeauna seama.

Al. 22 Al doilea canal folosit de acest arhiepiscop pentru a se asigura pe sine și pe ai săi cu bani sub o astfel de guvernare, este vizitarea mănăstirilor, așa cum, sub această formă, a fost trimis chiar anul acesta unul dintre oamenii săi în Bucovina, căruia, sub acest pretext, i s-au oferit de către stareții mănăstirilor acestui delegat pe măsura veniturilor mănăstirilor respective sume însemnate de bani, pentru a păstra bunăvoința arhiepiscopului, singura necesară pentru menținerea demnității sale; astfel s-a scos din Bucovina o cantitate apreciabilă de bani.

liches Geld aus der Buccovina enttragen hat. Diese elende Vorsteher, welche auf solche Art die Beybehaltung ihrer Würde zu erringen bemüssiget, und doch nicht sicher seynd, wie lange sie bey ihren Vorsteher Amt zu verbleiben haben, suchen nun die Zeit ihrer oberen Würde zu benutzen, und sich zu dem Ende zu bereichern, damit sie in jener Zeit, wo ein anderer zum Vorsteher gewehlet wird, als Mönche desto bequemer leben zu können in Stand gesetzt werden. Um aber die Beybehaltung ihrer Würde einige Zeit hindurch zu erwinden, müssen solche die Politesse annehmen, drey oder vier ihrer Mitbrüder zu gewinnen, weilen sie sonst zu befürchten, dass die Mönche den beöferten Erzbischoffen eine Bittschrift überreichen, in welcher sie ihren Vorsteher als einen üblen Verwalter deren Kloster-Revenüen abschildern, und hierdurch dessen Entsetzung, oder neuere Unkosten demselben aufhalsen. Die Art und Weise aber, der sich die Vorsteher bedienen, vorbemeldte Mönche sich verbindlich zu machen ist, dass sie denselben gewisse Güter des Klosters mit der Wohlthat, nur den vierten Theil dessen was ein fremder Pächter abgeföhret haben würde, zu entrichten, in Pacht geben.

Ab. 23 Ich überlasse der hohen und Allerhöchsten Einsicht, ob vorstehende Gegenstände einer Verbesserung würdig zu achten? und da das Ansehen des Erzbischoffen zu Jass in Betreff der Klöster, stelsin dem Fürsten und nicht dem Patriarchen zu Constantinopel unterworfen war, dormalen aber die Buccovina das Glücke hat, in Ihro Kayserlich Königlich Apostolischen Majestät ihre Fürstin verehren zu können, so erdreistet mich die zuverlässige Kenntnis dieser Landes-Sitten, die überzeugende Denkungsart meiner Compatrioten vereinbaret mit dem Auftrag des Bischoffen von Radauz eines mehr als 60 jährigen Greisen, der sich durch besondere Züge der Menschlichkeit, ohntadelhaftes Betragen, Entfernung von allem Eigennutz, und auszeichnende Handlungen hey uns bekannt gemacht, und sich öfters vor dem allerweissesten Schöpfer die verbesserte Einrichtung Ihro Majestät wieder das ungesittete, abergläubische, und ohne das innere eines Gegenstandes zu dringen, halstarrige Mönchen-Volck, erseufzet hat, nachstehend zur ohnmasgeblich gefälligen Maasnahm kleckbar bedünckte Heilungs-Mittel unterthänigst vorzulegen.

Heilungs-Mittel, und wovon solche ohne Verkürzung des Aerarii zu beheben.

Ab. 24 Um die stockende Revenüen deren Klöster, welche auf vorbesagte Art zersplittert, oder sonst abseitig verwendet worden, flüssig, und dem Staat anwendbar zu machen, wäre vorzüglich erforderlich :

Acești stareți miserabili, care urmăresc să obțină în felul acesta menținerea demnității lor, și totuși nu sunt siguri cât timp vor rămâne în funcție, caută atunci să folosească timpul cât ocupă această demnitate înaltă pentru a se îmbogăți, cu scopul ca, atunci când va fi ales stareț altcineva, să fie în stare să trăiască cu atât mai comod ca (simpli) călugări. Pentru a reuși să-și mențină demnitatea pentru câțva timp ei trebuie să facă uz de polițe, pentru a câștiga de partea lor pe trei-patru din confrății lor, căci altfel se tem că călugării vor înainta arhiepiscopilor nou numiți plângeri în care vor descrie pe starețul lor ca pe un prost administrator al veniturilor mănăstirii lor, obținând astfel destituirea lui sau pricinuindu-i noi cheltuieli: Iar procedul de care se folosesc stareții de a-i obliga pe călugării mai sus menționați este de a le arenda unele bunuri ale mănăstirii, făcându-le favoarea de a le pretinde numai a patra parte din ceea ce ar fi plătit un arendaș străin.

Al. 23 Las în seama înaltei și prea înaltei aprecieri, dacă problemele descrise mai sus sunt demne de îndreptare? și cum autoritatea arhiepiscopului de Iași cu privire la mănăstiri era întotdeauna subordonată principelui și nu patriarhului de la Constantinopole, iar în prezent Bucovina are norocul să poată venera ca principeșă sa pe Majestatea Sa cezaro-crăiască-apostolică, bazat pe cunoașterea autentică a moravurilor acestei țări, pe modul de gândire al compatrioților mei imbinată cu însărcinarea episcopului de Rădăuți, un bătrân trecut de 60 de ani, care s-a făcut cunoscut la noi prin trăsături deosebite de omenie, printr-o comportare fără căsur, prin absența oricărui interes personal și prin acțiuni excelente și care și-a dorit din suflet de la supremul Creator ca Majestatea Voastră să ia măsuri de îndreptare împotriva poporului necivilizat, superstițios, superficial și încă pătânat al călugărilor, îndrăznesc să înaintez, prea supus spre binevoitoarea aplicare treptată, unele modeste mijloace de îndreptare.

Mijloace de îndreptare și cum pot fi aplicate fără reducerea veniturilor vistieriei.

Al. 24 Pentru a lichieza veniturile blocate ale mănăstirilor, care se risipesc în modul arătat mai sus sau se folosesc ilicit, și a le face disponibile statului, ar fi necesar în primul rând :

Ab. 25 A. Die Einkünften ins allgemeine, dann die Empfang- und Verwendungs-Ausweise insbesondere, samt denen Documenten der Ordnung nach zu untersuchen.

Ab. 26 B. Ein Consistorium zu errichten, worinnen der Bischoff von Radauz nebst einem Vorsteher derer Klöster den Vorsitz, und zwey Allerhöchsten Orts zu bestimmende weltliche Räte die Mitstimmung zu geben hätten.

Ab. 27 C. Einen jeden Vorsteher deren Klöster über diesfällige Reventuen einen Kaiserlich-Königlichen Aufseher zu geben, ohne welchen nichts von denen Einkünften zersplittert werden, und über deren Empfang und Verwendung von den Kloster-Vorstehern mit Zuziehung dieses Aufsehers nach Verlauf jedes halben- oder ganzen Jahres vorerwehnten Consistorio documentirte Berechnungen, vorzulegen wären.

Ab. 28 D. Wäre zwar dem Allerhöchsten Aerario, und dem Staat selbstem zuträglich, wenn diesen Vorstehern ihre Macht auf das weltliche benommen, so wie in Russland bey gleicher Religion denen Mönchen doch alle Gewalt in denen weltlichen Vorfällen, bey einer gewissen kleinen Nahrung-Bestimmung, feyerlichst untersaget ist, und nur die Erkenntnis über geistliche Gegenstände, nach der Art des Instituts des heil. Basilii, beygelassen würde: Gleichwie aber die Religion jederzeit zu innerlich-höchstschädlichen Unruhen die Handanlassung giebet, und der Pöbel durch diese schnelle Veränderung leicht zu dem Aberglauben überzuführen wäre, als ob man bey Erlassung deren heilsamsten Verordnungen, die Umschaffung der Religion zur Absicht hätte, mithin eine Emigration deren Mönchen, noch mehr aber der Weltlichen, zu befahren stünde, so wäre hiervon erst nach und nach ein diensamer Gebrauch zu machen.

Ab. 29 E. Der zur Salarirung vorbesagten Consistorii erforderliche Aufwand könne aus denen Kloster-Einkünften, welche durch die in C. mitgegebene getreue Verwaltung seiner Zeit noch mehr abzuwerfen vermögend, allerdings behoben, und hindurch das Allerhöchste Aerarium gänzlich dedomagiret werde, um somehr, als in diesen Klöstern zuverlässig! Documenten vorfindig, welche zur Aufklärung, und zum Nutzen des Allerhöchsten Aerarii sehr behufig seyn dürften.

Ab. 30 F. Würden die grose, und vielfältigte Prozesse, welche die geistliche Gerichtsbarkeiten ausmachen, ihre Endschaft erreichen, die Baarschaften deren Klöster, um somehr als solche auch in der Moldau begütert sind, in der Bucowina erhalten werden, und meine Compatrioten diese dem Staat so zuträglichke Einrichtung, diese so vorteilhaft

Ab. 25 A. Să se cerceteze pe rând veniturile în general, apoi situațiile încasărilor și, mai ales, cele de folosirea acestora, împreună cu documentele (respective).

Ab. 26 B. Să se institue un consistoriu, prezidat de episcopul de Rădăuți, împreună cu un stareț de mănăstire, iar doi consilieri laici stabiliți la cel mai înalt nivel să-și dea și ei acordul.

Ab. 27 C. Să se dea fiecărui stareț de mănăstire un controlor cezaro-crăiesc al veniturilor ce-i revin, fără de care nici un venit să nu poată fi fărâmițat, iar despre încasări și folosirea lor de către stareții mănăstirilor se vor înainta, cu consultarea controlorului, către consistoriul mai sus menționat socoteli documentate după fiecare jumătate de an sau după un an întreg.

Ab. 28 D. Ar fi totuși mai favorabil pentru prea înalta vistierie și pentru însuși statul, dacă li s-ar lua acestor stareți puterea asupra celor lumești, așa cum în Rusia, la aceeași religie, călugărilor le este interzis în mod solemn ori ce putere în treburile seculare, atribuindu-li-se o mică retribuție pentru hrană și nelăsându-li-se decât decizia în probleme spirituale, în felul institutului Sf. Vasile. Deoarece însă religia dă întotdeauna loc la neliniști interne extrem de dăunătoare, iar în cazul acestor schimbări rapide prostimea ar putea ușor fi convertită la superstiția că prin aplicarea acestor ordonanțe dintre cele mai binefăcătoare s-ar urmări o prefacere a religiei și ar apărea prin urmare primejdia unei emigrări a călugărilor și, mai mult, chiar și a laicilor, ele ar trebui aplicate cu folos numai treptat.

Ab. 29 E. Cheltuiala necesară consistoriului sus amintit pentru salarizare ar putea ce-i drept fi acoperită din veniturile mănăstirilor, care ar putea fi sporite la timpul său prin administrarea corectă propusă în cadrul punctului C. și astfel prea înalta vistierie să fie total despăgubită, și asta cu atât mai mult, cu cât în aceste mănăstiri se vor găsi documente de încredere care ar putea fi de folos prea înaltei vistierii.

Ab. 30 F. Dacă s-ar pune capăt marilor și numeroaselor procese care constituie lucrările juridiciei spirituale, fondurile bănești ale mănăstirilor ar fi menținute în Bucovina, cu atât mai mult, cu cât acestea posedă bunuri și în Moldova, compatrioții mei ar întâmpina cu bucurie cu atât mai vie această măsură atât de convenabilă pentru stat, cu cât în

te Benutzung deren von ihnen, denen Mönchen, meistentheils geschenkten Güter mit desto lebhafterer Freude beherzigen.

Ab. 31 G. Der anderwärtige Vortheil dieser so heilsamen Einrichtung wäre: dass die Zucht und Ordnung deren Geistlichen nach den Gesetzen und Gebräuchen ihres Ordens hergestellt, und die Kirche in denen Schranken ihrer Religion nach den wahren Grundsätzen des Christenthums erhalten, wie nicht minder die Sitten der Nation, da das Volk ohnehin weder in die Kirche zu gehen, noch für einen Geistlichen Achtung zu haben gewohnt ist, umgeschaffen würden.

Ab. 32 Ich beschliese die Eintheilung deren Geistlichen Stände mit den Pfarrern, und ohnverhalte, dass solche in denen Dörfern in den elendesten Zustand wohnhaft, dem Volk von darum keinen ergiebigen Unterricht zu ertheilen befähiget, weilen dieselben von denen Bauern über ihren jährlich in 6 Gulden lediglich bestehenden Gehalt, weit entlegene Grundstücke zu ihrer Nahrung erhalten, mithin, statt ihre Unwissenheit zu verbessern, und sich Kenntniss deren benötigten geistlichen Wissenschaften eigen zu machen, blos auf die Erhaltung ihrer Weiber und Kinder den Bedacht zu nehmen, welche ebenfalls aus Mangel der Erziehung in den Aberglauben, und ungesittet rohen Betragen Wurzel fassen, aufkeimen und den Staat belästigen. Doch ist die Bestimmung jener Pfarrer erträglicher, welche das Glück genießen, da wo Bojaren wohnen, sich aufzuhalten, von welchen sie sodann die erforderliche Nahrungs Bedürfnisse erhalten.

Ab. 33 Ich schreite nunmehr auf den Bauernstand, als eine reiche Quelle in Bezug auf den Nutzen des gemeinen Weesens, über, und gebe hierbey die Mittel und Wege an die Hand, durch welche dieselben in ächte Glieder des Staats umzuschaffen thunlich seyn dürfte.

Von dem Bauernstand.

Ab. 34 Die Bauern sind in der Buccovina ein durchgängig faules-, lügenhaft- und gegen ihre Herren ungezogenes Volk, welches seine kleine Arbeiten entweder mit Scheltworten oder Schlägen zu verrichten gewohnt ist. Ihre Häuser sind kleine hin und her zerstreute Hütten, mehrentheils ohne Garten, ohne Hof, ohne Brunnen. Der Ackerbau ist in den schlechtesten Zustand, weilen der Bauer kaum soviel als bis zum angehenden Jahr erforderlich zu säen pflüget. Der Beweggrund dieser seiner Benehmungs Art aber, beruhet auf dem Zweifel, ob er diese seine kleine Hütte, die ihm nach seiner Sage nichts kostet, auf das künftige Jahr beybehalten, oder anderswo hinwandern solle? Dessen Vermögen bestehet in seinem Vieh, welches er bey Verlassung

acest fel s-ar folosi avantajos bunurile dăruite de cele mai multe ori de ei inșiși călugărilor.

AL. 31 G. Celălalt avantaj al acestei mă suri salutare ar fi că s-ar restabili disciplina și ordinea clericilor în conformitate cu legile și obiceiurile ordinului lor, că biserica ar fi trecută în granițele religiei ei după adevăratele principii ale creștinătății și că, nu mai puțin, s-ar reface moravurile națiunii, deoarece oricum poporul nici nu mai mergea la biserică, nici nu mai obișnuia să poarte stimă pentru un cleric.

AL. 32 Îmi inchei această împărțire a stărilor spirituale cu preoții și independent de faptul că aceștia locuiesc în sate în condițiile cele mai mizerabile, ei nu sunt în stare să acorde din această cauză poporului o învățatură eficientă, deoarece capătă de la acești țărani pentru hrană, pe lângă salariul lor anual constând din abia 6 guldeni, terenuri foarte îndepărtate, aceștia, în loc să-și îndrepte neștiința și să-și însușească cunoașterea științelor spirituale de care au nevoie, acordă atenție numai întreținerii soțiilor și copiilor lor, care, de asemenea, din cauza lipsei de educație, prind rădăcini în superstiție și în comportare necivilizată, grosolană, se dezvoltă și împovărează statul. Misiunea acestor preoți este totuși mai suportabilă, atunci când au norocul să trăiască acolo unde locuiesc boieri, de la care primesc atunci cele necesare pentru hrană.

AL. 33 Trec acum la starea țărănească, în calitatea ei de izvor bogat privor la folosul obștei, și indic cu această ocazie mijloacele și căile care ar putea fi folosite pentru a-i transforma în adevărați membri ai statului.

Despre starea țărănimii.

AL. 34 Țăranii din Bucovina sunt mai întotdeauna o populație leneșă, mincinoasă și obraznică față de stăpâniilor lor, obișnuită să-și împlinescă micile lor munci fie în urma înjurăturilor, fie în urma bătăii. Casele sunt colibe mici și împrăștiate care pe unde, cele mai adeseori lipsite de grădină, de curte și de fântână. Agricultură este în cea mai proastă stare, deoarece țăranul obișnuiește să semene doar atât de cât are nevoie până la începutul anului următor. Dar cauza acestui fel de comportare este îndoiala sa dacă va putea păstra în anul următor mica sa colibă, care, după spusa lui, nu-l eostă nimic, sau va trebui să se mute în altă parte? Averele sa constă în dobitoacele sale, pe care le ia cu sine la locul noului său domiciliu după ce-și părăsește

seiner Hütten auch an den neuen Aufenthalts Ort abführet. In der Moldau findet derselbe jederzeit Güter, welches die Würckung eines zeitigen Gouvernements ist, da der Fürst, so lange er die Rechten der Regierung geneset, nichts als Gelder erpresst und jeden Bauer, auch ganzen Dörfern die Erlaubnis von einem Ort zum andern zu wandern unter der allgemeinen Bedingnis ertheilet, dass man ihm in jeden Aufenthalts Bezirk die gleich Abgaben richtig entrichte. Aus eben diesem Beweggrund ist der Bauer nicht mehr denn 12 Tage durch das Jahr hindurch seinen Herrn zu arbeiten, und den unbedeutlichen Zehenden seiner Früchten zu entrichten verpflichtet. Dessen Ungezogenheit hingegen wieder seinen Herrn, bestehet unter andern darinnen, dass bey gerechten Vorwürfen über ein oder andern Gegenstand, oder falls ihnen widersprechen würde, derselbe sich, einer alten Gewohnheit nach, zu dem Fürsten verfüge, und von diesem ohne weiteres die Erlaubnis erwinde, sich bey dem klaren Tag anderswo niederzulassen.

Ab. 35 Dann sind solche in der Moldau in 3 Classen eingetheilt worden, wovon die erste jährlich 35, die zweyte 25 und die dritte 15 Gulden Landes-Steuern ohngefähr abzuführen, anbey in denen Vestungen zu Bender, und die sonstig öffentliche Arbeiten mit einem das gedachte Contributions-Quantum übersteigenden Aufwand zu verrichten, und überdiess die Auflage der Kostina und Dessettina zu entrichten verbunden. Um jedoch den erwünschten Entzweck der neueren Allerhöchsten Einrichtung genähert zu werden, wäre die diesfallsige Erhöhung in denen ersten Jahren nicht zuträglich, da die gewisse Vermuthung criibriget, dass das Aerarium bey erreichter Absicht mehrgedachter Einrichtung nach Verlauf zweyer Jahre merklich entschädiget, und hierdurch binnen dieser Frist, da die Bauern in der Moldau ohnehin viele Abgaben zu entrichten gewohnt, gute und willige Unterthanen erzielet werden. Damit aber in der Buccowina gute und bemittelte Bauern zu schaffen, sich der Anschein ergebe, überreiche ich nachstehend ohnmaasgeblichen Vorschlag, wobey ich vorläufig die Einführung all jener in denen blühenden Erbstaaten üblicher guter Ordnung und Gesetzen, in soweit solche mit der Laage des Landes vereinbarlich, von der Gnade Ihro Majestät angelegentlichst erbitte.

Von der Umschaffung der Bauern.

Ab. 36 A. Wäre vor allen die Erlassung einer Verordnung erforderlich, durch deren Bekanntmachung jeden Bauer eine gewisse Zeit zu bestimmen, binnen welcher derselbe seine Hütte in einem brauchbaren Stand zu

coliba. În Moldova găsește oricând moșii, ceea ce este urmare a unei guvernări zgârcite, căci principele, atât timp cât se bucură de dreptul guvernării, nu face decât să stoarcă bani și acordă oricărui țaran, ba și unor sate întregi, învoirea de a se muta de la un loc la altul cu singura condiție, ca să i se achite în oricare ocol s-ar afla aceleași dări cuvenite. Din același motiv țaranul nu mai este dator să muncească mai mult de 12 zile pentru stăpânul său și să-i livreze neînsemnata zeciuială a roadelor sale. Obrăznicia sa față de stăpân se datorează pe de altă parte faptului că, atunci când i se aduc muștrări îndreptățite într-o privință sau alta sau este contrazis, el se adresează, după vechiul obicei, principelui, de la care obține fără greutate învoirea de a se așeza la lumina zilei în alt loc.

Al. 35 Apoi (țăranii) au fost împărțiți în Moldova în 3 clase, dintre care prima trebuie să depună țării un impozit anual de vreo 35, a doua de vreo 25 și a treia de vreo 15 guldeni, apoi, în cetățile de la Bender și la celelalte lucrări publice ei sunt obligați să le execute în măsura în care depășesc cantitatea apreciată a contribuției și, în plus, sunt datori să achite impunerea găstinei și a desiatinei. Pentru a ne apropia însă de atingerea scopului final al noilor prea înalte hotărâri, creșterea impunerilor în primii ani n-ar fi admisibilă, căci se poate face presupunerea sigură că, după aplicarea bine gândită a respectivei măriri, visteria va fi practic despăgubită în cursul a doi ani și că, în decursul acestui termen, țaranii din Moldova fiind oricum obișnuți să plătească multe dări, ei vor deveni supuși buni și ascultători. Pentru ca să rezulte însă impresia că dorim să creăm în Bucovina țărani buni și bine situați, înaintez mai jos modestele mele propuneri, implorând stăruitor bunăvoința Majestății Voastre de a introduce (aici) în mod provizoriu toate ordinele și legile bune obișnuite în înfloritoare state ereditare în măsura în care sunt compatibile cu situația țării.

Despre transformarea țaranilor.

Al. 36 A. În primul rând ar fi necesară emiterea unui edict, prin a cărui anunțare să se impună fiecărui țaran un timp anumit, în care să fie obligat să-și aducă coliba în

setzen, und nicht zerstreuet zu leben, gehalten seyn solle.

Ab. 37 B. Damit das aller Witterung ausgesetzte Vieh einen Größern Wachstum erreiche, und die benöthigte Pflege nicht ferner demselben entzogen werde, wäre denen Bauern, Ställe zu errichten unter einstens aufzutragen.

Ab. 38 C. Wäre das Erdreich jedem Bauer nach dessen Vermögens Stand zur Beurbarung einzuthellen, und nach Ableiben deren Väter denen notwendigen Erben als ein Successions Recht *ab intestato* erblich anheim zu fallen, welches die Leute von selbst bemüthigen würde, die fruchtbare Erde in einen vollkommen blühenden Stand zu versetzen, und solchergestalten ihre Hüften niemalen zu verlassen.

Ab. 39 D. Würde die Errichtung einiger Colonien, die dem Landmann zum Beyspiel des Ackerbaues zu dienen hätten, hier vorthellhaft anzubringen seyn, wann nur auf die Beybehaltung einer gleichen Religion in Bezug des eigensinnigen Volcks der gefällige Bedacht genommen würde, und obgleich die in C. erwähnte Zertheilung deren Grundstücken vielen Schwierigkeiten und Strittigkeiten mit denen Grund-Herren, da in der Bucowina fast kein Erdkreis, ohne das solcher in eine Gränz-Strittigkeit verwickelt wäre, anzutreffen, von darumen unterliegen würde, weilen das Justiz Wesen nach orientalischer Art gepflogen, daher die verschiedene Prozesse *in puncto usurpationis limitum* vervielfältigt, und diese Rechtsstrittigkeiten durch bloße Caprice, oder Eigennutz des Fürsten oder durch die Intriquen seiner von Konstantinopel mitgebrachten Ministres, die er nur zum Praejudiz der Gerechtigkeit, und Nachtheil des Divan zu bereichern suchet, geschlichtet, ja was das unerträglichste ist, die nehmlichen Prozesse oft unter diesen oder jenen Fürsten zehnmal erneuert zu werden pflegen, und die alte Documente meistentheils aus einfältigen, verwirrten, zu täglich neuen Strittigkeiten Anlass gebenden Sätzen bestehen, woher auch in der Moldau die mehresten Strittigkeiten entweder durch Zeugen, oder Verjährung beendiget werden. So wäre bey Zertheilung deren Grundstücken all diesen processualischen Weitläufigkeiten jedennoch in der Bucowina entgegen zu dammen, wann Kaiserlich Königliche Commissarien zu Beaugenscheinigung des Erdreichs mit dem Allerhöchsten Auftrag, nach vorläufig rechthältiger Untersuchung deren Grundstücken, und Schrancken den richterlichen Ausspruch zu fällen, und die Marksteine festzusetzen, beordret würden, wodurch nicht nur die gesammte Bucowina, sondern jeder gut-

stare de a fi folosită și a nu trăi împreștiat.

Al. 37 B. Pentru ca animalele expuse tuturor stibiilor să ajungă la o creștere mai mare și să nu mai fie lipsite de îngrijirea necesară, să li se ordone țăranilor să ridice după câtva timp grajduri.

Al. 38 C. Să se repartizeze fiecărui țăran în funcție de starea averii sale un teren pentru deștelenire, iar după decesul țărilor lor acesta să revină moștenitorilor necesari ca un drept de succesiune ereditară *ab intestato*, ceea ce i-ar încuraja de la sine pe oameni să aducă pământul roditor într-o stare cu totul înfloritoare și să-i facă să nu-și părăsească nicicând colibe.

Al. 39 D. Înființarea câtorva colonii, care să-i servească țăranului drept exemplu pentru agricultură, ar putea fi aici avantajoasă, numai dacă s-ar ține deiajuns seama de păstrarea aceleiași religii a poporului în încăpălanat, și în ciuda faptului că împărțirea terenurilor amintită sub C. va fi expusă la multe dificultăți și certuri cu proprietarii terenurilor, căci în Bucovina nu întâlnești nici o bucată de pământ, care să nu fie încurcată într-o ceartă de delimitare, deoarece justiția se aplică după modul oriental, ceea ce multiplică diferitele procese *in puncto usurpationis limitum*, iar aceste dispute juridice se aplanează prin simple capricii sau pe baza interesului personal al principelui sau a intrigilor miniștrilor săi aduși din Constantinopole, pe care caută să-i îmbogățească spre prejudiciul dreptății și în desavantajul Divanului, și, ceea ce este cel mai insuportabil, aceleiași procese obișnuiesc să fie reluate adeseori sub un principce sau altul de zece ori, iar documentele vechi constau în cea mai mare parte din fraze neroade, încurcate, care dau zilnic ocazie la noi certuri, din care pricină în Moldova cele mai multe dispute se încheie fie prin martori, fie prin prescripție. La împărțirea terenurilor toate aceste prelungiri de procese pot fi îndiguite în Bucovina, dacă comisari cezaro-crăiești ar fi autorizați prin ordin prea înalt să inspecteze pământul, după o cercetare juridică provizorie a terenurilor și a limitelor lor, să dea o hotărâre juderătorească și să azege pietrele de hotar, după care nu numai

denckender Compatriot in allen befriediget, und die grösste Ordnung und Friede zu erzielen wäre.

Ab. 40 E. Würde die Beybehaltung einer so eben vermeldt-guten Ordnung um so gewisser zu erringen seyn, wann man nach dem eifrigsten Wunsch aller Compatrioten den Bedacht nehme, zu Unterweisung der Jugend in dem Christenthum und sonst erforderlichen Wissenschaften, um aus diesen Sprösslingen seiner Zeit würdige Zöglinge des Staats zu bilden, öffentliche Schulen zu errichten, welches die Liebe der ganzen Moldau aufrecht erhalten, und die Buccovina, da der grösste Theil der Moldau ihre Kinder mit Freud und Ungedult dahin abzuschicken, sich angelegen seyn liesse, nahmhaft bereichern würde, und da die Klöster zu Errichtung eines Unkosten Fonds für die Schulen, ohnehin beyzutragen geneigt wären, und der Latinismus der Jugend um so eher beyzubringen, als die moldauische Sprache bis zu der florentinischen Kirchen Versammlung des 1439sten Jahres mit lateinischen Buchstaben geschrieben worden, von welchem noch zur Stunde mehrere Piceen vorrätzig sind, so wären für einem erwünschten Erfolg, und die Dedomagirung des Aerarii alle Anstände bereits behoben.

Ab. 41 Bey vorstehend derer Sachen erläutert-Verhältnismässiger Lage, will nun noch erübrigen den Verfall des Kommerz, und wie solche auflühend zumachen, getreulichst mitzugeben.

Vom Verfall des Kommerz.

Ab. 42 Das Kommerz ist in der ganzen Buccovina todt, und gebähret folgenden den Inwohnern den Mangel aller Bedürfnissen, wodurch dann auch die Bauern, welche vorhin bei weit grösseren Abgaben, keinen Mangel erlitten, jährlich bey Abführung deren 3 1/2 Gulden Beschwerlichkeit verspühren. Die Ursache ist: weil die Nachbarn eine bemerkenswürdige Quantität Geld aus der Buccovina ziehen, und letztere, da sie von der Nachbarschaft keine gegenseitige Nutzniessung gewinnt, sich vollends erschöpft. So kann hier zum erspiegelnden Beyspiel dienen:

Ab. 43 Der Brandwein, den die Juden aus der Ukraine in einer täglichen Quantität von vielen Fässern einführen, da doch die Buccovina aus der Ukraine keine Erfordernisse erborgten dürfte, und welcher jährlich fast Hundert Tausend Gulden aus der Buccovina enttragen machet, ohnzugedenken, dass die Bauern, da die Früchten gar nicht verkauft, oder mit einem geringhaltigen Preiss hindangeschleudert werden, den Ackerbau gänzlich vernachlässigen, und solchergestalten wegen Wohlfeiligkeit des

intreaga Bucovină, dar și fiecare compatriot binegânditor va fi cu totul mulțumit și s-ar înfăptui cea mai mare ordine și pace.

Al. 40 E. Menținerea bunei ordine propuse mai sus se poate obține cu atât mai sigur, dacă după dorința cea mai fierbinte a tuturor compatrioților s-ar da atenție instruirii tineretului in ale creștinătății și in științele indeobște necesare pentru a forma în aceste mlădițe la timpul lor discipoli ai statului, s-ar înființa școli publice, care ar menține dragostea întregii Moldove și ar imbogăți apreciabil Bucovina, căci cea mai mare parte din Moldova și-ar dori să-și trimită acolo cu bucurie și nerăbdare copiii și cum mănăstirile ar fi oricum dispuse să contribuie la înființarea unui fond pentru costurile ridicării acestor școli, iar latina ar trebui să fie predată tineretului cu atât mai mult, cu cât limba moldovenească se scria până la Conciliul bisericesc de la Florența din anul 1439 cu litere latine, fapt pentru care există piese până in clipa de față; in felul acesta toate obiecțiile față de succesul dorit și despăgubirea vistieriei ar fi de pe acum înlăturate.

Al. 41 După ce am lămurit oarecum mai sus aceste probleme, vreau să mai relatez fidel decăderea comerțului și cum s-ar putea face ca să înflorească din nou.

Despre decăderea comerțului.

Al. 42 Comerțul este mort in toată Bucovina și provoacă prin urmare locuitorilor ei lipsa tuturor necesităților, fapt datorită căruia și țărani, care mai înainte nu duceau lipsuri, in ciuda dărilor mult mai mari, întâmpină greutăți la achitarea celor 3 1/2 guldeni. Cauza este următoarea: in timp ce vecinii scot din Bucovina o cantitate remarcabilă de bani, ea nu realizează in schimb nici un folos și se epuizează complet. Aceasta se oglindește aici intr-un exemplu:

Al. 43 Rachiul pe care evreii îl importă din Ucraina in cantitate zlmică de multe butoaie, in timp ce Bucovina n-ar avea nevoie să achiziționeze din Ucraina nici un fel de produse, face ca să se scoată din Bucovina anual aproape o sută de mii de guldeni, fără a ține seama de faptul că țărani, nevanzând roadele lor sau vânzându-le pe prețuri de nimic, neglijând cu totul agricultura, își pierd din

Brandweins ihre Baarschaften, Arbeitstag, und Gesundheit einbüßen, den alleinigen Nutzen aber bloß der Judenschaft zuwelzen.

Ab. 44 Das Stein-Salz, so aus der Moldau genommen wird, ist ebenfalls ein jährlicher Betrag von ohngefähr 50.000 Gulden, welche aus der Buccovina hindangegeben werden, und würde doch, wann in der Buccovina ein Salz-Abalt zu errichten oder Kochtes Salz aus Gallicien zu nehmen der Befehl ergienge eine ohnbehinderlich, höchst schädliche Emigration veranlasst werden, da der ganze Reichthum der Unterthanen in der Buccovina lediglich von dem Vieh abhanget, zu welchen ein desto grösseres Consumo erforderlich, und das Salz in der Moldau wohlfeiler und von der besten Gattung ist.

Ab. 45 Eben so schädlich ist die Einfuhr des Weins aus der Moldau in die Buccovina, welcher jährlich einen Betrag von ohngefähr 40.000 fl. bewürcket.

Ab. 46 Ein deren dem Publico am schädlichsten Gegenständen aber, ist die Pachtung: fast jedes Dorf ist verpachtet, und jeder Pächter sucht sich auf Kosten des Unter-gangs der Innwohner zu bereichern, wobey der Missbrauch so gross, dass ein Pächter dem anderen oftmalen aus Eigen-Nutz ein Dorf zerschiedenemale verpachtet, und da die Pächters mehrmalen fremde seynd, welche während einiger Zeit Frist das Geld den Unterthanen zum Präjudiz anderer Verbesserung durch besondere Rechnungen abstehlen, so pflegen solche, wann sie durch ihre vortheilhafte Pachtereyen hinlänglich bereichert, sich ausser Landes niederzulassen. Ich führe hier zum überzeugenden Beweiss einen gewissen Koczen und Athanasi an, wovon ein jeder durch Pachterey sich in der Buccovina 25.000 fl. zusammen also 50.000 Gulden baares erworben, und nachhin die Moldau, wo sie noch zur Stunde wohnhaft, zu ihren Aufenthalts-Ort bestimmt haben.

Ab. 47 Der anderweitige Nachtheil wird dann denen Innwohnern zugefüget durch die Menge armer Juden welche seit dem Russischen Krieg und der Occupationzeit Ihro Majestät, sich in die Buccovina eingeschlichen, zu keiner Arbeit zu verwenden, und nur sich samt ihrem Vieh durch Pachtung derer Wirthshäuser, wobey sie durch ihre bösertige Ränke die Bauern in grose Schulden, und einen elenden Zustand versetzen, die vortheilhafteste Nahrung zuwege bringen.

Ab. 48 Die Verhängung des Contrebandas aber, welche in denen ersteren Occupations-Jahren auch der einzige Urstoff der Emigration gewesen, ware für die Innwohner von darumen der grösste Verlust, weilen dergleichen in der Moldau einmalen üblich, der Pöbel dessen bloße Benennung misskennet

cauza ieftinătății rachiului banii strănși, câștigul zilnic și sănătatea, și doar împing singurul lor folos către evrei.

Al. 44 Sarea in bulgări, care se ia din Moldova, constituie și ea o sumă anuală de aproximativ 50.000 de guldeni care se scot din Bucovina, și totuși, dacă s-ar ordona să se înființeze în Bucovina o exploatare de sare sau să se ia din Galiția sare fiartă, s-ar provoca o emigrare inevitabilă, extrem de dăunătoare, căci toată bogăția supușilor depinde în Bucovina exclusiv de animale care necesită un consum cu atât mai mare, iar sarea din Moldova este mai ieftină și de cel mai bun soi.

Al. 45 Tot atât de dăunător este importul de vin din Moldova în Bucovina, care aduce cu sine din cheltuială anuală de aproximativ 40.000 de florini.

Al. 46. Una din problemele cele mai dăunătoare pentru obște este însă arenda: aproape fiecare sat este arendat și fiecare arendaș caută să se îmbogățească în contul pieirii locuitorilor, abuzul fiind atât de mare, întrucât un arendaș îi arendează adeseori altui arendaș, spre propriul său folos, un sat în mai multe rânduri, și cum arendașii sunt în majoritate străini, care fură câtva timp banii supușilor prin socoteli suspecte spre prejudiciul altor îmbunătățiri, ei obișnuiesc, atunci când s-au îmbogățit îndestulător prin arende-le lor favorabile, să se stabilească în afara țării. Citez aici ca exemple pe zișii Koczen și Athanasi, fiecare dintre ei câștigând pentru sine prin arendări în Bucovina câte 25.000 de florini, deci împreună 50.000 de guldeni peșin, și și-au stabilit apoi drept domiciliu Moldova, unde locuiesc și acum.

Al. 47 Altă pagubă rezultă pentru locuitori prin mulțimea de evrei sărmani, care s-au strecurat în Bucovina de la războiul rusesc și ocupația Majestății Voastre încoace, care nu pot fi folosiți pentru nici o muncă, dar reușese să se hrănească foarte îndestulător împreună cu animalele lor prin arendarea cârcimelor, afundându-i prin tertipurile lor primejdioase pe țărani în mari datorii și în stare de mizerie.

Al. 48 Dar instituirea contrabandei, care fusese singurul impuls primordial al emigrării în primii ani ai ocupației, a provocat locuitorilor cea mai mare pierdere, fiindcă ceva asemănător nu se obișnuise niciodată în Moldova, prostimea i-a înțeles greșit chiar denumirea, iar vameșii n-au făcut cunoscută niciodată

hat, und die Mauth-Einnehmer niemalen dem Volck eine diestfällige Verordnung bekannt gemachet, ja wohl noch zur Stunde kaum etwas bekannt ist, mithin die unwissende Unterthanen ohne Publicirung dea Gesetzes bestrafet, und des ibrigen verlustiget geworden.

Ab. 49 Ein trauriges Beyspiel hiervon waren vor meiner Abreise einige zahlreiche Familien, welche aus der Moldau in die Buccowina zur Nacht mit ihrem Vieh, als den gewöhnlichen Reichthum, in der Absicht: allda ihren Wohnsitz, unter der sübsen Regierung Ithro Majestät zu verewigen, geflüchtet, aus Unwissenheit der Abgaben die Mauth-Aemter passirte, und einige Tage darauf all ihres Viehes, durch den in Sachen abgeordneten Einnehmer, ohne weiteres beraubet, und ein betrübtes Opfer des tiefsten Elends geworden seynd, bey welchen Fürgang man sogar ihre schöne Ochsen, für deren jeden ich, und alle Bojaren auf der Stelle 30 fl. erleget und hierbey dem Paar noch 30 fl. profitiert hätten, das Stück für 2 Dukaten verkäuflich hindangegeben, welches die ganze Moldau, da die Buccowina von derselben als ein wahrer Zufluchts Ort angesehen wird, sehr befremdet, und mehrere Familien sich hierorts niederzulassen abgeschreckt hat.

Ab. 50 Die Felder, Wiesen, Flüsse, Weyden und Waldungen seynd gleichfalls nach der angewohnten orientalischen Gouvernement-Unordnung in der grössten Verwirrung, und wird keiner deren Grundherrn allda anerkennt.

Ab. 51 Ich will Kürze halber, nur den Gegenstand der Waldungen berühren, um von diesen auf jene einen anwendbaren Schluss folgern zu können.

Ab. 52 Ein jeder Bauer hat die Befugniss in denen Wäldern, ohne Unterscheid des Eigenthümers und seiner Wissenheit, das Holz fällen zu dürfen, woher sich denn öfters ergibt, dass derselbe in denen schönsten Wäldern aus blosen Muthwillen einige deren schönsten Bäumen anhanet, und nachhin verdorren lässt, bey andern allcinig die Aeste, ohne jemals solche zu brauchen oder fortzutragen entzweyete. Bey diesen und mehrern derley Misbräuchen, denen die Waldungen zum Nachtheil ihrer Eigenthümer von diesen ungesitteten halstarrigen Volk stets hin ausgesetzt seynd, stehet mithin zu befahren, dass die Wälder nach und nach, so wie jene von Zaliszcik, Kotezmann, Suczawa, welche vor ohngefahr 30 Jahren in den blühendsten Zustand versetzt, nunmehr einem gleichen Schicksal unterliegen, gänzlich veröden, und die Buccowina, welche von daher die Benahmung erhalten, sogar ihre Benennung zu verlieren Gefahr laufe. Um demnach der Aufhebung des Kommerz wirksamst ent-

poporului respectiva ordonanță, și nici chiar în prezent acesta nu știe aproape nimic în această privință, așa încât supușii neștiutori au fost pedepsiți fără ca legea să fi fost publicată și și-au pierdut avutul.

Al. 49 Un exemplu trist în această privință s-a petrecut înainte de plecarea mea cu câteva familii numeroase, care se refugiaseră din Moldova în Bucovina noaptea cu animalele lor, avutul lor obișnuit, cu intenția de a-și stabili pentru vecie domiciliul sub dulcea guvernare a Majestății Voastre; câteva zile mai târziu au fost depozedați fără multă vorbă de animalele lor de către vameșul autorizat în astfel de probleme, devenind victime triste ale celei mai profunde mizerii, procedura în cursul căreia cu sau oricare alt boier ar fi depus pentru fiecare dintre boii lor frumoși 30 de florini, profitând cu această ocazie încă 30 de florini la fiecare pereche, fiecare bucată fiind totuși pusă în vânzare pentru 2 ducați, ceea ce a nedumerit toată Moldova, căci Bucovina este privită acolo drept un adevărat loc de refugiu, și a descurajat mai multe familii de la a se stabili acolo.

Al. 50 Ogoarele, pașiștile, râurile, pășunile și pădurile se găesc de asemenea, conform cu obișnuita dezordine a guvernării orientale, în cea mai mare zăpăceală, nici unul dintre proprietarii nefiind recunoscut.

Al. 51 Pentru a fi scurt, voi atinge aici numai problema pădurilor, pentru a putea ajunge în privința lor la o concluzie aplicabilă celorlalte (categori).

Al. 52 Orice țaran este îndreptățit să taie în păduri lemne, oricare ar fi proprietarul și fără învoirea sa, de unde rezultă adeseori că acesta (țaranul) începe să taie în pădurile cele mai frumoase, din simplă toană, câțiva din copacii cei mai frumoși, lăsându-i apoi să se usuce, iar pe alții să-i dezbrace doar de crengi, fără să aibă nevoie de ele sau să le ia de acolo. În urma acestor și a altor abuzuri cărora le sunt expuse permanent pădurile spre paguba proprietarilor lor din partea acestei populații necivilizate și încăpățănate, apare primejdia ca încetul cu încetul pădurile, ca și cele de la Zalișcichi, Coțmani, Suceava, care acum vreo 30 de ani fuseseră aduse într-o stare înfloritoare, să fie supuse aceleiași soarte, adică să se pustiască cu totul, iar Bucovina, care-și căpătase numele de la ele, să-și piardă și denumirea. Pentru a putea deci privi în viitor cu încredere înspre înviiorarea

gesehen zu können, überlasse ich der Allerhöchst- und hohen Verfügung nachgesetzte Ableitungs Weege.

Von der Auflebung des Commerz.

Ab. 53 A. Da der Pöbel durch den Missbrauch des Brandweins den Ackerbau, sein Geld, und Gesundheit vernachlässiget, so wäre, um dieses zugleich beträchtliche Quantum in der Buccowina zu erhalten, eine Verbots-Verordnung diesfälliger Ausfuhr aus der Ukraine, oder beschwerende Auflagen, durch deren Theuerung der Landmann von den Wirthshäusern entwohnet, sich die Beschäftigung seines zerrütteten Haus-Wesens anlegen hielte, das hinreichendste Mittel, und würde der Nutzen des Aerarii, wenn diese Brandweimbrennerey in dem Lande angeordnet wäre, in Betreff des Kaldaradit (sic) und des benöthigenden Kupfers um so vortheilhafter erhöht werden.

Ab. 54 B. Wäre zur Aufblühung des Commerz die Verminderung der Steuer bey der Ausfuhr, und die Bestimmung geringer Abgaben bey allem Vieh- und Nahrungs-Producten-Verkauf von darumen nöthig, weilen die Buccowina in Bezug auf ihre Laage, die gesamte Vortheile und Nutzen in der Moldau zu suchen, verhalten ist.

Ab. 55 C. Da eben so nachtheilig dem Commerz der Verbolt der Ausfuhr, und des Pferd-Verkaufs ist, weilen in der Buccowina die Pferde der Bauern durchgängig kaum 10 Faust hoch, und zu aller Dienstleistung vollends unthätig seyend, so wäre die Besorgung guter auswärtiger Hengsten, welche in die Dörfer zerstreuet, und wodurch alsdann gute zu allem anwendbare Pferde erzielt werden würden, hier um so schicksamer, als der hierzu erforderliche Aufwand, wovon ich mündlich das umständlichere und die Leichtigkeit an Tag zu geben erbötig bin, von denen Bauern seiner Zeit füglichst behoben werden könnte.

Ab. 56 D. Wäre die Beyschaffung des Stein Salzes, um auch diesen Geldes Abgang in dem Lande zu erhalten aus Transilvanien zu besorgen, und dem Commerz, da dieses eben von der Güte wie jenes in der Moldau ist, wenn auch solches um 1 oder 2 Kreuzer im Anschlag erhöht würde, um so zuträglicher, wörüber ich mich mit denen Kaufleuten der Ordnung nach besprochen habe.

Ab. 57 E. Würde der aus der Moldau jährlich entnommene Wein-Betrag dadurch zu beheben seyend, wenn man solchen aus Ungarn herbeyführen und hierdurch Kaiserlichen Unterthanen die Nutznießung angedeyhen liese, in welchem Fall jedoch der vereinbarte Verbot des Brandweins und des Weins aus der Moldau schädlich, und letzterer wenig-

eficientă a comerțului, las în seama înaltei și prea înaltei dispoziții căile de ieșire (din situație) care urmează.

Despre îndioarea comerțului.

Al. 53 A. Deoarece prostimea își neglijează, datorită abuzului de rachiul, lucrarea ogoarelor, banii și sănătatea, ar fi necesară, pentru a păstra în același timp aceste cantități importante în Bucovina, o ordonanță de interdicție a exportului respectiv din Ucraina sau de impunere a unor dări sporite, acesta ar fi mijlocul cel mai îndestulător care să-l dezvețe prin scumpete pe țaran de cărciumii, să-l facă să se dedice gospodăriei sale ruinate, iar dacă s-ar ordona ca arderea rachiului să se facă în țară, folosul visticieriei ar spori cu atât mai favorabil prin intermediul căldărăritului și a aramei necesare.

Al. 54 B. Pentru înflorirea comerțului ar fi necesară reducerea impozitului la export și impunerea de dări mai reduse la vânzarea tuturor produselor animale și alimentare pentru că Bucovina este menită, în urma poziției sale (geografice), să-și vadă de toate avantajele și foloasele sale în Moldova.

Al. 55 C. Deoarece atât interdicția exportului, cât și a vânzării caiilor sunt la fel de dăunătoare comerțului, cât timp în Bucovina caii țaranilor nu depășesc de obicei înălțimea de 10 pumni (cea 105 cm) și nu pot fi folosiți deloc pentru nici un fel de serviciu (militar), ar fi cu atât mai nimerit să se procure din afară armăsari buni, care să fie răspândiți în sate, obținându-se astfel mai târziu cai ce pot fi folosiți la orice, cu cât cheltuiala necesară în acest scop, despre care sunt dispus să dau orale date amănunțite ca și despre ușurința (de realizare), s-ar putea recupera pe drept de la țarani la timpul său.

Al. 56 D. Procurarea bulgărilor de sare s-ar putea face din Transilvania, pentru a evita ieșirea și a acestor bani din țară, și ar fi favorabilă comerțului, ei fiind de aceeași calitate ca și cei din Moldova, deși sunt oferiți la 1 sau 2 creițari mai sus, lucru cu privire la care m-am sfătuit pe rând cu negustorii.

Al. 57 E. Contribuția anuală pentru vinul adus din Moldova ar putea fi redusă, dacă acesta s-ar aduce din Ungaria spre folosul supușilor imperiali, caz în care însă interdicția combinată a rachiului și a vinului din Moldova ar fi dăunătoare și cel din urmă ar trebui

tens für einige Zeit von den Abgaben befreuet seyn dürfte.

Ab. 58 F. Um dem der allgemeinen Ruh, Sicherheit und Besten des Publicums so nachtheiligen Pachtungs-Gegenstand wirksamst entgegen zu dammen, solle weder denen Fremden, weder denen Juden, welche letztere gänzlich wegzutreiben am zuträglichsten wäre, einige Gattung von Pachtung zu gestatten seyn.

Ab. 59 G. Wäre zur Beruhigung des Publicums, und um den Pöbel von seinen Vergehungen hinlänglich zu verständigen, der Inhalt deren in dem Mauth-Weesen Allerhöchsten Orts erlassenden Verordnungen von Zeit zur Zeit zur Nachricht bekannt zu machen.

Ab. 60 H. Diß Abgabe der Kostina und Desettina wäre bei dieser neuern Einrichtung als dem Kommerz nachtheilig aufzuheben, zu Entschädigung des Aerarii aber statt deren eine anderweitige Contributions Gattung ausfindig zu machen, und im Fall bey Abführung dieses Imposts es doch sein Verbleiben haben müste, so gehet die allseitige Bitte dahin, dass solche wegen den vervielfältigten Excessen, womit hierbey die Mazillen durch ihre auffallende Benehmungs-Art die Innwohner stets hin belästigen, nicht von solchen, sondern durch andere derley Beamte auszuheben, allergnädigst befohlen werde.

Ab. 61 I. Wird der Verödung derer Wälder dadurch am füglichsten zu statten zu kommen seyn, wenn man den Befehl dahin ergehen lasse, wie keiner derer Unterthanen ohne Begnehmung und Wissenschaft des Eigenthümers, Holz zu fällen befugt, und da der Holz Gebrauch wegen Verjährung und altübliche Herkommen, dem Landmann gänzlich zu untersagen, nicht wohl thunlich seyn dürfte, zu Steuerung alles muthwilligen Unfugs jedoch die Art und Weise, welche jeder sich bey Fällung des Holzes zur Vorschrift dienen zu lassen habe, denselben zum Nachverhalt eingeschärfet werde.

Ab. 62 Ueber vorstehend nunmehr der Ordnung nach erläuterte gemeinnützige Gegenstände beruhet meine letzhinnige Bitte darauf: Wie Ihre Majestät uns wenigstens von der Auflag des Brods, Weins, Früchten und jener Nothdürften, die wir aus der Moldau von unsern eigenthümlichen Gütern, als die unserem Hlatuswesen ohnentbehrliche Bedürfnisse in die Buccowina kommen zu lassen bemüssiget sind, um so mehr auf einige Zeit allergnädigst zu entheben geruhen möchten, als wir hiervon ohnehin von dem Fürsten der Moldau, seitdem wir unter Ihre Majestät Allerhöchsten Schutze zu leben das Glücke genießen, unter dem Titel als Fremde besondere Abgaben zu entrichten,

sä fie scutit de dări cel puțin pentru, câtva timp.

Al. 58 F. Pentru a indigui cât mai eficient problema arendășiei, atât de păguboasă pentru liniștea generală, siguranța și binele public, ar trebui să se interzică atât străinilor, cât și evreilor câteva feluri de arendă, alungarea acestora din urmă fiind cea mai indicată.

Al. 59 G. Pentru liniștirea publicului și a informa indetulător prostimea despre încălcările sale, conținutul dispozițiilor emise cu privire la vămuire de către cele mai inalte foruri să fie aduse din când în când la cunoștință.

Al. 60 H. Dările gostinei și desiatinei ar trebui desființate în această orânduire mai nouă, ca fiind nefavorabile comerțului, și ar trebui găsită pentru despăgubirea visteriei altă formă de contribuție, iar dacă plata acestei impunerii ar trebui totuși menținută, rugămintea generală este ca, din cauza multor excese la care se dedau cu această ocazie prin comportarea lor bătătoare la ochi maziili, supărându-i mereu pe locuitorii, să se ordone prea milostiv ca în incasarea lor să se facă prin alt fel de funcționari.

Al. 61 I. Pustiirea pădurilor s-ar putea împiedica cel mai eficient, dacă s-ar ordona ca nici un supus să nu fie îndreptățit să poată tăia lemne fără aprobarea și știrea proprietarului, și deoarece a-i interzice cu desăvârșire țăranelui folosirea lemnului nu s-ar prea putea aplica din cauza prescripției și a vechiului drept obisnuielnic, să se țină în frâu abuzul șamavolnic după felul în care fiecare s-a conformat la tăierea lemnului prescripțiilor, întipărindu-i-le pentru viitor.

Al. 62 Pe lângă problemele expuse pe rând mai sus, ultima mea rugămintă se referă la următoarele: cum Majestatea Voastră ne-a permis să aducem din Moldova în Bucovina pâne, vin, poame și alte ncesități de la moșile noastre din Moldova ca produse indispensabile gospodăriilor noastre, Vă rugăm să ne scutiți cu atât mai mult prea milostiv pentru câtva timp (de dări), cu cât, de când avem fericirea să trăim sub oblăduirea prea înaltă a Majestății Voastre, suntem obligați oricum, ca străini, de către principele Moldovei să achităm dări excepționale, și vedem astfel proprietatea noastră supusă unei duble impunerii. Stabilirea graniței a dat naștere în toate acestea unor consecințe neplăcute,

und unser Eigenthum zweifachen Impost untergeben zu sehen, verhalten werden. Eine unangenehme Folge alles dessen erzeugte die Gränztheilung, wobey viele Häuser bey den Kaiserlichen Cordon, die hierzu gehörige Güter aber, da alle Herrn nicht weniger eigenthümliche Güter in der Moldau besitzen, halb in Kaiserliche- halb in die Moldauische Gerichtsbarkeit theilet zu werden das Unglück hatten, und gleichwie wir folglich in der Moldau mehrere Güter als in der Buccowina eigen haben, so sind wir auch von daher zu desto füglicherer Lebens Bequemlichkeit verhalten, unsere Bedürfnisse herzuholen, unser Nahrungs-Verhältnis zu verannehmlichen, da ohnehin der Fürst von der Moldau von welcher Zeit an derselbe diese neue Steuer Gattung denen Bojaren auferleget, auch denen Bauern für ein jedes Schober Heu, welches derselbe in der Moldau auf denen eigenthümlichen Gütern seines in der Buccowina wohnenden Herrn sammler, 20 kr. wie auch für ein Stück Vieh derley 20 kr. abzuführen verordnet hat.

Ab.63 Ich erbitte mir schliesslich die Allerhöchste Gnade dahin: womit der wahre Sinn meiner gegenwärtigen Arbeit, die ich als Geschäftsträger der Buccowina, Allerhöchsten Orts zum aufkeimenden Wohl meines Vaterlandes, in allertiefster Erniedrigung vorzulegen, und das wahre Verhältnis zu desto heilsamerer Gesetzgebiger Maasnahme aufzudecken, mich unterfangen, nicht verkennet, und mir der Allernädigste Finger Zeig gegeben werden möge, wie ich mich hierinnenfalls weiters zu benehmen, und welche Kanäle ich hinfort mich der Allerhöchst- und hohen Willens Meinung, dann Fortwährrung Allerhöchster Huld und Gnaden würdig zu machen unterthänigst-gehorsamst zu befolgen habe.

Basilius Balschs

Bojar und abgeordneter der Boukovina.

multe case rămânând în Cordonul imperial, în timp ce bunurile dependente au nenorocul să fie repartizate pe jumătate jurisdicției imperiale, pe jumătate celei moldovene, căci toți stăpânii au nu mai puțin în posesiune moșii în Moldova; și cum prin urmare avem în Moldova mai multe moșii decât în Bucovina și de aceea suntem obligați cu atât mai mult, pentru a duce pe drept o viață comodă, să ne aducem produsele necesare pentru a îmbunătăți condițiile noastre de hrană, deoarece principele Moldovei, de când a impus noul fel de dare boierilor, a ordonat și țăranilor să plătească pentru fiecare stog de fân pe care-l strânge pe moșiile al căror proprietar este stăpânul său care locuiește în Bucovina 20 de creișari și pentru fiecare vită de ascmenca 20 de creișari.

Al. 63 Vă mai rog în sfârșit să-mi acordați înalta Voastră favoare de a nu interpreta greșit adevăratul sens al lucrării de față, pe care am îndrăznit, ca însărcinat cu afacerile Bucovinei, s-o supun forului suprem pentru binele în curs de încolțire al patriei mele cu cea mai adâncă umilință și să dezvălui condițiile ei adevărate pentru luarea unor măsuri juridice de îndreptare cu atât mai eficiente și de a-mi da milostivele Voastre indicații, cum să mă comport în acest caz de acum înainte și ce canale să urmez mai departe cu supunere și ascultare pentru a deveni demn de părerea înaltei și preînaltei voințe și, în continuare, de bunăvoința și favoarea Voastră prea înaltă.

Vasile Balș

boier și deputat al Bucovinei

Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România, 1917—1918, Documente, Antologie de Ion Calafeteanu și Viorica Pompilia Moisiuc, Chișinău, Editura Hyperion, 1995, 347 p.

În peisajul istoriografic actual se remarcă apariția unei noi lucrări. Este vorba despre culegerea de documente *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917—1918*, antologie de Ion Calafeteanu și Viorica Pompilia Moisiuc, editată la Chișinău. Deși, după cum aflăm din *Prefață*, această colecție cuprinde „documente fundamentale privitoare la evenimentele din 1917—1918 ce au jalonat drumul autodeterminării Basarabiei și Bucovinei”, reconstituirea unei imagini de ansamblu a istoriei acestor ani e incompletă.

Documentele cuprinse în culegerea de față, scrisori, procese verbale, rapoarte, telegrame, documente diplomatice, articole de presă, sunt în număr de 113, selectate din diverse publicații („Cuvânt moldovenesc”, „Revista Școala Moldovenească”, „Soldatul Moldovan”, „România Nouă”, „Ardealul”, „Sfatul Țării”, „Glasul Bucovinei”, „Monitorul Oficial”) și lucrări (*Nolés échangées entre le Gouvernement roumain et le Gouvernement de l'Ukraine*, Jassy, 1918; P. Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812—1918*, Iași; Gherman Pântea, *Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei*, Chișinău, 1932; Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric însoțit de documente*, vol. 1, Cluj, 1926; I. Murgoci, *La population de la Bessarabie. Etude démographique. Avec cartes et tableaux statistiques*, Paris, 1920; Șt. Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917—1918*, București, 1929; Ion I. Nistor, *Unirea Bucovinei*). Autorii publică și câteva documente inedite din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României (15) și Biblioteca Academiei Române — Arhivă Istorică (două).

Dintre documentele publicate, marea lor majoritate se referă la istoria Basarabiei anilor 1917—1918; lupta pentru emancipare națională și culturală, dezbaterile Sfatului Țării în problema unirii, atitudinea autorităților ruse și ucrainene față de problema Unirii Basarabiei cu România etc.

Bucovinei îi revine un loc modest în această lucrare, documentele publicate fiind relativ puține (16). Autorii prezintă un singur document ca fiind inedit, preluat din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, fond 71 U.R.S.S. — este vorba despre nota din 2 noiembrie 1918 a Consiliului Național al Bucovinei către guvernul român, prin care se comunica hotărârea din 27 octombrie de „unirea Bucovinei integrală cu celelalte țări românești într-un stat național independent”. Celelalte documente, preluate din diverse publicații și lucrări, evocă evenimentele premergătoare actului unirii Bucovinei cu România: dezbaterile Consiliului Național al Bucovinei, telegramele trimise regelui Ferdinand I, președintele Consiliului de Miniștri al României, Puterilor Antantei, decretul Consiliului Național cu privire la numirea președintelui guvernului Bucovinei și unirea Bucovinei cu România, proclamația generalului Iacob Zadik către populația Bucovinei, apelul președintelui Consiliului Național al Bucovinei, Iancu Flondor, către poporul român.

Nu putem tăgădui intenția autorilor lucrării de a publica documente importante asupra momentului unirii Bucovinei cu România, dar trebuie să remarcăm că există încă aspecte mai puțin elucidate care-și așteaptă rezolvarea. Să amintim de planurile de sciziune ale Bucovinei conform înțelegerii Aurel Onciul-Omelian Popovici sau de modul de formare a Consiliului Național al Bucovinei și reprezentativitatea acestuia.

Cu siguranță că investigarea unor noi surse documentare va oferi posibilitatea lămuririi pe deplin a actului revenirii Bucovinei la România.

Rodica Iașencu

Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova (O țară uitată între Europa de Vest, Rusia și Turcia)*, Traducere de Toma Paul Dordea, București, Editura Tehnică, 1995, XV + 170 p. + 9 hărți.

Cartea celor doi autori din Occident, H. Hofbauer, istoric și jurnalist din Viena, și V. Roman, profesor universitar din R.F.G., este consacrată ogîndirii unor probleme din trecutul și prezentul teritoriilor istorice Bucovina și Basarabia. Monografia cuprinde trei capitole mari: a) *Problema românească*, b) *Coordonate istorice*, c) *Problemele prezentului*, un tabel cronologic, note, glosar, bibliografie și 9 hărți. Cercetătorii numiți pornesc de la următoarele realități istorice: „*Bucovina și Basarabia erau părți componente ale Principatului medieval Moldova, pe teritoriul cărui se înfruntau de sute de ani interese rusești, austriece, germane și turcești*”, „*cauzele permanentele schimbării spirituale, politice și ale fărâmișărilor teritoriale au fost generate de ocuparea Bucovinei de către austrieci la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (p. V.).

Autorii prezintă exact situația politică actuală din această zonă a Europei (p. 2–5), dar, trebuie să atragem atenția asupra faptului că, nordul Bucovinei și sudul Moldovei (Basarabia) au fost incluse oficial în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene în luna august 1940 și recucerite de către U.R.S.S. în primăvara anului 1944 și nu în anul 1948, după cum se afirmă în carte (p. 4).

Realitățile istorice confirmă ideea autorilor privitoare la faptul că perioada administrației militare austriece în Bucovina (1775–1786) a fost „cea mai bună pe care au trăit-o localnicii români sub stăpânirea austriacă” (p. 21). Totuși, este necesar să menționăm că însăși administrația militară a demarat primele reforme îndreptate spre încadrarea definitivă a nord-vestului Moldovei în componența Imperiului Habsburgic, spre ruperea integrității politice, social-economice, culturale și confesionale cu Moldova și transformarea Bucovinei într-o „țară” germană. Politica promovată de către Habsburgi în acest teritoriu, afirmă cercetătorii, a făcut din provincia dată „o colonie internă” a Imperiului austriac (p. 27).

Avântul mișcărilor naționale și sociale de la 1848 din imperiu și din Bucovina a contribuit, într-o măsură decisivă, la recunoașterea de către Viena a autonomiei provinciei. Acest fapt — proclamarea separării Bucovinei de Galiția — s-a întâmplat în anul 1849, nu în 1850 (p. 31). Totodată, autorii încredăază nejustificat planurile de alipire a Bucovinei la o Ucraină Mare sau Mică a unor intelectuali ucraineni de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în contextul evenimentelor de la 1848–1850, ceea ce crează confuzie pentru cititor (p. 30–31). Biblioteca Țării a fost creată la Cernăuți în anul 1852 și nu cu nouă ani mai târziu (p. 33–34). La mijlocul secolului al XIX-lea se putea vorbi doar despre 34 de școli „elementare” sau „triviale”, nicidecum „normale” (p. 33).

Ruptă de realitatea istorică este și afirmația că „*la Cernăuți Congresul Național al Românilor a hotărât la 27 martie 1918, unirea cu România*” (p. 43). Ori, 27 martie 1918 este ziua unirii Basarabiei cu România, iar unirea Bucovinei a fost proclamată de către Congresul General al Bucovinei, la 28 noiembrie 1918.

Politica promovată de Austria în Bucovina, ca și de Rusia în Basarabia, este prezentată de către autori într-un stil descriptiv, fără o analiză profundă a metodelor, căilor, etapelor și direcțiilor acesteia.

Localitatea Balta din stânga Nistrului nu este identică cu orașul Bălți din dreapta fluviului (p. 82, 83) (greșeală de tipar?), fapt ce ar putea conduce cititorul la receptarea eronată a realităților istorice din Basarabia. În plus, sudul Basarabiei și ținutul Herța, în august 1940, au fost incluse în componența R.S.S. Ucrainene și nu R.S.S. Moldovenești (p. 87).

Autorii studiului au dreptate când susțin că pretenția la o țară-model a toleranței și prieteniei dintre popoare, ce se dorea a fi Bucovina austriacă, ca și însuși procesul de formare a unui *homo bucovinensis* au fost spulberate după primul război mondial și strivite definitiv în anul 1940 (p. 115). Destul de obiectiv este și capitolul referitor la realitățile și perspectivele, văzute din anii 1992–1993, ale nordului Bucovinei și Republicii Moldova. În discuțiile avute la Cernăuți, Chișinău sau Kiev, autorii ascultă, comentează și nu propun soluții pentru depășirea situației create.

În general, lucrarea pe care o semnalăm este o carte documentată care pune, într-o anumită măsură, la curent cititorul german (ediția în limba germană din anul 1993), cel român (ediția 1995) și cel ucrainean (ediție promisă tot pentru anul 1995) cu unele aspecte din trecutul și prezentul acestor teritorii istorice. Cu lipsurile arătate, cartea, scrisă într-o limbă de circulație, contribuie într-un mod substanțial, la cunoașterea științifică a situației complexe a vieții politice din această parte a Europei.

Ștefan Purici

Petru Russîndilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995, 230 p.

Destinul Hurmuzăcheștilor, de la Bătrânul Doxachi și până la nepotul său Doxuță, adică pe parcursul a trei generații (peste un secol) s-a identificat, necondiționat și dezinteresat, cu acela al Bucovinei, în special, și cu al românismului în integralitatea sa. Căci istoria Bucovinei este parte integrantă a istoriei românilor, asta pe de o parte, iar pe de alta, Hurmuzăcheștii și-au orientat statornic, instinctiv și rațional, activitatea după reperatele fundamentale proprii contextului social-politic și spiritual al neamului românesc, pe care l-au slujit cu devotament dus până la sacrificiul. Consider că aceasta-i ideea de bază pe care ne-o relevă, în mod onest, adecvat și cu necesară căldură sufletească, istoricul sucevean dr. Petru Russîndilar în lucrarea monografică *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*. Este o lucrare unică în felul ei, căci monografiile unor familii de patrioți, oameni politici, de știință și de cultură, prin abordarea mai multor generații în succesiunea lor, comportă dificultăți nu tocmai ușor de surmontat. Este nevoie, pe lângă cantitatea enormă de informație, de o viziune cuprinzătoare, globală, de o concepție metodologică limpede, secundate de spiritul analitic, disociativ, și, finalmente, sintetizator, calități pe care autorul cărții de față a dovedit că le posedă oferindu-le o lucrare concepută parcă după principiul filosofic al unității în diversitate. Fiecare dintre cele vreo douăsprezece vârstare ale bătrânului trunchi — Doxachi — își conturează distinct personalitatea, fără a se sustrage de la conduita generală a familiei a cărei coordonată esențială rămâne patriotismul autentic, lucid și flexibil, dublat de propensiunea constantă pentru știință, cultură, politică, așezate sub oblăduirea credinței în Dumnezeu. Se poate spune, fără riscul de a comite nici cea mai neînsemnată eroare, că de la anul 1821 și până la 1918, nu a existat, practic, un moment sau o inițiativă mai importantă în viața social-politică și spirituală a Bucovinei sau a românismului pe care Hurmuzăcheștii să nu le fi patronat, la care să nu fi participat ori să nu se fi implicat în vreun fel oarecare în derularea lor.

Activitatea Hurmuzăcheștilor își prelungește ecourile peste vreme, o serie de idei din scrierile lor dovedindu-și încă actualitatea, prin conotații echivalente, ca, de pildă, acest îndemn din programul electoral formulat de Al. Hurmuzachi: „... nu stați cu mâinile în sân, ci ieșiți în larg, mișcați-vă, lucrați, căutați să nu aleagă poporul dușmani sau neînțelepți sau păpușe, ci să aleagă pe cei vrednici din voi, să aleagă pe oricine va fi cinstit și cu cap hotărât de a nu gândi la altceva decât la binele obștesc...”, sau acest memento, rostit în Dieta Bucovinei de Eudoxiu Hurmuzachi: „... poporul căutând rezultatele va întreba dacă reprezentanții săi merită cheltuielile avute cu ei”, ori ultimele cuvinte din testamentul bătrânului Doxachi: „,Iar pentru binele și fericirea națiunii române să depărteze Dumnezeu din mijlocul românilor sămânța intrigii și discordiei, spiritul de partid, egoismul, pofta de a domni cu stricăciunea binelui public și să le insufle spiritul onoarei, al frăției și la bunele înțelegeri între sine spre atingerea înaltului scop ce le stă înainte”.

Bazată pe o documentare bibliografică și de arhivă structurată în mod judicios pe capitole și subcapitole, beneficiind de un aparat critic de strictă necesitate, scrisă cu reținută participare afectivă, cu discernământ analitic și propensiune sintetizatoare, această lucrare reprezintă, după părerea noastră, un model de abordare istoriografică a unei teme monografice de acest tip. În plus, ea vine să umple un gol de multă vreme resimțit în istoriografia noastră și să se constituie într-un omagiu binemeritat de cea mai remarcabilă familie de patrioți pe care i-a dat neamului românesc pământul Bucovinei martirizate.

Nicolae Cărlan

Dumitru Teodorescu, *Em. Grigorovitză. Viața. Opera*, Rădăuți—Chișinău, Editura RO Basarabia—Bucovina Press, Editura Hyperion, 1995, 123 + 5 p.

Studiul monografic pe care îl semnalăm, cu o prefață de Mihail Iordache (*Bucovina — subspațiu cultural românesc. Reevaluări necesare*), cercetează viața și activitatea lui Emanuil Grigorovitză (1857—1915), „un destin exemplar” pentru scriitorul din Bucovina istorică, „reprezentant al culturalității” acesteia, unul dintre cei mai valoroși prozatori de până la 1918, alături de Iraelie Porumbescu și Mihai Teșman.

Monografia are șase capitole: 1. „...cam sburdalnic și răsfățat...”; 2. *Ideologia literară și politică*. 3. *Vocația pedagogică*. 4. *Dimensiuni ale unei personalități științifice multilaterale*

(*Studii filologice ; Critic și istoric literar ; Traducător ; Geograf ; Publicist*) ; 5. *Prozator (Izvoare ale inspirației ; Din lumea celor rămași acasă, în „Sălbatecul urșilor”. Povestitor. Nuvelist ; Aventuri în istorie. Romanele ; Arta prozatorului)* ; *Structuri de rezistență*. O bibliografie și un indice de nume însoțesc cartea.

Cercetarea atentă a textelor, sprijinirea pe o documentare adecvată, interogarea izvoarelor din unghiuri și perspective diferite, efortul de a înțelege mai adânc și contextual destinul și opera unui scriitor erudit, inegal ca valoare și neimplinit, deopotrivă, în toate manifestările, echilibrul judecățiilor de valoare îi permit autorului să detecteze „structuri de rezistență” ale creației, să realizeze, ponderat, apropieri de I. Creangă, C. Hogaș, M. Sadoveanu și chiar, Călinescu, să evidențieze inconsecvențe, clișee și excese, să-i intuiască just contribuții, situându-l în familia „cultivatorilor de formă”. Iconografia cărții este bine plasată și urmărește comunicarea unui mesaj complementar, exceptând capitolul 5, în relație cu diversitatea tematică a prozei (*Ambiții etnografice. Existența românească în Bucovina ocupată ; Oameni sărmani ; Dragostea ; Cătănia și războiul ; Moarte de împrumut ; Străinii vicioși ; Bieții nebuni ; Minunata copilărie ; Viața evreiască ; De demult ; Aventuri în istorie*). Inconsecvențele, greșelile, tehnicile din trimiteri și bibliografie nu diminuează valoarea în sine a cărții, care „ar putea deveni importantă dacă ar inaugura o serie”.

Vasile I. Schipor

„*Codrul Cosminului*”, serie nouă nr. 1 (11), 1995.

Sub egida Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava și cu sprijinul Fundației culturale a Bucovinei a reapărut, în veșmânt nou, publicația „*Codrul Cosminului*”, care a fost una din cele mai prestigioase reviste de istorie din România în perioada interbelică.

Buletin al Institutului de Istorie și Limbă de la Universitatea din Cernăuți, având ca director pe I. I. Nistor și secretar de redacție pe Vasile Grecu, „*Codrul Cosminului*” a reușit să atragă în jurul lui, în perioada 1924—1939, mari nume ale scrisului istoric și să creeze o tradiție științifică, ce propunea o viziune nouă a abordării istorice, care să facă din valorile celei mai umane dintre științe punți de apropiere și cooperare între state și popoare.

Colegiul de redacție al noii serii a revistei, care îl are ca redactor șef pe Mihai Iacobescu, redactor adjunct pe Constantin Șerban și secretar științific pe Florin Pintescu își propune să reînnoiească firul tradiției pe care o are „*Codrul Cosminului*” și —, forând adânc în istorie, pentru a-i descoperi nestematele —, să ducă mai departe mesajul celebrilor pedecesori.

Primul număr al revistei „*Codrul Cosminului*” este definitoriu pentru țelul ce își propune, „de a înfățișa, cât mai complex tot ceea ce a însemnat și însemnează această zonă < Bucovina > în istoria generală și în conștiința românilor”.

Rubricile revistei (*I. Studii. II. Personalități ale Bucovinei. III. Note și comentarii. IV. Documente. V. Toponimie. VI. Din istoria culturii în Bucovina. VII. Însemnări și lucrări ale studenților. VIII. Cronica. IX. Recenzii*) cuprind materiale reprezentative pentru ambiții reconfortantă a autorilor lor, — cei mai mulți dintre aceștia fiind tineri —, de a face din revistă o tribună reprezentativă a școlii românești de istorie din Bucovina. Sunt publicate rezultate ale cercetărilor arheologice întreprinse în zonă, ca și aspecte ale istoriei, culturii și civilizației bucovinene, abordate pe baza unei informații bogate, în mare parte inedite, și într-o viziune largă, de istorie națională și universală.

„*Analele Bucovinei*” își exprimă bucuria pentru reparația revistei „*Codrul Cosminului*” expresie a dinamismului științei istorice din Bucovina, feliicită conducerea revistei pentru ținuta științifică pe care își propune să o imprime și dorește publicației viață lungă în slujirea dezideratelor naționale și a cooperării intelectuale internaționale.

Acad. Șt. Ștefănescu

„*Glasul Bucovinei*”, *Revistă trimestrială de istorie și cultură*, Cernăuți—București, An II, nr. 1, 1995, An II, nr. 2, 1995.

Revista „*Glasul Bucovinei*” își continuă apariția și în 1995 numerele 1 și 2 oferind cititorului un sumar bogat, structurat pe mai multe rubrici : *Bucovina-procese-istorice și sociale, Teorie critică și istorie literară, Aniversări cernăuțene, Artă, folclor, etnografie, Arhiva Bucovinei Documente*.

Se remarcă printre altele studiile referitoare la mișcarea literară românească din perioada interbelică, Mircea A. Diaconu și Nicolae Havriliuc semnând studiile *Poezia de la „Gândirea”* și respectiv *Mircea Streinul și cotidianul Suceava*. Asupra aceleiași perioade se opresc și studiile cuprinse la rubrica *Aniversări cernăuțene*. Este evocată activitatea uneia dintre cele mai importante instituții de învățământ superior din România interbelică—Universitatea din Cernăuți, prin studiile semnate de Mircea Grigoroviță — *Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică. Preliminarii și Dragoș Olaru — Contribuții la istoricul creării catedrei de istorie a românilor la Universitatea din Cernăuți*. Asupra altor aspecte ale vieții culturale a Bucovinei interbelice se opresc și studiile despre Facultatea de Teologie și Școala de Fizică din Cernăuți semnate de Vladimir Trebici și Radu Grigorovici. De asemeni, este evocată și activitatea Școlii normale din Cernăuți prin studiile semnate de George Galan și Veronica Elena Morărașu.

Rubrica *Bucovina-procese istorice și sociale* cuprinde câteva studii interesante dintre care remarcăm cele ale lui Ștefan Purici — *Un moment din istoricul luptei românilor din orașul Siret pentru învâfământul național*, Anghel Popa-Dimitrie Onciul și Societatea academică „Junimea”, Eugen Pătraș — *Minoritățile naționale din Ucraina și statutul lor juridic*.

La rubrica *Cărți. Reviste*, Ștefan Purici prezintă primul număr al revistei Centrului de Studii în Problemele Bucovinei din Cernăuți, intitulată *Buletinul Centrului de Studii în Problemele Bucovinei. Serie istorică*, concluzionând în final că „acest Buletin încearcă să stabilească „adevărul curat”,... cu toate că nu totdeauna autorii reușesc să se debaraseze de unele idei și concepții tendențioase”.

Prin problematica abordată și valoarea studiilor sale, revista „Glasul Bucovinei” constituie un adevărat îndreptar cultural în viața Cernăuțului.

Rodica Iațencu

„*Bucovina literară*”, nr. 11—12 (57—58) serie nouă, V (1995), Suceava

Sub genericul *Labiș — '60* (titlul editorialului lui M. M.), revistă suceveană de literatură dedică ultimul număr pe anul 1995 omagierii poetului de la Mălini. Pagini despre opera și destinul lui Labiș semnează V. Mălineanu (*Mioritism labișian*), Vasile Rusu (*Labiș sau măștile de ascuns erosul*), Adrian Dinu Rachieru (*Eternul adolescent*). Imaginea poetului, este cea a unui „spirit al adâncurilor”, care crește și se îmbogățește păstrând ecurile „Mioriței”, se maturizează la adăpostul măștilor sub care „e greu, uneori, de citit” gândul și sentimentul adevărat. „Desferecând izvoarele poeziei tinere” (Adrian Dinu Rachieru), Labiș rămâne în literatura română „un simbol necesar”, „o amintire frumoasă” în pofida vocilor „care (...) s-au grăbit să-l împingă în șabloane simpliste” și să-i conteste valoarea. Avertizând că Labiș nu trebuie citit fragmentar nici trunchiat, autorii studiilor încearcă să-l așeze în cumpăna dreaptă a gândirii (= judecății de valoare). În același spirit, cercetătorul Nicolae Cărlan afirmă în *Manuscrisurile poetului*, necesitatea alcătuirii unei ediții critice „echivalând cu opera omnia”.

Cu gândul la Labiș dar și la Constantin Ștefuriuc, Ion Beldeanu scrie în *Destine* despre poetul „vârstei de băiat” și poetul „vârstei de bronz”, de legătura de spirit și (...) de moarte „dintre ei. Gânduri și versuri pentru cel luat de „pasărea cu cloș de rubin” mai semnează Lucian Vasiliu, Clement Antonovici, Gheorghe Lupu și Constantin Severin.

Revista păstrează spațiu și pentru rubricile binecunoscute *Cronica literară* și *Povestea vorbeii*. Prima ne invită la reflecții — uneori lirice — pe marginea volumelor de versuri ale lui Vasile Pânzariu (*Dincolo de azi*), Vasile Tărățeanu (*Litanii din Țara de Sus*), Ion Beldeanu (*Proba mea de viață*). În *Povestea vorbeii* G. I. Tohăneanu cucerește din nou lectorul, făcându-l părtaș la istoria cuvântului și „întruparea” poeziei („*Un mândru chip se-ncheagă*”).

La sfârșit de an, „*Bucovina literară*” a oferit cititorilor bucuria unui popas spiritual.

Elena Cristuș

„*Exod*”, Dărmănești—Bucovina, II, 5—6, 1995; III, 7—8, 1996.

Periodicul de literatură, artă, știință și religie al Societății culturale „Traian Chelariu” publică, în cele două numere comune pe care le semnalăm, medalioane și evocări (Vladimir Streinu, Ilarion Bereznitchi, Corneliu Irod, Iurii Racocea), studii și materiale de istorie, arheologie, demografie, etnografie (*Despre vechimea orașului Siret, Despre hotarul orașului Siret; File din monografia satului Părhăuți; Huțulii; Biserica Bălinești; Monumente de arhitectură religioasă la Baia*), cronică (*Lecția cea mare a Liceului „Lașcu Vodă”*), memorialistică (*Aiunci, în Decembrie...*), note de călătorie (*A. S. Pușkin în Basarabia; Peregrin prin Chișinău; Orașul de pe două continente*). Poezia, atâta câtă este, se salvează prin Traian Chelariu, câte un „debut... postum” și promisiuni. Între colaboratori, Gheorghe Macarie, Ion Popescu Sireteanu (câte ceva despre un destin al numelor).

Vasile I. Schipor

A 120-A ANIVERSARE A UNIVERSITĂȚII DIN CERNĂUȚI

Acad. VLADIMIR TREBICI

În zilele de 3—4 octombrie 1995 a avut loc la Cernăuți sărbătorirea a 120 ani de la înființarea Universității din Cernăuți. Manifestările, după cum se arată în Programul editat în limbile germană și ucraineană¹, au fost organizate de Ministerul Învățământului al Ucrainei, de Consiliul regional și consiliul orașenesc al Cernăuților, de Centrul de studii bucovinene al Universității din Cernăuți, de Österreichisches Ost — und Südost Europa Institut (Viena) și Bukowina — Institut (Augsburg). Se mai precizează că au mai luat parte la pregătiri „numeroși sponsori”.

Au fost invitați cu titlu personal academicienii Radu Grigorovici și Vladimir Trebici, ca foști studenți ai universității cernăuțene, Dimitrie Vatamaniuc, director al Centrului de Studii Bucovina al Academiei Române, cu sediul în Rădăuți, universitățile din Suceava și Iași. Semnatarul acestei cronici, împreună cu acad. Radu Grigorovici, a participat numai în ziua de 3 octombrie 1995, la sesiunea științifică internațională „Universitatea din Cernăuți, ca centru al învățământului, științei și culturii Bucovinei”, despre care va fi vorba, mai pe larg, în cele ce urmează, nu înainte de a face o scurtă incursiune istorică.

Înființarea Universității din Cernăuți, în 1875, în capitala Ducatului Bucovinei, din monarhia austro-ungară, a fost precedată de un șir de intervenții ale românilor, sub conducerea fraților Alcu, Gheorghe și Eudoxiu Hurmuzachi. Doleanța de a se înființa o universitate cu limba română ca limbă de predare nu s-a realizat. S-a aprobat de către Împăratul Franz-Josef I crearea unei universități cu limba germană de predare, intitulată „Die deutschsprachige Nationalitäten — Universität in Czernowitz”. Inaugurarea a avut loc în ziua de 4 octombrie 1875. Data aleasă avea o dublă semnificație: era ziua onomastică a împăratului (Sf. Francisc) și 100 de ani de la încorporarea Bucovinei, desprinsă din Principatul Moldovei, la Austria, în binecunoscutele împrejurări istorice.

Prea puțin s-a vorbit în istoriografia românească despre rolul prof. dr. Constantin Tomașciuc (1840—1889), primul Rector Magnificus al Almei Mater Francisco — Josephina. Fiu al unui preot, tatăl său a fost ucrainean, iar mama sa româncă, el s-a născut în Cernăuți, în 1840. Studiile liceale le-a urmat la Cernăuți, cele universitare la Lemberg, obținând titlul de doctor în drept (1864) cu calificativul de „magna cum laude”. Intrat în politică, el a fost ales deputat în Dieta Bucovinei (Landtag) și deputat în Parlamentul din Viena (Reichsrat).

A devenit unul din cei mai mari oratori din ambele parlamente. Lui i se datorează în mare măsură înființarea universității cernăuțene. A devenit primul ei rector, dar s-a stins timpuriu din viață, la 1889, în urma unui cancer, fiind înmormântat în cimitirul central din Viena într-o criptă de onoare, pusă la dispoziție de Primăria orașului. La Cernăuți, un comitet format din notabilități, i-a ridicat un monument în Grădina Publică, a cărui dezvelire a avut loc în ziua de 17 octombrie 1897. În perioada interbelică, monumentul există; apoi a dispărut. În 1969 asociația germanilor bucovineni a renovat cripta profesorului C. Tomașciuc, din cimitirul vienez, instalând și o inscripție cu litere de aur: „Dem grossen Redner und Patrioten”. În 1995, manifestări impresionante au avut loc la Viena, unde a fost așezată o placă memorială pe casa unde și-a trăit ultimele zile. Au participat reprezentanții municipalității din Viena, ambasadorul Ucrainei în Austria, asociațiile germanilor bucovineni și alții. Din partea românilor nici un gest.

Am stăruit asupra destinului profesorului Constantin Tomașciuc pentru două motive. În diferitele materiale publicate de-a lungul anilor, C. Tomașciuc este considerat ucrainean, în altele este considerat român. Dr. Rudolf Wagner, autorul unei temeinice monografii închinată centenarului universității din Cernăuți arată că C. Tomașciuc era ucrainean după tatăl și român

¹ „Programa manifestărilor consacrate celei de a 120-a aniversări a înființării Universității din Cernăuți”, 3—4 octombrie 1995.

după mamă, dar s-a considerat întotdeauna ca român „er selbst bekannte sich aber zeitlebens zum Rumänentum”, p. 284 și mai departe: „Der Rumäne Tomaszczuk schloss sich... la partidul liberal-austriac”². N-a urmat nici gruparea fraților Ilurmuzachi (centralistă), nici cea a lui Petrino (federalistă). A fost un filo-austriac convins, ceea ce și explică — după părerea mea — faptul că în perioada interbelică, în anii când eram student la universitatea cernăuțeană (1933—1938), numele primului rector nici nu era amintit. S-ar cuveni ca la peste un secol de la moartea sa, să se întreprindă un studiu care să repună în adevărata lumină personalitatea profesorului Constantin Tomașciuc.

Care este istoria universității cernăuțene? Din cei 120 ani ai existenței sale, 43 ani revin perioadei austriece (cu limba germană), 25 ani (incompleți) perioadei românești (cu limba română), 48 ani, perioadei sovietice (cu limba rusă) și 4 ani perioadei ucrainene (cu limba ucraineană și limba rusă). Fără să fie ca fiecare perioadă istorică să fie prezentată într-o monografie consacrată universității. Să remarc, cu mahnire, că perioada românească este fie total ignorată, fie denaturată, mai ales în perioada sovietică (1944—1991).

Prima sărbătorire a universității cernăuțene a avut loc în 1900, marcând un sfert de secol de la înființarea ei. La festivități au participat acad. D. A. Sturdza (1833—1914), reprezentantul Academiei Române, și acad. Dimitrie Onciul (1856—1923), reprezentantul Universității din București, el însuși fost student și apoi doctor al Universității din Cernăuți. Mesajele transmise de cei doi cărturari români, rostite în limba germană, au fost primite cu aplauze de către cei prezenți, notează un contemporan.

În perioada românească nu a fost sărbătorită cea de-a 50-a aniversare (1925). Oficial universitatea, redeschisă în 1919, a fost „românizată” în 1920, primul ei rector fiind profesorul Ion Nistor. Poate că în 1940, s-ar fi sărbătorit două decenii ale Almei Mater Carrolinensis din Cernăuți. Poate, dacă nu ar fi intervenit funestul iunie 1940.

Anii care au urmat nu au permis studii sau lucrări având ca obiect universitatea cernăuțeană. În Austria, în Germania, în Canada, în Israel, se publicau, în această perioadă, studii și amintiri despre slăvita universitate, despre profesorii ei, despre romantica viață studențească.

Dintre manifestările cele mai importante este cea prilejuită de împlinirea a 100 ani. Monografia lui Rudolf Wagner este o mărturie în acest sens. Ce s-a întâmplat în perioada sovietică (1940—1941 și 1944—1991) este mai puțin cunoscut. Perioada ucraineană, începută în 1991, după proclamarea independenței, începe să fie mai bine cunoscută. La aceasta o contribuție are și Institutul de studii bucovinene al Universității din Cernăuți și care colaborează cu Bukovina — Institut (Augsburg) și cu Centrul de studii „Bucovina” (Rădăuți).

De remarcat, că istoriografia românească abia în ultimii ani a început să se ocupe de universitatea cernăuțeană. Studii despre ilustrele personalități științifice de la universitate s-au publicat, dar unul consacrat universității ca atare a întârziat multă vreme, pentru motive lesne de înțeles. Vom menționa încercările lui Vl. Trebici³ și ale neobositului cercetător Mircea Grigoroviță⁴. Suntem încă departe de o monografie completă a istoriei universității cernăuțene. Oricum, studiile apărute până acum scot în evidență importanța perioadei 1918—1940 și 1941—1944 în viața universității, marcată de un veritabil progres. Este perioada care a dat profesori de certă valoare științifică, recunoscuți în țară și în străinătate.

Să ne întoarcem la „conferința științifică internațională” din 3 octombrie 1995. După salutul rectorului universității, prof. dr. Stepan Kostîșin și al directorului Centrului de studii bucovinene, prof. dr. Oleg Paneiuc, au urmat 14 comunicări. Autorii acestora se repartizează astfel: doi din Germania, trei din Viena, doi din București, șapte, de la universitatea din Cernăuți. Fiind vorba de un moment aniversar, marea majoritate a comunicărilor s-au referit la perioada 1875—1918. Nu a fost evocată perioada românească din istoria universității cernăuțene, cu excepția comunicărilor prezentate de academicienii Radu Grigoroviți și Vladimir Trebici. Paradoxal, a lipsit perioada sovietică și cea ucraineană. Comunicările au fost rostite

² *Alma Mater Francisco-Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875. Herausgegeben von Rudolf Wagner. Verlag Hans Meschendorfer. München, 1975.* Alte informații vor fi preluate din această monografie.

³ Vladimir Trebici, *Bucovina în perioada interbelică: Universitatea. În: Septentrion. Foia Societății pentru cultură și literatură română în Bucovina, Anul II, no. 6—7, 1992—1993.* De asemenea unele articole în revista „Academica”, publicație a Academiei Române.

⁴ Mircea Grigoroviță, *Învățămintul în nordul Bucovinei (1775—1944)*. Cap. B. Universitatea din Cernăuți, p. 125—174. Editura didactică și pedagogică, București, 1993. De același: *Universitatea din Cernăuți. Preliminarii. În: Glasul Bucovinei. Cernăuți-București. Revistă trimestrială de istorie și cultură. Fundația Culturală Română, 2/1995, an. II, No. 6, p. 120—130.* Serialul se va continua.

în limbile ucraineană și germană, singura excepție fiind comunicarea profesorului Grigore Bostan de la Universitatea din Cernăuți care și-a prezentat comunicarea *Contribuția Universității din Cernăuți la dezvoltarea culturii românești și a relațiilor româno-ucrainene în limba română*.

Lucrările conferinței științifice au avut loc în sala de marmură a Universității de stat din Cernăuți, care poartă numele poetului ucrainean Juri Ossip Fedkowici. Este fosta sală sinodală a Reședinței metropolitane din Cernăuți, unde, la 28 noiembrie 1918, Congresul general a votat Unirea Bucovinei cu România.

Acad. Radu Grigorovici a vorbit despre „Școala de fizică la universitatea din Cernăuți în anii 1875—1940”, iar acad. Vladimir Trebici despre: „Facultatea de teologie la universitatea din Cernăuți în anii 1875—1940”. Ambele comunicări, prezentate în limba germană, au fost texte adaptate ale studiilor celor doi referenți apărute în revista „Glasul Bucovinei”⁵⁻⁶. Cei interesați pot consulta revista amintită. Trebuie, totuși să spunem că ambele comunicări au stăruit asupra perioadei românești în care universitatea din Cernăuți a înregistrat un evident progres Profesorul Eugen Bădărău (1871—1964), viitor membru al Academiei Române, a creat o școală modernă de fizică, în perioada sa cernăuțeană, a crescut cercetători care au devenit, la rândul lor, creatori de școli, în Germania și în România.

Facultatea de teologie, continuatoarea Institutului Teologic (1827—1875), singura facultate de teologie ortodoxă în monarhia austro-ungară, s-a bucurat de un prestigiu imens în tot spațiul ortodoxiei, grație strălucirilor săi profesori, în întreaga perioadă 1875—1940. Comunicarea a atras atenția că o bună parte din intelectualitatea română și ucraineană își datorează existența acestui focar de spiritualitate ortodoxă, caracterizat prin ecumenism, mărturisirea înțelegerii interetnice și interconfesionale, ale respectului valorilor umane.

La conferința științifică au participat numeroși oaspeți din Germania și Austria; din România au fost prezenți reprezentanți ai universităților din Suceava și Iași. Nu același lucru se poate spune despre participarea localnicilor. Comunicările au fost urmate de discuții, uneori aprinse. O impresie deosebită a produs răspunsul acad. R. Grigorovici la intervențiile referitoare la statutul actual al fizicii ca și la perspectivele colaborării științifice între fizicienii români și cei ucraineni.

Din „Program” aflăm că în ziua de 4 octombrie 1995 s-au continuat festivitățile. Aceasta au cuprins — printre altele — dezvelirea plăcii comemorative cu rectorii universității, o ședință solemnă, în care s-au acordat titlul de doctor honoris causa și alte distincții, concerte, recepția etc., la care nu am participat. Unele relații au apărut în ziarul „Der Südostdeutsche” organ al asociației germanilor bucovineni (München și Augsburg).

S-a distribuit celor prezenți la conferință și un istoric al Universității din Cernăuți⁷ Din sumar aflăm că materia este prezentată în patru secțiuni: I 1875—1918; II 1919—1940; III 1940—1990; IV 1991—1995 (ucraineană).

Secțiunea II (Universitatea în perioada României regale 1919—1940) a fost redactată de, prof. Grigore Bostan, șeful catedrei de limbă și filologie română de la universitatea cernăuțeană (p. 73—100). Monografia va trebui studiată și recenzată în publicațiile românești. Dintre absolvenții universității din perioada românească figurează R. Grigorovici și V. Trebici, ajunși ulterior membri ai Academiei Române.

Să amintim că participanții de la București au vizitat catedra de limbă și filologie românească, la invitația profesorului G. Bostan, au discutat cu studenții. De asemenea, au vizitat cimitirul orașenesc, unde se află mormintele atâtor iluștri români, printre care al lui Aron Pumnul, Dimitre Onciul ...

A fost vizitat și cimitirul bisericii Horecea Mănăstirii, din istorica dumbravă, unde au fost identificate mormintele pr. Teodor Tarnovschi și pr. Veniamin V. Iliuț. În timpul scurt al pericolului nostru cernăuțean, ne-am oprit în fața fostului nostru liceu „Aron Pumnul” (înființat în 1808). Ce am mai putea adăuga? „Dulci iluzii, amintiri...”, cum spune Poetul: Orașul copilăriei și adolescenței noastre, al perioadei noastre universitare, ne apare atât de schimbat! „Oi, quae mutatio rerum!”

⁵ Acad. Radu Grigorovici, *Școala de fizică de la Cernăuți (1918—1944)* în: *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, București, 1, 1995, An. II, Nr. 5, Fundația Culturală Română, p. 56—63.

⁶ Acad. Vladimir Trebici, *Facultatea de teologie din Cernăuți (1875—1940) și importanța sa ecumenică*, în: *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, București, 1/1995, an II, No. 5, Fundația Culturală Română, p. 49—55.

⁷ *Cernivețkii Universitet. 1875—1995. Storinski istorii* (Universitatea din Cernăuți. 1875—1995. Pagini de istorie). Editura „Ruta”, Cernăuți, 1995, 208 pag. (în limba ucraineană). Colegiul de redacție: prof. S.S. Kostîșin (președinte), prof. O.E. Panciuc (locțiitor), docent V.M. Botușanski, (redactor responsabil), prof. N. D. Babici, prof. G. C. Bostan, docent V. I. Melnicuc, cerc. șt. principal O.S. Romaneti.

„ZILELE ACADEMICE IEȘENE” EDIȚIA A XI-A. 5-8 OCTOMBRIE 1995

În perioada 5-8 1995 s-au desfășurat la Iași manifestările științifice „Zilele academice ieșene” ediția a XI a, reunite sub genericul „Putem reinnoi cu desăvârșire temelii unei case, fără să modificăm câtuși de puțin zidirea” (Lucian Blaga) și organizate de către Filiala Iași a Academiei Române.

Au participat, cu un număr de peste 500 de comunicări, toate institutele de cercetare aflate în subordinea Filialei Iași a Academiei Române precum și institutele de învățământ superior din Iași.

În cadrul acestei manifestări, Centrul pentru studierea problemelor Bucovinei a organizat la Rădăuți, în ziua de 7 oct. 1995, în Sala de festivități a Primăriei municipiului Rădăuți seminarul științific cu tema „Viața culturală din Bucovina istorică 1918-1940”. Au fost prezentate comunicările; *Lucian Blaga și Bucovina* (D. Vatamaniuc), *Literatura în calendarele românești din Bucovina (1918-1940)* (V. Schipor), *Bucovina și problemele reintegrării în spațiul etnocultural românesc* (R. Iațencu), *Poezia rădăuțeană interbelică și „goticul moldovenesc”* (E. Cristuș), *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904-1914* (M. Olaru), *Resurse minerale ale Bucovinei. Cărbunele și petrolul* (O. Bătă), *Zona umedă „Ochiuri” Rădăuți* (S. Trelea), *George Tofan, personalitate exemplară a epocii sale* (P. Bejenaru), *Centre de ceramică din Bucovina în prima jumătate a secolului al XX-lea* (Dragoș Cusiac), *Viața studențească între cele două războaie mondiale la Cernăuți* (V. Precup), *Unele aspecte ale problemei minorităților naționale din Bucovina între anii 1918-1929* (St. Purici)

Manifestarea a fost sprijinită financiar de către Primăria municipiului Rădăuți, Sindicatul Liber și Independent” Bucovina” Rădăuți și Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina.

Sorin Trelea

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ A FILIALEI BUCUREȘTI A SOCIETĂȚII PENTRU CULTURA ȘI LITERATURA POPORULUI ROMÂN ÎN BUCOVINA

Comunicările și referatele prezentate în legătură cu împlinirea a 220 de ani de la răpirea Bucovinei de către Imperiul habsburgic au reliefat aspecte semnificative privind cei 143 de ani de ocupație austriacă, perioadă în care Bucovina a cunoscut presiuni pe multiple planuri care urmăreau deznaționalizarea ei, dar, în același timp, pe parcursul perioadei respective au fost înscrise și pagini de victorii în lupta pentru păstrarea ființei etnice, pentru conservarea și promovarea românității.

Lucrările simpozionului au debutat cu interesanta prezentare de către prof. univ. dr. Dumitru Berciu a temei *Bucovina în unitatea Daciei*. A fost evidențiată, în baza unui studiu cu argumente de netăgăduit, apartenența, din străvechi timpuri, a acestui teritoriu la statul lui Burebista și Decebal, devenirea lui în secolele următoare, până la întemeierea principatului Moldova.

Monumente religioase din Bucovina - o răscruce a civilizației românești s-a intitulat comunicarea acad. prof. dr. Răzvan Teodorescu. Profund cunoscător al monumentelor din această parte a țării, din România și din lume, autorul a relevat însemnătatea deosebită a unor mănăstiri, precum Putna, Voroneț, Vatra Moldoviței, Arbore, Dragomirna, Bălinești, Lujeni, pentru întregul teritoriu românesc.

Economistul Eugen Pitei a prezentat *Ctitorii ale familiilor de boieri bucovineni* oporindu-se, cu deosebire, asupra unor biserici, instituții de învățământ și de cultură, care au avut un rol deosebit în propășirea continuă a nordului Moldovei.

Inginerul Grigore Sandul a înfățișat *Evoluția etniilor din Cernăuți de-a lungul istoriei*. Comunicarea a fost însoțită de tabele și grafice care ilustrau sugestiv modul în care a crescut sau

a scăzut numărul membrilor fiecărei etnii, comparativ cu românii băştinaşi. Perioada 1940—1941 și 1944—1989 a fost marcată de o puternică colonizare a Cernăuților cu ruși și ucraineni dar și cu reprezentanți ai altor neamuri din fosta U.R.S.S., concomitent cu mari deportări a numeroase familii de români în Siberia, nordul Rusiei și Asia Centrală, fapt ce explică supraviețuirea în Cernăuții ultimilor ani a nici 7 la sută din elementul românesc.

George Galan în referatul *Conservarea românității în Bucovina prin societățile de cultură* a prezentat aportul unor asociații ca Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Arboroasa, Junimea, Bucovina, Societatea Doamnelor Române, Arcășiile, Școala Română și altele la revitalizarea românismului, îndeosebi după anul revoluționar 1848, la unitatea culturală, la lupta pentru revenirea Bucovinei la patria-mamă.

În referatul *George Tofan — personalitatea reprezentativă a culturii românești*, prof. Petru Bejenaru a pus în evidență contribuția acestui vrednic pedagog și publicist la dezvoltarea învățământului românesc în Bucovina în perioada dominației habsburgice. De asemenea, prof. Rădica Puia în referatul *Eusebie Mandicevschi — compozitor român din Bucovina* a reliefat rolul important al acestui muzicolog la dezvoltarea și îmbogățirea muzicii culte românești. Doctorandul Ilie Luceac prin referatul *Un pictor bucovinean — Epaminonda Bucevschi* a subliniat personalitatea acestei „glorii a picturii arborese”, „una din acele culminații ale spiritualității românești pe care timpul nu le macină ci le sporește” cum afirma Leca Morariu.

O suită de comunicări și referate au avut în vedere prezentarea unor aspecte definitorii pentru progresele înregistrate în Bucovina în perioada interbelică, adică în cei 22 de ani în care această provincie s-a dezvoltat în sânul patriei-mame, România. Amintim în acest sens referatul economistului Eugen Pitei *Serbările înființării Universității românești din Cernăuți* (1920), expunerea scriitorului Pan M. Vizirescu *Aspecte ale literaturii și culturii din Cernăuți în perioada interbelică*, referatul lector univ. dr. Cecilia Lateș *Vibrația Bucovinei*, comunicarea acad. prof. dr. Vladimir Trebic *România anului 1940; reflecții demografice și geopolitice* — lucrare științifică de excepțională importanță, referatul dr. Oltea Coșocariu *Dimitre Onciul — istoric modern al României*.

Considerăm, totuși, că nu întâmplător ponderea comunicărilor și referatelor a constituit-o perioada de după raptul săvârșit de sovietici la 28 iunie 1940. Desigur, unele nu s-au referit numai la martiriul Bucovinei, despărțită în două, ci și la celelalte teritorii românești ocupate de armata roșie în 1940 și apoi, din nou, în 1944.

Astfel, inginerul Alexandru Chiriac a prezentat comunicarea *Răpirile Bucovinei, 1775, 1910, 1944* iar conf. univ. dr. Ion Constantin a vorbit despre *Poziția marilor puteri față de problema Basarabiei și Bucovinei*. Cercetând temeinic documentele vremii, cât și altele apărute de-a lungul timpului, vorbitorii au argumentat marea nedreptate făcută țării noastre în anii respectivi.

Cu mare interes a fost urmărită comunicarea scriitorului Mihai Prepeliciță intitulată *Bucovineni în fostul spațiu sovietic*. Bazat pe recensământul din anul 1989 și pe investigațiile personale, autorul a demonstrat că în urma masivelor deportări din 1940—1941 și apoi după 1944, pe întreg teritoriul fostei U.R.S.S., în fiecare republică uniională, trăiesc mii de români dintre cei care au reușit să supraviețuiască, precum și urmași ai acestora, puși în imposibilitatea de a se întoarce la locurile natale.

Scriitorul Ion Cozmei, în referatul *1 Aprilie — o posibilă zi a martirilor români* a evocat masacrul de la Fântâna Albă din 1941. El a făcut propunerea ca în această zi, în fiecare an, să fie comemorați românii morți în gulagul sovietic, împușcați în urma unor încercări de a trece granița, decimați în închisori sau săvârșiți datorită foamei organizate de Stalin în 1946—1947. Ziaristul Radu Chesaru a vorbit despre *Mitul supraviețuirii și realitatea înfrângerii*, având în vedere, evident, cu precădere, tragismul românilor în timpul marilor deportări și în anii războiului.

În condițiile luptei eroice pentru supraviețuire, pentru păstrarea identității naționale, românii din nordul Bucovinei, din Ținutul Herța, ca și cei din Basarabia, au trecut prin ani grei de restriște. Aspecte ale vitregiei timpurilor au fost redată în mal multe comunicări și referate. Dintre acestea menționăm: *Școala și biserica — ocrătitoare ale ființei naționale a românilor din Bucovina*, de economistul Emilian Drehuță, *Literatura și arta — mijloc de rezistență națională în Bucovina* de profesor doctorand Ștefan Hostiuc. Alte aspecte au fost evidențiate în comunicările prof. univ. dr. doc. Ion Gherman *Elemente vechi și noi de cultură românească în Ținutul Herța*, prof. univ. dr. Petru Clobanu *Din trecutul satului bucovinean Cuzca*.

Despre modul în care s-au încadrat refugiații din teritoriile ocupate în 1941 și apoi în 1944 în viața socială și economică a localităților în care au găsit adăpost au fost prezentate comunicări dintre care amintim pe cea a prof. Mihaela Gârlea intitulată *Bucovineni, basarabeni și Țara Făgărașului*, după cum unele probleme ce-i frământă astăzi pe românii din nordul Bucovinei și Ținutul Herța au fost reliefate de doctorandul Mihai Patraș în *Probleme actuale ale Bucovinei*.

Primul simpozion s-a încheiat cu două comunicări remarcabile : regizorul Nicolae Corjos cu *Regizori bucovineni* și scriitorul George Muntean cu *Spiritualitatea bucovineană*.

Cel de al doilea a început, cu tema *120 de ani de la înființarea Universității din Cernăuți*. Au prezentat comunicări academicienii prof. dr. Radu Grigorovici și prof. dr. Vladimir Trebici, absolvenți ai acestei prestigioase instituții de învățământ superior, prof. univ. dr. Alexandra Cernov, membru de onoare al Academiei Române, și cercetătorul Mircea Grigoroviță. Vorbitorii au evidențiat demersurile personalităților bucovinene, a unor societăți, dintre care la loc de frunte s-a situat Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, pe lângă guvernul și parlamentul de la Viena pentru înființarea acestei universități. Împăratul a sancționat legea la 31 martie 1875, iar inaugurarea s-a făcut la 4 octombrie 1875.

În comunicarea *125 de ani de la înființarea Școlii Normale din Cernăuți*, prezentată de George Galan, s-au evidențiat condițiile care au dus la întemeierea ei, lupta românilor pentru a avea o secțiune în limba maternă, fapt reușit abia în anul 1909, prin înființarea celor 3 secțiuni naționale : germană, română și ucraineană. După unirea Bucovinei cu patria-mamă, Școala Normală de învățători s-au dezvoltat în condiții favorabile, dând școlilor primare cadre didactice care și-au făcut cu prisosință datoria.

Profesoara Antoaneta Lucasciuc a prezentat activitatea unei învățătoare, absolventă a școlii normale de fete din Cernăuți în anul 1937.

Despre *A 5-a aniversare a Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava* a vorbit istoricul și criticul literar George Muntean, care a contribuit substanțial la întemeierea ei.

Cele două sesiuni de comunicări, organizate de Filiala București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, sunt numai o parte dintre activitățile desfășurate în anul 1995. E drept, acestea sunt considerate ca fiind cele mai importante, dată fiind semnificația lor, iar personalitățile care au contribuit la realizarea lor le-au sporit interesul, au captat atenția participanților.

Programul Filialei București a Societății, difuzat tuturor filialelor, societăților culturale din nordul Bucovinei și altor asociații și societăți de cultură din țară și din străinătate, cuprinde o suită de manifestări, dintre care cele mai importante sunt : ianuarie : Simpozion cu tema *Mihai Eminescu, Aron Pumnul și Bucovina*; februarie : *100 de ani de la moartea scriitorului Iraelie Porumbescu*; martie : sesiune științifică : 1. *Intrarea trupelor sovietice în Bucovina (martie 1944)* 2. *Problemele Bucovinei și ale teritoriilor românești ocupate în viziunea autorităților românești în perioada 1844—1996*; aprilie : *Heraldica bucovineană (expoziție și conferință)*; mai : simpozion : *Lupta bucovinenilor împotriva ocupației străine și a totalitarismului (organizat împreună cu Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului și cu Societatea pentru Cultura Românească „M. Eminescu” din Cernăuți*; iunie : simpozion în orașul Siret : *625 de ani de la ațelarea primei școli în spațiul românesc : Școala latină de la Siret*; august : simpozion cu participare internațională și serbări populare organizate la Putna la împlinirea a *125 de ani de la Adunarea Națională a Românilor și de la primul Congres al Studenților Români de Pretutindeni*; septembrie : masă rotundă : *Personalități din țară și din străinătate despre Bucovina*; octombrie-noiembrie : *A VI-a ediție a LUNII BUCOVINEI*; sesiune de comunicări : *Etnii bucovinene, Bucovina în documente de arhivă*, Expoziție : *Bucovina în filatelic și numismatică, Gala filmului bucovinean, Adunare solemnă : A 78-a aniversare a revenirii Bucovinei la patria-mamă*; decembrie : simpozion cu participare internațională : *400 de ani de la nașterea și 350 de ani de la moartea lui Petru Movilă*.

George Galan

DIALOG ȘTIINȚIFIC ROMÂNNO-GERMAN

În ziua de 11 septembrie 1995, la Rădăuți s-a desfășurat un dialog științific româno-german. Au participat : Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde din Tübingen, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” Iași și instituția organizatoare — Centrul pentru Studiile Problemelor Bucovinei al Academiei Române.

Din delegația germană, aflată într-o excursie de documentare pe traseul Viena — Lwow — Cernăuți — Rădăuți — Cluj, au făcut parte : prof. dr. Horst Förster, directorul institutului menționat și al seminarului de geografie a Europei de Est, dr. Horst Fassel, Geschäftsführer, Josef Wolf, conducător de proiect, Hans-Heinrich Rieser, asistent al profesorului Förster, Robert Simon, Stefan Knaute, studenți în istorie, cu preocupări de specializare în istoria Europei de Est. Institutul ieșean a fost reprezentat de prof. dr. Dan Mănuță, directorul acestuia, cercet. dr. Stelian Dumistrăcel și cercet. dr. Remus Zăstroiu. De la instituția gazdă au participat prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, director, și cercetătorii celor trei secții de cercetare : istorie, istorie literară, etnografie și folclor, biologie-geologie.

În cadrul primei părți a întâlnirii s-au discutat probleme de interes științific, urmărindu-se cunoașterea preocupărilor specifice acestor instituții de cercetare, organizarea și viziunea asupra activității de cercetare a fenomenului cultural din spațiul Bucovinei istorice, identificarea disponibilităților și oportunităților de colaborare. Cu această ocazie, s-a efectuat un util schimb de cărți și publicații științifice între cele trei instituții. Participanții la acest dialog științific au vizitat, după-amiază, Atelierul de ceramică neagră din Marginea, Mănăstirea Sucevița și casa părintească a profesorului Dimitrie Vatamaniuc. Dialogul a continuat, prin extinderea și aprofundarea problemelor de interes comun, la Popasul turistic Sucevița și, a doua zi, la sediul Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei din Rădăuți. Pentru importanța dialogului pe care îl consemnăm, atmosfera întâlnirii și perspectivele unei colaborări științifice fructuoase, reproducem, parțial, scrisoarea institutului german din 27 septembrie 1995: „Sehr geehrter Herr Professor Vatamaniuc, für den freundlichen Empfang in Ihrem Bukowina-Institut danken wir recht herzlich. Der Besuch Ihres Geburtsortes und des wunderschönen Sucevita-Klosters war für uns alle ein Erlebnis. Ähnlich verhält es sich mit der üppigen Tafel in der Waldvilla, wo Sie alle nur erdenklich Wohlgeschmeckede zusammengetragen haben. Nachdem wir uns von Ihnen verabschiedet, hatten, war es uns noch gegönnt, die zum Teil traumhaft schöne Landschaft der Bukowina zu genießen und die interessanten Siedlungsformen zu betrachten. Sie sehen, uns hat der kurze Aufenthalt einiges an Erlebnissen geboten. Für das Beisammensein mit Ihren Mitarbeitern danken wir. Es wird schwer werden, bis Sie in der Kleinstadt die besten Arbeitsvoraussetzungen geschaffen haben. Allerdings wünschen wir Ihnen die besten Erfolge. Wenn sich gemeinsame Themen anbieten, sind wir gerne zu einer Zusammenarbeit bereit. Ebenso, wenn Tagungen und Publikationen eine solche Gemeinsamkeit ermöglichen. Wir bleiben in Verbindung und hoffen, dass die Wissenschaft zu einer Versachlichung der Betrachtungsweise hüben und drüben beitragen kann und dass es bei Ihnen möglich bleibt, einen fruchtbaren und kollegialen Dialog zu führen”.

Vasile I. Schipor

COLABORARE ȘTIINȚIFICĂ ROMÂNŌ-GERMANĂ

O etapă nouă în activitatea de colaborare științifică între Centrul pentru Studierea Problemelor Bucovinei al Academiei Române și Bukowina-Institut din Augsburg-Germania s-a consumat vineri, 6 octombrie 1995, la Rădăuți. Institutul german a fost reprezentat de Dr. Ortried Kotzian, coordonatorul acestuia (Pädagogischer Leiter des Bukowina-Instituts), Vladimir Iliescu, Profesor de istorie a Europei de Est și Sud-est, Otto Hallabrin, politolog, Luzian Geier, jurnalist și traducător pentru limba română. De la instituția gazdă au participat: Prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, directorul acesteia, Vasile I. Schipor, Sorin Trelea, Ovidiu Bătă, Rodica Iațencu, Elena Cristuș (cercetători științifici), Georgeta Istrătoaie (referent științific), Marian Olaru (cercetător asociat), Vasile Precup (membru în Consiliul științific). Au asistat Gavril Moroșan, președintele Camerei de Comerț și Industrie a Județului Suceava și Dumitru Teodorescu de la Redacția ziarului „Crai nou”.

În partea de început, Dr. Ortried Kotzian a prezentat colegilor rădăuțeni programul de activitate al institutului german pentru 1996 axat pe patru proiecte maiore: 1. Conferința științifică anuală comună (Rădăuți, iunie 1996); 2. Etapa a doua a programului pentru tineret din cadrul „Parteneriatului regional între districtul Schwaben și Bucovina” (Cernăuți, august 1996); 3. Organizarea excursiei cu un grup de americani în Bucovina (septembrie—octombrie 1996); 4. Vizita Consiliului Regional Schwaben din Bavaria în Bucovina.

În continuare, au fost discutate probleme concrete referitoare la organizarea Conferinței științifice anuale comune: temă, problematică a comunicărilor, forme, participanți, limbi de comunicare, activități complementare, logistică. A fost primită cu interes propunerea prof. Dimitrie Vatamaniuc de participare, cu această ocazie, a cercetătorilor germani și ucraineni la o sesiune a Centrului pentru Studierea Problemelor Bucovinei la Academia Română. S-a convenit, de asemenea, asupra altor probleme importante: oportunitatea invitării la manifestare a unor cercetători din Austria, din perspectiva unei colaborări posibile și necesare; îmbinarea întresului pentru cercetarea trecutului cu nevoia abordării unor probleme ale contemporaneității; asigurarea atractivității manifestării și a posibilității de exprimare a unor puncte de vedere diferite.

Cu această ocazie s-a efectuat un schimb de cărți, publicații și materiale științifice între cele două institute.

Vasile I. Schipor

RECEPTAREA OPEREI LUI EMINESCU ÎN SPAȚIUL ASIATIC

Centrul de studii „Bucovina” a primit la sediul sau din București o delegație chineză care se ocupă de opera lui Eminescu și de viața culturală din țara noastră. Din delegație au făcut parte C.C. Chin, vice președinte la International Chinese Poets' Pen Club, membru al consiliului de conducere la Asian Chinese Writers Foundation for Literature și consilier la Society of Asian Studies din Singapore și Chang Shiang-hua, poetă născută în Hong Kong, cu studii la Taiwan, care trăiește și lucrează la Taipei. C. C. Chin a prezentat o primă culegere a sa din poeziile lui Eminescu în traducere chineză, iar poeta Chang Shiang-hua un volum de versuri în traducere românească, *Mătase și vin fierț* tipărit la Timișoara în 1994. C.C. Chin s-a deplasat la Botoșani și Ipotești și a fost însoțit în București prin locurile care amintesc de Eminescu. La sediul Centrului de studii „Bucovina” a fost prezentată oaspeților ediția academică a operei lui Eminescu în cele 16 volume și s-a făcut o expunere amplă asupra vieții și operei poetului nostru național. C.C. Chin face vizita în România pentru a cunoaște țara și oamenii în vederea elaborării de noi traduceri din opera lui Eminescu, iar Chang Shiang-hua s-a interesat de lirica eminesciană, ca poetă și autoare a unei *Antologie de poezie feminină din Filipine*.

Pentru următoarea reuniune s-a prevăzut și vizitarea monumentelor din Țara de Sus.

D. Vatamaniuc

IRACLIE PORUMBESCU SĂRBĂTORIT LA FRĂȚĂUȚII NOI

Frățăuții-Noi, una din cele mai mari comune din Bucovina îl sărbătorește pe Iraclie Porumbescu în 25 februarie 1996 la împlinirea unui secol de când păstorește aici ca preot și desfășoară o activitate remarcabilă ca îndrumător al sătenilor. Născut în Sucevița în 9 martie 1823, fiu de țărani, face studii liceale și Facultatea de teologie în Cernăuți și este redactor la „Bucovina”, ziarul fraților Hurmuzachi, când stabilește legături cu emigrația moldovăască în Bucovina în 1848—1849. Este paroh în Șipotele Sucevei în două rânduri, în Boian, Stupca și Frățăuții-Noi. Aici păstorește între 1884—1896 și acestei epoci îi aparțin poveștile sale, care îl impun ca cel mai reprezentativ prozator al Bucovinei din secolul trecut. Este aici și inițiatorul unor cursuri pentru indeletniciri practice în lumea satului, singulare în felul lor, care se bucură de aprecieri în presa vremii. Căsătorit în 1850 cu Emilia Klodaitzki, fiica unui brigadier silvic din Voievodeasa, întemeiază o familie numeroasă. Ciprian, unul dintre băieții lor, se impune ca cel mai mare compozitor român, înainte de George Enescu, și cel mai cunoscut prin lucrările sale cu caracter patriotic. S-a dezvelit o placă comemorativă pe casa parohială și s-a dat numele prozatorului școlii din comună. La festivități au participat delegați ai Academiei Române, bisericii, autorităților județene și locale, precum și un mare număr de săteni, în port tradițional, specific acestor ținuturi nordice din Țara de Sus.

D. Vatamaniuc

ACAD. VLADIMIR TREBICI LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 80 DE ANI*

Acad. Vladimir Trebici împlinește azi (28 februarie 1996) 80 de ani. Frumoasă sub raportul anilor, viața acad. Vladimir Trebici a fost și este, în același timp, bogată în construcții științifice, ce i-au impus numele în știința românească și universală. Demograful francez J.C. Chesnais în recenziă, pe care a făcut-o cărții acad. Vladimir Trebici, *Genocid și demografie* (1991), publicată în prestigioasa revistă „Population” (nr. 2, 1992), îl compară pe savantul român cu marele Alfred Sauvy, socotindu-l „drept un Sauvy român”.

Fiu al Bucovinei, născut la 28 februarie 1916, în satul Horecea-Mănăstirii, municipiul Cernăuți, Vladimir Trebici și-a format personalitatea în mediul cultural românesc din Bucovina istorică, despre care Dimitrie Onciul spunea că „Nicăieri pe pământul românesc nu se află pe un spațiu atât de mic atâta bogăție de amintiri scumpe ale trecutului nostru”.

După terminarea școlii primare în satul natal și la Cernăuți (1926), Vladimir Trebici a urmat celebrul liceu „Aron Pumnul” din Cernăuți (1926—1933).

Student al Universității „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți (1933—1938) — într-o perioadă când aceasta era ilustrată de vestiți profesori, pe care sărbătoritul de azi avea să-i evoce cu venerație în mai multe rânduri — și-a trecut licența la Facultatea de Filosofie și Litere, în 1938, cu teza „Filosofia lui Lucian Blaga”. În anul următor, 1939, a obținut licența și la Facultatea de Drept. Între anii 1937—1938 a urmat Seminarul Pedagogic Universitar din Cernăuți. Doctoratul în filosofie, specialitatea sociologie, l-a obținut la Universitatea din București.

Personalitate complexă, de largă formație intelectuală, cu o pregătire temeinică în domeniile filosofie, sociologie, istorie și drept, autor de lucrări ce fac autoritate în disciplinele statistică, economie, sociologie și demografie, Vladimir Trebici și-a început cariera ca profesor suplinitor de istorie la Liceul militar „Ștefan cel Mare” din Cernăuți (1939), unul din cele mai bune din rețeaua de licee de elită ale țării. În învățământul superior lucrează din anul 1948. Asistent, mai întâi la Facultatea de Drept a Universității din București, disciplina *Statistica teoretică*, conferențiar, mai apoi, la Institutul de Științe Economice și Planificare (I.S.E.P.) București, conferențiar și profesor la Institutul Politehnic și Universitatea din București, Facultatea de Filosofie (secția de Sociologie). În perioada 1974—1984 a fost profesor asociat la Centrul Demografic ONU — România, de limbă franceză; din 1990 este conducător de doctorat la Academia de Studii Economice pentru specialitatea *Statistica social-economică*, iar din 1993 la specialitatea *Demo-economie* la Institutul Național de Cercetări Economice.

Opera științifică a acad. Vladimir Trebici — care cuprinde peste 500 de titluri (tratate, monografii, studii, comunicări științifice, publicate în țară și în străinătate) — abordează teme de statistică și economie, ca și toate domeniile mari ale demografiei, teorii demografice, modele demografice, proiectări demografice, demografia și alte discipline, istorie, geografie, sociologie, etnografie.

Formația multidisciplinară a acad. Vladimir Trebici — spiritul rector al cercetărilor demografice din România — se reflectă în concepția sistemică și integratoare cu care a tratat tematica domeniilor amintite, având drept principiu optică sociologică, economică și istorică.

Dintre lucrările acad. Vladimir Trebici, intrate în patrimoniul științific național ca lucrări de referință amintesc câteva: *Curs de statistică teoretică pentru învățământul superior* (în colab.)

* Cuvânt rostit cu prilejul sărbătoririi de către Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, Filiala București, a acad. Vladimir Trebici, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani.

(1950); *Dicționar statistic economic* (1962 și 1969) (redactor responsabil); *Populația României și creșterea economică* (1971); *Populația mondială* (1974); *Mică enciclopedie de demografie* (1975); *La population de la Roumanie et les tendances démographiques* (1976); *Demografia orașelor României* (în colab.) (1977); *Demografia* (tratat) (1979); *Ce este demografia?* (1982); *Mică enciclopedie de statistică* (în colab.) (1985); *Demografie și etnografie* (în colab.) (1986); *Demografia teritorială a României* (în colab.) (1986); *Populația Terrei. Demografie mondială* (1991); *Genocid și demografie* (1991); *Bucovina. Populația și procesele demografice (1775—1993)* (1994).

Format ca om de știință în preajma unor mari maeștri, de la care a învățat rigoarea metodei, spiritul cercetării obiective, non partizane, fără prejudecăți și complexe, Vladimir Trebici a avut un rol important în crearea climatului de seriozitate științifică în instituțiile în care a lucrat — la Direcția Centrală de Statistică, unde — cu unele întreruperi — a îndeplinit diverse funcții până la cele de director general adjunct și consilier al ministrului (1946—1972), la revista „Probleme economice”, unde a funcționat ca redactor principal (1951—1953), la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române (1956—1958). Înzestrat cu o excepțională capacitate de muncă, el și-a impus și a impus colaboratorilor săi rigoare severă, cultul muncii bine făcută; le-a oferit exemplul moral al perfecte onestității.

Recunoașterea valorii operei acad. Vladimir Trebici își găsește expresia, nu numai în recenzarea elogioasă în țară și în străinătate a lucrărilor sale, ci și în acordarea unor premii științifice, ca și în alegerea sa ca membru și în conducerea unor instituții sau organisme științifice din România sau din străinătate. Distins în două rânduri — caz rar — cu premii ale Academiei Române, a fost membru al Comisiei Naționale de Demografie (1971—1989) și vicepreședinte al Consiliului științific și metodologic al Direcției Centrale de Statistică; este membru de onoare al Societății Române de Retrologie Agrară și președinte de onoare al Laboratorului de Demografie Istorică al Universității din București (din 1981); a fost ales în Consiliul de conducere al Asociației sociologilor din România, înființată în 1990 și tot din 1990 este președinte al Comisiei de Demografie a Academiei Române. Din 1991 lucrează la Institutul de Cercetare a Calității Vieții din cadrul Institutului Național de Cercetări Economice și este membru al Consiliului științific.

Cunoscător al limbilor germană, rusă, franceză, engleză, italiană și ucraineană, Vladimir Trebici a făcut parte din diverse delegații oficiale, ca expert în probleme de statistică, sociologie, demografie: la Moscova (1958), la ONU — New York (1958), la CAER — Moscova (1966), la congresele Asociației internaționale de Sociologie (Evián — 1966 și Varna — 1970), la Paris (1966 și 1991), Belgrad (1967), Alpbach (Austria — 1967), Lyon (1972), Montréal (1988), Mexico City (1977, 1980), New Dehli (1993). A fost delegat oficial al României la lucrările Comisiei pentru populație a ONU (New York și Geneva), la sesiunile din San José (Costa Rica), la Santiago (Chile), la Cairo (Egipt), Sofia (Bulgaria) pentru pregătirea Conferinței Mondiale a Populației, ca și la Colocviul din Tunis. A fost invitat la multe alte manifestări științifice din străinătate.

Prestigiul de care se bucură acad. Vladimir Trebici pe plan internațional este probat de alegerea sa ca membru al Uniunii internaționale pentru Studiul științific al Populației (1971), Institutului internațional de statistică (1972), Asociației internaționale a Demografilor de limbă franceză (AIDELF) (1981), Asociației Europene de Demografie (membru fondator) (1984), Societății Europene pentru Economia Populației (1988) etc.

Opera durabil clădită i-a adus savantului Vladimir Trebici alegerea în anul 1990 ca membru corespondent al Academiei Române, iar în 1992 ca membru titular al înaltului for științific național. Discursul său de recepție la Academie, rostit la 16 mai 1994, intitulat *Geopolitică și Demografia în România; Anton Golopenția (1909—1951)* s-a înscris ca un model al genului în suita discursurilor academice. Acad. Vladimir Trebici a readius în literatura noastră științifică noțiunea de *geopolitică* (*geografie politică*), considerată, în exclusivitate, ca „antiștiințifică și reacționară” de ideologia comunistă, și a făcut elogiu unui mare nedreptățit — Anton Golopenția —, omagiind, totodată, și alte nume de oameni de știință români, care au adus contribuții importante „la afirmarea preocupărilor geopolitice în spațiul românesc”.

În timp ce în țări ca Germania sau Ungaria, *Geopolitică*, definită ca „știința fenomenului internațional, urmărit și explicat în determinarea lui geografică”, a căpătat în perioada interbelică caracter revanșard, în România preocupările pentru *Geopolitică* vizau demonstrația științifică a drepturilor istorice asupra teritoriului național, consolidarea statului național unitar, înființat în 1918, colaborarea cu statele vecine, promovarea înțelegerii cu acestea, creșterea nivelului cultural al poporului român, afirmarea României în Europa. În concepția românească — în cazul analizat de acad. Vladimir Trebici, în concepția lui Anton Golopenția —, *Geopolitică*, înțelesă ca știință socială, avea o mare importanță educativă; menirea ei era să contribuie la formarea unei „conștiințe” geopolitice la scară națională. De aici necesitatea studierii situației românilor de peste hotare și de pretutindeni, ca și creșterea interesului pentru studiul țărilor vecine și al marilor puteri.

Acad. Vladimir Trebici este o personalitate cu vocație de fondator, de ctitor. Printre inițiativele sale constructive este și crearea *Laboratorului de Demografie istorică* din cadrul Facul-

tății de Istorie a Universității din București, al cărui președinte de onoare este. Înființat în 1981, cu scopul de a stimula „cercetări de demografie istorică, ținând seama de tradiția românească în acest domeniu și de tendințele actuale în istoriografia universală”, *Laboratorul de Demografie istorică* a beneficiat de experiența și studiile acad. Vladimir Trebici. Nu a lipsit la nici o ședință și de fiecare dată cuvântul său a lărgit orizontul temei discutate cu noi informații științifice și cu propuneri de abordări metodologice innoitoare.

Activitatea *Laboratorului de Demografie istorică* a dat roade. Lucrările lui — comunicări, simpozioane, colocvii, sesiuni științifice —, se bucură de o frumoasă audiență la public; s-au stabilit legături cu instituții și organisme de profil din țară și străinătate. În ultimii ani, trei dintre tinerii cercetători, membri ai *Laboratorului de demografie istorică*, și-au susținut tezele de doctorat cu subiecte de demografie istorică și au avut cînslea de a-l avea ca raportor principal la teze pe acad. Vladimir Trebici.

Ca și *Laboratorul de Demografie istorică, cursul opțional de Demografie istorică*, ținut la Facultatea de Istorie a Universității din București, își datorește succesul în mare măsură acad. Vladimir Trebici și altor reputați specialiști, care i-au imprimat spiritul cel mai modern, cel mai luminat și european. Este pentru mine o datorie plăcută să fiu interpretul sentimentelor studenților Facultății de Istorie a Universității din București și să exprim aici și acum, la acest eveniment al spiritualității românești, recunoștința lor ilustrului om de știință și profesorului de vocație care este acad. Vladimir Trebici.

„Produs al culturii românești din spațiul geopolitic al nordului Bucovinei” — cum însuși declara în Discursul de recepție la Academia Română — acad. Vladimir Trebici a adus în știință trăsături ale mediului din care provine: exemplul muncii sistematice, al exigenței față de sine și față de cei din jurul său, al respectului pentru munca altora, al toleranței și al iubirii față de semenii. În Academia Română, acad. Vladimir Trebici continuă seria savanților bucovineni, care au făcut să crească prestigiul panteonului științei românești: Alexandru Hurmuzaki și I. G. Sbierea, Eudoxiu Hurmuzaki și Dimitre Onciul, Tudor Ștefanelli și Simion Florea Marian, Ion I. Nistor și George Popovici și seria poate continua. Ca și predecesorii săi în fotoliul academic, nu și-a uitat originea. A iubit și iubește Bucovina și face ca și alții s-o „îndrăgească”. Ca student, a fost membru al Intrunirii Academice „Bucovina”; Bucovinei, istoriei și valorilor ei, i-a consacrat pagini memorabile. Nu este moment important în istoria Bucovinei sau personalitate bucovineană, care să nu fi găsit în acad. Vladimir Trebici, cercetătorul competent, informat până la cel mai mic detaliu, evocatorul de talent.

Comunicări și studii erudite a consacrat sărbătoritul de azi istoriei și rolului jucat de *Societatea pentru Cultura și Literatură Română în Bucovina*, înființată de frații Gheorghe și Alecu Hurmuzaki, cu sprijinul altor cărturari, în 1862, și al cărei președinte de onoare este azi acad. Vladimir Trebici. Cu recunoștință pilduitoare a scris despre vestitul liceu „Aron Pumnul”, în care a învățat, ca și despre pleiada de mari dascăli pe care i-a audiat la Universitatea din „Mica Vieniă” — cum era numit orașul Cernăuți în epocă. Este vorba de I. I. Nistor, Vasile, Grecu, Teodor Bălan, Grigore Nandriș, Romulus Căndea, Alexandru Zigara-Samurcaș, Teofil Sauciuc-Săveanu, I. D. Ștefănescu, C. Brătescu, C. A. Spulber ș.a. Evocând figura profesorului bizantinolog Vasile Grecu (*Analele Bucovinei*, 1, 1995), reprezentant de seamă al școlii istorice cernăuțene, acad. Vladimir Trebici făcea mențiunea: „Cinstirea memoriei înaintașilor noștri, care s-au ostentat pe ogorul culturii naționale, sporindu-i strălucirea și lăsând urmașilor o zestre de preț, este întâia datorie a generațiilor de astăzi și de mâine, cheazăia continuității și propășirii unui popor, a spiritualității lui”.

Opera unui învățat este, fără îndoială, expresia formației sale științifice, a talentului său: ea este, însă, totodată, un produs al mediului cultural și familial în care respectivul învățat crează. Dacă astăzi elogiem o mare operă, înțelegem că ea nu ar fi fost posibilă fără armonia familială, care să o stimuleze. Constituția franceză din 1795, proclamând principiul: „Nimeni nu este bun cetățean, dacă nu este bun fiu, un bun tată, un bun soț”, făcea din familie cadrul de bază al înobilării ființei umane. Demograful autentic — și este cazul acad. Vladimir Trebici — prețuiește și se călăuzește el, în primul rând, de acest principiu.

În preajma acad. Vladimir Trebici temerea pentru ce însemnează „vârsta a treia” dispăre. Domnia Sa intruchipează frumusețea „toamnei argintii”, căreia îi conferă ca trăsături: înțelepciunea, generozitatea, optimismul, programul sever de muncă. Preocupat să realizeze *Istoria populației României și Istoria Bucovinei*, concepute ca opere ale vieții, încununare a cercetărilor întreprinse în cele două domenii, care-i definesc personalitatea în știința românească, acad. Vladimir Trebici își păstrează o tinerete spirituală tonifiantă, pe care i-o admirăm.

La acest popas aniversar îi dorim acad. Vladimir Trebici, „marelui bucovinean”, ani mulți, în deplină sănătate, ca să poată împlini, pentru gloria numelui său și prestigiul Academiei Române, planurile sale de mare însemnătate în progresul științei românești.

Sua semper gloria vival!

Acad. Ștefan Ștefănescu

Die Zeitschrift „Analele Bucovinei“, eine Publikation des Studienzentrums „Bukowina“ der Rumänischen Akademie, mit dem Sitz in Rădăuți (Bezirk Suceava), veröffentlicht Studien aus allen Gebieten, die die Bukowina betreffen. Es wird den Persönlichkeiten, die einen Beitrag zu den Kenntnissen betreffend die Bukowina geleistet haben, die gebührende Aufmerksamkeit schenkt. Ebenso den kulturellen, wissenschaftlichen und wirtschaftlichen Institutionen und Stiefstrengen auch der Presse. Die kirchlichen, zum grössten Teil fürstlichen Einrichtungen, so wie die Monumente der Natur und die Probleme der Ecologie werden ebenfalls in Betracht gezogen.

Auch die aktuelle und wissenschaftliche Bewegung durch Rezension der der Bukowina gewidmeten Bücher und Zeitschriften wird verfolgt.

Die „Analele Bucovinei“ beabsichtigen die in verschiedenen Jahren durchgeführten Volkszählungen durch Neuveröffentlichungen in die Aktualität zu bringen. Ältere Werke, namentlich deutsche Referenzbücher betreffend die Bukowina werden in Erinnerung gebracht; die meisten dieser Bücher sind nur im Dokumenten-Fond dieser neuen Radautzer Institution zu finden.

Die „Analele Bucovinei“ stehen zur Verfügung des Studienzentrums für die Bukowina der Czernowitzer Universität sowie des Bukowina-Instituts in Augsburg, mit denen das Zentrum in Rădăuți die besten Verbindungen pflegt. Das Zentrum nimmt auch an gemeinsamen Veranstaltungen und wissenschaftlichen Tagungen teil, die der Bukowina gewidmet sind.

- I. Nistor, **Istoria Bucovinei**, București, 1991
- D. Onciul, **Din istoria Bucovinei**, Chișinău, 1992.
- N. Ciachir, **Din istoria Bucovinei**, București, 1993.
- I. Gherman, **Istoria tragică a Bucovinei, Basarabiei și Ținutului Herței**, București, 1993.
- M. Grigoroviță, **Învățământul în nordul Bucovinei (1775—1940)**, București, 1993.
- M. Iacobescu, **Din istoria Bucovinei. Vol. I, (1774—1862)**, București, 1993.
- E. Satco, I. Pânzar, **Dicționar de literatură. Bucovina, Suceava**, 1993.
- Al. Zub (coordonator), **Ion Nistor (1876—1962)**, Iași, 1993.
- R. Economu, **Unirea Bucovinei. 1918**, București, 1994.
- Gh. Giurcă, **File din istoria Școlii Normale „M. Eminescu” din Suceava, 1949—1994**, Suceava, 1994.
- M. Grigoroviță, **Din istoria culturii în Bucovina (1775—1994)**, București, 1994.
- S. Fl. Marian, **Sărbătorile la români. Studiu etnografic, Vol. I, II**, București, 1994.
- P. Rezuș, **Aron Pumnul**, Iași, 1994.
- I. P. Sireteanu (coordonator), **Siretul, vatră de istorie și cultură românească**, Iași, 1994.
- I. Căpreanu, **Bucovina. Istorie și cultură românească**, Iași, 1995.
- S. Fl. Marian, **Nașterea la români. Nunta la români. Înmormântarea la români**, București, 1995.
- P. Russîndilar, **Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei**, Iași, 1995.
- D. Teodorescu, **Em. Grigorovitza. Viața. Opera**, Rădăuți-Chișinău, 1995.
- I. Calafeteanu, Viorica Pompyilia Moisuc, **Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România 1917—1918. Documente**, Chișinău, 1995.
- D. Vatamaniuc, **Eminescu și Transilvania**. Cluj, 1995.

ISSN : 1221—9975

Ancelele Bucovinei, III, 1, p. 1—256, București, 1996